

*Enciklopēdija
katrai ģimenei*

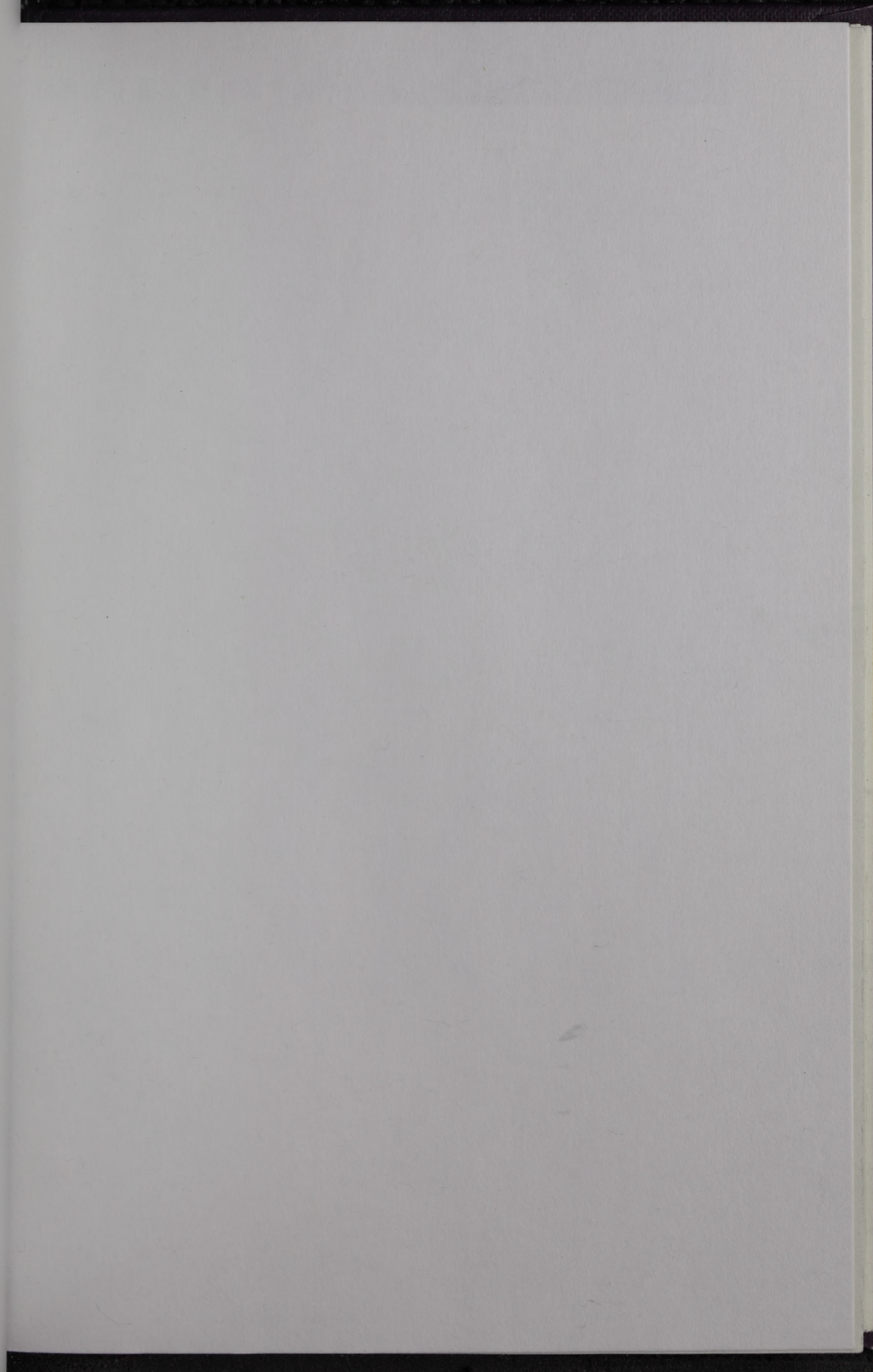
Tava
labākā
grāmata
par
Latviju

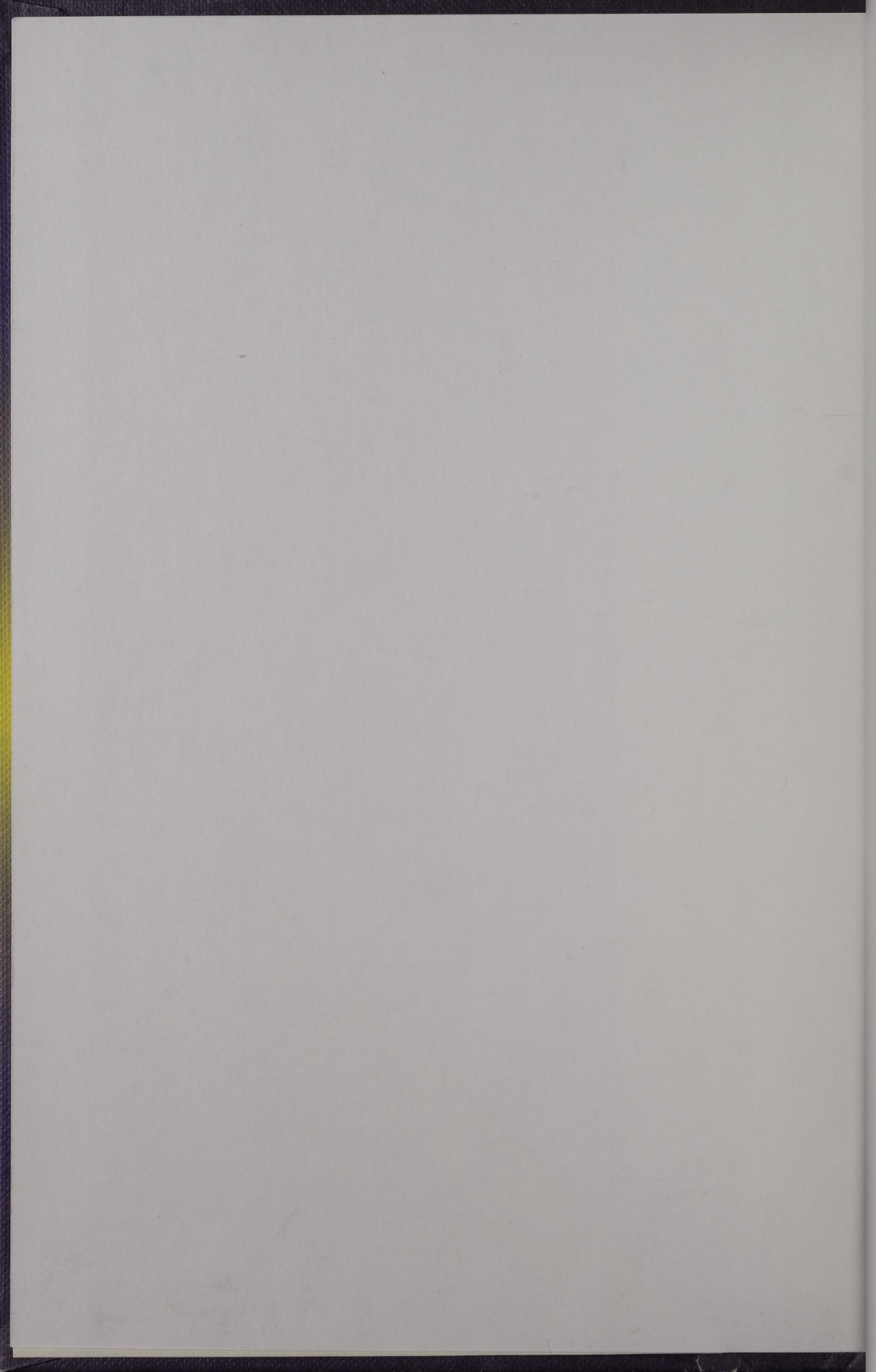

Rīga

0103/4

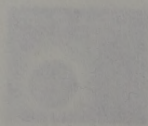

1. Enciklopēdija katrai ģimenei

āķā
māta

atviju

RĪGA

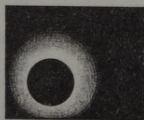

L 98-4
215

h
7

Tava *Enciklopēdija katrai ģimenei*
labākā
grāmata
par
Latviju

RĪGA

A P L I S

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

030205 0314

UDK 908 (474.3-25) (035)
Ta 930

Autori:

**Diāna Albina, Ilona Audere, Margarita Barzdeviča, Mārtiņš Bičevskis,
Anita Bormane, Janīna Brance, Juris Ciganovs, Anita Gailiņa,
Mārīte Jakovļeva, Aiga Kalniņa, Sniedze Laiviņa, Daiga Leimane,
Uldis Neiburgs, Rasa Pārpuce, Zita Pētersone, Andris Piterāns, Ineta Plikša,
Tarass Pūka, Ilze Raipule, Jēkabs Raipulis, Zinta Seisuma, Rihards Treijs,
Saulcerīte Viese, Ieva Vilka, Edgars Vimba, Arnis Viksna, Astrīda Vītoliņa,
Zinaīda Žukova**

Indara Mediņa vāka apdare

Grāmatā izmantoti **Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja, Latvijas Kara muzeja,**
kā arī **autoru** personiskie ilustratīvie materiāli

ISBN 9984-10-086-3

© "Izdevniecība Aplis", Rīga, 2001

Saturs

Ieskats Rīgas likteņstāstā

800 gadu garumā (*A. Kalniņa, R. Pārpuce*)..... 11

Vēsture

Marijas Magdalēnas klostera noslēpumi (*Z. Žukova*) 25

Kāds sakars bija Marijas Magdalēnas klosterim
ar Jēkaba baznīcu? (*Z. Žukova*) 26

Kur palikusi Marijas Magdalēnas klostera
bagātīgā bibliotēka? (*Z. Žukova*) 27

Kas bija Rīgas dziedošās jumpravas? (*A. Bormane*) 28

Kas bija melnie mūki Rīgā? (*A. Bormane*) 30

Kāds neparasts notikums saistās
ar Rīgas franciskāņu klosteri? (*A. Bormane*) 32

Kas bija šrāgas? (*A. Bormane*) 34

Cik izmaksāja īsa dāmu mēteļa uzšūšana 15. gadsimta Rīgā un
kas par to teikts šrāgās? (*A. Bormane*) 35

Kā Rīgā vajāja amatniekus – zaķus? (*A. Bormane*) 36

Kas ir pildrežģis? (*A. Bormane*) 38

Kas pilsētu senos laikos apgādāja
ar ķieģeļiem? (*M. Jakovļeva*) 40

Kurā Rīgas baznīcā 1524. gadā
bija kakts “pie visiem svētajiem”? (*M. Jakovļeva*) 42

Kur 16. gadsimtā pilsēta ieguva un izdeva naudu? (<i>M. Jakovļeva</i>)	44
Kā Zviedrijas muitas politika veicināja Rīgas rēderejas izveidi? (<i>M. Barzdeviča</i>)	46
Kāds bija Pētera I Rīgai dāvināto kuģu liktenis? (<i>M. Barzdeviča</i>) ...	48
Kādu informāciju par Rīgu ir atstājis Francisks Murers? (<i>M. Barzdeviča</i>)	50
Vai Daugavas salas ir mainīgas? (<i>M. Barzdeviča</i>)	53
Kā Rīgā nodibināja pirmo apdrošināšanas biedrību? (<i>M. Barzdeviča</i>)	56
Kas bija Oto Hūns un viņa "Rīgas pilsētas topogrāfiskais apraksts līdz ar ārsta novērojumiem"? (<i>A. Bormane</i>)	58
Kādi izskatījušies rīdzinieki 18. gadsimtā? (<i>A. Bormane</i>)	60
Kā pilsētnieki baudīja dabu Rīgas pievārtē 18. un 19. gadsimtā? (<i>M. Jakovļeva</i>)	62
Kurā muižā dzīvojis "latvju kalnietis"? (<i>Z. Žukova</i>)	65
Vai Bišumuižā bites dūc? (<i>Z. Žukova</i>)	66
Kā izveidojās Rīgas pilsētas kanāls? (<i>M. Barzdeviča</i>)	68
Kādas bija Rīgas pārvaldes vēlēšanas 19. gadsimta beigās? (<i>R. Pārpuce</i>)	70
Ko mēs zinām par Dzelzs tiltu? (<i>Z. Pētersone</i>)	71
Cik garš bija Lībekas tilta mūžs? (<i>Z. Pētersone</i>)	73
Kā Latvijas armijas pirmais virspavēlnieks novērsa Rīgai draudošo katastrofu? (<i>J. Ciganovs</i>)	74
Kā Rīga karoja ar Bermontu? (<i>J. Ciganovs</i>)	76
Kas notika Rīgā 1919. gada oktobrī un novembrī? (<i>J. Ciganovs</i>)	79
Kādas Latvijas armijas vienības atradās Rīgā līdz 1940. gadam? (<i>J. Ciganovs</i>)	82
Ko zinām par ģenerāli Ludvigu Bolšteinu? (<i>J. Ciganovs</i>)	84
Kā 1941. gada 4. jūlijā tika nodedzināta Gogoļa ielas sinagoga Rīgā? (<i>U. Neiburgs</i>)	88
Kā vācu okupācijas apstākļos Rīgā iznāca nelegālais laikraksts "Latvija"? (<i>U. Neiburgs</i>)	91
Kā 1944. gada 13. oktobrī Rīgā vienus okupantus nomainīja citi? (<i>U. Neiburgs</i>)	94

Kā 1946. gada 3. februārī tika izpildīts pēdējais publiskais nāvessods Rīgā? (<i>U. Neiburgs</i>)	98
Kā mainījies Rīgas pilsētas pašpārvalde? (<i>R. Pārpuce</i>)	100
Rīgas pilsētas vadītāji (no 1787. gada līdz 2001. gadam) (<i>R. Pārpuce</i>)	102
Kā mainījies Rīgas pilsētas teritorijas administratīvais dalījums? (<i>R. Pārpuce</i>)	107
Kuru Rīgas ēku rotā 17 ģerboņi? (<i>A. Gailiša</i>)	108
Kuras Rīgas mācību iestādes rotā Rīgas pilsētas ģerbonis? (<i>A. Gailiša</i>)	112
Kā veidojās Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija? (<i>J. Ciganovs</i>)	115

Kultūra

Seno rīdzinieku ziedojumi mājas dievībām (<i>A. Bormane</i>)	117
Kur viduslaiku Rīgā atradusies Dziļā upe jeb Dzestrais grāvis? (<i>Z. Žukova</i>)	120
Kāpēc rīdzinieki godāja Sv. Pēteri? (<i>A. Gailiša</i>)	121
Kā Rīgā tika aizliegta “bezdievīga maskošānās Vastlāvju dienā”? (<i>A. Bormane</i>)	124
Pēc kāda kalendāra rīdzinieki dzīvoja Ziemeļu kara laikā? (<i>M. Barzdeviča</i>)	126
Kas tie tādi “stalkāji”? (<i>A. Bormane</i>)	128
Kas tie tādi Torņakalna spoki? (<i>Z. Žukova</i>)	129
Tur reiz bija grezns nams! (<i>Z. Žukova</i>)	130
Ko Rīgai atstājis J.K. Broce? (<i>I. Audere</i>)	131
Kas saimnieko Kleistu muižā? (<i>Z. Žukova</i>)	133
Kurā no Pierīgas muižiņām bija iekārtots Veimāras galma dārza teātra dubultnieks? (<i>Z. Žukova</i>)	135
Kad Rīgā parādījās pirmais preses izdevums latviešu valodā? (<i>R. Treijs</i>)	136
Kas bija pirmais latviešu populārzinātniskais žurnāls? (<i>R. Treijs</i>)	139
Kad Rīgā iznāca pirmais latviešu dienas laikraksts? (<i>R. Treijs</i>)	140

Rīga – pirmā latviešu satīriski humoristiskā žurnāla mājvieta (<i>R. Treijs</i>)	143
Kad Rīgā dibināta pirmā studentu korporācija? (<i>A. Gailiša</i>)	145
Vai Selonija ir kādas vietas nosaukums? (<i>A. Gailiša</i>)	147
Kā Rīga gatavojās 700 gadu jubilejas svinībām? (<i>A. Kalniņa</i>)	150
Kas bija Rīgas 700 gadu jubilejas svinību grandiozākais pasākums? (<i>A. Kalniņa</i>)	153
Kā rīdzinieki izklaidējās savas pilsētas 700 gadu jubilejas svinībās? (<i>A. Kalniņa</i>)	156
Kādas krāsas ir Rīgas skolu karogu pamatā? (<i>A. Gailiša</i>)	158
Kad Rīgā dibinātas pirmās mūzikas skolas? (<i>D. Albina</i>)	160
Kad dibināta pirmā Latvijas mūzikas augstskola? (<i>D. Albina</i>)	162
Kas bijuši Latvijas Mūzikas akadēmijas rektori? (<i>D. Albina</i>)	164
Kāpēc Reitera kori vēl arvien dēvē par leģendu? (<i>D. Albina</i>)	167
Kādas ir vijolnieka Gidona Krēmera saknes Rīgā? (<i>D. Albina</i>)	169
Kā pirms simt gadiem veidojās Mežaparks (<i>S. Viese</i>)	172
Par Mežaparka kultūras darbiniekiem (<i>S. Viese</i>)	175
Ko zinām par Saules dārzu (<i>S. Viese</i>)	178
“Tu mums aspārņoji dvēseles” (<i>J. Brance</i>)	181
Starp debesīm un ellī (<i>J. Brance</i>)	185
Fotoaparāts Minox – viens no izcilākajiem latviešu izgudrojumiem (<i>A. Kalniņa</i>)	189
Kāds muzejs atrodas Ropažu ielā 1? (<i>I. Audere</i>)	190
Kur atrodas Daugavas muzejs? (<i>Z. Žukova</i>)	191
Kur atrodas Vaska figūru muzejs? (<i>I. Audere</i>)	193
Vai Rīgā daudz Matīsa vārdā nosauktu objektu? (<i>I. Audere</i>)	195

Daba

Vai lielpilsētā ir vajadzīgi augi? (<i>S. Laiviņa</i>)	199
Vai Rīgā vēl ir dabiskā veģetācija? (<i>S. Laiviņa</i>)	201
Vai Rīgā vairāk ir mežu vai nezālaiņu? (<i>S. Laiviņa</i>)	203
Ko zinām par Daugavgrīvas dabas liegumu? (<i>I. Plikša</i>)	206
Kad iekārtoja Doles salas dabas parku? (<i>Z. Žukova</i>)	210

Kā veidojušies Rīgas centra ielu un bulvāru apstādījumi (<i>T. Pūka</i>)	213
Kādreiz Rīgā bija arī Mazais Vērmanes dārzs (<i>T. Pūka</i>)	215
Vai Rīgā daudz dižskābaržu? (<i>T. Pūka</i>)	217
Pārdaugavas svešzemju koki – rekordisti (<i>T. Pūka</i>)	219
Kādi koki stādīti Rīgas ielās un bulvāros pirms 120 gadiem? (<i>T. Pūka</i>)	223
Rīgas dārzi, kuri pieder pagātnei (<i>T. Pūka</i>)	225
Kad dibināts Latvijas Universitātes Botāniskais dārzs? (<i>A. Vītoliņa</i>)	227
Ko pēta Latvijas Universitātes Botāniskā dārza darbinieki? (<i>A. Vītoliņa</i>)	229
Kādas palmas aug Latvijas Universitātes Botāniskajā dārzā? (<i>A. Vītoliņa</i>)	230
Kā radās Rīgas zooloģiskais dārzs? (<i>D. Leimane</i>)	233
Kā Rīgas zoodārzs izdzīvoja nebrīvajā Latvijā? Kāds tas ir šodien? (<i>D. Leimane</i>)	236
Atnāciet uz Rīgas Nacionālo zooloģisko dārzu apskatīt kiangus (<i>I. Raipule</i>)	239
Vai arī sīlis ir rīdzinieks? (<i>I. Vilka</i>)	242
Kādi plēsīgie putni dzīvo Rīgā? (<i>I. Vilka</i>)	245
Kā klājas Rīgas zvirbuļiem? (<i>I. Vilka</i>)	246
Kāpēc uz Rīgas jumtiem ligzdo kaijas? (<i>I. Vilka</i>)	248
Ko akadēmiķis Pavlovs darīja Rīgā? (<i>A. Vīksna</i>)	249
Par meža entomologu Gintu Ozolu (<i>M. Bičevskis</i>)	252
Kas bija Pauls Galenieks? (<i>E. Vimba</i>)	254
Lidija Danka – Latvijas Dabas muzeja entomoloģijas nodaļas vadītāja (<i>A. Piterāns</i>)	258
Kāda izcila Latvijas zinātniece ir dzimusi Šveicē? (<i>Z. Seisuma</i>)	260
Par Rīgas atkritumu problēmu vēsturiskā skatījumā (<i>I. Raipulis</i>)	262
Ko saražo “Rīgas vēders”? (<i>I. Raipulis</i>)	264
Ko darīt ar atkritumiem? (<i>I. Raipulis</i>)	265
Kāda ir sakārtotas atkritumu saimniecības vīzija Rīgā? (<i>I. Raipulis</i>)	267

ieskats Rīgas liktenstāstā 800 gadu garumā

XII gadsimts

1198. gadā pirmo reizi rakstītajos avotos minēts Rīgas vārds (Rīgas ciems).

XIII gadsimts

1201. gadā Indriķa Livonijas hronikā Rīga pirmoreiz minēta kā pilsēta.

1202. gadā bīskaps Alberts un cisterciešu ordeņa abats Teodorihs nodibināja Zobenbrāļu ordeni, kas pastāvēja līdz 1236. gadam – sakāvei Saules kaujā. Tā atliekas iekļāva Livonijas ordenī, kurš tika likvidēts 1562. gadā Livonijas kara laikā.

1206. gadā lībieši uzbruka Rīgai. Lībieši piedzīvoja zaudējumu, bija spiesti pakļauties bīskapam un pieņemt katoļticību.

1207. gadā bīskaps un Zobenbrāļu ordenis savā starpā sadalīja iekarotās lībiešu zemes.

1210. gadā kurši uzbruka Rīgai. Kurši ar lielu buru laivu floti iebruca Daugavā un aplenca Rīgu. Kuršu atvairīšanas dienu – Sv. Margaritas dienu (13. jūliju) – baznīca izsludināja par svinamu.

1211. gadā nodibināja pirmo mācību iestādi Rīgā – Domskolu katoļu garīdznieku sagatavošanai. Tajā uzņēma arī audzēkņus, kas gribēja iegūt vispārējo izglītību, lai sagatavotos studijām ārzemēs.

1225. gadā pāvesta legāts Modenas bīskaps Vilhelms izšķīra strīdu

starp Zobenbrāļu ordeni, Rīgas bīskapu un Rīgas pilsētu par jurisdikciju pilsētā un apstiprināja bīskapa Alberta Rīgai piešķirtās Gotlandes (Visbijas) tiesības jeb statūtus. Tās bija spēkā līdz 14. gadsimta 80. gadiem

1226. gadā pirmo reizi dokumentos minēta Rīgas rāte, bet tā noteikti pastāvējusi jau agrāk. Tolaik vācu zemēs šāda pārvalde bija vēl tikai četrās pilsētās – Lībekā, Hamburgā, Freiburgā un Ķelnē. Rīgas rātes pēdējā sēde notika 1889. gadā.

Šajā gadā izveidoja Rīgas patrimoniālo apgabalu jeb pilsētas lauku apgabalu. Rīga virsīpašuma tiesības pār patrimoniālo apgabalu saglabāja līdz zemes nacionalizācijai 1940. gadā.

1282. gadā Rīga pievienojās Hanzas savienībai. Kopā ar citām Livonijas pilsētām Rīga veidoja t.s. Livonijas ceturtdaļu, kam Hanzā bija liela ietekme. Hanzas savienība 14.–15. gadsimtā apvienoja ap 200 pilsētu, kļūdamā par nozīmīgu saimniecisku, militāru un politisku spēku. Savu darbību tā oficiāli beidza 1669. gadā.

1298.–1330. gadā notika Livonijas ordeņa karš ar Rīgas pilsētu, tā rezultātā rīdzinieku atkarība no ordeņa kļuva ievērojami ciešāka nekā no Rīgas arhibīskapa.

XIV gadsimts

14. gadsimta 30. un 40. gados tirgotāji ieguva privilēģiju – t.s. izkrautņu spaidu, kas noteica, ka pilsētā iebrukušie tirgotāji darījumus varēja slēgt tikai ar Rīgas tirgotāju starpniecību. Šī privilēģija oficiāli tika atcelta tikai 1861. gadā.

1352. gadā rakstītajos avotos pirmoreiz minēti Mazās ģildes statūti. Organizācija pastāvēja jau 13. gadsimtā. Tā apvienoja amatniekus un palīdzēja nodrošināt viņu monopoltiesības uz darbību pilsētā. Kā brīvprātīga amatnieku organizācija Mazā ģilde turpināja pastāvēt līdz 1936. gadam.

1354. gadā dibināta Lielā ģilde, kas kopā ar Mazo ģildi ieguva arī politiskas tiesības un palīdzēja rātei saglabāt pilsētas kārtu struktūru un patriciāta ekonomiskās un politiskās privilēģijas. Kā brīvprātīga organizācija tā pastāvēja līdz 1939. gadam.

1360. gadā izveidoja pirmo amatnieku cunfti Rīgā – zeltkaļu amatu – un apstiprināja amata pirmo šrāgu jeb statūtus. Zeltkaļu amata locekļi piederēja pie pilsētas amatnieku aristokrātijas, viņi vienīgi ne amatniekiem tika uzņemti Lielajā (tirgotāju) ģildē.

1373. gadā, atbalstot Rīgas arhibīskapa Zigrīda lūgumu, pāvests Gregorijs XI izdeva tā saukto apģērbu bullu, kurā bija noteikts, ka turpmāk Rīgas arhibīskapam un tā domkapitula locekļiem pēc augustīniešu parauga jātērpijas melnās drēbēs. Pirms tam arhibīskapijas augstākā garīdzniecība, tāpat kā ordeņa brāļi, valkāja baltas drēbes.

1376. gadā pierakstīja senākos zināmos Rīgas noteikumus. Šie noteikumi regulēja dzīvi un iekšējo kārtību pilsētā. Tas ir viens no vecākajiem šāda veida dokumentiem Baltijas reģionā.

1386. gadā Rīgā nodibināja pirmo latviešu aroda apvienību – Latviešu alus un vīna nesēju brālību.

XV gadsimts

1413. gadā Rīgā ielu segumam sāka izmantot bruģi. Pirmais tika izbruģēts rātslaukums.

1416. gadā Rīgā neprecētie ārzemju tirgotāji apvienojās t.s. Melngalvju brālībā, kas izveidojās no 13. gadsimta beigās pastāvējušās Sv. Jura brālības. Nosaukumu melngalvji ieguva no sava aizbildņa – Sv. Maurīcija, kas tika attēlots kā moris.

1419. gadā Valmierā sasauca pirmo landtāgu – kārtu (arhibīskapa un bīskapu, Livonijas ordeņa, vasaļu un lielāko pilsētu, arī Rīgas) pārstāvju sanākumi, kas turpmāk izlēma Livonijas dzīves svarīgākos jautājumus.

1423. gada 8. februārī Livonijas lielāko pilsētu – Rīgas, Tērbatas un Rēveles (Tallinas) sūtņi 72 Hanzas pilsētu vārdā noslēdza tirdzniecisku līgumu ar Novgorodu, tādējādi apliecinot Livonijas pilsētu īpašo lomu un nozīmi Hanzas tirdznieciskajā politikā ar Krievzemi.

1452. gada 30. novembrī Rīgas arhibīskaps ar Livonijas ordeņa mestru noslēdza Salaspils līgumu, ar kuru arhibīskaps un ordeņa mestrs panāca vienošanos par dubultvaldību pār Rīgu, kas ar pārtraukumiem bija spēkā līdz pat Livonijas valstiņu bojāejai 1562. gadā Livonijas kara laikā.

1459. gadā Rīga pirmoreiz atklāti demonstrēja savu separātismu attiecībā pret Hanzu, pasludinot, ka aizjūras Hanzas pilsētu tirgotājiem, tāpat kā citiem ārzemju tirgoņiem, tiek aizliegts slēgt tiešus tirdzniecības darījumus savā starpā.

1484. gadā Livonijas ordeņa un Rīgas arhibīskapa karu laikā pilsētnieki nopostīja ordeņa pili. Saskaņā ar Valmieras nolīgumu pilsētniekiem tā bija jāatjauno, ko tie arī veica no 1491. līdz 1515. gadam.

1491. gada 30. martā starp Livonijas ordeni un Rīgu noslēdza Valmieras nolīgumu, ar ko ordenis diktēja savus noteikumus pilsētai. Šī vienošanās izbeidza Livonijas ordeņa un Rīgas bruņoto konfliktu.

1494. gadā apstiprināja balbieru (frizieru) šrāgas (nolikums, statūti, tādi kā darbības noteikumi un pienākumi), kas faktiski bija arī ārstu šrāgas. Balbieri ne tikai skuva bārdas, bet arī izdarīja operācijas un dziedēja ievainojumus.

XVI gadsimts

1521. gadā Rīgā sākās reformācijas kustība. Reformācijas sludinātāju ietekmē 1524. gadā baznīcās notika t.s. svētbilžu grautiņi. 1525. gadā Livonijas ordeņa mestrs atļāva Rīgā sludināt reformācijas idejas. 1554. gadā Valmieras landtāgs deklarēja ticības brīvību visā Livonijā. Pēc reformācijas uzvaras Livonijā abas katoliskās virsvaras (ordenis un arhibīskaps) zaudēja ietekmi Rīgā. Baznīcas lietu pārvalde nonāca rātes pārziņā, tika pārņemti baznīcu un klosteru īpašumi.

1524. gadā reformācijas laikā aizsākās Rīgas pilsētas bibliotēkas vēsture (tagadējā Latvijas Akadēmiskā bibliotēka). Tā bija viena no vecākajām Eiropā. Pirmās grāmatas bibliotēkas veidošanai tika iegūtas no bijušā Sv. Katrīnas franciskāņu klostera.

1525. gadā Rīgā būtu nonācis senākais zināmais iespieddarbs latviešu valodā, ja vien Lībekā nebūtu konfiscētas sūtīšanai uz Rīgu paredzētās grāmatas Livonijas tautu valodās. Diemžēl neviens tā eksemplārs pagaidām nav atrasts.

No 1558. līdz 1583. gadam risinājās Livonijas karš – Krievijas cīņa ar Livonijas ordeni, Poliju–Lietuvu (no 1569. gada Žečpospolitu) un

Zviedriju par pieeju Baltijas jūrai. Kara laikā sabruka Livonijas valstiņas. No 1562. līdz 1582. gadam Rīga piedzīvoja brīvvalsts laiku – nebija pakļauta nevienam feodālajam senjoram. 1582. gadā Rīga zvērēja uzticību Žečpospolitais karalim Stefanam Batorijam, kurš šo zvērestu pieņēma, pats ierodoties pilsētā.

1571. gadā pirmo reizi rakstītajos avotos minēts Daugavmalas tirgus.

1582. gadā Rīgā ieviesa muitas nodokli – portoriju, pirmo valsts nodokli Rīgas tirdzniecībā.

1582. gadā Rīgā ieradās Polijas karalis Stefans Batorijs. Krāmu ielas galā tika uzcelta triumfa arka, uz kuras stāvēja muzikanti un Domskolas audzēkņi un izpildīja speciāli šim gadījumam sacerētu skaņdarbu. Kad Batorijs jāja cauri arkai, par eņģeli pārģērbtais zēns trīs reizes svētīja karali ar apzeltītu kroni, kamēr pārējie sauca: “Salve Stephane, Rex Poloniae!” (Esi sveicināts, Stefan, Polijas karali!)

1584. gadā notika lielākās “raganu prāvas” Rīgā – notiesāja un dzīvus sadedzināja 12 cilvēkus. Tās bija aizsākušās 16. gadsimta 2. pusē, kad notika luteriešu baznīcas un valdošās šķiras pretinieku tiesāšana un sodīšana ar nāvi. “Raganu prāvas” kulmināciju Rīgā sasniedza 17. gadsimta 1. pusē, bet pēdējās notika 17. gadsimta beigās.

No 1584. līdz 1589. gadam Rīgā notika Kalendāra nemieri. 1582. gadā Rīgas rāte pēc Stefana Batorija prasības ieviesa jauno pāvesta Gregora XIII kalendāru (tas ir spēkā arī šodien). Namnieku opozīcija ar Mazo un Lielo ģildi priekšgalā to izmantoja kā iemeslu, lai saceltos pret rāti un panāktu lielākas tiesības pilsētas pārvaldē un lai vērstos pret katoļu garīdzniecības uzsākto pretreformāciju. Pilsētnieki sarīkoja grautiņu Sv. Jēkaba baznīcā, kas bija atdota katoļiem.

No 1586. līdz 1589. gadam vara pilsētā bija namnieku rokās. Konflikts ar Severīna dienas izlīgumu 1589. gada 26. augustā noregulēja Polijas seima komisija. Rāte atguva agrāko varu pilsētā.

1588. gadā grāmatu iespaidējs holandiešu Nikolajs Mollīns Krāmu ielā atvēra pirmo Rīgas spiestuvi un grāmatnīcu. 1591. gadā viņš ieguva Rīgas grāmatizdevēja, iespaidēja un grāmatattirgotāja monopoltiesības.

XVII gadsimts

No 1600. līdz 1629. gadam risinājās Polijas–Zviedrijas karš. No paša kara sākuma cīņa par Baltiju faktiski bija cīņa par Rīgu. Kara laikā Rīga palika uzticīga Polijas karalim. Pēc aplenkuma 1621. gadā pilsēta kapitulēja Zviedrijas karalim Gustavam II Ādolfam, kurš pieņēma rīdzinieku uzticības zvērestu un apstiprināja viņu privilēģijas. Karš beidzās ar Altmarkas pamieru 1629. gadā.

1621. gadā nodibināja Rīgas jeb Vidzemes guberņu.

1629. gadā zviedri Rīgā ieviesa jaunu muitu – licenci, ko ņēma no visām izvedamām un ievedamām precēm.

1632. gadā izveidoja Rīgas pasta staciju.

1637. gada 1. februārī zviedru valdība izdeva noteikumus par kāzu svinībām Rīgā un Vidzemē, tādējādi nosakot kāzu ilgumu un patērējamo dzērienu daudzumu.

1645. gada 30. augustā Vidzemes ģenerālgubernatora rezidenci pārcēla no Tērbatas uz Rīgu.

No 1656. līdz 1661. gadam risinājās Krievijas–Zviedrijas karš. 1656. gadā Krievijas karaspēks aplenca Rīgu, taču ieņemt to nespēja. Par pilsētas drošsirdību un uzticību aplenkuma laikā Zviedrijas karalis Rīgas rātskungus iecēla muižnieku kārtā, un Rīga savā ģerbonī ieguva karaļa kroni.

1675. gadā nodibināja t.s. kases kolēģiju. Līdz ar tās izveidošanu namnieku opozīcija ieguva tiesības piedalīties pilsētas kases pārvaldīšanā. Kases kolēģija darbojās rātes vadībā, bet tajā bija arī pārstāvji no Lielās un Mazās ģildes.

1681. gadā Rīgā sāka iznākt pirmais regulārais laikraksts “Rigische Novellen”.

XVIII gadsimts

1701. gads – tika uzbūvēts pirmais tilts pār Daugavu.

No 1700. līdz 1721. gadam risinājās Ziemeļu karš – Krievijas un tās sabiedroto karš ar Zviedriju. Krievijas mērķis bija iegūt izeju uz Baltijas

jūru. Krievu karaspēks Rīgu ieņēma 1710. gadā. Karš noslēdzās ar Nīstades miera līgumu 1721. gadā.

1711. gadā Pēteris Pirmais pirmo reizi apmeklēja Rīgu. Viņš iegriezās ne tikai lielās sabiedriskās sanāksmēs, bet apmeklēja arī dažas cienījamas rīdzinieku ģimenes. Kāda ģimene ar godbijību ilgi glabāja vīna glāzi, no kuras cars, būdams viesis šajā ģimenē, bija dzēris.

1721. gadā pēc Pētera Pirmā pavēles Rīgā ierīkoja Ķeizardārzu – pirmo atklāto dārzu Rīgā.

1750. gadā nodibināja pirmo brīvmūrnieku ložu Rīgā – “Ziemeļu zvaigzni”. 18. gadsimta pēdējā ceturksnī Rīgā darbojās 6 brīvmūrnieku ložas, kas pievērsās filantropijai un izglītības veicināšanai. Brīvmūrnieku ložas Rīgā oficiāli slēdza 1794. gadā.

1761. gadā Rīgā sākās pirmie regulārie simfoniskie koncerti, kuru organizēšanā piedalījās Rīgas mūzikas biedrība un Rīgas pilsētas teātris.

1764. gadā Rīgā viesojās Katrīna II. Laikabiedru memuāri vēsta, ka Katrīnas II viesošanās Rīgā sākusies jau vismaz pie pilsētas robežām: Melngalvju nama trompetisti un bundzinieki zirgu mugurās tur sagaidījuši ķeizarieni un tad vadījuši kortežu uz Rīgu. Citi avoti vēsta, ka Katrīna II jau 1762. gadā bijusi Rīgā un dejojusi inkognito maskuballē Melngalvju namā.

1773. gada 22. februāra sēdē Rīgas rāte kā dāvinājumu pieņēma Rīgas ārsta Nikolaja Himzeļa kolekcijas, tādējādi izveidojot pirmo sabiedriskas nozīmes muzeju Baltijas reģionā (tagadējais Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs).

1783. gadā sakarā ar ķeizarienes Katrīnas II Krievijas guberņu reformu no Vidzemes un Dienvidigauņijas izveidoja administratīvu teritoriālu vienību – Vidzemes vietniecību. 1787. gadā tika realizēts Krievijas pilsētu nolikums, saskaņā ar kuru atlaida Rīgas rāti, un tās vietā sāka darboties jaunais pilsētas pārvaldes vietniecības aparāts. Vietniecības laiks ilga līdz 1797. gadam.

1788. gadā notika lielākais vispārējais amatnieku zeļļu streiks.

1797. gada maijā pēc kronēšanas svinībām Maskavā Krievijas ķeizars Pāvils I ieradās Rīgā. Pāvils I atcēla visas Katrīnas II reformas, to skaitā arī ar pilsētas pārvaldi saistītās.

XIX gadsimts

1812. gadā risinājās Tēvijas karš – Napoleona armijas uzbrukums Krievijai. Karadarbība Rīgu neskāra, tomēr, pamatojoties uz maldīgu informāciju, aizsardzības nolūkos tika nodedzinātas Rīgas priekšpilsētas. Par godu Krievijas uzvarai šajā karā Rīgā uzstādīja vairākas piemiņas zīmes: 19. gadsimtā – Triumfa arku, Uzvaras kolonnu, bet 100 gadus pēc uzvaras – arī pieminekli karavadonim Barklajam de Tolli.

1831. gadā rīdziniekus ar vērienīgu cirka uzvedumu pirmo reizi iepazīstināja Vīnes cirka mākslinieku trupa.

No 1837. līdz 1839. gadam Rīgā dzīvoja Rihards Vāgners. Interesants ir šī slavenā komponista ierašanās un aizbraukšanas iemesls – darba meklēšana un bēgšana no kreditoriem. Divās sezonās viņš nodirīģēja 25 operas, sāka komponēt operu “Rienci”. Nodzīvojis pilsētā divus gadus, Vāgners atkal bija strupceļā – visur viņš bija aizņēmis naudu, nekur nevarēja saņemt kredītu, līdz nolēma slepeni bēgt no Rīgas.

1852. gadā izveidoja pirmo telegrāfa līniju – Rīga–Bolderāja, 1855. gadā ierīkoja telegrāfu starp Rīgu un Pēterburgu, bet 1857. gadā – starp Rīgu un Vāciju.

No 1857. līdz 1863. gadam Rīgai atcēla cietokšņa statusu un likvidēja nocietinājumu sistēmu.

1861. gadā atklāja Rīgas–Dinaburgas (Daugavpils) dzelzceļa līniju – pirmo Latvijā; atklāja arī pirmo dzelzceļa staciju Rīgā (Dinaburgas).

1868. gadā vingrošanas biedrības telpās notika pirmā teātra izrāde latviešu valodā. Tajā pašā gadā 10. martā Mazās ģildes zālē notika arī pirmā publiskā lekcija latviešu valodā.

1868. gadā tika dibināta Rīgas Latviešu biedrība.

1873. gadā Rīgā notika pirmie Vispārējie latviešu dziesmu svētki. Tajos pirmo reizi atskaņoja Baumaņu Kārļa dziesmu “Dievs, svētī Latviju!” – šodienas Latvijas valsts himnu.

1878. gadā notika pirmās Rīgas domes vēlēšanas saskaņā ar 1870. gada Krievijas pilsētu likumu.

No 1883. līdz 1884. gadam Vācijā izgatavoja Doma ērģeles. Tad tās bija lielākās pasaulē. Šīs ērģeles būvēja vācu ērģelbūves firma “E.F.Walker & Co” Virtembergā. Tām bija 6883 stabules (lielāko stabuļu

garums ir ap 10 m, īsāko – 13 mm), 174 reģistri un 8 klaviatūras (6 roku un 2 kāju).

1889. gadā pēc arhitekta J.F.Baumaņa projekta cēla Solomonska cirku, kas tajā laikā bija pirmais stacionārais Baltijas reģionā. Par būvmateriālu ēkas kupolam tika izmantotas dzelzceļa slīdes. 1896. gadā Solomonska cirkā notika pirmais kinoseanss slēgtās telpās.

1899. gadā notika t.s. Rīgas dumpis “Džutas manufaktūrā” – pirmais lielais streiks, kas pārvērtās par demonstrāciju un izraisīja protestus arī citos pilsētas uzņēmumos. Notika sadursmes ar policistiem.

XX gadsimts

1901. gada 22 jūnijā sākās Rīgas 700 gadu jubilejas svinības. Pilsētas nami tika pušķoti ar karogiem un zaļumiem, dažas rūpnīcas un veikali tika slēgti, visās kristīgajās baznīcās tika noturēti dievkalpojumi, mazāk nodrošinātie tika pabaroti par velti, bet vakarā pie vairākiem namiem rīkoja iluminācijas.

No 1905. līdz 1907. gadam Krievijas impērijā risinājās revolūcija. Latvijā tā aizsākās ar demonstrāciju Rīgā 1905. gada 13. janvārī. Tai par godu Kārļa ielu 1930. gadā pārdēvēja par 13. janvāra ielu.

1910. gadā Rīgā ieradās Nikolajs II. Tas bija 1910. gada svarīgākais notikums rīdzinieku dzīvē, par to rakstīja visas avīzes, tajās bija izklāstīta visa nozīmīgā viesu vizītes gaita. Vizītes galvenais iemesls – piedalīšanās 200 gadu svinībās kopš Rīgas pilsētas pievienošanas Krievijas impērijai. Cars atklāja Pētera I pieminekli.

No 1914. līdz 1918. gadam risinājās Pirmais pasaules karš. Vācijas un Krievijas savstarpējās cīņas tieši skāra Latviju un Rīgu. No 1917. gada septembra līdz 1919. gada janvārim Rīga bija vācu okupācijas varā. 1918. gada septembrī pilsētā Rīgā viesojās Vācijas ķeizars Vilhelms II. Karš noslēdzās 1918. gada 11. novembrī.

1918. gada 18. novembrī Otrā Rīgas pilsētas (tag. Nacionālā) teātra telpās proklamēja Latvijas Republiku.

1919. gadā risinājās cīņas par Latvijas neatkarību. Rudenī Latvijas

armija cīnījās ar Bermonta vadīto vācu karaspēku. Pārdaugavas atbrīvošanas diena – 11. novembris tika svinēta kā Lāčplēša diena.

1925. gada 1.novembrī ēterā pirmo reizi atskanēja vārdi: “Runā Rīga” un radio pieslēdzās Nacionālajai operai, kur izrādīja Dž.Pučīni operu “M-me Butterfly”.

1931. gadā Rīgai oficiāli piešķīra galvaspilsētas statusu

1934. gada 15. maijā K. Ulmanis veica apvērsumu, atlaida Saeimu, iedibināja autoritāru režīmu. Vara Rīgas pilsētā bija lielvecākā rokās, kuru iecēla Ministru Kabinets uz nenoteiktu laiku.

1939. gadā Rīgā vasaras brīvdienās 5 dienas uzturējās toreizējais Hārvardas universitātes students Džons Ficdžeralds Kenedijs (1917–1963). Dzīvojot Ausekļa iela Nr.22, 22 gadus vecais jaunietis vēl nevarēja paredzēt, ka kļūs par nākamo ASV prezidentu.

1940. gadā Rīgā notika pirmās lielākās latviešu skaņu filmas “Zvejnieka dēls” demonstrēšana kinoteātrī “Splendid Palace” (tag. kinoteātris “Rīga”).

No 1939. līdz 1945. gadam risinājās Otrais pasaules karš. 1940. g. 17. jūnijā – PSRS okupācija; 1941. g. 1. jūlijā – Rīgu okupē fašistiskās Vācijas karaspēks; PSRS–Vācijas karaspēku savstarpējā apšaudē tiek nopostīta Rātslaukuma vēsturiskā apbūve; 1944. g. oktobrī Rīgu ieņem PSRS karaspēks.

No 1939. līdz 1941. gadam Latviju un Rīgu saskaņā ar Latvijas–Vācijas un PSRS–Vācijas līgumiem atstāja baltvāciešu minoritāte.

1954. gadā Rīgā sāka darbu televīzija, bet 1974. gada 28.janvārī notika pirmā krāsu pārraide no Rīgas TV studijas.

1965. gadā, atzīmējot Raiņa 100. dzimšanas dienu, notika pirmās dzejas dienas. Dzejas, mākslas un teātra (pirmo reizi 1978.g.) dienas, kā arī Dziesmu svētki padomju režīma laikā bija viena no iespējām izpaust cilvēku vēlmi pēc brīvības – gan radošas, gan politiskas.

1966. gadā atklāja mazo planētu Nr. 1796, kurai 1971. gadā piešķīra nosaukumu “Rīga”.

1989. gada decembrī notika pirmās demokrātiskās vēlēšanas pēc Otrā pasaules kara – pašvaldību vēlēšanas. Uzvarēja Latvijas Tautas frontes (dibināta 1988.g.) atbalstītie kandidāti.

No 1990. līdz 1991. gadam – neatkarīgas Latvijas Republikas

atjaunošana, Rīga atkal kļuva par neatkarīgas valsts galvaspilsētu. 1991. gada janvārī – Rīgā barikāžu laiks, kad cilvēki apsargāja stratēģiski svarīgos objektus.

1998. gadā Rīgai piešķīra oficiālo UNESCO apliecinājumu par to, ka tās vēsturiskais centrs ir iekļauts Pasaules kultūras mantojuma sarakstā.

1999. gada jūlijā, remontējot Rīgas 3. mūzikas vidusskolu Maskavas ielā 166, skolas krāsns kājā tika atrasts 1904. gadā cara Nikolaja II, Rīgas pilsētas galvas Dž. Ārmitsteda u.c. parakstīts dokuments, liekot pamatakmeni Bērnu darba un mīlestības namam. Rīgas 3. mūzikas skolas direktors K. Beinerts šo dokumentu nodeva Rīgas Domes priekšsēdētājam A. Bērziņam, kas savukārt to nodeva Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejam.

1997. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

1998. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

1999. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

2000. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

2001. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

2002. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

2003. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

2004. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

2005. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

2006. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

2007. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

2008. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

2009. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

2010. gada jūlijā izveidots Rīgas pilsētas domes izpildekomitejs, kas nodrošina domes darbu starpnieciski.

Marijas Magdalēnas VĒSTURE

Kad šis dibināts Marijas Magdalēnas klosteris?

Vairākus šāda veida apzīmējumus ir šāds: "Cisterciensu ordeņa mūsu konventa par Marijas Magdalēnas klosteri, ar kuru vārdu tas pazīstams vietējos literāri d. saskaņā divi tūkšņi un sešsimti." Tātad tas bija pirmais tēriņš.

1255. gadā pāvests Aleksandrs IV izdeva bulci, kurā nosprieda Rīgas mīcē konventa noteikumus. Klosteris tātad dibināts par godu Dievīnītei Marijai un Svētajam Jēkabim. Jēkabimst, ka viņi cisterciensu ordeņa klosteri galvenā patronē vietā tēr bija Jāņava Marija, bet sekundārie patroni b. c. m. m. u. l. a. u. d. a. k. t. i. n. s. i. z. r. i. s. t. a. v. i. e. n. s. o. t. r. i. Tātad pāvests Aleksandrs IV 1255. gada bulci pasūtī, ka tā izdeva tekstā ar "prioris un mūsu mācāma". Tātad klosteris tas eksistēja pirms 1255. gada.

Kad tas tika dibināts, ka klosterim pirms š. 1255. gada Rīgas arhibīskapijas roņēlā pietikis 50 atklā zemes Zemgālē, 50 – Upmalē un 30 – Jēkabpils novadā. Un pāvests Aleksandrs IV bulci apstiprinā Klosteri izdeva tiesības "in omnibus iuribus".

Savādi šis apzīmē kāds mēģensants Rīgas arhibīskaps un Livonijas ordeņa saskaņā dažādos dokumentos, kurā Svētā Jēkaba Klosterim piešķirta īpaši pats un ikpat pats, tomēr šāds šāds apstiprinājis un Kokacēses pilnā, tātad Daugavpils otrā Līvoni. Tātad šis dokumenti š. k. k. apzīmē, ka cisterciensu mūsu konventa saskaņā tēr b. c. m. u. l. a. u. d. a. k. t. i. n. s. i. z. r. i. s. t. a. v. i. e. n. s. o. t. r. i.

Vēsturnieki secinā, ka par faktisko Klosteri dibināšanas gada jāuzskata 1257. gads, jo tātad tad Rīgas arhibīskaps Alberts Suerbērs apstiprinājis Klosteri puvīlīgās ar paskaidrojumu: "Konvents nodibināts

VĚSTURE

Marijas Magdalēnas klostera noslēpumi

Kad īsti dibināts Marijas Magdalēnas klosteris?

Vispāratzītais apgalvojums ir šāds: *“Cisterciešu ordeņa māsu konventu par Marijas Magdalēnas klosteri, ar kādu vārdu tas pazīstams vēstures literatūrā, sāka dēvēt tikai ap 14. gs. vidu.”*

Bet kas bija pirms tam?

1255. gadā pāvests Aleksandrs IV izdod bullu, kurā apstiprina Rīgas māsu konventa noteikumus, klosteris tiek dibināts par godu Dievmātei Marijai un Svētajam Jēkabam. Jāpiebilst, ka visu cisterciešu ordeņa klosteru galvenā patrone vienmēr bija Jaunava Marija, bet sekundārie patroni bieži mainījās un dažkārt aizstāja viens otru. Taču pāvests Aleksandrs IV 1255. gada bullā pavēstī, ka tā izdota saskaņā ar “prieores un māsu lūgumu”. Tātad klosteris jau eksistējis pirms 1255. gada.

Kāds cits senraksts liecina, ka klosterim pirms šī 1255. gada Rīgas arhibīskapijas robežās piešķirti 50 arkli zemes Zemgalē, 50 – Upmalē un 50 – Jersikas novadā. Un pāvests Aleksandrs IV bullā apstiprina klosteru īpašuma tiesības “uz mūžīgiem laikiem”.

Savukārt saglabājies kāds interesants Rīgas arhibīskapa un Livonijas ordeņa zemju dalīšanas dokuments, kurā Svētā Jēkaba klosterim piešķirta jūdži gara un tikpat plata zemes strēle starp Aizkraukles un Kokneses pilīm, tikai Daugavas otrā krastā. Tieši šis dokuments it kā apliecina, ka cisterciešu māsu konvents sākotnēji dēvēts par Svētā Jēkaba klosteri.

Vēsturnieki secinājuši, ka par faktisko klosteru dibināšanas gadu jāuzskata 1257. gads, jo tieši tad Rīgas arhibīskaps Alberts Suerbērs apstiprināja klosteru privilēģijas ar paskaidrojumu: “Konvents nodibināts

tādēļ, ka līdz šim Livonijā nav bijis neviena sieviešu klostera.” Klosteris tika iesvētīts par godu Jaunavai Marijai. Arhibīskaps Alberts šajā dokumentā pavēstī, ka ataicinājis uz Livoniju pirmās ordeņa māsas. No kurienes? Kur mitis “mātes klosteris”, no kura Rīgā ieradušās šīs pirmās māsas? Pastāv versija, ka tas varētu būt bijis cisterciešu mūķeņu klosteris Lībekā.

Kāds sakars bija Marijas Magdalēnas klosterim ar Jēkaba baznīcu?

1259. gadā Rīgas arhibīskaps Alberts Suerbērs ar donācijas aktu klosterim piešķir sētu ar visām ēkām pie Jēkaba baznīcas, kur mitinājās māsas. Šis dāvinājums nebija nekas jauns, bet gan agrākā piešķiruma juridisks apstiprinājums. Ar šo Alberta dokumentu mūķenēm atļāva izmantot dombaznīcai piederīgo Jēkaba baznīcu tāpat kā līdz tam ar noteikumu, ka ienākumos jādalās ar domkapitulu. Vēsturnieki uzskata, ka Alberta atļauja lietot māsu dievlūgšanām Jēkaba baznīcu nav uzskatāma par īpašu privilēģiju, bet par vispārpieņemtu parādību.

Laikā no 1417.–1431. gadam pāvests Mārtiņš V piešķīra indulģences ikvienam, kas apmeklēja un ar dāvanām atbalstīja Marijas Magdalēnas cisterciešu māsu klosteri un klosteru baznīcu Rīgā. Šī bulla (1417–1431) līdz ar to ir pirmā rakstītā vēsturiskā liecība, ka Rīgā jau eksistē Marijas Magdalēnas baznīca, taču trūkst drošu ziņu, kad un cik ilgā laikā dievnams uzcelts.

Ir izteikts pieņēmums, ka jau 1359. gadā pastāvējusi kāda kapela, kad Rīgas cisterciešu māsu konvents vienā no indulģences bullām pirmo reizi nosaukts par Marijas Magdalēnas klosteri. Daži pētnieki pieļauj varbūtību, ka jaunā baznīca (klosteru baznīca) varēja būt iesvētīta gan par godu Jaunavai Marijai, gan – Marijai Magdalēnai. Tādējādi jaunās klosteru baznīcas nosaukums būtu piedēvēts arī klosterim.

Marijas Magdalēnas klosteris bijis ļoti populārs un arī bagāts ar plašiem zemes īpašumiem un jo plašākiem sakariem. Klosteru māsu skaitā bija galvenokārt dižcilģīgo vācu muižnieku ģimeņu un vācu tautības rīdzinieku jaunavas. Klosteris, kas reizē veica meiteņu skolas uzdevumus, apmācot

jaunās dižciltīgās atvases lasīšanas, aušanas, uzvedības mākslās, bijis īpaši populārs.

Klosteris bija ļoti populārs ne tikai Rīgā, bet arī tālaika Tērbatā. Svētās Briģītas ordeņa Mariendāles klosteris pie Tallinas piešķīris Marijas Magdalēnas māsu konventam līdzdalību sava klostera labajos darbos.

Īpašu interesi izraisa vēl o viduslaiku dokuments, kurā apliecināts, ka 1495. gadā Rīgas alusnesēju brālība un ģilde savā vidū uzņēmusi Marijas Magdalēnas klosterā abati un jaunavas. Uzņemšanas ceremonija notikusi klosterā baznīcā, kurā bijuši 11 altāri ar vikārijām. Viena no vikārijām dibināta par godu čehu abatam Svētajam Prokopam. Tieši šim vīram ir svarīga loma klosterā liturģisko tekstu identificēšanā.

Kur palikusi Marijas Magdalēnas klosterā bagātīgā bibliotēka?

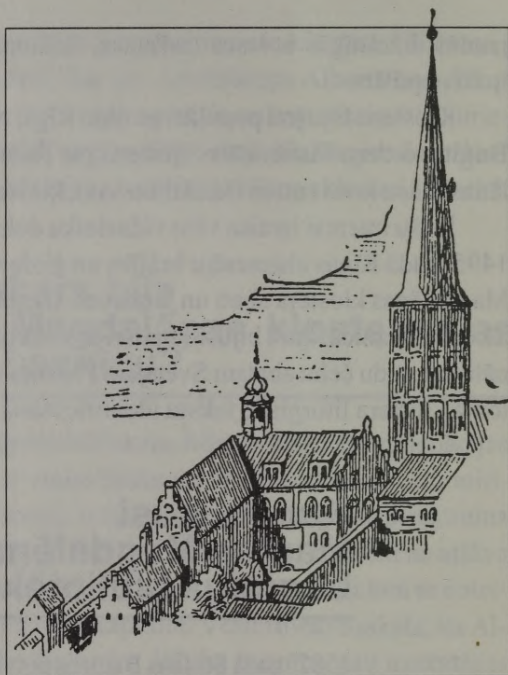
1582. gadā Stefans Batorijs pievienoja Rīgu Polijas–Lietuvas karalistei. Marijas Magdalēnas klosterī tajā laikā bija palikušas tikai trīs ap 90 un 100 gadus vecas māšas. Kopā ar klosteri un Jēkaba baznīcu karalis tās nodeva jezuītu ordenim. No 1590.–1663. gadam Jēkaba baznīcā darbojās paters Erdmans Tolgsdorfs. Viņš uzrakstīja īsu Marijas Magdalēnas klosterā pastāvēšanas vēsturi. Tajā bija atainoti tikai beigu gadi. Tulkojums vācu valodā publicēts 1614. gadā, bet gadu vēlāk iznācis hronikas latīņu teksts. Vēsturnieks Bunge latīņu oriģinālu no jauna publicēja 1847. gadā.

Kad Zviedrijas karalis Gustavs II Ādolfs 1621. gadā ieņēma Rīgu, viņš jezuītus izraidīja, bet ordeņa bibliotēku kopā ar Marijas Magdalēnas klosterā grāmatām un retiem rokrakstiem nosūtīja uz Zviedriju un dāvināja Upsalas universitātei.

Marijas Magdalēnas baznīcu karalis “uzdāvināja” zviedru garnizonam, kuru Rīgas aplenkuma laikā 1710. gadā nopostīja.

Pēc Ziemeļu kara (1700–1721) par kādreizējo dižo dievnamu liecināja tikai 4 apdrupušas sienas. Tomēr dievnamu atjaunoja. 18. gadsimta vidū tas atdzima kā Alekseja baznīca, kurā dievkalpojums noturēja

*Marijas Magdalēnas
klosteris
17. gadsimtā*

grieķu katoļi. Latvijas brīvvalsts laikā agrākā Marijas Magdalēnas klostera baznīca kļuva par Romas katoļu arhibīskapa kapelu.

Bet bibliotēka? Vācu izcelsmes liturģiskās literatūras pētniece Tonija Šmīde 20. gadsimta 20. gados pētījusi rokrakstus Upsalas universitātes bibliotēkā un atradusi vairākus liturģiskus tekstus, kuri savulaik piederējuši Marijas Magdalēnas klostera bibliotēkai.

Kādi rokraksti atrasti jeb – kā būtu pareizāk sacīt – identificēti grūtā nodarbē un par ko tie stāsta, uzzināsim citā reizē.

Kas bija Rīgas dziedošās jumpravas?

Senās Rīgas dzīvē svarīga loma bija klosteriem – izglītības un zinātnes salām, kuru iemītnieki – mūki un mūķenes – nodarbojās gan ar intensīvu garīgo darbību, rūpējoties par savas personības pilnveidošanu,

gan arī pievērsās ārstniecībai, izglītošanai, sociālajai palīdzībai. Daudzus gadsimtus tieši mūki bija tās personas, pie kurām vispirms vērsās un meklēja palīdzību tie rīdzinieki, kurus bija piemeklējis trūkums, slimība vai citas nelaimes. No mūsdienu viedokļa raugoties, šķiet, ka daudzi mūki pildīja arī sociālā dienesta funkcijas, nevairoties arī no vienkāršajiem ļaudīm, kuriem liktenis bija lēmis atrasties uz sabiedriskās hierarhijas zemākajiem pakāpieniem. Mūki apciemoja slimniekus un nespējniekus, izglītoja un mācīja bērnus klosteru skolās. Būtībā viņi mācīja ļaudis dzīvot un strādāt.

Rīdzinieki savās ikdienas gaitās sastapās ar dažādiem mūkiem, kuri piederēja pie dažādiem ordeņiem. Rīgā bija apmetušies *pelēkie brāļi* – franciskāņi līdz ar savu trešo kārtu – terciāriem, kuri bija pa daļai laicīgi cilvēki, *melnie mūki* – dominikāņi, kā arī cisterciešu mūķenes.

Cisterciešu mūķenes, kuras sauca arī par “Rīgas klostera jumpravām” vai “dziedošajām jumpravām”, Rīgā aktīvi darbojās jau kopš 13. gadsimta vidus. 1255. gada 2. augustā pāvests Aleksandrs IV viņām piešķīra privilēģiju dibināt Rīgā klosteri, ko cēla pie Jēkaba baznīcas. Sākumā šo klosteri sauca par “Svētās Dievmātes un jaunavas Marijas” un “Svētās Jēkaba baznīcas klosteri”. 14. gadsimta sākumā mūķenēm uzcēla īpašu Marijas Magdalēnas baznīcu.

Klostera priekšniece bija abate (*abbatisa*), viņas palīdzē – priore (*priorissa*), pārējās mūķenes sauca par māsām (*sorores*) vai garīgām jaunavām. Zināms, ka 1495. gada 20. augustā Rīgas konventā bija 52 mūķenes. Dažām no *māsām* bija visai neparasti likteņi. Piemēram, kāda Anna Netkena klosterī nodzīvoja gandrīz veselu gadsimtu – viņa nomira 110 gadu vecumā. Pēc Ojāra Zandera ziņām, ir saglabājusies viņai piederējusi Bībele, kas patlaban atrodas Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas fondos. Rimto kalpošanu Dievam reizēm iztraucēja *ekstrēmi* notikumi. Ir zināms, ka 1478. gadā kādai mūķenei piedzimis bērns no kāda vācu koktēlnieka, kurš gan jau pirms bērna piedzimšanas, vairoties no soda, aizbēdzis uz ārzemēm.

Mūķeņu klosteris bija ļoti bagāts. Klosterim piederēja lieli zemes īpašumi, ko tam bija dāvinājis Rīgas arhibīskaps Alberts II jau 1257. gadā, – Mazjumpravas muiža pie Rīgas, Jumpravmuiža pie Lielvārdes, Mūksala Daugavā, puse no Akmens salas, tāpat arī zemes Sēlijas un Zemgales novados. Rīgas rāte bija nodevusi mūķeņu valdīšanā arī ielu, kas atradās

pretī klosterim. Uz klostera zemēm atradās ciemi ar zemnieku sētām, tīrumi, pļavas, meži, un zemniekiem bija jādod mūķenēm īpašas nodevas jeb kunga tiesa. Ik gadu pļaujas svētkos no Jumpravas un Katlakalna muižām uz Rīgu tika sūtīti pārstāvji, kuri atveda un nolika Marijas Magdalēnas baznīcā savas dāvanas. Mūķenes centās izplatīt savas dārzkopības zināšanas, iekopjot dārzus, audzējot augļus un dārzenus.

Lai *šķīstajām jaunavām* nebūtu jānodarbojas ar laicīgām lietām, klostera saimniecību pārzināja mūķeņu muižkungs. Kara gadījumā mūķenēm, tāpat kā pārējiem arhibīskapa vasaļiem, bija jāsūta apbruņoti vīri. Attiecībā uz *dziedošajām jumpravām* var teikt, ka viņu dievticība gāja roku rokā ar izteiktu pragmatismu. Mūķenes nodarbojās ar augļošanu – aizdeva naudu uz procentiem, ar veiklas diplomātijas palīdzību “kratoties” vaļā no nepatīkamiem pienākumiem.

Cisterciešu klosteris senajā Rīgā bija visai *prestīža vieta*, kurā bieži stājās apkārtnes muižnieku neprecētās meitas. Viņām tad bija jānodod klosterim sava pūra daļa. Par meitas uzņemšanu tēvs arī samaksāja noteiktu naudas summu. Tā kā sievietēm nebija tiesību noturēt svēto misu, tad klosterim bija savs kapelāns, kas noturēja dievkalpojumu un izpildīja sakramentu. Atšķirībā no pārējiem klosteriem cistercietēm izdevās paturēt savu dievnamu pat reformācijas gados (16. gadsimta 20. gadi), jo Rīgas rāte tā arī neuzdrošinājās viņas izdzīt, izmantojot pātagu, kā pārējo klosteru iemītniekus. Dziedošās jaunavas laimīgi pārdzīvoja reformācijas vētras un piedzīvoja poļu laikus (16. gadsimta 80. gadi).

Kas bija melnie mūki Rīgā?

Ap 1234. gadu Rīgā ieradās un savu klosteri nodibināja arī dominikāņi, kurus sauca par sprediķotājmūkiem (*fratres predicantes*) vai – viņu melnā apģērba dēļ – par melnajiem mūkiem.

Melnajiem mūkiem Rīgā bija stingras pozīcijas – viņus atbalstīja gan bīskaps Alberts, kurš 1215. gadā Romā Laterāna koncila laikā bija ticis ar Svēto Dominiku, gan arī Rīgas domkapituls. Tomēr īpašu pakalpojumu dominikāņiem izdarīja pāvesta legāts Modenas Vilhelms (ap 1184–1251), kurš arī bija dedzīgs dominikāņu piekritējs. Viņš 1225. gadā ieradās

Livonijā kārtot baznīcas lietas. Pāvesta sūtnim izdevās panākt to, ka Rīgas bīskaps Nikolajs atdeva dominikāņiem savu mūra pili un tai piederošos gruntsgabalus Rīgas upes krastā ar vienu vienīgu nosacījumu – apdāvinātie apmetīsies tur, lai sludinātu kristietību. Dokumenti liecina, ka svinīgā dāvināšanas ceremonija norisinājusies 1234. gada 8. septembrī. Dominikāņu mūki bijušajā bīskapa pilī nodibināja klosteri un netālu no tā Svētā Jāņa baznīcu, veltot to Jānim Kristītājam. Klosters baznīca rakstos pirmo reizi minēta 1297. gadā.

No dominikāņu klostera celtnēm līdz mūsdienām gandrīz nekas nav saglabājies – virs zemes var redzēt ieejas vārtus klosterī un krustejas fragmentu, seno mūru atliekas atrodamas vēlāko namu sienās kvartālā starp Kalēju, Jāņa, Skārņu ielu un Jāņa sētu. Ir saglabājusies kāda interesanta garīga liecība, kas iemūžināta no klostera palikušā 13. gadsimta akmens cilnī, uz kura attēlots motīvs no leģendas par Heisterbahas mūku, kurš centies izzināt mūžību. Lūk, šī leģenda.

Kāds mūks reiz šaubījies par pēcnāves dzīves un paradīzes solījumiem, bet tad, sekojot kāda dīvaina putna dziesmai, viņš nonācis it kā apburtā mežā. Kad mūks atkal pamodies, bija pagājuši jau vismaz 300 gadi, pasaule pārmainījusies līdz nepazīšanai un mūks sapratis, cik sīks ir mūsu dzīves sprīdis salīdzinājumā ar mūžību.

Jāpiebilst, ka šis dominikāņu klostera akmens cilnis apskatāms Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja ekspozīcijā.

Ar dominikāņu Svētā Jāņa baznīcu saistās arī nostāsts par diviem mūkiem, kuri vēlējušies tikt svēto kārtā, atlikušo dzīves daļu nodzīvojot iemūrēti Svētā Jāņa baznīcas sienas nišā. Šī viņu Dievam tīkamā vēlēšanās tikusi izpildīta, un abi brīvprātīgie mocekļi tā arī sagaidījuši savu nāvi. Tomēr pāvests nevēlējies viņus pasludināt par svētajiem, jo baznīcai no viņu nāves nekāds guvums neesot ticis. Visu notikušo esot diktējusi tikai pašu mūku tukša godkārtība. Sprauga baznīcas sienā tikusi aizmūrēta, un par nelaimīgajiem aizmirsa līdz pat 1848. gadam, kad baznīcas remonta laikā kāds strādnieks, atcerējies šo seno nostāstu, sācis meklēt un atradis nišu ar viņu mirstīgajām atliekām. Niša atkal tikusi aizmūrēta, pīšļi netika aiztikti, bet mūku piemiņai ārsienā atstāja krustveida caurumu.

Melnie mūki Rīgā darbojās ļoti aktīvi. Dominikāņu priori bieži mēdza iejaukties Rīgas politiskajās intrigās, cenšoties būt starpnieki Rīgas pilsoņu, ordeņa un arhibīskapa savstarpējos ķīviņos, tādējādi izpelnoties visu strīdošos pušu neapmierinātību. Tomēr viņu darbība neaprobežojās tikai ar to. Nevar nenovērtēt viņu ieguldījumu latviešu izglītošanā, jo atšķirtībā no tolaik vispār pieņemtās prakses viņi sprediķoja arī latviešu valodā. Vēstures avoti liecina, ka starp *melnajiem brāļiem* bijuši arī latvieši, piemēram, kāds Vesperis no Turaidas, kura tēvam Zemgalē piederējuši 40 arkli zemes.

Tomēr nevar apgalvot, ka mūki senajā Rīgā bija godātākā un cienītākā sabiedrības kārtā. Starp pilsētu un garīdzniecību Rīgā vispār jau sen pastāvēja visai saspīlētas attiecības, kuru cēlonis bija priesteru un mūku alkatība un viņu izlaidīgā dzīve, kas ne vienmēr varēja būt piemērs ierindas birģerim. Ne velti Rīgā 1478. gadā notikušais koncils pavēlēja visiem priesteriem atbrīvot no darba viņu kalpones un ekonomes—piegulētājas. Un, līdzko 16. gadsimtā, sākoties reformācijai, Rīgā atskanēja sauciens “*prom no Romas*”, katoļu priesteri bija spiesti atstāt “*grimstošo kuģi*”. Tā arī dominikāņi 1524. gadā bēga no Jāņa baznīcas – un Rīgā sākās reformācijas laikmets.

Kāds neparasts notikums saistās ar Rīgas franciskāņu klosteri?

Rīgā darbojās arī franciskāņi – ubagotājmūki, kurus mēdza saukt par minorītiem (latīņu val. – *fratres minores* – mazie brāļi) jeb – viņu pelēkā apģērba dēļ – arī par *pelēkajiem brāļiem*. Rīgā franciskāņi ieradās jau 1233. gadā un drīz uzcēla klosteri un Svētās Katrīnas baznīcu. Viņu pirmā mītne atradās tagadējās Zirgu ielas rajonā līdz Kalēju ielai. Vēl 14. gadsimtā šajā rajonā pretī Lielās ģildes namam atradās minorītu staļļi. Ap šo laiku franciskāņi pārcēlās uz iekšpilsētu un aizņēma rajonu blakus Mazajai ģildei starp tagadējām Šķūņu, Laipu un Kalēju ielām.

Arī Rīgā franciskāņi kultivēja nabadzību un pieticīgu dzīvesveidu. Tā, piemēram, kāds ieraksts 15. gadsimta “Rīgas kases izdevumu grāmatā” piemin “*mūku Matīsa kungu, baskāju svētās Katrīnas baznīcas brāli*”.

Klostera priekšnieku sauca par aizbildni, un Rīgas klosteris bija pakļauts Lībekas kustodijam. Klosterī norisēja aktīva garīga darbība – zināms, ka jau ap 1305. gadu pie tā bija izveidota skola ordeņa brāļu izglītošanai. Franciskāņu mūki kontaktējās arī ar latviešiem, mācot viņiem dievvārdus un vismaz kaut kādus izglītības pamatus. Senie dokumenti liecina, ka 1517. gadā pie Katrīnas baznīcas jau pastāvēja latviešu lūgšanu nams. Franciskāņi nodarbojās arī ar zinātni un mākslu, un daži Rīgas klosterā brāļi pat mācījās Eiropas universitātēs. Pāvests, pilsēta un prelāti uzticēja Rīgas franciskāņiem svarīgus diplomātu un tiesnešu uzdevumus.

Ar franciskāņu klosteri saistās arī visai neparasts notikums. Kā vēsta senie pergamenti, 1455. gadā ap Debess braukšanas dienu (15. maijā) Rīgas rātē ieradies *“kāds pilsētā ar savu krietno dzīves veidu un labo uzvešanos pazīstams vīrs, vārdā Indriķis, kurš, gribēdams, lai viņu pielūdz šai un viņā saulē, vēlējās tikt iemūrēts un tādējādi savu dzīvi Dievam par godu beigt no labu ļaužu žēlastības dāvanām”*. Pēc tam daži rātskungi kopā ar Indriķi devušies pie franciskāņu klosterā brāļiem un abata, kuriem Indriķis pastāstījis par savu vēlmi dzīvot pie viņiem vientuļi dzīvi. Brāļi tam labprāt piekrituši un rātskungu klātbūtnē apsoltājuši dot viņam vietu, bet ar vienu noteikumu – ka Rīgas arhibīskaps tam dos savu piekrišanu. Tālāk senais dokuments vēsta: *“Rāte par to visu uzrakstīja arhibīskapam, lūgdama dot savu piekrišanu un atļauju, kā arī padomu, kur varētu būt vispiemērotākā vieta, lai Dieva kalpošana tiktu pastiprināta un vīra labais nodoms varētu tikt piepildīts.”*

Tā piepildījās Indriķa sapnis mūžīgi kalpot tam *Kungam*, un varbūt vēl šodien viņa kauli dus kāda Vecrīgas nama pagrabā.

Jau 14. gadsimta otrajā pusē franciskāņu klosterī sākās ķildas un sabrukums. 1463. gadā pāvests Pijus II piešķīra klosterim jaunus statūtus, kuros pret brāļiem bija izvirzītas daudz stingrākas askēzes prasības. Tomēr liktenīgais brīdis *pelēko brāļu* dievbijīgajā dzīvē pienāca vēl pēc nepilniem simt gadiem – līdz ar reformāciju. 1524. gada martā Rīgas baznīcās sākās katoļu svētbiļžu grautiņi, kuru laikā saniknotie namnieki melngalvju vadībā izpostīja un izlaupija arī franciskāņu klosteri un pašus mūkus izdzina aiz pilsētas robežām.

Kas bija šrāgas?

Šrāgas jeb statūti bija dokumenti, kuros tika regulēta amatniecības nozaru amata meistarų apvienības – cunftes darbība. Šrāgas tika izstrādātas cunftes meistarų sapulcēs, tās apstiprināja rāte. Senākie zināmie Rīgas cunftu statūti ir 1360. gadā Rīgas rātes apstiprinātie zeltkaļu amata noteikumi. 14. gadsimtā rātskungi izskatīja un apstiprināja arī mucinieku, kalēju, vadmalnieku, mūrnieku, maiznieku, kažocnieku, kurpnieku un drēbnieku, 15. gadsimtā – kaņepāju vērpēju, linaudēju un bārdzīņu amatu statūtus. Pavisam vēsturniekiem ir zināmas 12 Rīgas cunftu šrāgas.

Dažām no šrāgām ir ļoti sena izcelsme, par ko liecina tajās saglabājušies noteikumi. Viena no senākajiem amatiem – zvejnieku amata statūtos vēl ilgi par senajām 13. gadsimtā notikušajām cīņām atgādināja punkts, ka brālībai par maisu sāls jāizpērk brālis, kas kritis lietuviešu gūstā.

Šrāgas bija cunftu darbību regulējošu noteikumu sakopojums, kurā bija sīki pārstāvētas visas cunftes profesionālās darbības un sadzīves sfēras. Tajās bija stingri noteikta cunftes iekšējā hierarhija, attiecības dažādu tās pārstāvju starpā, kā arī iespējas pārvietoties uz hierarhijas augšgalu. Laika gaitā, mainoties politiskajai un ekonomiskajai situācijai, šrāgas tika pārstrādātas un papildinātas.

Maiznieku amata šrāgas, kas tapušas 14. gadsimta beigās, noteica, ka maizes skārņus kontrolē un tām uzliek sodus rātes iecelti eltermaņi, t.i., ģildes, cunftes vai brālības vadītāji feodālajā Rīgā. Pret eltermaņiem īpaši bija aizliegts necienīgi izturēties. Bija arī noteikts, ka zeļļiem var maksāt ne vairāk kā 5 ½ vērđiņa pusgadā, arī dzeramnaudas nedrīkst dot vairāk kā 2 ārtigus (sudraba monētas Livonijā no 14. gadsimta vidus līdz 15. gadsimta 1. ceturksnim). Zeļļi jāļģst 2 nedēļas pirms Lieldienām un 2 nedēļas pirms Miķeļiem. Gadījumā, ja zellis atstāj darbu bez atļaujas, neviens cunftes loceklis to nedrīkst pieņemt darbā. Noteikts, ka maizes cepšana notiek naktīs un par gulēšanu darbnīcā paredzēts sods. Eltermanim tika uzticēts rūpēties, lai maizi izceptu laikā un tai būtu vajadzģgais svars.

Cik izmaksāja īsa dāmu mēteļa uzšūšana 15. gadsimta Rīgā un kas par to teikts šrāgās?

Interesantas bija vācu drēbnieku amata šrāgas, kas līdz mums nonākušas no 14. gadsimta beigām. Lai Rīgas vāciešu apģērbu varētu labāk pieskaņot Vācijas modei, šajā amatā bija svarīgi izmantot zeļļus, kas bija nākuši no Eiropas pilsētām un pārzināja modes pēdējās tendences. Līdz ar to viņi varēja Rīgā labi nopelnīt. Jau pašā amata pastāvēšanas pirmsākumā šrāgās bija iekļauta stingra prasība noteiktu laiku pavadīt ceļojumā, mācoties pie Vācijas meistariem un apgūstot jaunākos darba paņēmienus. Šajā dokumentā izklāstīti arī parastie noteikumi, kas skāra zeļļa darbību, – noteikts, ka meistara statusa iegūšanai jāizgatavo “meistarstiķis”. Lai nepieļautu jebkādu blēdīšanos, tas jāizdara cunftes vecākā klātbūtnē. Zeļļi nedrīkst šūt jaunu darbu “uz savu roku”, tādā gadījumā viņi nododami amata tiesai. Tāpat viņi nedrīkst pavadīt nakti ārpus meistara mājas un kavēt darbu. Īpašs noteikums paredzēja, ka drēbnieka amatā aizliegts mācīt nevācus (tātad arī latviešus). Vēlāk gan šis punkts papildināts, nosakot, ka mācībā nedrīkst pieņemt tikai nabagos latviešus, igauņus un krievus (tātad tos, kam nebija namnieku tiesības).

Šīm šrāgām pievienota arī takse, kas vēsta par drēbnieku darba izcenojumiem 15. gadsimtā. Tā, piemēram, vīriešu zīda vamža uzšūšana maksāja 1 marku, tafta vamzis – 30 šiliņus, drēbes vamzis maksāja tikai 16 šiliņus, garš vīriešu mētelis maksāja 10 šiliņus, īss pilsoņa mētelis – 1 vērdiņu. Dāmu apģērbu uzšūšana izmaksāja dārgāk: plata, gara kleita ar garām piedurknēm – 1 marku, šaura, gara kleita ar zīda piedurknēm – 1 marku, izšūti svārki – 3 vērdiņus, dāmu mētelis – ½ marku, dāmu mētelis flāmu–angļu stilā – 1 marku, lietusmētelis – 30 šiliņus, īss dāmu mētelis – 3 vērdiņus, pusvadmalas svārki – 5 šiliņus.

Laikam ritot, drēbnieku amats pārvērtās par privilīģētu un noslēgtu cunfti. 16. gadsimtā pārstrādātās šrāgas jau paredzēja, ka, uzņemot zelli meistara kārtā, priekšroka ir tiem, kas apprecēja bijušo meistarū atraitnes un meitas. Bija noteikts, ka zellim 8 dienu laikā kā “meistarstiķis” jāpagatavo kāzu tērps sev un līgavai. Pēc tam viņam jāriko amata biedriem

mielasts, kurā būtu 3 mucas alus un 3 ēdieni, mēneša laikā jāapprecas, jāiegūst namnieka tiesības, jātop par Mazās ģildes locekli. Bija arī jāiemaksā 10 markas amata mītnes uzturēšanai un kā jaunākajam meistaram jāpilda amata ziņneša pienākumi. Šrāgas arī paredzēja, ka pasūtījums jāizpilda 8 dienu laikā un ka meistars ir atbildīgs par sabojātu darbu. Stingri bija regulēta zeļļa darbība – viņš nedrīkstēja spēlēt uz naudu, pārdot savas drēbes, pavadīt naktis ārpus meistara mājas. Cunftei cīnoties (gan diezgan nesekmīgi) pret zeļļu patstāvīgo profesionālo darbību, viņiem bija aizliegts svētdienās strādāt citus darbus kā vien lāpīt savas drēbes. Zellim bija atļauts vakarā vienu stundu pastaigāties, viņš drīkstēja apmeklēt dievkalpojumu, pēc tam obligāti ierodoties pie meistara darbā.

Drēbnieku amatā arī zeļļiem bija sava organizācija. Reizi mēnesī viņiem bija sanāksmes. Zeļļu sanāksmes vadīja šaferis un veczeļļi (*Alt knechte*). Bija noteikts, ka, tikko tiek attaisīta zeļļu amata lāde, tajā katram jāieliek četri šiliņi, kā arī seši šiliņi alum. Katram zellim, kas ieceļoja Rīgā, četru nedēļu laikā bija jāiestājas šajā apvienībā.

Kā Rīgā vajāja amatniekus – zaķus?

Rīgas amatniecība pēc citu viduslaiku Rietumeiropas pilsētu parauga jau kopš 14. gadsimta beigām organizējās profesionālās amatu apvienībās – amatos jeb cunftēs, kurās apvienojās vienas vai vairāku radniecīgu nozaru meistari. Cunftu darbību regulēja īpaši noteikumi – šrāgas jeb statūti. Senākie zināmie ir 1360. gadā Rīgas rātes apstiprinātie zeltkaļu amata statūti. Sākotnēji šāda amatu organizācija nodrošināja zināmu sakārtoību cunftes locekļu attiecībās, stingri regulējot meistaru, zeļļu un mācekļu darbību, kā arī veicināja labu izstrādājumu kvalitāti, cīnoties pret konkurenci vienas nozares ietvaros. Kopumā cunftes bija viens no “ķieģelīšiem”, kas ļoti labi iekļāvās viduslaiku korporatīvajā sistēmā.

Tomēr jau 15. gadsimta beigās noieta tirgus šaurības un iekšējās konkurences cīņas saasināšanās dēļ pastiprinājās cunftu ierobežojumi. Katra cunfte centās monopolizēt ražošanu attiecīgajā nozarē, tajā pašā

laikā mainot statūtus, kuros paredzēja daudz stingrākus iestāšanās noteikumus. Sākās cunftēs neorganizēto amatnieku – bītnieku vajāšanas. Rīgas policijas noteikumos vēl 17. gadsimtā bija noteikts, ka “pilsētā nav ciešami tādi nekvalificēti amatnieki – “zaķi”, kas strādā ārpus amata, kā arī sveši amatnieki”.

Pirmo reizi termins bītnieks Rīgas vēstures avotos sastopams kurpnieku zeļļu apvienības statūtu 1480. gada papildinājumā. 16. gadsimtā pastiprinājās bītnieku izolācija – drēbnieku amata statūti aizliedza amata meistariem pat ēst un dzert kopā ar viņiem. Tāpat bija noteikts, ka tie zeļļi un mācekļi, kuri satikās ar bītniekiem, padzenami no cunftes. Pat viduslaikos ne īpaši cienītā un tāpēc trūcīgā linaudēju amata statūti noteica, ka neviens meistars nedrīkst pieņemt darbā mācekli vai zelli, ja tas līdz tam strādājis pie bītnieka. Drēbnieku cunftes 16. gadsimta statūti cunftes jaunākajiem meistariem pat lika izsekot bītniekus un ziņot par viņiem cunftes vecākajam – eltermanim. Šrāga paredzēja iespēju konfiscēt bītnieku saražoto produkciju, bet viņus pašus nodot tiesāšanai amatu tiesā. Interesanti, ka konfiscētā manta bija jāpārdod un iegūtā nauda jāsadala starp cunftes trūkumcietējiem.

Tajā pašā laikā bītnieku skaits nesamazinājās, bet pat pieauga – galvenokārt tāpēc, ka Rīgā bija sabēguši daudzi lauku amatnieki, kuri daudzo ierobežojumu dēļ nevarēja iekļūt cunftēs. Daudzu cunftu statūti paredzēja prasību pierādīt savu nevainojamo brīvo izcelšanos, kā arī dokumentāri apliecināt savas mācības pie kārtīga cunftes meistara. Lai kļūtu par meistaru, zellim bija jāizveido īpašs “meistarstiķis”, kas reizēm bija gandrīz neizpildāms uzdevums. Bija nepieciešama arī noteikta naudas summa, kurai bija tendence palielināties.

Polijas karaļa Stefana Batorija 1582. gadā apstiprinātā privilēģija liecina, ka drēbnieku bītnieki strādāja ne tikai pilsētā, bet arī ārpus tās. Saskaņā ar šo dokumentu Rīgas amatnieki panāca tā saucamās lieguma jūdzes (Banmeile) izveidošanu ap Rīgu, kurā bija aizliegts nodarboties ar amatniecību, neesot kādā Rīgas cunftē. Interesanti, ka Rīgas amatnieki bija nespējīgi kaut ko iesākt tikai pret tiem drēbniekiem, kas strādāja Rīgas pilī un arī nepiederēja pie drēbnieku cunftes. Viņi piederēja pie nākamajiem tā saucamajiem brīvmeistariem, uz kuriem neattiecās cunftu sistēma. Starp citu, stingrie iekšējās kārtības noteikumi, ja zellis nodarbojās ar peļņas

darbiem, arī viņu paredzēja sodīt kā bītnieku. Tomēr bītniekus nebija tik viegli iznīdēt. Vēl 18. gadsimtā – cunftu sistēmas norieta posmā – amatu zeļļi labprāt gāja strādāt pie bītniekiem, jo viņi maksāja labāk nekā cunftu meistari. “Zaķu” skaits bija krietni palielinājies. 1789. gadā drēbnieku cunfte žēlojās, ka viņu darbu neatļauti strādājot 31 bītnieks, bet kurpnieku cunfte pieminēja skaitli 246. Sevišķi daudz bītnieku strādāja Rīgas priekšpilsētās un lauku novadā, kur tie bija grūtāk izsekojami nekā šaurajā iekšpilsētā.

Kas ir pildrežģis?

*Krustu, krustu, margu, margu
Rīgas nami darināti!
Caur krustiem, caur margiem
Neredz sauli uzlecot!*

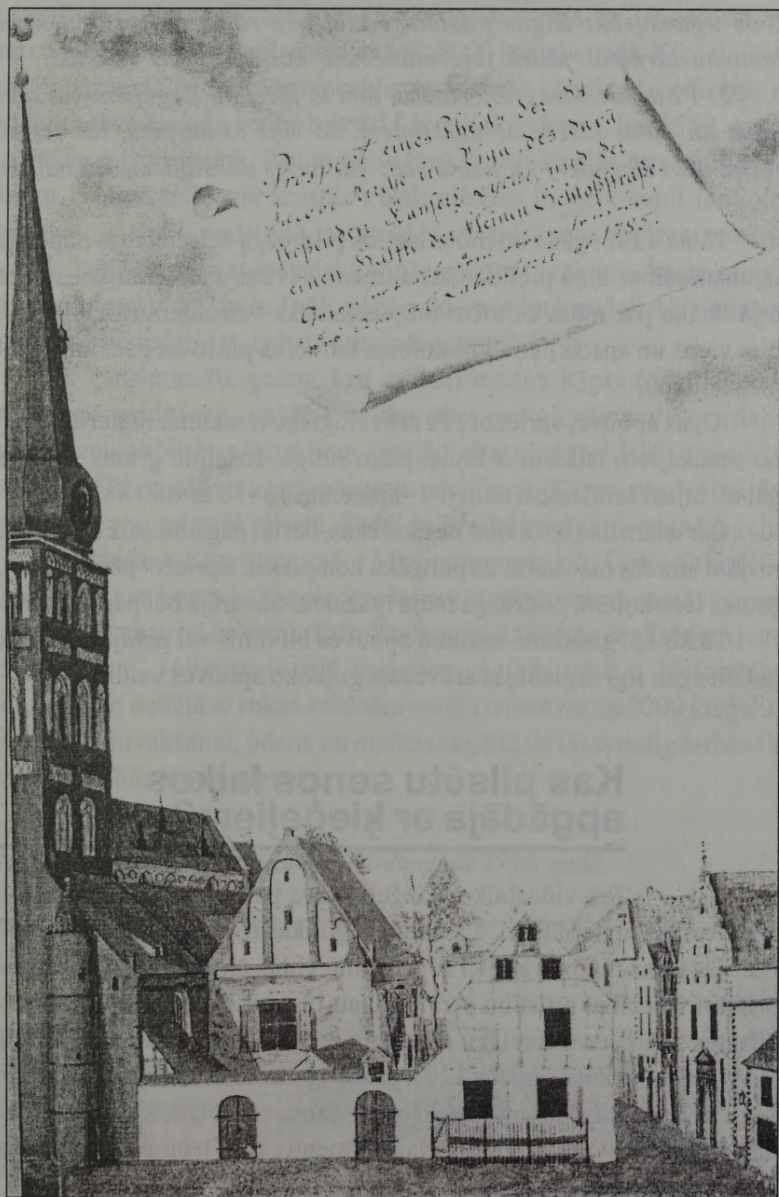
Rīgas vietējie iedzīvotāji savus mājokļus cēla koka guļbūves tehnikā. Vācu kolonisti, kas apmetās uz dzīvi Rīgā, atnesa sev līdzī arī to dzimtenei raksturīgo apbūves tipu — tā saucamo fahverku jeb pildrežģi. Gadsimtiem ilgi abi šie apbūves veidi Rīgā pastāvēja līdzās.

Lai gan pildrežģis apvieno gan koka, gan mūra ēku celtniecības paņēmienus, tas attīstījies no senākām stāvkoku konstrukcijām, kuras bija izplatītas zemēs ar siltāku klimatu nekā Latvijā (Vācijā, Holandē, Polijā u.c.).

Kāda ir pildrežģa būvtechnikas būtība? Tajā vispirms uzlej topošās celtnes koka karkasu, bet sienas veido, aizpildot karkasa nesošo elementu starpas ar dažādiem materiāliem. Sākumā starpas sienās aizpildīja ar klūgām un salmiem, kuri bija apziesti ar māliem. Otrs izplatīts sienu aizpildījuma veids bija dēļu vai planku salikums. Vēlākiem laikiem — 15. un 16. gadsimtam — raksturīga konstrukcija ar ķieģeļu vai mālu pildījumu sienām.

Rīgas vēstures rakstītajos avotos fahverka celtnes pirmo reizi minētas 1293. gada būvnoteikumos, kuri ir vienīgais zināmais Rīgas dzīvojamās apbūves agrīnās vēstures dokuments. Tajā teikts:

Pildrežģa tehnikā celtā ēka Mazās Pils ielas stūrī pie Rīgas Ķeizariskā liceja. J.K. Broces zīmējums, 1785

“Lai top zināms visiem, kas pašlaik šeit dzīvo vai apmetīsies vēlāk, ka mūsu Kunga 1293. gada nogalē Sv. Mārtiņa naktī bija liels ugunsgrēks Rīgas pilsētā. Tādēļ pēc rātes un pilsoņu kopējā lēmuma turpmāk jātiek ievērotam tam, kas šeit tālāk rakstīts:

1. Pirmkārt, kas grib celt ēku, tam tā jāceļ no ķieģeļiem vai akmeņiem un jumts jāsedz ar dakstiņiem. Ja viņš to nespētu, lai ceļ pildrežģu būvi (Stender) un jumtu sedz vai nu ar dakstiņiem, vai māliem.”

Tāpat 1293. gada būvnoteikumos pildrežģa celtniecības paņēmieni ugunsdrošības ziņā pielīdzināts akmens būvēm. Fahverka konstrukcija bija lētāka par mūra celtnēm un pieejamāka vairumam rīdzinieku. Tas bija viens un apstākļiem, kas noteica fahverka plašo un gadsimtiem ilgo pielietojumu.

Rīgas apbūve, spriežot pēc arheoloģisko izrakumu materiāliem, jau no senākajiem laikiem ir bijusi plānveidīga. Iedalītie grunts vai zemes gabali bijuši salīdzinoši nelieli — apmēram 16×18 m vai 18×24 m.

Gar ielām tika izvietotas ne tikai ēkas, bet arī pagalmi. Aiz dzīvojamām mājām atradās ražošanas un palīgēku kompleksi. Spriežot pēc nelielajiem zemes iecirkņiem, pildrežģa māju īpašnieki nevarēja būt pārāk bagāti.

Tā kā 13. gadsimta sākumā apbūves blīvums vēl nebija pārāk liels, tad diezgan ilgi saglabājās arī vecais guļkoku apbūves veids.

Kas pilsētu senos laikos apgādāja ar ķieģeļiem?

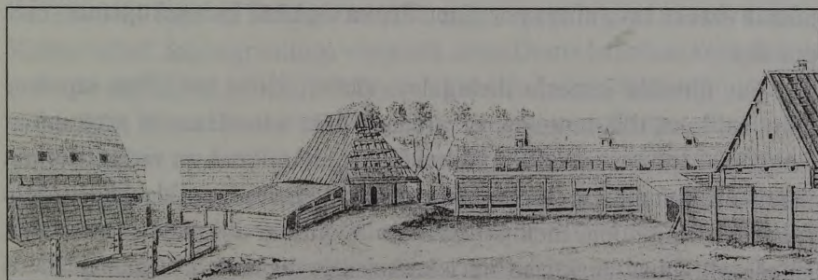
Jau viduslaikos ķieģeļi kļuva par vienu no svarīgākajiem celtniecības materiāliem. T.s. ķieģeļu gotikas (*Backsteingotik*) izplatība Baltijas jūras reģionā kopš 13. gadsimta vidus pirmām kārtām saistās ar pilsētībūvniecības attīstību. Arī Rīgā jau 13. gadsimtā ķieģeļus izmantoja pilsētas mūru un atsevišķu ēku celtniecībā, turklāt jau pirmie Rīgas būvnoteikumi, kurus izdeva 1293. gadā, ugunsdrošības dēļ aizliedza būvēt koka celtnes pilsētas mūru iekšpusē. Protams, tolaik kā būvmateriālu izmantoja pārsvarā dolomītu, laukakmeņus utt., taču ar laiku ķieģeļu pielietošana arvien pieauga.

Rīgas tuvumā ķieģeļu un kaļķu dedzināšana aizsākās vienlaikus ar pilsētas būvi, bet kopš 14. gadsimta ir saglabājušās liecības par pilsētai piederošu ķieģeļu cepli. 1338. gadā rāte to iznomāja uz 10 gadiem ar noteikumu, ka nomnieks pilsētai piegādās 8000 ķieģeļu gadā. Ķieģeļnīcas darbību pārraudzīja divi rātes locekļi, t.s. ķieģeļu kungi (*Ziegelherren*). Šajā laikā savs ķieģeļu ceplis bija arī Livonijas ordenim, bet 1559. gadā tas nonāca ģilžu pārziņā. Abi minētie ķieģeļcepli atradās ārpus pilsētas mūriem Daugavas labajā krastā. Vēlāk pilsētas ķieģeļu cepli ierīkoja Pārdaugavā, un 17. gadsimtā tas atradās starp Hāgena muižas zemēm (no kādreizējā šīs muižas īpašnieka vārda radies nosaukums Āgenskalns) un Kobronskansti. 1625. un 1626. gadā poļu–zviedru kara laikā ķieģeļnīca tika divreiz nodedzināta, taču to atkal atjaunoja.

17. gadsimta 80. gados, kad zviedri uzsāka Rīgas fortifikācijas sistēmas pārveidošanu, valdība uzlika rātei par pienākumu segt daļu būvuzdevumu no pilsētas līdzekļiem, tādējādi rātei nācās arī daļēji organizēt būvmateriālu sagādi nocietinājumu pārbūvei. Tāpat paplašinājās celtniecības apjomi pašā pilsētā. Tādēļ šajā laikā krietni pieauga ķieģeļu un kaļķu ražošana Rīgas tuvumā – Mazjumpravmuižā, Dolē, Salaspilī, Ikšķilē u.c., kur bez pilsētai piederošajiem uzņēmumiem pastāvēja arī vairāki kroņa un privātie ceļņi. Taču Pārdaugavas ķieģeļu ceplis bija viens no lielākajiem. 1698. gadā tajā meistara vadībā strādāja 13 ķieģeļu veidotāji, kuri nedēļā ar rokas veidnēm varēja izgatavot ap 9000 ķieģeļu. Savukārt mālu rakšanai, ūdens un malkas sagādē un citos palīgdarbos ik dienas piedalījās 30–70 algādži.

Daļa no Rīgas pilsētas ķieģeļnīcas Pārdaugavā 1796. gadā.

J.K. Broces zīmējums

Pilsētas ķieģeļceplis Pārdaugavā turpināja strādāt arī Lielā Ziemeļu kara laikā 18. gadsimta sākumā, bet 1728. gada 1. XII rāte uz 3 gadiem to iznomāja trim krievu ķieģeļu strīķētājiem. Nomas līgumā tika noteikts, ka ceplī ir jāuzbūvē jauna ķieģeļu apdedzināšanas krāsns, kas arī tika izdarīts. 18. gadsimta 30.–60. gados Pārdaugavas cepla krāsns bija vislielākā ķieģeļu krāsns visā Latvijā, un tajā vienlaicīgi bija iespējams apdedzināt līdz 45 000 ķieģeļu. Turklāt tur bija arī viszemākais brāķa procents. Šajā laikā ceplis mainīja savu atrašanās vietu – tika pārcelts uz Torņakalnu pie Jelgavas ceļa (tag. Jelgavas iela), bet 18. gadsimta 70. gados tas tika izvietots Kobronskansts iekšpusē, kur izbūvēja ķieģeļu apdedzināšanas krāsni, divus šķūņus saveidoto ķieģeļu žāvēšanai, ķieģeļnīcas staļļus, meistara māju un sardzes māju. Starp 1774. un 1790. gadu līdzās pilsētas ķieģeļnīcai Kobronskanstī ierīkoja vēl arī kroņa ķieģeļu cepli, bet 1810. gadā kronis nopirka pilsētai piederošo cepli, un kopš tā laika Rīgai vairs nebija savas ķieģeļnīcas tiešā pilsētas tuvumā. Rātes pārziņā esošie cepli Mazjumpravmuižā, Salaspilī un Ikšķilē turpināja darboties arī 19. gadsimtā un pa lielākai daļai tika iznomāti privātpersonām.

Kurā Rīgas baznīcā 1524. gadā bija kakts “pie visiem svētajiem”?

Reformācijas laikā visā Eiropā kā vienu no metodēm cīņā par jauno ticību izmantoja t. s. svētbilžu grautiņus, kas izpaudās svētbilžu, svēto statuju, baznīcas trauku, relikviju utt. iznīcināšanā. Šādi grautiņi norisinājās arī Rīgā. 1524. gada 10. martā melngalvju brālības locekļi kā pirmie uzsāka sava altāra postīšanu Pētera baznīcā, kam sekoja masveida grautiņi.

Par formālu iemeslu melngalvju rīcībai kļuva biedrības sapulces lēmums, kurā tika noteikts, ka grezna altāra uzturēšana ir pretrunā ar evaņģēlisko ticību, tādēļ tas jālikvidē, bet altārglezna un visi piederumi jānogādā Jaunajā jeb Melngalvju namā. Lēmuma izpilde tika uzdota četriem cienījamiem melngalvjiem, taču, pirms viņi paguva ko iesākt, jaunākie brālības locekļi jau bija iebrukuši Pētera baznīcā. Nākamajā dienā

arī citas brālības un ģildes, vācieši un latvieši uzsāka savu altāru sagraušanu abās pilsētas baznīcās – Pētera baznīcā un Jēkaba baznīcā. 16. martā masas vēlreiz iebruka baznīcās, lai pabeigtu iesākto, jo tolaik, piemēram, Pētera baznīcā vien bez galvenā altāra bija ierīkoti vēl vismaz 32 altāri un kapelas. Baznīcu grautiņus veicināja evaņģēlisko mācītāju, it īpaši Jēkaba baznīcas mācītāja Silvestra Tegetmeijera sprediķi, kas bija vērsti pret katoļu baznīcas ārišķību un svēto kultiem, kuru pielūgšanu pielīdzināja elkdievībai.

Pētera baznīcā norautās svēto statujas un gleznas tika sakrautas kādā kaktā, kuru asprāši tūdaļ nosauca par kaktu “pie visiem svētajiem” (latīņu val. – *ad omnes sanctos*). Dievmāte Marija un citi sieviešu kārtas svētie tika apsaukāti par raganām un to tēli tika publiski sadedzināti Kubes kalnā (tagadējā Esplanādē). Vērtīgākos baznīcas traukus un citus piederumus rāte gan laikus bija nogādājusi savā uzraudzībā, ieskaitot dārglietas no Doma baznīcas, kura pirmajā grautiņu vilnī bija palikusi neskarta. Vēlāk daļa no ģildēm un brālībām piederošajām baznīcu vērtslietām tika atdotas atpakaļ īpašniekiem un izmantotas laicīgiem mērķiem. Piemēram, 1526. gadā melngalvji lika pārkausēt dažas baznīcas sudrablietas un izgatavot 6 apzeltītus kausus ar melngalvju ģerboņiem. Arī līdz mūsdienām nonākušās melngalvju sudraba kolekcijas vecākais un vērtīgākais priekšmets – 1507. gadā Lībekas meistara Bernta Heide- maņa darinātā Sv. Jura statuete – sākotnēji bija iemūrēts īpašā lādītē Pētera baznīcas kapelas sienā.

Netika saudzēts arī arhibīskapa sēdeklis. Doma baznīcā grautiņi sākās 1524. gada 8. augustā un to laikā, piemēram, tika izlauzta nesen mirušā arhibīskapa Jaspera Lindes misiņa kapaplāksne (vēlāk to pārlēja lielga- balos), bet altārgleznu ar Dievmātes attēlu peldināja Daugavā, lai to pār- baudītu it kā raganu. Tā kā glezna, protams, nenogrima, arī to sadedzināja Kubes kalnā. Šajos grautiņos visvairāk cieta Doma baznīcas kora daļa ar galveno altāri, bet nelielajās sāņjomu kapelās katoļu dievkalpojumi vēl turpinājās, līdz novembrī rāte tos aizliedza pavisam. Tadpat rāte uzsāka arhibīskapam un domkapitulam piederošo īpašumu pārņemšanu, bet vēl palikušie domkungi un citi katoļu priesteri tika padzīti no pilsētas (francis- kāņu un dominikāņu mūki bija izraidīti jau aprīlī). Tādējādi M. Lutera mācība Rīgā faktiski bija uzvarējusi, ko 1525. gada 21. septembrī

apliecināja Livonijas ordeņa mestra Valtera fon Pletenberga pasludinātā ticības brīvība pilsētai. Lai gan vēlāk arhibīskapam izdevās daļēji atgūt savu varu pār pilsētu, katoļu ticība Rīgā vairs nekad neieguva oficiālas reliģijas statusu.

Kur 16. gadsimtā pilsēta ieguva un izdeva naudu?

16. gadsimtā Rīgas budžeta ienākumu sadaļā svarīgāko posteni veidoja ienākumi no komūnai piederošajiem nekustamajiem īpašumiem gan patrimoniālajā apgabalā, gan arī pašā pilsētā, kuru skaits jūtami pieauga pēc reformācijas, kad pilsētas rokās nonāca liela daļa no agrākajiem Livonijas ordeņa, Rīgas arhibīskapa un domkapitula, kā arī klosteru īpašumiem. Zināmas summas pilsētas kasē ienesa arī dažādi maksājumi pilsētas labā, piemēram, tirgus, svara, ostas u.c. nodevas, soda naudas par izdarītajiem pārkāpumiem utt. Līdz 16. gadsimta vidum ar tirdzniecību saistītās nodevas maksāja galvenokārt svešzemju tirgotāji jeb "viesi", bet kā vienīgā muita kopš 14. gadsimta vidus tika ievākta akcīze par vīnu un alu.

1559. gadā, t.i., Livonijas kara laikā, Rīgā ieviesa pirmo vispārējo muitu, kuru tāpat sauca par akcīzi. Šo muitu iekasēja no visām ievadamajām un izvedamajām precēm 2–3 % apmērā no preču vērtības, un to maksāja paši Rīgas tirgotāji. Ieviešot jauno muitu, tika noteikts, ka to ievāks tikai tik ilgi, kamēr notiks karadarbība un tiks dzēsti visi ar karu saistītie pilsētas parādi. Tomēr kara ieilgšana un līdz ar to arī nemitīgi augošie militārie izdevumi noveda pie tā, ka akcīze kļuva par pastāvīgu muitas nodevu. 16. gadsimta beigās pilsētas ienākumi no akcīzes sasniedza 30 000 dālderu, un to turpināja ņemt arī nākamajos gadsimtos. 1582. gadā, Rīgai pakļaujoties Polijai, pēc Polijas karaļa Stefana Batorija rīkojuma tajā sāka ievākt arī atsevišķu valsts muitu – portoriju jeb ostas muitu, kuru ņēma par visām precēm, izņemot ievesto vīnu, un kuras viena trešā daļa nonāca pilsētas rīcībā (17. gadsimtā Rīga panāca, ka tai piešķīra pusi no portorija muitas ienākumiem).

Savukārt nodokļus no iedzīvotājiem tolaik ievāca tikai nepieciešamības

gadījumos. Par nodokļu uzlikšanu sprieda kopīgi rāte un Lielā un Mazā ģilde, un, kad konkrētais mērķis tika sasniegts, attiecīgā nodokļa ievākšanu pārtrauca. Tā 1551. gadā, lai savāktu līdzekļus vaļņu būves turpināšanai, rāte uzlika īpašu akcīzi uz vietējo alu – 1 marku no katra brūvējuma un 6 šiliņus no katras pārdotās mucas. 1559. gadā ieviesa īpašu nodokli pilsētas kara algotņu vienības uzturēšanai: Rīgas namniekiem bija jāmaksā 1 marka par sevi un katru ģimenes locekli, ieskaitot bērnus, kas bija vecāki par 12 gadiem. Tikpat maksāja tirgotāju un amatnieku zeļļi un mācekļi par sevi un savām sievām, taču par bērniem viņiem bija jāmaksā mazāk. Savukārt nevācu kalpiem un kalponēm pilsētas kasei bija jādod trešdaļa markas jeb vērđiņš. Vienlaikus uzlika arī īpašuma nodokli – 2 markas no katrām 1000 markām īpašuma vērtības. Kopumā pilsētas gada ienākumi 16. gadsimta vidū sasniedza ap 420 000 marku.

Gadījumos, kad pilsētai bija steidzīgi nepieciešamas lielākas naudas summas, rāte aizņēmas naudu no abām ģildēm vai privātpersonām, piemēram, 1558. gadā rāte aizņēmas kopumā 43 450 markas, 16. gadsimta 60. gadu sākumā 27 000, bet 1589. gadā 41 060 markas. Taču atsevišķu personu ieguldījums aizdevumos reti kad pārsniedza 10 000 markas, un šāda summa mantīgiem rīdziniekiem 16. gadsimta otrajā pusē, kad lasts rudzu vai sāls tirgū maksāja 150–200 markas, nebija nekas sevišķs. Toties aizdevējiem tas bija veiksmīgs veikalniecisks darījums, jo, kad 16. gadsimta 90. gados, uzlabojoties ekonomiskajai situācijai, rāte sāka dzēst parādus, atdodamās summas kopā ar procentiem jau vairākkārt pārsniedza aizdoto. Tā 1594. gadā pilsēta izmaksāja kreditoriem vairāk nekā 84 000 marku, kas sastādīja gandrīz pusi no visiem pilsētas izdevumiem.

Bez parādu dzēšanas un ikdienas izdevumiem, piemēram, ierēdņu un dažādu kalpotāju algām, lielas naudas summas Rīgas budžeta izdevumu sadaļā veidoja līdzekļi, kurus nācās izlietot pilsētas politiskā stāvokļa nostiprināšanai. Kā jau tolaik bija pieņemts, neviena diplomātiska misija nevarēja būt veiksmīga bez bagātīgām dāvanām un kukuļiem, kas sevišķi pieauga pēc Rīgas iekļaušanas Polijas sastāvā. Lai saglabātu esošās privilēģijas, iegūtu jaunas un risinātu visdažādākos jautājumus pilsētai par labu, rīdziniekiem nācās dāsni izdalīt attiecīgām amatpersonām naudu, dārgus vīnus, eksotiskus augļus, lašus, šķiņķus utt. Kā 1597. gadā rakstīja pilsētas juriskonsults Davids Hilhens, Rīga tika uzskatīta par tikpat bagātu

kā Danciga vai Nirberga, tādēļ no tās tika gaidītas arī attiecīgi bagātīgas dāvanas. Visai dārgi arī izmaksāja Polijas sūtņu un augstmaņu uzņemšana Rīgā. Piemēram, 1581. gadā rāte tikai no viena vīntirgotāja G. Ringelberga vien saņēma rēķinu par 13 190 markām.

Vienlaikus arī pati pilsēta bieži vien kļuva par kreditoru. 16. gadsimta beigās pilsētas ķemerejā glabājās 37 personu rakstītās parādvēstules kopumā par 150 000 marku. Rīgas parādnieku vidū bija gan pilsētas namnieki un poļu administrācijas ierēdņi, gan arī Vidzemes un Kurzemes muižnieki. Sākot ar 1570. gadu, rāte vairākkārt aizdeva naudu arī Polijas karalim, taču nav zināms, vai nauda jebkad tikusi atdota.

Kā Zviedrijas muitas politika veicināja Rīgas rēderejas izveidi?

No agra pavasara līdz vēlam rudenim Mangaļsalas bākas un Rīgas baznīcu augstie torņi rādīja ceļu kuģiem, kas veda Rīgas tirgotāju preces. 17. gadsimta pirmajā pusē labākajos gados pilsētas ostā vidēji ieradās 500 līdz 600 kuģu, bet to vidū nebija gandrīz neviena, kas piederētu rīdziniekiem. Rīgas preču lielāko daļu pārvadāja holandiešu tirdzniecības flote. Savu artavu deva arī angļu, franču, dāņu, vācu un citu zemju kuģotāji. Bet rīdzinieki, vien maksājot svešzemniekiem par transporta pakalpojumiem, zaudēja 20–30 % no preču vērtības. Rīgas tirgotāji bija pieraduši, ka viņu darbība beidzās turpat pie pilsētas vārtiem, bet tas neapmierināja Zviedriju, kam pilsēta bija pakļauta (1621–1710). Zviedru mērķis bija izveidot spēcīgu floti cīņai pret holandiešu jūrasbraucēju hegemoniju Baltijas jūrā, kuru pat gribēja pārvērst par valsts iekšējiem ūdeņiem. 17. gadsimta vidū šo plānu realizēšanā karaliene Kristīne nolēma iesaistīt arī Rīgu un vairākkārt mudināja pilsētas rāti veidot pašiem savu rēdereju kaut vai tikai no 14 kuģiem. Lai aicinājums rīdziniekiem šķīstu pievilcīgāks, tika solītas muitas atlaides.

Zviedrijā kuģniecības attīstības veicināšanai izmantoja īpašu muitas politiku. Jau 1617. gadā bija noteikti muitas atvieglojumi Zviedrijas pavalstnieku precēm, ja viņi tās veda savos kuģos. 1645. gadā šos noteikumus uzlaboja un izsludināja no jauna, bet 1652. gadā attiecināja arī uz Rīgas

pilsētu. Atbilstoši jaunajiem muitas noteikumiem visi kuģi, kas ieradās Rīgā, tika sadalīti trīs grupās. Pirmajā grupā ieskaitīja svešzemju tirgotāju kuģus, kuru preces muitoja tāpat kā agrāk. Otrajā grupā iekļāva Zviedrijas pavalstniekiem, tātad arī Rīgas tirgotājiem piederošajos parastajos tirdzniecības kuģos vestās preces, kurām jau pienācās muitas atlaide (1/6 daļa no preces vērtības). Arī trešajā grupā bija Zviedrijas pavalstnieku kuģi, bet to uzbūvei un apbruņojumam jau vajadzēja atbilst tā laika militārajām prasībām. Šajos kuģos vestajām precēm tika piešķirtas vjlslielākās atlaides – 1/3 no paredzētās muitas summas.

Rīgas tirgotāji gan aizbildinājās, ka viņiem trūkst līdzekļu kuģu iegādei un uzturēšanai, taču jau 1653. gadā Ēresunda (Zunda) muitā tika reģistrēts pirmais Rīgas kuģis, bet ar 60. gadiem Rīgas kuģi pieminēti arvien biežāk. Ir saglabājušās ziņas, ka laikā no 1666. līdz 1690. gadam ar Rīgas karogu burājuši 33 kuģi. 1666. gadā vien Rīgas tirgotājiem bijis 11 kuģu. Tie devās kā tuvos, tā tālos reisos uz Angliju, Nīderlandi, Franciju, Spāniju, Portugāli. Nereti Rīgas kuģi ceļā pazuda – vai nu vētru laikā nogrima, vai arī nokļuva pirātu rokās, jo pilsēta nebija tik varena, lai spētu nodrošināt savu kuģu aizsardzību. Tolaik Rīgai arī nebija savu jūrnieku. Rīgas kuģu apkalpe, kapteini ieskaitot, pārsvarā bija holandiešu jūrasbraucēji, retāk dāņi vai zviedri. 1671. gadā Rīgas rāte ziņoja Stokholmai, ka gandrīz visi kuģi ir zaudēti pēdējā angļu – holandiešu kara laikā. Angļi pārņēma Rīgas tirgotājiem piederošos kuģus, jo tieši holandiešu apkalpes dēļ rīdzinieki nespēja pierādīt savu kuģu neitralitāti šajā karā.

Pēdējais no Rīgas kuģiem, pēc rātes ziņām, nogrima 1671. gada rudenī pie Nīderlandes krastiem. Ēresunda muitā Rīgas kuģi atkal sāka parādīties 80. gados, bet to skaits jūtami pieauga 90. gados. Pēc Rīgas tirdzniecības vēstures pētnieka Vasīlija Dorošenko aprēķiniem, 17. un 18. gadsimtu mijā Rīgas tirgotājiem varēja piederēt gan tikai nedaudz vairāk par duci kuģu. Taču arī tos rīdzinieki zaudēja Ziemeļu kara laikā.

Parasti viens Rīgas kuģis bija vairāku tirgotāju kopīpašums. Daļēji to izskaidroja centieni samazināt vienas personas zaudējumus gadījumos, ja kuģis nogrimtu vai tiktu nolaupīts, daļēji tas, ka vairumam Rīgas tirgotāju trūka līdzekļu, lai pa vienam iegādātos un uzturētu kuģi. 17. gadsimtā pēdējos gadu desmitos gan daži Rīgas tirgotāji, kā arī rēderi darbojās individuāli. Tā laika lielākie kuģu īpašnieki bija Rīgas tirgotājs un arī kuģu

būvētājs E. Dannenšterns, kam piederēja 12 kuģu, un tirgotājs D. Bērenss. Pēdējā īpašumā gan atradās tikai trīs kuģi. Tomēr lielākā daļa Rīgas tirgotāju, tāpat kā agrāk, turpināja izmantot ārzemju kuģu pakalpojumus. Vienīgi Rīgas ostā šajā laikā līdzās holandiešu kuģiem arvien biežāk sāka iegriezties angļu kuģi.

Kāds bija Pētera I Rīgai dāvināto kuģu liktenis?

Ziemeļu kara laikā (1700–1721) Rīgas tirgotāji zaudēja visus kuģus un atkal pāravadāja preces ārzemniekiem galvenokārt holandiešiem piederošajos kuģos. Tāpat kā 17. gadsimtā Zviedrijas karaļi, arī Rīgas jaunais valdnieks Krievijas cars Pēteris I novērtēja, kādus zaudējumus tas nodara pilsētas tirdzniecībai un līdz ar to arī kroņa kasei. Taču atšķirībā no zviedru valdības, kas Rīgas vietējās rēderejas izveidi panāca ar labvēlīgu muitas politiku, Pēteris I izvēlējās citus līdzekļus.

Vispirms cars gan centās pierunāt, lai Rīgas tirgotāji paši būvē kuģus. Taču rīdzinieki neko neuzsāka, aizbildinādamies gan ar lielajām izmaksām, gan ar Ernsta Metsū fon Dannenšterna 1709. gada plūdus no Fosa salas aizskalotās kuģu būvētavas neveiksmīgo piemēru. Pēteris I no sava nodoma neatkāpās un 1721. gadā uzdāvināja Rīgai 10 kuģus ar visu apkalpi, bet 1724. gadā – vēl divus kuģus. Šo Rīgai dāvināto kuģu izcelsme gan nav zināma, taču iespējams, ka daļu no tiem Pēteris I bija ieguvis kā kara trofejas. To vidū varēja būt arī zviedru valdīšanas laikā pašiem rīdziniekiem piederējušie kuģi.

Lai pienācīgi pārvaldītu saņemto dāvinājumu, Rīgā tika izveidota īpaša Kuģu kolēģijas direktoriya (*Direktorium des Schiffscollegii*). Tai bija jā rūpējas gan par kuģu komandas uzturēšanu, gan pašu kuģu sagatavošanu ceļam. Vairāki kuģi gan bija tik sliktā stāvoklī, piemēram, “Baltais krusts” (“Weiße Creuz”) un “Fortuna”, ka tos novietoja kādā Daugavas attekā pilsētas tuvumā un pat necentās remontēt, bet šuti “Sv. Agate” (“St. Agathe”) izjauca, saglabājot vienīgi tās vērtīgākos piederumus. Diemžēl arī pārējos kuģos ieguldītie līdzekļi Rīgai ne vienmēr atmaksājās.

Jau 1722. gadā ceļā uz Londonu pie Norvēģijas krastiem nogrima šute "Sv. Jēkabs" ("St. Jacob"), bet nākamajā gadā Rīgas ostā neatgriezās jau četri kuģi. Vienu no pilsētai dāvinātajiem kuģiem saspieda ledāji, bet trīs kuģi nogrima. Pēdējo vidū bija "Pusmēness" ("Halb Mond"), kas avarēja ceļā no Rēveles uz Pēterburgu, un "Sv. Helēna" ("St. Helena"), kas uz mūžiem palika pie Holandes krastiem.

Līdzīgas nedienas Rīgas jauniegūtos kuģus piemeklēja arī turpmāk. 1725. gadā pie Gotlandes nogrima galiote "Fēnikss" ("Phoenix"), bet gadu vēlāk Portugāles krasti izrādījās liktenīgi "Pilsētai Rīga" ("Stadt Riga").

Nav gan zināms, kādi bija Rīgas ienākumi no veiksmīgajiem kuģu reisiem, taču pilsēta nemitīgi žēlojās par lielajiem izdevumiem. Turklāt Rīgas pilsēta kā vienīgā kuģu īpašniece arī cieta visus zaudējumus gadījumos, kad kuģi gāja bojā. Ir ziņas, ka līdz 1725. gadam kuģu ekspluatācijai no pilsētas kases piemaksāti 24 893 dālderī. Tādēļ, lai izvairītos no turpmākajiem zaudējumiem, Rīgas rāte nolēma šo nerentablu pilsētas rēdereju likvidēt. 1729. gadā Rīga saņēma ķeizarienes atļauju kuģus pārdot, bet 1731. gadā arī piekrišanu, ka pilsēta varēs paturēt iegūto naudu.

Tolaik Rīga jau bija zaudējusi lielāko daļu Pētera I dāvināto kuģu un izsolei varēja piedāvāt tikai atlikušos četrus kuģus un viena izjauktā kuģa inventāru. Visdārgāk – par 4250 dālderiem – pārdeva kuģi "Jaunava Anna" ("Jaungfrau Anna"), bet vislētāk – par 109 dālderiem – pinti "Fortūna", kas laikam tā arī visus šos gadus bija nostāvējusi tepat pie Rīgas. Kopumā Rīgas pilsēta izsolē ieguva 5239 dālderus, bet rēderu darbību atstāja privātpersonu ziņā. Pēc vēsturnieka E. Dunsdorfa apkopotajiem Rīgas kuģu īpašnieku saraksta datiem, no 1717. līdz 1785. gadam pilsētā darbojušies 94 rēderi, bet tikai 17 no tiem minēti kā viena vesela vai vairāku kuģu īpašnieki. Lielākai daļai – 77 rēderiem – piederēja tikai kāda daļa vienā vai vairākos kuģos. Tas izskaidrojams gan ar līdzekļu trūkumu, gan arī ar centieniem samazināt zaudējumus kuģu neatgriešanās gadījumos.

Kādu informāciju par Rīgu ir atstājis Francisks Murers?

Rīgā zviedru valdīšanas laikā (1621–1710) liela uzmanība tika pievērsta pilsētas nocietinājumu būvei. Tos plānoja no Stokholmas atsūtītie slavenie fortifikāciju un pilsētu projektētāji, piemēram, Johans Rodenburgs (?–1657) un Ēriks Dālbergs (1625–1703), sadarībā ar Rīgas pilsētas inženieriem. 17. gadsimtā visilgāk – vairāk nekā trīsdesmit gadu – nozīmīgo Rīgas pilsētas inženiera amatu ieņēma Francisks Murers (*Murrer*).

Francisks dzimis 1609. gada 12. aprīlī Neumarkas (Oberpfalcā) superintendanta Johana Murera ģimenē. Atšķirībā no sava tēva Francisks izvēlējās medicīnas studijas. Pēc tām kādu laiku F. Murers strādāja par mājskolotāju. 1632. gadā viņam radās izdevība doties uz Persiju kopā ar Holšteinas–Gotorpas hercoga Frīdriha III sūtni Ādamu Oleāriju (*Olearius*, 1603–1671). Vai šajā sūtniecībā F. Mureru iesaistīja tikai kā ārstu vai arī kā tulku, ziņu nav. Taču pēc septiņiem ceļojumā pavadītiem gadiem viņš atgriezās, ieguvis laba austrumu valodu pratēja slavu. Tomēr dzīve dzimtajā pusē viņu vairs nesaistīja, tādēļ pēc draugu ieteikuma Murers 1640. gadā devās uz Rīgu, kur pēc gada apprecējās ar zviedru ģenerālkvartīrmeistara Johana Rodenburga meitu Gudrinu (*Guadrina*). Radniecība ar ietekmīgo pilsētu plānotāju un fortifikāciju inženieri būtiski izmainīja Murera turpmāko dzīvi. Viņš gan saņēma vairākus ārsta darba piedāvājumus, taču neapmierināja vai nu solītā alga, vai prakses vieta. Savukārt sievastēvs rosināja pievērsties fortifikāciju būvei. Vispirms J. Rodenburgs iesaistīja znotu Salaspils skansts būvdarbos, bet 1649. gadā panāca viņa iecelšanu par Rīgas pilsētas inženieri. Jaunajā amatā F. Mureram vajadzēja nodarboties gan ar Rīgas nocietinājumu būvi, gan veikt pilsētas mērnika pienākumus un pildīt visdažādākos rātes uzdevumus, arī doties uz Kurzemi inspicēt hercoga Jēkaba iecerēto kanālu būvi, lai novērtētu, vai unikālais projekts nekaitēs Rīgas tirdzniecībai, novirzot tradicionālo austrumu preču plūsmu uz hercogistes ostām.

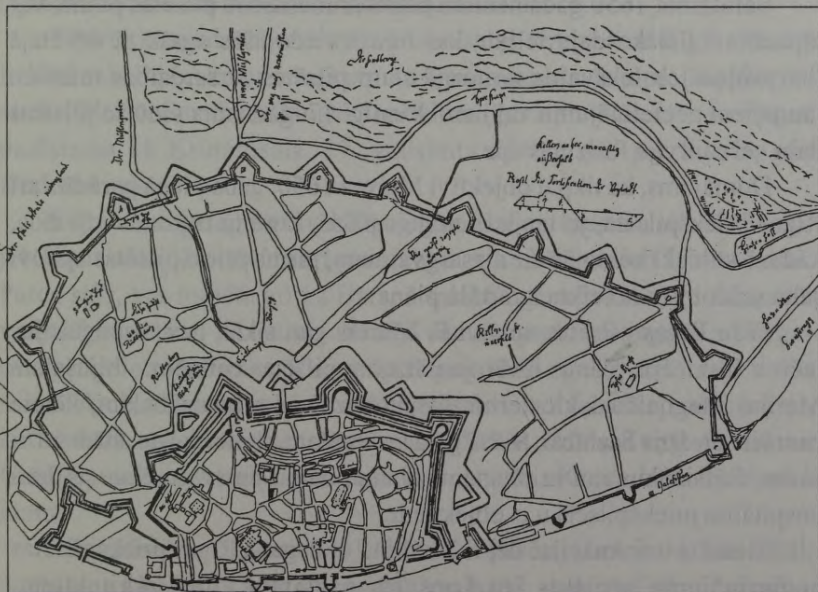
Pilsētas inženiera amatā F. Murers sabija līdz pat mūža galam 1681. gadā. Par viņa veikumu stāsta ne vien atsevišķi ieraksti arhīvu dokumentos, bet arī vairāki plāni un kartes, kas saglabājušies līdz pat

mūsdienām. Īpaši jāatzīmē Murera ar 1650. gadu datētais Rīgas priekšpilsētas nocietinājumu projekts. Tā oriģināls glabājas Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja karšu kolekcijā. Taču jau 19. gadsimtā plāns bija visai sliktā stāvoklī, tādēļ tika izgatavoti vairāki kopiju varianti, kas parasti arī redzami publikācijās.

F. Murera 1650. gada Rīgas plāns tapa kā jauno Rīgas priekšpilsētas nocietinājumu projekts. Turklāt ne vien plānā redzami priekšpilsētas, bet arī pašas pilsētas un pils nocietinājumi ir tikai projekts, kas nebūt neatspoguļo 17. gadsimta 50. gadu sākumā jau uzcelto Rīgas nocietinājumu sistēmu. Taču šo nocietinājumu projektu Murers ir attēlojis uz reāla tā laika Rīgas plāna fona, kas ir senākais precīzākais mūsdienās zināmais Rīgas pilsētas ģeodēziskais plāns.

No Murera plāna izriet, ka 17. gadsimta vidū Rīgas nocietinājumu mūru ietvertajā pilsētas daļā jau gandrīz pilnībā bija izveidojies ielu tīkls, kas pilsētā pastāvēja vēl 20. gadsimta sākumā un daudzviet ir saglabājies vēl tagad. Izņēmums ir bijušā Marijas Magdalēnas klostera teritorija ar

F. Murera Rīgas pilsētas un priekšpilsētas nocietinājumu plāns (1650)

Jēkaba baznīcu un Marijas Magdalēnas baznīcu, gar pilsētas mūriem gandrīz izzudusī Trauksmes jeb Trokšņu iela, kuras apbūve bija sākusies jau pēc vaļņu uzcelšanas. Rajonā starp pilsētas mūri (tagadējo Minsterejas ielu un Kalēju ielu), Grēcinieku ielu un Audēju ielu ir izmainījusies Staļļu iela (tagadējā Vecpilsētas iela) un kvartāls, kurā 1880. gadā ierīkoja Alberta laukumu. Bet 20. gadsimta 30. gados izveidotā Doma laukuma vietā Murera plānā redzams, ka Rozena iela un Jauniela tolaik turpinājusies līdz Lielajai Pils ielai, Bīskapa iela (tagadējā Bīskapa gāte) vedusi nevis līdz Miesnieku ielai, bet gan tikai līdz Mazajai Bīskapa (tagadējai Mazajai Muzeja) ielai. Plānā redzams, ka tolaik Sv. Jēkaba baznīcas un klostera teritoriju (tagadējais kvartāls pie Arsenāla, ko ietver Jēkaba iela, Mazā Pils iela un Arsenāla iela) apņēmusi sēta. Savukārt Smilšu ielu ar Zirgu ielu savienojusi Mazā Aldaru iela, kas likvidēta 1937. gadā. Senās ielas izzudušas arī Otrā pasaules kara laikā izpostītajā kvartālā starp Grēcinieku ielu, Skārņu ielu un Kaļķu ielu. Taču pēdējo gadu laikā atsāktā Rātslaukuma apbūves atjaunošana arī šo teritoriju arvien vairāk tuvina Murera plānā redzamajai. Pārējās ielas šajā kādreiz mūru apjoztajā pilsētas daļā vēl tagad atbilst F. Murera 1650. gada plānā attēlotajai situācijai.

Salīdzinot 1650. gada Murera plānu ar mūsdienu pilsētas plānu, var atpazīt arī lielāko daļu ieliņu, kas bija izveidojušās agrāk tā dēvētajā Starpvaļņu jeb Iekšvaļņa teritorijā starp pilsētas aizsardzības mūri un jaunajiem nocietinājumu vaļņiem. Vienīgi 17. gadsimta vidū šo pilsētas daļu vēl caurvija Rīdziņas upe.

Domājams, ka tikpat objektīvi Murera 1650. gada plānā parādīta arī Rīgas priekšpilsēta, jo tas ir vienīgais plāns, kurā tā redzama vēl tāda, kāda tā stihiski veidojās aiz aizsargvaļņiem, pirms priekšpilsētas apbūvi sāka veidot pēc noteikta kvartālu plāna.

Pašu Rīgas pilsētas apbūvi F. Murers gan sīkāk nav atspoguļojis, taču ir ieskicējis plānus ievērojamākajām pilsētas celtnēm – bijušajam Marijas Magdalēnas klosterim, Doma baznīcas gruntsgabalam, Pētera baznīcai un Jāņa baznīcai, Svētā gara konventam, teritorijai ap abām ģilžu ēkām, Rātslaukumam ar rātsnamu, Jauno namu un svaru ēku, arī Jura hospitālim priekšpilsētā u.c. objektiem.

Tieši šīs informācijas dēļ F. Murera 1650. gada Rīgas priekšpilsētas nocietinājumu projekts jau kopš 19. gadsimta vidus arhitektiem,

vēsturniekiem, arheologiem un citiem interesentiem kalpo gan kā liecība pilsētas izaugsmei 17. gadsimta vidū, gan arī kā avots retrospektīvai dažādu Rīgas senākās vēstures jautājumu izpētei. Tā, piemēram, plāns ir izmantots, lai noteiktu seno pilsētas mūru lokalizāciju, analizētu atsevišķu pilsētas daļu apbūves gaitu un ielu tīkla izveidi, sekotu nocietinājumu sistēmas pilnveidošanas norisei, raksturotu pilsētas apkārtnes topogrāfisko situāciju un precizētu vēl daudz citu jautājumu.

Vai Daugavas salas ir mainīgas?

Senākās ziņas par Daugavas lejteces salām sniedz rakstītie vēstures avoti, taču, tā kā salām līdz ar īpašniekiem vai nomniekiem bieži mainījās arī nosaukumi, ne vienmēr iespējams uzzināt, kur tieši katra no tām atradusies. Salu lokalizācija precīzāk nosakāma tikai ar 17. gadsimta pēdējo ceturksni – laika posmu, kad tika izgatavotas vecākās mūsdienās zināmās Daugavas lejteces kartes. Pēc to ziņām, 17. gadsimta pēdējos divos gadu desmitos posmā no Doles salas līdz Daugavas ietekai jūrā bijušas vairāk nekā 30 dažāda nosaukuma salu.

Tāpat kā tagad, arī toreiz aiz Doles salas virzienā uz Rīgu nākamā lielākā sala bija Akmeņsala, kuru no Daugavas krasta joprojām šķir tās atteka Olekte. Savukārt Daugavā nelielo saliņu iepretī Olektei, kas tagad pazīstama kā Krūmiņsala, 17. gadsimtā dēvēja gan par Siksta, gan Dūduma salu.

Lejpus Ķengaragam tuvāk Daugavas labajam krastam atradās Dīriķa jeb Putnu sala, kas dēvēta arī par Vēbera salu, Lībiešu jeb Libekas sala, Parca sala, kas minēta arī kā Barana sala, Kogeru jeb Kojeru saliņa un vislielākā no tām – Kojusala. Pēdējā savu nosaukumu ieguva no Rīgas ostas pārziņa Andreasa Kojes, kurš jau 1596. gadā minēts kā salas saimnieks. No Daugavas labā krasta Kojusalu tolaik šķīra Kojusalas grāvis, kura vārdā nosaukta ūdensšķirtne mūsdienās atdala Zvirgzdusalu un Grāpju pussalas. Atmiņas par pašu salu ietvertas Kojusalas ielas nosaukumā.

13. gadsimta dokumentos vēl lībiski minētā *Lockesare*, kas vēlāk pazīstama kā Mestra jeb Ordeņmestra sala, 17. gadsimtā tika iznomāta

Hansam Benkenam un vienlaikus ar jaunu saimnieku ieguva arī jaunu vārdu – Bieķensala. Pirms trijiem gadu simtiem to no Daugavas krasta vēl daļēji atdalīja nu jau gandrīz izzudušais Mastu grāvis, kas vēlāk saukts par Torņa jeb Kīleveina grāvi. Bieķensalu šķērsoja Jelgavas un Bauskas ceļi, pa kuriem ceļinieki varēja nokļūt līdz Bieķensalas jeb Torņakalna pārceltuvei, kas bija ierīkota nelielajā Putnu jeb Putras salīnā.

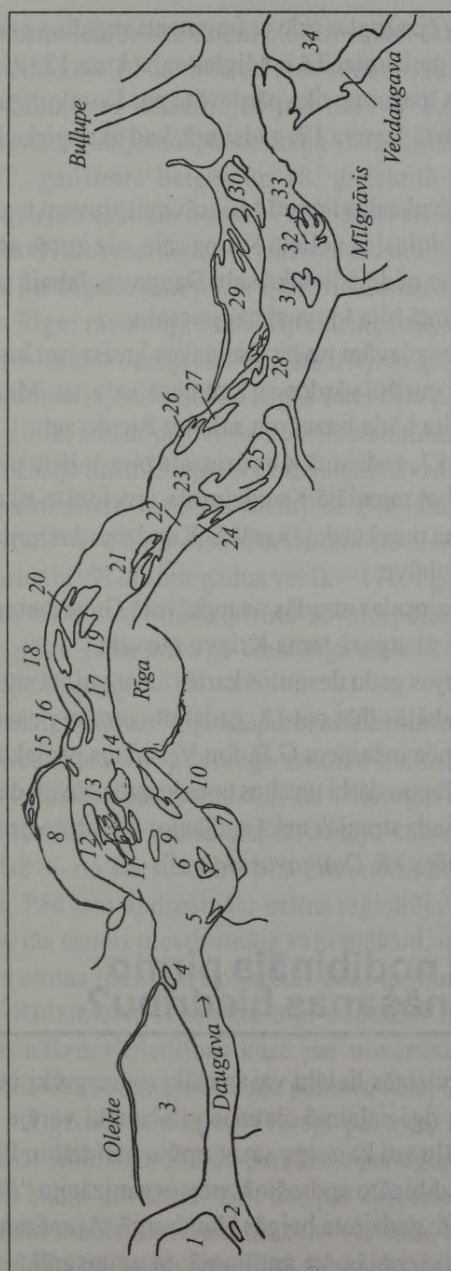
Lejpus Katlakalnam tagadējā Kazu sēkļa vietā 17. gadsimtā atradās Eka sala un Tāma jeb Toma sala, aiz kuras sekoja Lucavsala un Frīdrihsala, kas tolaik bija pazīstama arī kā Horsta sala, bet mūsdienās ir kļuvusi par daļu no Zaķusalas.

Velna sala dokumentos minēta jau 1257. gadā, bet Mūksalas vārdu ieguva, nokļūstot Cisterciešu sieviešu klostera īpašumā. Pēc 1583. gada sala pārgāja Jezuītu ordeņa kolēģijas rokās, pievienojot sev vēl vienu vārdu – Jezuītu Velna sala. Šie nosaukumi saglabājās arī pēc Rīgas padošanās Zviedrijai, kad Gustavs II Ādolfs salu līdz ar citiem jezuītu īpašumiem piešķīra pilsētai.

17. gadsimta pēdējā ceturksnī blakus Mūksalai veidojās Klīversala. Sākotnēji tās vietā atradās četras vai pat vairāk salu, kas dēvētas par Jauno, Knuta, Vērdiņa salu un kas pakāpeniski saplūda. Tagadējo Klīversalas vārdu tā ieguva no tirgotāja Klīvera. Uz leju aiz Klīversalas atradās Burkānsala, kura nosaukta tās iedzīvotāja zvejnieku vecākā Burkāna vārdā. 17. gadsimta 80. gados salas 11 sētās mita Rīgas rātes zemnieki – zvejnieki. Viņu iedzīvi uz salas ik pa laikam apdraudēja plūdi. 19. gadsimtā Burkānsala saplūda ar Ķīpsalu (agrākā Žagarsala), kas savu nosaukumu ieguva no tās iedzīvotāja – zvejnieka Ķīpja. Jau 18. gadsimtā Ķīpsalai pievienojās vēl viena sala – Darvas sala (uz tās kādu laiku atradās darvas noliktavas).

17. gadsimta beigās viena no ievērojamākajām salām bija Fosa sala, jo tur bija ierīkota Rīgas tirgotāja E. Dannenšterna kuģu būvētava. 1709. gada plūdos lielāko salas daļu līdz ar kuģu būvētavu aizskaloja, bet tās atlikusī daļa saplūda ar krastu.

Ka Gustavsala, arī Atslēgu un Kuģu sala kādreiz bijušas patstāvīgas salas, jau 17. gadsimta beigās liecināja vienīgi nosaukumi. Tās visas kopā veidoja vienu pussalu, ko 18. gadsimtā sāka dēvēt vienā vārdā par Pētersalu. Mūsdienās par to vēl atgādina Pētersalas ielas nosaukums.

Daugavas lejteces salas 17. gadsimta beigās.

- 1 – Doles sala; 2 – Kliņķēna sala; 3 – Akmeņsala; 4 – Dūduma sala; 5 – Dīriķa sala; 6 – Lībiešu sala; 7 – Kojusala; 8 – Bieķensala; 9 – Parca sala; 10 – Kojeru sala; 11 – Eka sala; 12 – Tāma sala; 13 – Lucavsala; 14 – Frīdrihsala; 15 – Putnu sala; 16 – Mūksala; 17 – Klīversala; 18 – Burkānsala; 19 – Darvas sala; 20 – Ķīpsala; 21 – Fosa sala; 22 – Gustavsala; 23 – Kuģu sala; 24 – Aislēgu sala; 25 – Vējzaķsala; 26 – Krēmera sala; 27 – Mangaļu muižas sala; 28 – Runču sala; 29 – Kundziņsala; 30 – Gubernatora sala; 31 – Kroņa sala; 32 – Ilķēna sala; 33 – Anta sala; 34 – Mangaļsala

Līdzīgi vēl atsevišķie Vējaķsalas grāvja fragmenti atgādina par salu, kas pazīstama jau kopš 13. gadsimta. Tā ir Miglas sala, kura 1239. gadā, nonākot Rīgas domkapitula īpašumā, tika pārdēvēta par Domkungu salu. Bet savu pēdējo nosaukumu tā ieguva 17. gadsimtā, kad to nopirka Rīgas rātskungs K. Fēgezaks.

17. gadsimtā lejpus Vējaķsalas iepretī Mīlgrāvim aptuveni tagadējā Rutku sēkļa vietā bija izveidojusies nelielā Kroņa sala, aiz kuras atradās vēl Ilķēna un Anta salas. Bet pēdējā lielākā sala Daugavas labajā pusē – Mangaļsala – jau 17. gadsimtā bija kļuvusi par pussalu.

Savukārt iepretī Spilves plavām tuvāk Daugavas kreisajam krastam esošās divas salas dēvēja muižu vārdos – Krēmera sala un Mangaļu muižas sala. Aiz tām vēl bija kāda bezvārda sala un Runču sala.

Interesanti atzīmēt, ka 17. gadsimtā Kundziņsala bija paliela pussala Daugavas kreisajā krastā, bet tagadējā Kundziņsala izveidojās tikai 18. gadsimta otrajā pusē, kad tika norakta daļa agrākās Kundziņsalas teritorijas un sāka Katrīnas dambja izbūve.

17. gadsimtā aiz Kundziņsalas atradās neapdzīvotā Gubernatora jeb Zirgu sala, kas mūsdienās vēl atpazīstama Krievu pussalā.

Šāda 17. gadsimta pēdējos gadu desmitos kartēs atspoguļotā situācija ar nelielām izmaiņām saglabājās līdz pat 18. gadsimta otrajai pusei, kad no 1764. līdz 1782. gadam pēc inženiera G.E. fon Veismaņa projekta tika veikti upes gultnes padziļināšanas darbi un abos upes krastos būvēti dambji. To ietekmē salas mainījās daudz straujāk nekā agrākajos gadsimtos, pilnībā apstiprinot parunu: “*Mainīgs kā Daugavas salas*”.

Kā Rīgā nodibināja pirmo apdrošināšanas biedrību?

Viduslaikos pilsētās lielāki vai mazāki ugunsgrēki izcēlās visai bieži, bet gadsimtiem ilgi nelaimē cietušie pilsētnieki varēja cerēt vienīgi uz ģildes, amata brāļu vai kaimiņu savstarpējo palīdzību. Eiropā pirmo uz finansu pamatiem dibināto apdrošināšanas organizāciju “*Feuerkontrakte*” izveidoja tikai 16. gadsimta beigās Hamburgā. Apmēram 100 šīs pilsētas namu īpašnieki vienojās, ka gadījumā, ja ugunsgrēkā cietīs

kāda no apvienības biedriem piederošajām ēkām, pārējie kases dalībnieki katrs iemaksās 10 dālderu celtnes atjaunošanai. Bet Eiropā pirmo akciju sabiedrību, kas nodarbojās jau tieši ar namīpašumu apdrošināšanu ugunsgrēku gadījumos, nodibināja 1696. gadā Londonā.

17. gadsimta beigās un 18. gadsimtā tā dēvētās “uguns kases” izplatījās jau daudzās zemēs. 1739. gadā arī Rīgas rātes virsfogts Ādams Hinrihs Švarcs iesniedza priekšlikumu dibināt pēc Berlīnes un Kēnigsbergas parauga savstarpējās apdrošināšanas biedrību ugunsgrēku gadījumiem. Rīgas rātskungi ierosinājumu atbalstīja, tomēr rīkoties nesteidzās. Tikai pēc Rīgas namnieku vairākkārtējiem pamudinājumiem 1751. gadā ģīpaša komisija, kurā līdzās Rīgas rātei bija pārstāvēta arī Lielā ģilde un Mazā ģilde, izskatīja jaunās biedrības statūtus. Tad pagāja vēl četri gadi, līdz komisija nolēma izplatīt uzaicinājumu visiem vaļņu ietvertās Iekšrīgas namīpašniekiem iestāties biedrībā. Bet jaunās “Ugunsapdrošināšanas biedrības” (*“Feuer-Assecurations-Societät”*) statūtus Rīgas rāte apstiprināja vēl desmit gadus vēlāk – 1765. gada 23. novembrī. Tikai tad oficiāli tika nodibināta pirmā savstarpējās apdrošināšanas biedrība ugunsgrēku gadījumos ne vien Rīgā un visā Baltijā, bet arī visā plašajā Krievijas impērijā.

Jaunizveidotās “Ugunsapdrošināšanas biedrības” statūti ļāva apdrošināt visas mūra vai pildrežģa tehnikā celtās ēkas, kas atradās iekšpusē Rīgas vaļņiem. Ģīpaša komisija, kurā darbojās zvērināts pilsētas būvmeistars, mūrnieks un namdaris, novērtēja katru apdrošināšanai paredzēto ēku. 1/8 % no šīs summas bija jāiemaksā biedrības kasē kā iestāšanās nauda. Pēc tam apdrošināto celtni reģistrēja speciālā “Ugunsgrāmatā”, bet pie tās sienas piestiprināja vara plāksni, uz kuras bija attēlotas divas kopā sadotas rokas un konkrētās ēkas numurs “Ugunsgrāmatā”.

Rīdzinieku atsauce bija negaidīti liela. Jau pirmajā pusgadā apdrošināšanas biedrības kasē par novērtētajām ēkām tika iemaksāta daudz lielāka summa, nekā bija plānots, tādēļ biedrība 1766. gada 1. maijā avīzē *“Rigische Anzeigen”* varēja paziņot, ka ar šo datumu kase sāk izmaksāt atlīdzības. Statūti paredzēja par ugunsgrēkā cietušajām dzīvojamajām ēkām atlīdzināt 2/3, bet par spīķeriem (noliktavām) – pusi no zvērināto komisijas noteiktās ēkas vērtības. Atlīdzībā saņemtie līdzekļi obligāti bija jāiegulda ugunsgrēkā izpostītās ēkas atjaunošanā. Ir ziņas, ka

1785. gadā no Iekšrīgas 745 dzīvojamajām ēkām biedrībā bija apdrošinātas 722 mājas. Apdrošināti bija arī 155 spīķeri. Par visiem 877 nekustamajiem īpašumiem kopā apdrošināšanas biedrības kasē tika iemaksāti 1970 417 Alberta dālderu jeb 2 482 725 cara rubļi.

Pirmie simt darbības gadi biedrībai bija ļoti veiksmīgi, jo Iekšrīgā, kur jau kopš 13. gadsimta ēkas bija atļauts būvēt vienīgi mūra vai pildrežģa tehnikā, izcēlās tikai 27 ugunsgrēki. Šajā laikā "Ugunsapdrošināšanas biedrībai" nebija arī konkurentu. 1804. gada 1. janvārī gan sāka darboties otra "Rīgas priekšpilsētu savstarpējās apdrošināšanas biedrība", bet tā apdrošināja tikai aiz pilsētas vaļņiem – priekšpilsētā un pilsētas lauku novadā uzceltās koka ēkas. Taču līdz ar Rīgas nocietinājumu vaļņu nojaukšanu (1857–1863) un mūra namu celtniecības uzsākšanu Rīgas priekšpilsētās izzuda robeža starp abu vecāko apdrošināšanas biedrību darbības zonām. Turklāt Rīgā radās arvien jauni vietējie un pat ārvalstu apdrošināšanas uzņēmumi, kuri piedāvāja gan plašāku apdrošināšanas pakalpojumu klāstu, gan izdevīgākus noteikumus. Arī vecākā Rīgas apdrošināšanas biedrība centās pielāgoties jaunajām laikmeta prasībām. 1921. gadā tā pārveidojās par akciju sabiedrību, kas ar nosaukumu "Pirmā Rīgas apdrošināšanas biedrība, dibināta 1765. gadā" veiksmīgi darbojās Latvijas apdrošināšanas pakalpojumu tirgū 20. un 30. gados.

Kas bija Oto Hūns un viņa "Rīgas pilsētas topogrāfiskais apraksts līdz ar ārsta novērojumiem"?

Medicīnas doktors Oto Hūns (1764–1832) pamatoti uzskatāms par vienu no ievērojamākajām personībām, kuras darbība ilgus gadus bijusi saistīta ar Vidzemi un Rīgu.

Nākamais ārsts piedzima 1764. gadā Mītavā (Jelgavā) luterāņu mācītāja Hūna ģimenē. O. Hūns bija tam laikam ļoti labi izglītots cilvēks ar plašu erudīciju un prāta spējām. Viņa izglītošanās sākās ar mācībām Pētera akadēmijā Jelgavā. Pēc tam, lai iegūtu universitātes diplomu un zinātnisko grādu, viņš devās uz Vāciju, kur mācījās ievērojamākajās tā

laika universitātēs. O. Hūns Hallē apguva teoloģiju, bet Getingenē – medicīnu, 1788. gadā aizstāvot doktora disertāciju.

1798. gadā O. Hūns atgriezās Vidzemē un sāka strādāt Rīgā par ārstu, īsā laikā iegūstot kolēģu cieņu un pacientu uzticību. Viņš bija starptautiski pazīstams ārsts, Šveices mediķu un ķirurģu biedrības goda biedrs. Hūns savā ārsta praksē pielietoja jaunas, tiem laikiem neparastas ārstēšanas metodes. Piemēram, 1803. gadā O. Hūns kopā ar ārstu Ramu nodibināja Rīgā īpašu baku potēšanas institūtu, pirmo reizi pierādot, ka ir iespējams cīnīties arī ar slimību epidēmijām. Tajā pašā laikā viņš saskārās arī ar konservatīvo ārstu sabiedrības pretestību, jo ne jau visi vakcinācijas ideju uzņēma ar sajūsmu. Par šo jaunievedumu izskanēja arī visai skeptiski viedokļi – pēc potes cilvēkam izaugšot ragi un nagi, jo “*ko gan citu var sagaidīt no kaut kādas govīs slimības, ja ne vēl briesmīgākas kaites?*”. Hūns bija arī pirmais, kurš ārstniecības nolūkos sāka izmantot Baldones minerālūdens avotus. 1812. gadā, sākoties karam ar Franciju, Hūns pārbrauca uz Pēterburgu, kur gan uzturējās tikai vienu gadu. Jau 1813. gadā viņš atgriezās Rīgā un darbojās tur līdz pat savai nāvei 1832. gadā.

Ar saviem jaunievedumiem Hūns ir sniedzis nenovērtējamu ieguldījumu medicīnas zinātnes attīstībā. Taču nozīmīgi ir arī viņa zinātniskie un pētnieciskie darbi, no kuriem pazīstamākais ir “*Rīgas pilsētas topogrāfiskais apraksts līdz ar ārsta novērojumiem*”, kas tika izdots 1804. gadā Pēterburgā. Šis ir savā ziņā unikāls pētījums, jo tajā līdz ar vēsturiski ģeogrāfiskām, etnogrāfiskām, ekonomiskām un saimnieciskām ziņām ir sniegta arī plaša pilsētas sanitārās situācijas analīze. Hūns detalizēti pievēršas visdažādākajiem jautājumiem, kas skar rīdzinieku ikdienu, garīgo un fizisko veselību. Aprakstā stāstīts gan par pilsētas medicīnas iestādēm – hospitāļiem, slimnīcām, gan par labdarības iestādēm, gan arī par piepilsētas kūrortiem.

Autors lielu uzmanību pievērš Rīgas ģeogrāfiskā stāvokļa un klimata ietekmei uz pilsētnieku veselību un secina: “*Daugava, Baltijas jūra un aukstais šejienes gaiss pozitīvi ietekmē pilsētas veselībai labvēlīgo izvietojumu.*” Hūns sniedz arī autentiskas un tāpēc šodien nepārvērtējamas ziņas par dažādiem Rīgas pilsētvides objektiem. Tādas, piemēram, ir ziņas par peldošo tiltu, par Daugavas krastmalas ainavu, par 1663. gadā dibināto hidraulikas mašīnu, par publiskajām ūdens ņemšanas vietām.

Autors it kā ļauj mums ielūkoties rīdzinieku dzīves ritmā pirms 200 gadiem, aprakstot rīta iepirkšanās burzmu krastmalas tirgū, “kafijas namus”, kur pēcpusdienās satiekas turīgākie namnieki, pievakares rosību, kad karietes rībēdamas brauc pa Rīgas bruģi, vedot pilsētniekus uz slaveno Fītinghofa teātri.

Hūna Rīgas topogrāfiskā apraksta galvenais stāstījuma aspekts saistās ar vides un dzīves apstākļu ietekmi uz pilsētnieku veselību. Autors rūpīgi apraksta rīdzinieku dzīves apstākļus gan bagātajos namos, gan nabadzīgāko iedzīvotāju mājokļos. Hūns pauž bažas par daudziem veselībai nelabvēlīgiem faktoriem – par lielo šaurību Iekšrīgā, par nocietinājumu grāvi kā bīstamu infekciju perēkli, par netīrību pilsētas ielās. Aprakstā kritizēta arī lopu kaušana pilsētas robežās un gaļas pārdošana nehygiēniskos apstākļos. O. Hūns sniedz arī interesantus dažādu kārtu pārstāvju raksturojumus. Piemēram, runājot par Rīgas kalpotājiem, viņš raksta, ka kalpotāji šeit esot “*slinki, izlaidīgi un nekaunīgi*”. Savukārt turīgāko kārtu ļaudis bieži savus bērnus audzinot pārāk atrauti no dabas, it kā “*siltumnīcas apstākļos*”. Hūns informē arī par izklaides iespējām pilsētā, kopumā izsakot viedokli, ka Rīga ir ne pārāk patīkama vieta laika pavadīšanai. Interesants ir autora sniegtais 18. gadsimta beigu Rīgas raksturojums, kurā īpaši izceltas “*šķībās, šaurās, īsās ielas, augstās un šaurās mājas, vienveidība apbūvē un atklātu vietu trūkums, kā dēļ no laukiem atbraukušie ļaudis jūtas Rīgas ielās ļoti neērti*”. O. Hūns “*Aprakstā*” sniedz arī ziņas par pilsētnieku komunālo pakalpojumu izmaksām, uzsverot, ka dzīvot priekšpilsētās ir daudz lētāk nekā centrā.

O. Hūna *Rīgas topogrāfiskajā aprakstā* ir atrodamas ziņas par visdažādākajām dzīves jomām, turklāt šī informācija ir vēsturiski autentiska un var tikt izmantota kā nenovērtējams izpētes avots.

Kādi izskatījušies rīdzinieki 18. gadsimtā?

Medicīnas doktors Oto Hūns stāsta, ka Rīgas iedzīvotāji bijuši vidēja garuma ar mazliet pilnīgu miesasbūvi. Viņiem bijusi laba ādas krāsa, tomēr raksturīga arī sliekme uz pilnīgumu, ko sekmējusi stipra

Rīgas iedzīvotāji 18. gadsimta beigās.

Divi zemnieki no Oļmuižas greznā ziemas tērpā (56), Rīgas garnizona leitnants vai karodzinieks (57), augstākās kārtas sieviete (58). J.K. Broces zīmējums

alus biežā dzeršana. Sievietes – daudz slaidākas par vīriešiem, jau sešpadsmitajā dzīves gadā sasniedzot briedumu, tomēr viņas esot bālas, vājas un kopumā vairāk līdzinoties siltumnīcas stādiem. Pilsētas viesi neslavējot rīdzinieču daiļumu, lai gan viņas būtu to pelnījušas. Sieviešu audzināšana vairāk sekmējot viņu fizisko, nekā garīgo īpašību attīstību. Turklāt viņu slaidums vairāk gan tiekot panākts, valkājot apavus ar augstiem papēžiem. Slaida vidukļa veidošanai vēl tiekot (gan vairs ne tik plaši) izmantotas korsetes. Oto Hūns secina, ka Rīgas iedzīvotāji esot mazāka auguma nekā, piemēram, drēzdenieši. Rīdzinieki esot viesmīlīgi un līdzcietīgi, neraugoties uz kārtas, nacionālajām vai reliģiskajām atšķirībām. Viņiem patīkot gan strādāt, gan priecāties par darba augļiem, gan savu prieku dalīt ar citiem. Muižnieku un citu dižciltīga dzimuma ļaužu dzīves stilā esot jūtama apgaismības ietekme. Runājot par rīdzinieku kultūras līmeni, O. Hūns tomēr bijis noskaņots kritiski – Rīgu nevarot saukt par mūzu templi, tās šeit “parādās tikai uz laiku”.

Vīriešu mode Rīgā 18. gadsimtā bijusi vienkārša, toties rīdzinieces

savos tērpos centušās kopēt pēdējo Anglijas modi – viņas visu gadu staigājušās, ģērbusās plānās, garās kleitās, kuras kaut cik piemērotas tikai vasarām. Tādēļ bagātās rīdzinieces bieži slimojot. Viņu rotaslietas – zelta ķēdes ar medaljoniem, kā arī auskari, pērles, plati zelta gredzeni un zelta tabakas dozes. Bargajās ziemās rīdzinieces valkājot ziemas zābakus un kažokus, kas arī radot lielus izdevumus.

Arī amatnieki un kalpones esot bijuši visai izšķērdīgi apģērba izvēlē. Lai gan zemākajiem slāņiem bija aizliegts tērpos līdzināties augstāko kārtu pārstāvjiem, tomēr Rīgā esot bieži redzams, ka kalpones ģērbusās garos ar zīdu un atlasu izšūtos kažokos un vispār gandrīz visas staigājot, tāpat kā kundzes, tērpušās baltos ģērbos. Šīs nepiedienīgās greznības dēļ kalpones neiepriecinot ar savu darbu, bet gan dzīvojot, kā saka, “uz savu roku”. O. Hūns konstatē, ka Rīgā kalpotāji ģērbjas tāpat kā viņu kungi un nekad vēl nav bijis tik svarīgi izdot stingrus noteikumus par kalpotāju tērpiem.

O. Hūns apraksta arī, kā rīdzinieces lietojušas citus sevis izdaiļošanas līdzekļus. Vaigu sārtumus Rīgā pagaidām vēl nelietojojot tik plaši kā Parīzē, Varšavā un Vīnē, tomēr arī šeit pamazām sākot ieviesties šis “glezniecības veids”. Autors centās atrunāt rīdzinieces no vaigu sārtumu lietošanas, jo to jaunums neesot noliedzams. Īpaši kaitīgi esot tie, kas pirkti dažādās kaktu bodītēs un sūtīti no Itālijas. Rīdzinieču izskatam nenākot par labu arī pēdējā laikā īpaši iecienītā šņaucamās tabakas lietošana, jo tā padarot lūpas “kafijas melnumā”.

Kā pilsētnieki baudīja dabu Rīgas pievārtē 18. un 19. gadsimtā?

Līdz pat vaļņu nojaukšanai 19. gadsimta vidū par pilsētu pilnā nozīmē uzskatīja tikai tās centrālo daļu jeb tagadējo Vecrīgu. Taču dzīve mūru un vaļņu ieskāvējumā nebija pārāk ērta – šauras un līkas ieliņas, augsti, cieši cits citam līdzās piebūvēti nami, sastāvējies ūdens nocietinājumu grāvī –, tas viss radīja saprotamu vēlmi izrauties brīvā dabā. Tādēļ jau izsenis turīgajiem rīdziniekiem bija iesakņojies paradums vasaras mēnešus pavadīt savos lauku īpašumos Rīgas pievārtē. Kopš 17. gadsimta vidus

Fēgezaka muiža pie Jelgavas ceļa 1797. gadā. J.K. Broces zīmējums

pilsētas tuvumā esošo namnieku muižiņu skaits arvien pieauga – vairums muižiņu atradās upes kreisajā krastā.

Tieksme pēc ārpusētas rezidencēm bagāto rīdzinieku vidū sevišķi pieauga pēc posta un jukām, ko bija izraisījis Ziemeļu karš. Ap 1750. gadu aizsākās īsts vasarnīcas tipa muižiņu ierīkošanas bums. Atbilstoši tolaik modē nākušajiem klasicisma principiem tika būvētas jaunas un pārbūvētas esošās ēkas, turklāt bieži vien – it īpaši gadsimta nogalē – uz lielo muižu zemes tika ierīkotas vairākas mazākas vasarnīcas. Šo muižiņu arhitektūrā bija it kā sintezējušās divu pretēju dzīvesveidu iezīmes – lauku muižnieka un turīga pilsētas namnieka iezīmes, tā radot īpašu Baltijas muižu tipu. Mājskolotājs un vēlāk pazīstamais filozofs Johans Georgs Hāmanis 1755. gada vasarā, viesojoties Hāgena muižā (18. gadsimta beigās tā precību ceļā nonāca Švarcu ģimenes īpašumā, iegūstot nosaukumu Švarcmuiža) pie sava drauga rātskunga Johana Kristofa Bērensa, rakstīja, ka muižiņās pilsēta un lauki saplūstot vienkopus un tur vienlaicīgi varot baudīt gan dabu, gan kultūru. Pēc Hāmaņa uzturēšanās Āgenskalnā palika ne tikai draugu iecienītās pastaigu vietas apzīmējums – “Filozofu aleja”, bet arī sekojošas rindas: *“Muižiņas ir pārticības atspulgs. Pilsētas māja piederas muižiņai tāpat kā spēcīgs koka stumbrs kuplam lapu vainagam. Kad stumbram pie saknēm pieliek cirvi, krīt arī lapas.”* Dažas no šīm muižiņām saglabājušās līdz mūsdienām, kaut arī to ārējo un vēl lielākā mērā iekšējo izskatu ietekmējušas vēlāko laiku pārbūves. Kā piemēru var minēt 19. gadsimtā celto Švarcmuižu, Bišu,

Nordeķu, Annas, Depkina jeb Merķeļa, Atgāzenes jeb Fēgezaka u.c. muižiņas.

Vienotu ansambli ar ēkām veidoja dārzi un parki, kurus sākotnēji ierīkoja pēc franču parauga regulārās formās, bet pašās 18. gadsimta beigās populāri kļuva angļu parki, kuros dominēja dabiskā ainava. Parkos tika izveidotas romantiskas lapenes, grotas, mākslīgās drupas vai vienkārši skulptūras un vāzes, neizpalika arī oranžērijas.

Pēc tam kad 18. gadsimta otrajā pusē sabiedrībā izplatījās ideja par "atgriešanos pie dabas", Rīgas apkaimes pļavas un meži piesaistīja ne vien bagātnieku, bet arī plašu rīdzinieku slāņu uzmanību. Viena no šādām atpūtas vietām bija Pētera I dibinātais Ķeizardārzs (tagadējais Dziesmu svētku parks), kurā reizumis tika rīkotas arī dejas un uguņošana. Taču smilšainais ceļš nokļūšanu dārzā padarīja visai neērtu. Tādēļ lielāku popularitāti pilsētnieku vidū ieguva pastaigas pa plostu tiltu pāri Daugavai, jau minētā Filozofu aleja Āgenskalnā un Marijas dzirnavu apkaime, bet Daugavas piekrastes kāpas kļuva par iemīļotu pikniku vietu. Drīz vien sāka ierīkot arī īpašas izprieču iestādes. Viena šāda iestāde labākajai sabiedrībai pastāvēja pie Marijas ezera Jeruzālemes muižinā. 1786. gadā tā piederēja no Prūsijas ienākušajam viesnīcniekam Kārlim Ernstam Lesingam, kurš acīmredzot arī bija iestādes ierīkotājs. Jeruzālemē tika uzcelts restorāns un iekārtots gaumīgs dārzs. Bez izmeklētas maltītes viesiem šeit tika piedāvātas izklaides pie biljarda un kāršu galdiem. Šīs vietas jaukumi bija rosinājuši teologu un literātu Heinrihu Ernstu Fišeru sacerēt veselu dzejojumu ar virsrakstu "Jerusalem, eine liefländische Idylle". Savukārt vienkāršie ļaudis apmeklēja Rasmusa Menbes (*Menbo*) 1794. gadā dibināto Altonu, kura atradās turpat netālu aiz Jeruzālemes, arī ezera krastā. Drīz to iecienīja tik ļoti, ka turp ejošo ceļu sāka dēvēt par ceļu uz Altonu (vēlākā Lielā Altonavas, tagadējā Ojāra Vācieša iela). Menbes iestādē bija traktieris, neliels dārzs ar strūklaku un laukums, kur rīkoja dažādas atrakcijas, koncertus un uguņošanu. Altona turpināja pastāvēt arī pēc Jeruzālemes slēgšanas, piesaistot visplašākās aprindas, bet sevišķu popularitāti bija iemantojušas Jāņu svinības, kad rīdzinieki un laucinieki, pušķojušies ar ziediem un vainagiem, līksmojās cauru nakti. Šeit bija atļauts līdzt ar tumsas iestāšanos kurt ugunskurus un dedzināt darvas mucas. Šī tradīcija turpinājās līdz 1847. gadam.

Arī Āgenskalnā pastaigājoties varēja baudīt atspirdzinošus dzērienus, kafiju un labu sabiedrību – Tortlera jeb Hammera dārzā, kas bija ierīkots 18. gadsimta vidū uz Hāgena muižas zemēm apmēram tajā pašā vietā, kur 17. gadsimtā. Kalnciema jeb Beberbeķu ceļa (tagadējā Kalnciema iela) galā atradās iebraucamā vieta ceļiniekiem, kuri gaidīja savu kārtu pie pārceltuves pār Daugavu. 18. gadsimta otrajā pusē īpašnieks Hammers dārzā uzstādīja Johana Kristofa Bērensa brāļa Kārļa krūšutēlu pateicībā par to, ka K.Bērenss bija saplēsis Hammera parādzīmi. Vēlāk dārzs nonāca kāda Māriļa īpašumā, bet 19. gadsimta 30.gados saukts par Vasaras dārzu.

Pēc vaļņu nojaukšanas 1857.–1863. gadā, bet it īpaši 19. gadsimta nogalē, kad Rīga strauji attīstījās par industriālu pilsētu, mainījās gan pilsētas apbūves struktūra, gan arī rīdzinieku mentalitāte. Radās jaunas atpūtas vietas un paražas, taču tas jau ir cits stāsts.

Kurā muižā dzīvojis “latvju kalnietis”?

Šī vieta saistāma ar vairākiem vēsturiskiem notikumiem. 16. gadsimtā viss rajons ir bijis neapdzīvots smilšu pauguru klaidis. Tālab arī Zviedrijas karalis Gustavs II Ādolfs 1621. gadā tur bija uzcēlis savu kara nometni. Garām tai toreiz gājis Pēterburgas ceļš. Netālu atradusies Brīvmūrnieku skola. Tajā veiksmīgi mācījušies Zobenu ložas 15 locekļu bērni. Zobenu loža savulaik izveidojās no Ziemeļzvaigznes ložas, kas pastāvējusi no 1750. līdz 1788. gadam, kad to slēdza.

17. gadsimtā tur jau uzcelta neliela muižiņa uz kādreizējās zemnieka Zībarta sētas zemes. Muižiņu piemeklējis tam laikam raksturīgs Rīgas pievārtes muižiņu liktenis – tā vairākkārt mainījusi īpašniekus un tātad arī nosaukumus. 1705. gadā muižiņa piederējusi kādam maz pazīstamam Šifhauzenam. Ziemeļu kara laikā (1700–1721) Rīgas blokādes dienās 1709. gadā muižiņa nodedzināta. Taču jau 1743. gadā virsārsts Johans Bernhards fon Fišers to pilnībā atjauno un ar apbrīnojamu neatlaidību cenšas atdzīvīnāt apkārtējos smilšu kalnus: viņš prasmīgi iekopj zemi, ierīko vairākas alejas, stāda kokus un košumkrūmus. Rezultātā ap muižiņu

izveidojas jo krāšņa apstādījumu oāze, kuru drosmīgais dakteris nosauc par Aizkalni, jo no Rīgas puses to aizsedz smilšu kalnu rinda. Daudzi viņu nesaprata un nopēla tā pūles iekopties tik neauglīgā, patiesi tuksnesīgā smiltājā. Virsārsts savu viedokli aizstāvēja darbā *“Aizkalnes ziemas un vasaras prieki”*. Šo darbu dzejā viņš izdeva 1745. gadā, sevi tajā dēvēdams *“par klusumā un mierā dzīvojušu kalnieti”*.

Muižiņa atradusies uz austrumiem no tagadējās Rīgas–Valmieras dzelzceļa līnijas. 1794. gadā muižiņu ieguva Rīgas tirgotājs un šķirotājs Grīzenbergs, un muižiņu turpmāk dēvēja par Grīzenberga muižu. 1903. gadā tur sāka iekārtot parku un Grīziņkalna nosaukumu ieguva ne tikai parks, bet arī kādreizējie vēsturiskie Smilšu kalni dienvidos no muižas. 1905. gadā Grīziņkalna parkā notikuši daudzi mītiņi un demonstrācijas, tāpēc šo vietu sāka dēvēt arī par 1905. gada revolūcijas parku.

Vai Bišumuižā bites dūc?

Desmitā tramvaja galapieturā pie Bišumuižas kādreiz tik gleznainā parka ar romantiskiem tiltiņiem, strautiem un čaklās upītes straujo tecējumu rodas iespaids, ka šeit beidzas Rīga un sākas zaļā, brīvā pasaule. Uzkalnā vecvecu liepu apņemta stāv dižmanīga, kolonnām rotāta celtne, īsta pils. Par kādreizējo diženumu liecina kolonnas... Taču jumts muižai ir virs “galvas”, viss pārējais ir salabojams, jo ēka ir tā vēta.

Bišumuižai savulaik bijuši arī citi nosaukumi – Brandenburga, Šidlera māja. Galvenā ēka jeb pils celta 1773. gadā. 18. gadsimta beigās rakstītos papīros teikts, ka muižas ansamblis sastāv no deviņām ēkām – pāris dzīvojamajiem namiem, kūtīm, staļļiem, šķūņa un ratnīcas. Kūtis, lepnie izpriecu zirgu staļļi, ratnīca piecdesmit okupācijas gados ir vairākkārt lāpīti un pielāpīti, izmantoti dažādiem mērķiem, tālab pārtapuši līdz nepazīšanai. Taču neskarta līdz mūsdienām saglabājusies lepnā klasicisma stilā celtā dzīvojamā ēka jeb pils. Četras staltās kolonnas pie katras ieejas un portiks virs tām apliecina seno greznību. Savulaik pilī bijusi izsmalcinātā gaumē darinātā ovālā zāle, ainavām apgleznotas sienas, holandiešu flīzēm klātas virtuves un citas arhitektoniskās vērtības. Bišumuiža ir viens no staltākajiem arhitektūras pieminekļiem, kuru ir iespējams veiksmīgi atjaunot.

Bišumuiža 2001. gada rudenī. A. Velces foto

Bišumuižu apņem senlaicīgs ēnains liepu un citu – vēl baronu laikos stādītu koku parks. Pirms dažiem gadiem Bišumuižā vēl dzīvoja viena sirmgalve, kas daudz ko zināja stāstīt par kungu laikiem. Pils īpašnieks esot bijis kaislīgs mednieks un visai iecietīgs pret saviem kalpotājiem. Arī “cienmāte” bijusi labsirdīga, taču paskopa. Tolaik muižas dārzs esot izskatījies brīnum krāšņs – pils priekšā ziedējušas rozes, bijušas arī retas puķes, bet patālāk – parka nogāzē bijuši iekopti zemeņu lauki. Kad ogas nākušas gatavas, apkārtnes sievietēm bijis darba pa pilnam. Taču bijis noteikums – lasot zemeses, visām lasītājām bijis jādzied. Lielmātei patikušas dziesmas, bet galvenais – dziedot nevarēja ēst ogas...

Daudz nostāstu ir arī par pašu Bišumuižas baronu, kam piemitušas vairākas īpatnības. Vieni viņu dēvēja par labu kungu, citi – par nežēlīgu un atriebīgu, taču bites viņš esot mīlējis un plašajā parkā vienmēr bijis daudz stropu.

Mūsdienās šī burvīgā miera, klusuma un dabas dāsnuma apņemtā vietīņa aicināt aicina gādīgas rokas. Un arī bitēm tā būtu pa prātam...

Kā izveidojās Rīgas pilsētas kanāls?

Aiz Rīgas mūriem un Rīdziņas upes purvainā zemienē tecēja tā dēvētais Teļu grāvis. Tas bija sekls, un, kā jau nosaukums liecina, pilsētnieki to izmantoja lopu dzirdināšanai. 16. gadsimta vidū, sākot jauno pilsētas aizsargvaļņu būvi, rīdzenieki agrāko Teļu grāvi pārveidoja par aizsarggrāvi, kas apņēma jaunus pilsētas vaļņus no sauszemes puses. Sākumā aizsarggrāvis nebija ne pietiekami plats, ne dziļš. Kāda leģenda stāsta, ka jau 1582. gadā Stefans Batorijs, ieradies Rīgā, esot novērtējis vaļņus un grāvi kā viegli pārvaramu šķērslī. Vēl vairāk pilsētas vaļņu un aizsardzības grāvja trūkumi atklājās poļu–zviedru kara laikā, kurā Rīga bija tieši iesaistīta no 1600. līdz 1621. gadam. Rīgas aizstāvji gan centās tos uzlabot, taču plašāki pārbūves darbi sākās tikai zviedru valdīšanas laikā.

Jau pirmais 17. gadsimta 30. gadu sākumā izstrādātais Rīgas pilsētas aizsardzības sistēmas modernizācijas projekts paredzēja aizsarggrāvi paplašināt, padziļināt un uzcelt tajā vairākas trīsstūrveida nocietinātas salas – ravelīnus. Iecerētais ravelīnu izvietojums labi redzams arī F. Murera

Jaunizveidotais Rīgas kanāls. Fragments no 1885. gada Rīgas plāna (pēc R. Štēgmaņa)

1650. gada Rīgas priekšpilsētas nocietinājumu projektā. Līdz 17. gadsimta beigām ierīkoja tikai trīs ravelīnus, bet 1756. gadā uzcēla arī ceturto – starp Jēkaba un Smilšu bastionu plānoto ravelīnu.

Līdz 17. gadsimta beigām izveidojās arī aizsarggrāvja pamatforma. Pilsētas dienvidos no Daugavas līdz pat Jēkaba bastionam grāvja zigzagveida kontūras liecās ap vaļņos izbūvēto bastionu smailēm un pašā grāvī izvietoto ravelīnu spicēm. Pilsētas ziemeļos aiz Jēkaba bastiona sākotnēji aizsarggrāvis apņēma pili, bet 17. gadsimta beigās tā dēvētais pilsgrāvis, atzars, kas plūda starp pili un pilsētu, tika aizbērts. Jaunā cietokšņa – Citadeles – izbūve 17. gadsimta pēdējā ceturksnī noslēdza Rīgas aizsardzības grāvja izveidi. Turpmāk aiz Jēkaba bastiona pilsētas aizsarggrāvīm pieslēdzās citadeles grāvis ar diviem ravelīniem, kas jauno cietoksni šķīra no pilsētas nocietinājumiem.

Taču jau 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā šādi cietokšņi bija zaudējuši militāro nozīmi un tikai traucēja pilsētas attīstībai. Arī nelielais Rīgas cietoksnis sen vairs nespēja sniegt aizsardzību strauji augošajai pilsētai un tās iedzīvotājiem. 1855. gadā no 75 000 Rīgas iedzīvotāju jau 60 000 mājāja priekšpilsētās, bet tikai 15 000 mita vaļņu aizsargātajā Iekšrīgā. Taču tur augstie vaļņi kavēja svaiga gaisa pieplūdumu, aizsardzības grāvjos stāvošais ūdens bija nefīrs un izplatīja nepatīkamu smaku, pat apdraudot iedzīvotāju veselību, ko apliecināja arī 1848.–1851. gada holēras uzliesmojums. Lai nojauktu pilsētas izaugsmei par kavēkli kļuvušos aizsargvaļņus, Rīgai bija nepieciešama cara atļauja, bet to pilsēta ieguva tikai 1856. gada 12. februārī. Pēc tam tika izveidota komisija, kas izstrādāja aizsardzības joslas likvidācijas plānu.

1857. gada 15. novembrī Rīgas birģermeistars un pilsētas nocietinājumu nojaukšanas komisijas priekšsēdētājs Eduards Grimms ar zeltkaļu meistara speciāli izgatavoto lāpstu svinīgi sāka vaļņu norakšanu. Darbi turpinājās līdz pat 1863. gadam, kuru laikā agrākais pilsētas aizsardzības grāvis tika pārveidots par pilsētas kanālu. Stāsta gan, ka Rīgas aizsarggrāvi sākotnēji gribējuši aizbērt pavisam, bet tad rīdzinieki apsvēruši, ka izdevīgāk būtu izveidot kanālu, lai pa to pievestu būvmateriālus bijušo nocietinājumu vietā iecerētajām būvēm. Tādēļ bijušo aizsarggrāvi tikai sašaurināja, sākotnēji aizbērt pavisam, bet tad rīdzinieki apsvēruši, ka izdevīgāk būtu izveidot kanālu, lai pa to pievestu būvmateriālus bijušo nocietinājumu vietā iecerētajām būvēm. Tādēļ bijušo aizsarggrāvi tikai sašaurināja, sākotnēji aizbērt pavisam, bet tad rīdzinieki apsvēruši, ka izdevīgāk būtu izveidot kanālu, lai pa to pievestu būvmateriālus bijušo nocietinājumu vietā iecerētajām būvēm. Tādēļ bijušo aizsarggrāvi tikai sašaurināja, sākotnēji aizbērt pavisam, bet tad rīdzinieki apsvēruši, ka izdevīgāk būtu izveidot kanālu, lai pa to pievestu būvmateriālus bijušo nocietinājumu vietā iecerētajām būvēm.

pilsētas kanāla krastus un uzceltu tam pāri četrus tiltus. Teritoriju gar pilsētas kanālu starp bijušajiem vaļņiem un priekšpilsētu pārvērta zaļumu joslā, bet agrāko vaļņu rajonu apbūvēja. Ilgāk saglabājās vēl Citadele un tās aizsardzības grāvis, kurus atļāva likvidēt tikai 1867. gada 22. jūnijā. No 1872. līdz 1875. gadam, nojaucot Citadeles nocietinājumus, arī daļu tās aizsardzības grāvja sašaurināja un pievienoja pilsētas kanālam. Vienīgi posmu, kas Citadeli šķīra no pilsētas, aizbēra, ļaujot Nikolaja ielai (tagadējai Valdemāra ielai) sniegties līdz pat Daugavai. Tā pilsētas kanāls ieguva mūsdienās pazīstamo formu, palikdams kā atgādinājums par agrāko pilsētas nocietinājumu sistēmu.

Kādas bija Rīgas pārvaldes vēlēšanas 19. gadsimta beigās?

19. gadsimta beigās Rīgas rāti saskaņā ar 1870. gada Krievijas Pilsētu likumu nomainīja pilsētnieku vēlēta dome. Baltijā šis likums stājās spēkā 1877. gadā, bet tika realizēts 1878. gadā.

Būtiskākās pārmaiņas Rīgas pārvaldes vēlēšanās bija domnieku ievēlēšana uz noteiktu termiņu (4 gadiem). Pilsētnieki tika sadalīti trīs klasēs jeb kārtās – atkarībā no pilsētai maksāto nodokļu lieluma. Vēlēšanas ilga veselu mēnesi un notika katrai klasei atsevišķi. Vēlētāji varēja būt gan fiziskas, gan arī juridiskas personas. Vēlēt varēja, sākot no 25 gadu vecuma. Deputātu kandidāti arī bija no visām trim klasēm. Pirmajās vēlēšanās bija divas galvenās “partijas” – viena vācu, otrā pārsvarā bija latvieši, krievi, kā arī daži vācieši. Ievēlēja 60 domniekus, kuri no sava vidus ievēlēja valdes locekļus un pilsētas galvu.

Jau mēnesi iepriekš vēlēšanu iecirknī (1890. gadā – Lielās ģildes telpās) varēja saņemt ielūgumus – ieejas biļetes paredzamajām vēlēšanām. Tās bija iespiestas trīs valodās – krievu, vācu un latviešu – un bija izrakstītas personīgi katram vēlētājam. Katra klase vēlēja atsevišķi. Trešā klase bija visdaudzskaitlīgākā, un tās vēlētāji varēja balsot piecas dienas. Vēlētāji ieradās iecirknī un pret ieejas biļeti saņēma vēlēšanu biļeti jeb karti, kura aizpildīta bija jāiemet urnā. Katru dienu biļetes no urnas tika izņemtas,

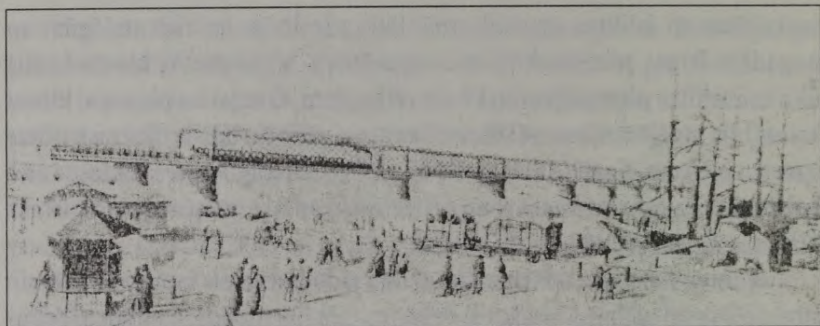
saskaitītas un ieliktas atpakaļ urnā, kuru aizslēdza ar trim atslēgām un nogādāja Rīgas pilsētas krājīkases glabātavā. Visas trešās klases balsis tika saskaitītas pirms nākamo klašu vēlēšanām. Otrajai un pirmajai klasei katrai bija atvēlēta viena vēlēšanu diena, un vēlētāju balsis tika saskaitītas uzreiz vēlēšanu dienā (1890. gadā bija 2870 vēlētāji no trešās klases ar 1 balsi katrs, no otrās klases – ap 60 vēlētāju ar 314 balsīm un no pirmās klases – ap 30 vēlētāju ar 89 balsīm).

Jaunie vēlētajiem 60 deputātiem bija jādod zvērests baznīcā – katram atbilstoši savai ticībai. Vairākums deputātu bija luterticīgie, no kuriem deputāta zvērests tika pieņemts Domā vai Sv. Pētera baznīcā. Pareizticīgie to izdarīja Aleksandra Ņevska baznīcā, bet ebreji – Lielajā sinagogā.

Interesanta bija pilsētas galvas ievēlēšanas procedūra. 60 domniekiem tika izdalītas mazas koka bumbiņas – baltā (par) un melnā (pret) krāsā. Šīs bumbiņas bija jāmet ar sarkanu samtu apvilktā vēlēšanu urnā, kuras iekšienē bija divi nodalījumi – atvilktnītes. Kastes virspusē bija norādīts, kurā pusē otras krāsas bumbiņas jāmet. Balsojums bija “aizklāts”, jo atvilktnītes bija aizklātas ar aizkariņu tā, ka nevarēja redzēt, kurā kastītē bumbiņa tiek iemesta. Pirmais šādā veidā ievēlētais pilsētas galva bija Roberts Bingners (1815–1892). Vēlēšanas ar bumbiņām tajā laikā nebija retums. No tā laika ir saglabājušās citas vēlēšanu urnas – kastītes komplektā ar divu krāsu bumbiņām.

Ko mēs zinām par Dzelzs tiltu?

Pirmo dzelzceļa tiltu Rīgā (Dzelzs tiltu) uzbūvēja 1871.–1872. gadā, kad tika izbūvēts Rīgas–Bolderājas–Daugavgrīvas dzelzceļš. To veica privāta dzelzceļu būvēšanas sabiedrība. Tilta būvniecībā bija ieinteresēti rūpnieki un tirgotāji, lai veiksmīgi attīstītos tirdzniecības sakari ar Krieviju. Tilta projekta autors bija RPI Inženieru nodaļas dekāns profesors H. Besārs, kurš traģiski gāja bojā (Dzelzs tilta Kungu ielas pārvada pārbaudes slodzēšanas laikā viņš nokrita no laiduma). Projektu pabeidza brāļi fon Strūves, bet būvdarbus vadīja inženieris G. Zingle. Jaunajā projektā bija paredzēts, ka tikai no vilciena satiksmes brīvajā laikā pa tiltu varēs braukt arī cita veida transports. Tiltam bija 10

Dzelzs tilts 19. gadsimta beigās. (Pēc J. Strauberga)

laidumi – 8 balsti upē, 3 krastā, pie tam divi no tiem labajā pusē bija izgriezami kuģišu satiksmei. Pārējie laidumi bija klāti ar 85–86 m garām režģotām metāla kopnēm. Tilta garums bija 689,4 m, platums – 9,08 m. Tilta kopnes, kuru masa bija 4720 t, tika izgatavotas Anglijā. Savukārt kaļķakmens balstu būvēšanai tika iegūts Kalnciema un Jumpravas akmeņlauztuvēs, bet granīta plāksnes masīvo balstu apšūšanai ievada no Zviedrijas. Balsti bija mūrēti ar kaļķa javu, bet zem ūdens tie bija apšūti ar metāla plāksnēm. Turklāt balsti nebija iedziļināti pārāk dziļi – tikai zilo mālu un merģeļu slānī, kas bija 10,4 – 13,3 m dziļumā no mainīgā ūdens līmeņa. Metāla kvalitāte bija zema, jo Eiropā vēl nebija attīstījusies šādu tiltu celtniecība, vēl maz bija uzbūvēts liela laiduma dzelzceļa metāla tiltu. Tāpēc dzelzs tiltu būvniecībā centās atdarināt amerikāņu Tauna (Ithiel Town, 1784–1844) daudzrežģoto koka šķautņu kopni. Daudzie režģi bija kā nodrošinājums – ja gadījumā trūktu kaut viens no režģiem, tad slodze sadalītos uz atlikušajiem. Tilta vidū bija viensliežu dzelzceļa brauktuve, abās pusēs 1,52 m platas ietves. 1872. gadā 15. oktobrī pār tiltu jau pārbrauca izmēģinājuma lokomotīve, bet satiksmi pār to atklāja 1873. gada 1. janvārī.

1913. gadā tilts kļuva par pilsētas īpašumu un nokalpoja līdz 1917. gadam, kad krievu 12. armijas sapieri atkāpjoties to uzspridzināja. Trīs laidumi tika iznīcināti pilnībā, bet divi daļēji. Vācieši tiltu atjaunoja, iebūvējot laidumu vietā T veida siju, kas 1920. gadā nodega. 1920. gadā tiltu salabot uzņēmās Šoseju un zemesceļu departaments. 1924. gadā sākās būvdarbi –

nomainīja apšaudē iedragātos metāla elementus, kā arī atjaunoja brauktuvi un uzlika ledusgriežus. Tomēr tas nepaglāba tiltu no avārijas 1924. gada aprīlī, kad avarēja arī Lībekas tilts. Pali aiznesa jūrā 5 ledusgriežus un nopostīja pēc Pirmā pasaules kara atjaunotos pagaidlaidumus. 1938. gadā laidumus atjaunoja un vienu sarūsējušo veco tilta posmu nomainīja. Abos tilta galos izveidoja jaunas pajūgu satiksmei pielāgotas nobrauktuves, jo remontu laikā Dzelzs tilts bija zaudējis savu sākotnējo (dzelzceļa) nozīmi. 1938. gadā jauno tiltu nodeva ekspluatācijā un nosauca par Zemgales tiltu. Otrā pasaules kara laikā Zemgales tiltu uzspridzināja un vairs neatjaunoja. Taču Daugavā vēl šobaltdien atrodas Dzelzs tilta eksistences liecinieki – 3 tilta balsti pie tagadējā Dzelzceļa tilta.

Cik garš bija Lībekas tilta mūžs?

Lībekas tilts pāri Daugavai pastāvēja no 1917. līdz 1924. gadam. Kaut arī tilts pastāvēja tikai 7 gadus, par tā eksistēšanu liecina kaut vai L. Laicena dzejolis “Uz lielā Lībekas tilta” (krājumā Ho–Tai, 1922). Kāds tad bija šis tilts?

1917. gada rudenī, kad krievu armija Pirmā pasaules kara laikā atkāpās no Rīgas, tika saspridzināti abi Dzelzs tilti – gan vecais, gan jaunais. Lai nodrošinātu frontes apgādi un satiksmi starp Daugavas abiem krastiem, vāciešu sapieri divos mēnešos – septembrī un oktobrī – uzbūvēja 540 m garu Hava (amerikāņu arhitekts Viljams Havs, 1803–1852) sistēmas režģotu koka kopņu tiltu. Celtniecībai izmantoja daļu no kāda cita frontes vajadzībām celta tilta – pēc dažu autoru uzskatiem, Hava kopnes atņemtās krievu karaspēkam kara gaitā Polijā. Tilts sastāvēja no 30 m lielām kopnēm, kurām bija maza nestspēja, tāpēc pa tiltu nekursēja autobusi un tramvaji, bet caur to varēja izbraukt kuģi. Tilta nosaukums saistāms ar Hanzas savienības faktiskās galvaspilsētas Lībekas vārdu.

1924. gadā tilts tika nopostīts. To neizpostīja varu maiņa – ne vācieši, kas 1919. gadā atkāpās no Rīgas, ne arī Stučkas armija, bet pavasara pali. 1924. gada pavasarī palu laikā Daugavā starp Marušku un Salaspili bija radies liels ledus sastrēgums. Šo lielo ledus masu 10 km garumā 5. aprīlī izkustināja armijas sapieri, uzspridzinot vienlaikus četras mīnas.

Rezultātā milzīgs ūdens vilnis kopā ar ledu vēlās uz Lībekas tiltu. Tā kā tilts tika celts steigā, piemirstot par upes hidroloģisko apstākļu izpēti, kā arī ar metāla plāksnēm apšūtie leduslauzēji pāļu priekšā bija novietoti nepareizā leņķī, tad straume tos salauza citu pēc cita. Milzīgais ūdens vilnis pārsteidza četrus velkonīšus – “Zibens”, “Trimpus”, “Pikols” un “Cēzars”, kas drupināja ledu starp Veco dzelzs tiltu un Lībekas tiltu. Trīs kuģi necieta, bet “Zibens” lielā ātrumā tika iznests pa Lībekas tilta apakšu, nolaužot kuģim skursteni, kā arī nopostot kapteiņa kajīti un klāja virsbūves. Stūrmanim brīnumainā kārtā izdevās izglābties un nokļūt krastā, pārējie apkalpes locekļi izglābās, uzlecot uz ledus blāķiem. Drīz pēc tam pa upi tika aiznests pirmais tilta labās puses posms. Stundas laikā uz jūru aizpeldēja 7 kopņu laidumi – divi no tiem nosēdās pretī Baltajai baznīcai, pārējie klejoja starp Carnikavu un Mērsragu, traucējot zvejot un kuģot. No tilta saglabājās tikai daži tilta posmi Daugavas kreisajā krastā. Reizē ar tiltu tika sarauti arī telefona, telegrāfa un elektrības augstsprieguma vadi, Pārdaugavā nebija elektrības, nekursēja tramvaji, nedarbojās telefons. Bojājumus novērsa vienas dienas laikā – un 7. aprīlī situācija normalizējās. 1924. gadā šī tilta vietā tika uzstādītas Rīgas pontontilta sekcijas.

Kā Latvijas armijas pirmais virspavēlnieks novērsa Rīgai draudošo katastrofu?

1919. gada 8. oktobrī sākās Bermonta komandētās Rietumu brīvprātīgo armijas uzbrukums Rīgai. Latvijas armijas daļu vairākums atradās formēšanas stadijā, kaujās varēja piedalīties nepietiekami sagatavotas, nepilnīgi apbruņotas vienības. Nepilnīgais apbruņojums, it īpaši nelielais lielgabalu skaits, kas bija izvietoti 32 kilometrus garā frontē pret ienaidnieku, lika rēķināties ar iespējamajiem frontes līnijas pārrāvumiem. Vakarpusē Latvijas armijas daļas tika atspiestas līdz Rīgas robežai, tomēr, izrādot sīvu pretestību un izdarot dažus pretuzbrukumus, Latvijas karaspēka vienības spēja aizkavēt ienaidnieka ielaušanos Pārdaugavā. Situācija tomēr palika kritiska.

Lielā steigā Rīgu atstāja arī Pagaidu valdība ar Kārli Ulmani priekšgalā un Latvijas Tautas padome. Pārdaugavā sāka klīst baumas par Latvijas karaspēka katastrofālo stāvokli frontē. 6.Rīgas kājnieku pulka komandieris pulkvedis Jānis Apinis telegrafēja Dienvidu frontes komandierim pulkvedim Jorģim Zemītānam, ka frontes kreisais flangs nekārtībā atkāpjas un trīs ienaidnieka bruņotie vilcieni izlauzušies Rīgas tiltu virzienā. Nepārbaudījis šīs ziņas un nesazinājies ar Rīgā atrodošos armijas virspavēlnieku ģenerāli Dāvidu Sīmonsonu, pulkvedis J.Zemitāns deva pavēli atkāpties no Rīgas uz Juglas pozīcijām.

Tas viss Rīgas aizstāvjos un iedzīvotājos radīja paniku. *“Tas, ko es ieraudzīju pie Zemītāna štāba Skolas ielā, vairs pat nav lāgā aprakstāms. Iekšā tikt es nevarēju, kareivji vēla pa trepēm kaut kādus galdus un skapjus, viens stiepa rakstāmmašīnu, rāpdamies pa mēteļu kaudzēm. Uz ielas stāvēja pajūgu un smago automobiļu rinda, kur krāva un svieta virsū kaut kādas pakas un mantas...”* rakstīja notikumu aculiecinieks publicists Andrejs Iksens. Tomēr ne visi gribēja pildīt Zemītāna pavēli un Rīgu atstāt. Jau 9.oktobra rītā laikrakstos bija publicēti aicinājumi brīvprātīgi pieteikties Latvijas armijas rindās. Pirmajās stundās reģistrācijas punktā Rīgas Latviešu biedrībā pieteicās ap 500 brīvprātīgo, galvenokārt no jaunatnes un inteliģences aprindām – skolnieki, studenti, ierēdņi. Šmita eļļas fabrikā Torņakalnā, kur atradās 6.Rīgas kājnieku pulka štābs, kalpakietis kapteinis Fricis Zommers sāka formēt Studentu bataljonu. To komandēt uzņēmās pulkvedis – leitnants Pauls Bruņenieks.

Tikmēr 6. Rīgas kājnieku pulka komandieris pulkvedis J.Apinis, personīgi pārbaudot frontes līniju, konstatēja, ka baumas neatbilda patiesībai, un gribēja atsaukt atkāpšanās pavēli, taču pārtraukto sakaru dēļ tas nebija iespējams. Likās, ka bermontieši tūlīt ieies galvaspilsētā. Lielbritānijas laikraksts “The Times” pasteidzās paziņot par Rīgas krišanu. Taču tas nenotika.

Armijas virspavēlnieks ģenerālis D. Sīmonsons tikai nejauši dabūja zināt par pavēli atkāpties. Neraugoties uz pretrunīgajām ziņām, viņam izdevās noskaidrot, ka nebija iemesla dot pavēli atstāt Rīgu. Virspavēlnieks pārliccinājās, ka Latvijas armijas vienībās valdīja pilnīga kārtība. Tā kā atkāpšanos vairs nevarēja apturēt, D. Sīmonsons pavēlēja ieņemt jaunu

aizstāvēšanās pozīciju Daugavas labajā krastā. Kad pretinieks sasniedza tiltus pār Daugavu, pilsētas centrālās daļas aizstāvībai bija savilkti visi iespējamie spēki. Bermontieši tālākus panākumus neguva.

Naktī uz 11. oktobri, kad tika saņemta pavēle par Rīgas atstāšanu, Bruņenieks ar Studentu bataljonu ieņēma pozīcijas Daugavas tiltu galos Vecrīgas pusē. *“Pienākot pie tilta un redzot savā priekšā plato Daugavu, radās pārliecība, ka ienaidnieku nedrīkst laist pāri. Spēcīgi atskan balsis – aizstāvēsim Rīgu, izgriezīsim tiltus, Rīgu nedrīkst atstāt!”* vēlāk savās atmiņās rakstīja Latvijas armijas leitnants, Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris Aleksandrs Indriksons. Tiltu aizstāvjus pastiprināja karavīru pulciņi no Virspavēlnieka štāba darbiniekiem un pašsaformētajām virsnieku vienībām. *“Tiltu gali cieši ieņemti [...] Starp virsnieku un kareivju stāviem kustējās un drudžaini strādāja brīvprātīgie privātos apģērbos, gan platmalēs, gan skolnieku cepurēs. No tā sajukuma, ko pirms pusnakts pārdzīvoja pilsēta, vairs ne vēsts,”* – tā rakstīja A.Iksens.

11. oktobrī ap pulksten pieciem no rīta visas vienības Daugavai bija pāri. Pēc divām stundām, kad pāri Dzelzs tiltam pārbrauca bruņotais vilciens, Studentu bataljona karavīri izgriezta tiltam griežamos posmus, bet Lībekas koka tiltam pacēla vidus izceļamo posmu. Satiksme starp abiem Daugavas krastiem bija pārtraukta. Ģenerālis D. Sīmonsons, ieradies Daugavmalā un pārliecinājies, ka stāvoklis ir stabils, atcēla pārsteidzīgo Zemitāna pavēli. Rakstnieks Edvarts Virza tajā dienā teica: *“Imantas kaujas sauciens izskanēja naktī, un to dzirdēja ikviens latvietis. Rīgu neatdos Bermontam. Rīga jāaizstāv, Rīga ir latvju Termopīlas! Rīgai jātop par mūsu Verdenu.”*

Kā Rīga karoja ar Bermontu?

11. oktobrī armijas virspavēlniecība ziņoja: *“Nakts pagāja mierīgi. Pie Daugavas reta artilērijas, ložmetēju un flinšu uguns.”* Par pārsteigumu Latvijas armijas vadībai bermontieši uzbrukumam Vecrīgai nesāka. Mūsu karaspēks atguva pārliecību par saviem spēkiem, sākās kaujas iniciatīvas pārņemšana. 10.oktobrī sākās brīvprātīgo pieteikšanās

Rīgas aizstāvji Daugavmalas ierakumos (1919)

Rīgas aizstāvēšanai. Brīvprātīgo vidū bija profesori Kārlis Balodis un Pēteris Zālītis, Tautas padomes deputāti sociāldemokrāti Jūlijs Celms un Bruno Kalniņš, mākslinieki, rakstnieki, strādnieki. Jau 10.oktobrī Rīgā latviešiem palīgā ieradās divi igauņu bruņotie vilcieni “Kapten Irv” un “Pisuhänd” (Pūķis). Lielu atbalstu karaspēkam sniedza arī Sieviešu palīdzības korpuss, kas nodibinājās tikai divas nedēļas pirms bermontiešu uzbrukuma sākuma. Korpusa dalībnieces iekārtoja karavīriem kantīnes, kur katrā laikā viņi varēja dabūt karstu tēju, maizi un tabaku. Viens šāds ēdināšanas punkts bija ierīkots Rīgas Latviešu biedrības namā, kuru vadīja Latvijas Tautas padomes priekšsēdētāja Jāņa Čakstes sieva Justīne. *“Pie tīriem galdiem bezrūpīgi sēdēja karavīri un brīvi, paskaļi sarunājās savā starpā un jokojās. Smaidošas dāmas pasniedza tēju vai kafiju un maizi ar marmelādi. Pie mūsu galda pienāca daiļa tautu meita – Lilita Bērziņa, vēlākā Dailes teātra aktrise.”* Palīdzības korpusa darbinieces aprūpēja karavīrus hospitāļos, gatavoja ēdienu, laboja apģērbu. Tā kā lielākajai daļai karavīru bija gadalaikam un karadarbībai nepiemērots apģērbs, tad šai palīdzībai bija liela nozīme. Rīgas aizstāvjus frontē apgādāja ar siltām zeķēm, cimdiem, veļu un pārsienamajiem materiāliem. Materiālo līdzekļu gādāšanai novembra sākumā sieviešu palīdzības korpusa ietekmē

bija nodibināts “Zelta fonds”, kuru vadīja Īvande Kaija. Tautas brīvprātīgās dāvanas – ziedojumi – palīdzēja nostiprināt valsts kasi vissmagākajā brīdī. *“Latviešu sievietes līdz ar saviem tēviem, brāļiem, dēliem un vīriem šinīs gaišo cerību stundās un dienās apliecināja karsto Tēvijas mīlestību un apgaroto patriotismu, frontes pirmajās līnijās pārsiedamas ievainotos, palīdzot tiem nokļūt līdz pārsienamajiem punktiem, slimnīcās ar mātes mīlestību koptamas ievainotos, iedvešot viņiem ticību izveseļoties, pārliecību par mūsu taisnīgās cīņas uzvaru,”* rakstīja pulkvedis Jānis Balodis, vēlākais ģenerālis un kara ministrs.

Ievainoti tika ne tikai karavīri. Pārliecinājusies, ka Latvijas armija ieņem stabilas pozīcijas, Rīgā atgriezās Pagaidu valdība. Valdības vīri bieži bija redzami Daugavmalas ierakumos. 14.oktobrī tranšejas pie Dzelzs tilta apmeklēja ministru prezidents K.Ulmanis. Aprunājies ar karavīriem, tālskatī palūkojies uz Pārdaugavu, Ulmanis devās atpakaļ uz valdības namu. Šķērsojot kādu Vectrīgas ieliņu, viņam kājā trāpīja rikošetā lidojoša bermontiešu šauta lode. Ulmani nogādāja tuvākajā pārsiešanas punktā, kur medicīnas studente Magda Vīksne pārsēja ne pārāk smago ievainojumu. Britu valdības pilnvarotais Latvijā sers Talenss tajā dienā

Rīgas aizstāvji tranšējās pie Dzelzs tilta (1919)

ziņoja savai priekšniecībai Londonā: *“Ulmani šorīt viegli ievainoja. Ievainojums viņam nesagādās neērtības, bet politiski nāks par labu.”* Par ievainojumu Ulmanim vēlāk piešķīra Lāčplēša Kara ordeni.

Kas notika Rīgā 1919. gada oktobrī un novembrī?

Izdevumā “Daugavas Sargi” 1923. gadā Ādolfs Erss rakstīja par “bermontiādes” laika Rīgas dzīvi: *“Rīga karo... Granātas krīt korēs, miermīlīgais pilsonis kļūst tramīgs un pabāž galvu parādes durvīs: kas tur ir? Politikis, to nedzirdējis, ar portfeli aizsteidzas uz sēdi. Reportieris raksta par gāzu bumbām, par spekulantiem un prūšu granātu veltīgajiem upuriem. Bērni uzlasa granātu šķembas. Dzejnieks pie Vērmaņdārza apstājas, sastapis pazīstamu gleznotāju ar šauteni plecā.”*

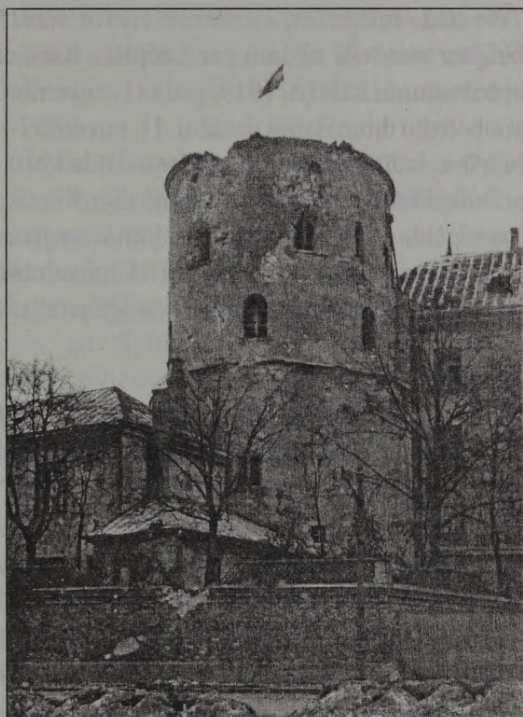
Rīga dzīvoja piefrontes dzīvi. Abas pretimstāvošās puses apmainījās ar lielgabalu zalvēm. Pilsētas centra parkos izvietotie Latvijas armijas smagie lielgabali apšaudīja Pārdaugavu. Pēterbaznīcas tornī bija novietojies artilērijas uguns koriģētāju postenis, kuru bermontieši neveiksmīgi mēģināja sašaut no pretējā krasta lielajiem namiem. Bieži bermontieši šāva pa Rīgas pils Svētā Gara torni, kurā visu kauju laiku plīvoja sarkanbaltsarkanais karogs. Pēc Bermonta karaspēka padzīšanas no Rīgas karogā saskaitīja 86 ložu caurumus. Pārdaugavas pusē Bermonta vācu daļu artilēristi savus tālšāvējus lielgabalus bija novietojuši Arkādijas parkā un Dzegužkalnā, uguni koriģēja no augstākajiem Pārdaugavas punktiem – M.Lutera baznīcas Torņakalnā un Mārtiņa baznīcas torņiem.

Latvijas armijas virspavēlniecība sāka gatavot prettriecienu ienaidniekam Daugavgrīvas un Bolderājas rajonā. Nodrošinājās arī ar Sabiedroto valstu (Lielbritānijas un Francijas) karakuģu atbalstu. Sabiedroto flote 15. oktobra rītā sāka intensīvu Daugavgrīvas, Bolderājas un Bermonta armijas aizmugures rajonu apšaudi. Pārejot uzbrukumā, Latvijas armijas Latgales divīzija atguva Daugavgrīvu un Bolderāju, saņemot vairāk nekā 300 gūstekņu, ieguva kā trofejas lielgabalus, ložmetējus, daudz patronu, lādiņu, kā arī radiostaciju, zirgus, ratus u.c.

Lai atvieglotu šo desantoperāciju, naktī no 14. uz 15. oktobra 8. Daugavpils kājnieku pulka divas izlases rotas izdarīja demonstrācijas uzbrukumu pāri Daugavas tiltiem. Uzbrukuma uzdevums bija radīt iespaidu, ka aiz šīm divām rotām sekos plašāks latviešu vienību uzbrukums. Latviešu karavīri pārgāja tiltus un iebruka vācu ierakumos, taču, pārspēka mākti, bija spiesti atkāpties. Daudzi latviešu karavīri nokļuva vācu gūstā. Pēc bermontiešu padzīšanas uz Daugavas ledus Pārdaugavas pusē atrada sakropļotu 8. Daugavpils kājnieku pulka leitnantu Kārli Fihtenbergu (1886–1919), kurš bija nokļuvis gūstā 15. oktobra rītausmā.

16.oktobrī par Latvijas armijas virspavēlnieku veciškā ģenerāļa Dāvida Sīmonsona (1859–1933) vietā iecēla pulkvedi Jāni Balodi (1881–1965), bet mēneša beigās par Virspavēlnieka štāba priekšnieku – pulkvedi P. Radziņu. Viņu kopdarbība izrādījās ļoti veiksmīga visā turpmākajā Atbrīvošanas cīņu periodā. J.Balodim nepiemita izcilas stratēģiskas dotības, toties viņš šajā brīdī bija gatavs uzņemties atbildību, bija aukstasinīgs, spēja vienmēr saglabāt ārēju mieru, neiekarša attiecībās ar padotajiem. Šajā ziņā viņu varēja apskaust pat militārās slavenības. Savukārt P.Radziņam bija teicama štāba darbinieka dotības un pieredze, lielas darbaspējas un apņēmība uzticētos pienākumus veikt pēc labākās sirdsapziņas. Pieauga arī armija – kārtējā mobilizācija un brīvprātīgo pieteikšanās oktobrī armijas personālsastāvu palielināja par 8000 vīru, bet vispār šajā laikā armijā bija ap 50 000 cilvēku.

Izšķirošie notikumi risinājās novembrī. 3. novembrī no Bolderājas sākās Latvijas armijas uzbrukums, kas noslēdzās 11.novembrī ar pilnīgu Pārdaugavas atbrīvošanu. Tie rīdzinieki, kuri tajā rītā piegāja pie Daugavmalas ierakumiem, jutās pārsteigti. Jau mēnesi dunošais kaujas troksnis bija noklusis un Daugavmalas ierakumos karavīru nebija – tie bija devušies uz Pārdaugavu. Armijas virspavēlniecība ziņoja: *“Mūsu uzvarošā armija, pilnīgi satriecot ienaidnieka sīvo pretestību Torņakalna rajonā un izvirzoties līdz Rīgas–Jelgavas šosejai, ieņemdama namu pēc nama, iztīrīja no pretiniekiem Pārdaugavas priekšpilsētas. Ieguvumu skaits vēl nav noskaidrots. Mēs turpinām spiest ienaidnieku un ieņemt tālākos punktus visā mūsu līnijā.”* Par godu uzvarai sāka zvanīt palikušie Rīgas baznīcu torņi zvani. Vēl Pirmā pasaules kara laikā saskaņā ar cariskās Krievijas valdības pavēli no visu Rīgas baznīcu

*Bermontiešu sašautais
Rīgas pils Sv. Gara tornis
(1919)*

torņiem noņēma lielos un vidējos zvanus, atstājot tikai mazos torņu pulksteņu zvanus un Pēterbaznīcas lielo torņa zvanu, kas nepieciešamības gadījumā vēstītu rīdziniekiem par ugunsgrēkiem.

A. Indriksons savās atmiņās stāsta par pirmajiem iespaidiem Pārdaugavā: “*Raņķa dambja kreisā pusē atradies paprāvs augļu dārzs ar atklātu skatu uz Daugavu, dārza mājiņas bēniņu logā atradies vācu ložmetējs, pamestas bija ložmetēju lentes un daudz čaulīšu. Ielās gulēja vairāki kritušie latviešu karavīri, ienaidnieka līķus neredzēja... Arkādijas dārzā no kalniņa labi redzama Vecpilsēta; tur bija atradušies liелgabali, kas šāvuši līdz pēdējam mirklim.*”

Rīga bija atbrīvota, bermontieši atkāpās uz Jelgavu. Ministru prezidents K. Ulmanis 12. novembrī savā runā Tautas padomes sēdē teica: “*Mūsu pusē bija pārliecība un ticība pašiem uz saviem spēkiem,*

Tēvzemes mīlestību, cenšanos ziedot visu!" Pēc Atbrīvošanas cīņu beigām pieņēma likumu par Lāčplēša Kara ordeni – augstāko militāro apbalvojumu Latvijā. 1919. gada 11. novembris tika uzskatīts par ordeņa simbolisko dibināšanas datumu. 11. novembrī – latviešu karavīru, Latvijas brīvības izcīnītāju piemiņas dienu – līdz 1940. gada padomju okupācijai atzīmēja kā Lāčplēša dienu. Šajā dienā notika svinīgie dievkalpojumi, karaspēka parādes. Lāčplēša dienu no jauna sāka atzīmēt padomju okupācijas beigās – 1988. gada 11. novembrī, kad Rīgas pils Sv. Gara tornī uzvilka sarkanbaltsarkano karogu un skanēja "Dievs, svētī Latviju!".

Kādas Latvijas armijas vienības atradās Rīgā līdz 1940. gadam?

Tūlīt pēc Atbrīvošanas cīņām (1918–1920) Latvijas armija sāka pārkārtoties miera laika vajadzībām. Armijā un kara flotē skaitījās 24 000 vīru, taču reālais skaits bija daudz mazāks. Latvijas armijā ietilpa 4 kājnieku divīzijas (Kurzemes, Vidzemes, Latgales un Zemgales divīzija) ar trim kājnieku pulkiem un artilērijas pulku katrā. Kājnieku pulki bija numurēti un nosaukti Latvijas pilsētu vārdos – 1. Liepājas, 2. Ventspils, 3. Jelgavas, 4. Valmieras, 5. Cēsu, 6. Rīgas, 7. Siguldas, 8. Daugavpils, 9. Rēzeknes, 10. Aizputes, 11. Dobeles, 12. Bauskas kājnieku pulks.

Tehniskās karaspēka vienības un daļas 1922. gada 16. janvārī apvienoja Tehniskajā divīzijā. Šajā formējumā iekļāva Auto–tanku divizionu, Aviācijas divizionu, Sapieru bataljonu, Elektrotehnisko divizionu, Bruņoto vilcienu divizionu, Smagās artilērijas divizionu un Daugavgrīvas artilēriju. 1926./1927. gadā, veicot armijas pārstrukturizāciju, Tehniskās divīzijas divizionus pārveidoja par pulkiem: Auto–tanku pulku, Aviācijas pulku, Bruņoto vilcienu pulku, Smagās artilērijas pulku, Krasta artilērijas pulku, vēlāk nodibināja arī jaunu vienību – Zenīrtartilērijas pulku.

Valsts Satversme paredzēja, ka bruņoto spēku augstākais vadonis bija Valsts prezidents. Armiju un kara floti pārvaldīja Kara ministrija ar kara ministru priekšgalā. Ministram bija pakļauts armijas komandieris, kas bija atbildīgs par armijas apmācību un sagatavošanu. Rīkojumu un pavēļu nodošanu, izpildi un kontroli īstenoja Armijas štābs. Bruņoto spēku

formēšanās pamatojās uz vispārējo karaklausību, kurai bija pakļauti visi Latvijas pilsoņi. Līdz 1931. gadam dienēšanas laiks bija 18 mēneši, vēlāk tas tika samazināts līdz 12 mēnešiem (kājniekiem) vai līdz 15 mēnešiem (pārējiem iesauktajiem).

Tolaik Latvijas armija bija dislocēta sekojoši – visa Zemgales divīzija un Jātņieku pulks – Daugavpilī, Latgales divīzija – Alūksnē, Cēsīs, Valmierā un Rēzeknē, Kurzemes divīzija – Liepājā. Liepājā atradās arī Jūras krastu apsardzības eskadra, kuru 1938. gadā pārdēvēja par Latvijas Kara floti. Tā sastāvēja no flagmaņkuģa “Virsaitis”, Zemūdeņu divizona ar divām zemūdenēm “Ronis” un “Spīdola”, kā arī Mīnu divizona ar diviem mīnu traleriem “Imanta”, “Viesturs” un vairākiem palīgkuģiem.

Rīga bija ne tikai Latvijas valsts galvaspilsēta, Rīgā strādāja arī armijas vadība. Krišjāņa Valdemāra un Elizabetes ielu stūra ēkā atradās Apsardzības ministrija (no 1923. gada Kara ministrija); tajā pašā ēkā tagad, t. i., 21. gadsimta sākumā, atrodas Aizsardzības ministrija. Rīgā bija arī Armijas štābs – vadošā un koordinējošā iestāde visiem valsts bruņotajiem spēkiem. No kājnieku daļām galvaspilsētā bija izvietots Štāba bataljons (līdz 1936. gadam – rota), vienība, kuras karavīri apsargāja Prezidenta pili, valdības ēkas un stāvēja godasardzē pie Brīvības pieminekļa. Rīgā dislocējās arī visa Vidzemes divīzija – 4. Valmieras kājnieku pulks un 6. Rīgas kājnieku pulks kazarmās Samarina ielā Latgales forštatē, 5. Cēsu kājnieku pulks – Grīziņkalnā.

Arī lielākā daļa no Tehniskās divīzijas vienībām dislocējās Rīgā – Krusta kazarmās (pie Krusta baznīcas) atradās Smagās artilērijas pulks, Bruņoto vilcienu pulks, no 1939. gada arī Zenīrtartilērijas pulks, Vidzemes divīzijas artilērijas pulks. Aviācijas un Autotanku pulki atradās novietojumā Slokas ielas kazarmās Dzegužkalnā. Daugavgrīvas cietoksnī dislocējās Krasta artilērijas pulks un Sapieru pulks. Kazarmās Abrenes ielā netālu no Centrālās dzelzceļa stacijas atradās Elektrotehniskais divizons, kas 1935. gadā pārtapa par Sakaru bataljonu.

Rīgā Krišjāņa Barona ielas namā, kas atrodas pretī tagadējam Latvijas Universitātes stadionam, atradās arī Latvijas Kara skola.

Ko zinām par ģenerāli Ludvigu Bolšteinu?

Ludvigs Bolšteins dzimis 1888. gada 26. janvārī Jaunesavas pagastā. Viņa tēvs bija melderis amata meistars. 1894. gadā Bolšteinu ģimene pārcēlās uz Remtes pagastu, kur saņēma nomā Viesātu ūdensdzirnavas. 1895. gadā viņš sāka skolas gaitas toreizējā Vinšēnka pagasta pamatskolā, kur par skolotāju strādāja Ernests Alfrēds Ģinters. Ar sava audzinātāja atbalstu un palīdzību Bolšteins iestājās Pētera ģimnāzijā Jelgavā. Īsā laikā pabeidzot arī to, viņš varēja braukt uz Pēterburgu un uzsākt studijas turienes universitātes Fizikas un Matemātikas fakultātes Dabas zinātņu nodaļā. Pretēji daudziem tā laika latviešu censoņiem, kuru tālākās skolas gaitas bija atkarīgas no vecāku rocības, Ludvigs bija labākā situācijā. Ienākumi no tēva dzirnavām sagādāja līdzekļus tālākai skološanai un iztikai.

Universitāti viņš pabeidza 1912. gadā un tūlīt iestājās militārajā dienestā. Bolšteins dienēja Kauņā 3. Novorosijskas dragūnu pulkā. Jauniešiem ar vidējo un augstāko izglītību dienesta laiks bija viens gads. Pēc tā nokalpošanas Ludvigu demobilizēja un ieskaitīja rezervē kā apakšvirsnieku. Tomēr būt par rezervistu viņam ilgi nebija lemts...

1914. gadā sākās Pirmais pasaules karš. Bolšteinu iesauca armijā, kur viņš kļuva par Daugavgrīvas cietokšņa komandanta ģenerāļa Miončinska štāba adjutantu. 1915. gada augustā, kad sāka dibināties latviešu strēlnieku bataljoni, Bolšteins bija viens no pirmajiem virsniekiem latviešu strēlnieku bataljonos.

1916. gada februārī viņam piešķīra podporučika dienesta pakāpi, jūnijā – poručika dienesta pakāpi. Kopā ar pulka strēlniekiem Bolšteins piedalījās leģendārajās Ziemassvētku kaujās – jau štābkapteiņa dienesta pakāpē. Par varonību kaujās Bolšteinu apbalvoja ar vairākiem Krievijas militārajiem ordeņiem. Pēc lielnieku apvērsuma 1917. gada 25. oktobrī (pēc jaunā stila 7. novembrī) viņu apcietināja un ieslodzīja Cēsu cietumā, taču varonīgajam virsniekam no turienes izdevās izbēgt. Bolšteins aizbrauca uz Pleskavu, vēlāk viņu nosūtīja uz virsnieku rezerves komandu Vitebskā. 1917. gada decembrī viņš atvaļinājās un aizbrauca uz Maskavu, kur aktīvi darbojās B. Savinkova vadītajā “Dzimtenes un brīvības

Ludvigs Bolšteins
(1888–1940)

glābšanas komitejā”. Šajā organizācijā darbojās arī latviešu strēlnieku pulku virsnieki K. Gopers un F. Briedis. Kad lielnieki organizāciju atklāja, L. Bolšteins slepus devās uz Dzimteni. Pie Zilupes viņš nelegāli šķērsoja robežu un 1918. gada 7. maijā ieradās Bēzmuižas dzirnavās, kur kā nomnieki dzīvoja viņa māte un brālis.

1918. gada 28. novembrī L. Bolšteins brīvprātīgi iestājās Latvijas Pagaidu valdības bruņotajos spēkos. Jau pēc divām dienām kaujās rūdīto virsnieku aizsūtīja komandējumā uz Ventspili organizēt brīvprātīgos, taču sarkanarmijas straujais uzbrukums viņu piespieda atgriezties Liepājā. Tur kapteinis Bolšteins noorganizēja 35 brīvprātīgo lielu rotu un 1919. gada 25. janvārī pievienojās pulkveža Kalpaka vadītajam 1. latviešu atsevišķajam bataljonam. 6. martā sadursmē pie Airītēm, kad kritušā pulkveža O. Kalpaka vietā stājās Jānis Balodis, Pagaidu valdības apsardzības ministrs

J. Zālītis iecēla Bolšteinu par 1. latviešu atsevišķā bataljona (vēlākās brigādes) štāba priekšnieku.

1919. gada 9. augustā pulkvedim–leitnantam Bolšteina uzdeva formēt jaunās Latvijas armijas 9. Rēzeknes kājnieku pulku. To viņš sakomplektēja no 7. skolnieku bataljona 17–18 gadus vecajiem Rīgas skolniekiem, Saldus rotas un trim jaunformētām rotām. Savā pulkā viņš iesaistīja labākos un spējīgākos virsniekus, kurus pazina jau agrāk. Stingrības dēļ Bolšteinu iesauca par “dzelzs vilku”. 1919. gada oktobrī un novembrī kopā ar pulku Bolšteins piedalījās kaujās pret bermontiešiem, 1920. gada janvārī – arī Latgales atbrīvošanā no lieliniekiem.

Par varonību kaujās pret bermontiešiem L. Bolšteina piešķīra augstāko militāro apbalvojumu Latvijā – Lāčplēša Kara ordeņa II un III šķiru. Viņš kā viens no pirmajiem latviešu karavīriem par kauju nopelniem saņēma arī Francijas Goda leģiona ordeni.

Pēc Atbrīvošanas cīņām pulkvedis Bolšteins no armijas atvaļinājās. Viņš aizbrauca uz dzimto Zemgali, kur Bērzmuižā pie Līvberzes strādāja savā jaunsaimniecībā. Jau būdams lauksaimnieks, atvaļinātais pulkvedis Bolšteins aktīvi piedalījās Jelgavas apriņķa aizsargu organizēšanā. 1925. gada 17. februārī Iekšlietu ministrijas struktūrās bija izveidots aizsargu priekšnieka amats. Par šo priekšnieku kļuva pulkvedis L. Bolšteins. Jaunais priekšnieks beidza jau aizsāktu aizsargu apvienošanu pulkos, bataljonos, rotās un vados, kuri dažreiz sastāvēja no vienas vai vairākām nodaļām. Lai paaugstinātu komandēšanas efektivitāti, par viņa palīgiem bija nozīmēti armijas virsnieki, kuri pārzināja militārās apmācības. Atrodoties aizsargu priekšgalā, Bolšteins ievirzīja un nosprauda organizācijas tālākās izveidošanas kontūras, tāpēc vēlākos gados aizsargi izveidojās par stipru nacionālu un militāru spēku.

1927. gadā Ministru kabinetā bieži izskanēja doma par līdzšinējās robežpolicijas likvidāciju, aizvietojojot to ar aktīvā dienesta karavīriem. Par iemeslu tam bija novērojumi, ka robežpolicisti kā civilie darbinieki savus uzdevumus pildīja pavirši. Toreizējais kara ministrs ģenerālis R. Bangerskis tam bija pretojies un ierosināja līdzšinējo robežpoliciju pārveidot, to militarizējot un līdz ar to radot atsevišķu robežapsardzības karaspēku. 1928. gada 24. aprīlī likumdošanas kārtībā pieņēma “Noteikumus par Valsts robežas apsardzību”, kuri noteica militarizētās robežapsardzības

iekārtu un komplektēšanu no aktīvā dienesta un rezerves karavīriem. Pulkvedi Bolšteinu iecēla par Robežsargu priekšnieku.

Uzņemoties robežapsardzības pārzināšanu, L. Bolšteins robežsargus pakāpeniski militarizēja, pakļaujot tos militārajai disciplīnai un jurisdikcijai. 1935. gadā robežsargus apvienoja atsevišķā karaspēka daļā – Robežsargu brigādē, Bolšteina piešķīra ģenerāļa dienesta pakāpi, un viņš kļuva par Robežsargu brigādes komandieri.

Nāca 1940. gads, kas kļuva liktenīgs Latvijas valstij. 14.–15. jūnija naktī sarkanarmieši iebruka 3. Abrenes bataljona sardzē Masļenkos. Pēc dažām dienām, 17. jūnijā, padomju tanku kāpurķēdes sabradāja Latvijas neatkarību. Ģenerālim Bolšteina nebija nekādu ilūziju par to, kas notiek ar viņa Dzimteni. Viņš saprata, ka tā ir okupācija, viņš redzēja, ka Masļenku liktenis gaida arī visu Latviju. Vienu stundu pēc tam, kad 21. jūnijā Iekšlietu ministrijas vadību bija pārņēmis A. Kirhenšteina “Tautas valdības” ministrs Vilis Lācis, Bolšteins nošāvās savā darba kabinetā ēkā uz Brīvības un Stabu ielas stūra. Tikai pēc divām dienām Rīgas laikrakstos parādījās īss paziņojums, ka ģenerālis Bolšteins miris pēkšņā nāvē, bet armijas komandiera ģenerāļa Kļaviņa 19. jūlija pavēlē bija teikts: “Š.g. 21. jūnijā mirušo ģenerāli Ludvigu Bolšteinu svītrot no armijas un Robežsargu brigādes karavīru sarakstiem ar š.g. 22. jūniju.”

Pirms liktenīgā soļa ģenerālis bija uzrakstījis trīs vēstules: mātei, savu lauku māju rentniekiem un priekšniecībai, nepaskaidrojot, kas ir šī priekšniecība.

Pēdējā vēstulē ģenerālis rakstīja: “Mēs, latvieši, uzcēlām sev skaistu māju – mūsu Latviju. Nevēlos piedalīties tās sagraušanā, par ko esmu cīnījies.” Mātei viņš rakstīja: “Māt, piedod, es citādi nevarēju!”

Sirmais strēlnieku un Atbrīvošanās cīņu veterāns, labi apzinādamies turpmākos notikumus, bija labāk izvēlējies nāvi. Pulkvedis A. Krīpēns raksta, ka Bolšteina nāve bija izcils varonības piemērs: “Ģenerālis devās nāvē ne aiz bailēm no gaidāmajām mocībām, bet gan pildot augstāko karavīra pienākumu, lai aiznestu sev līdzī kapā tikai viņam zināmos valsts noslēpumus un glābtu daudzus citu dzīvības.”

Kā 1941. gada 4. jūlijā tika nodedzināta Gogoļa ielas sinagoga Rīgā?

1941. gada 4. jūlijā Rīgā tika nodedzināta ebreju Lielā Horālā sinagoga, kura atradās Gogoļa ielā 25 un bija celta 1871. gadā pēc arhitekta Hardenaka projekta. Tās vietā 1989. gada 4. jūlijā tika uzstādīta piemiņas zīme – liels pelēks granīta akmens ar Dāvida zvaigzni, bet 1992. gada 29. novembrī te atklāja piemiņas memoriālu. Par šiem traģiskajiem notikumiem gan pagātnē, gan vēl šodien ir izskanējuši dažādi minējumi, nosaukti pretrunīgi skaitļi un izteikti atšķirīgi viedokļi.

Jau Otrā pasaules kara beigās 1945. gadā izdotajā Annas Sakses un Jāņa Sudrabkalna grāmatā “Par vācu fašistisko briesmoņu zvērībām Padomju Latvijā” rakstīts, ka ebreju sinagogā Gogoļa ielā dzīvi sadedzināti 300 ebreji, galvenokārt bēgļi no Šauļiem, taču 1966. gada LPSR ZA Vēstures institūta izdevumā “Latviešu tautas cīņa Lielajā Tēvijas karā (1941–1945)” minēts, ka *“tikai 10 pirmajās okupācijas dienās vien Rīgā bija apcietināti un zvēriski noslepkavoti ap 9000 cilvēku. Gogoļa ielā nodedzināja lielu sinagogu kopā ar 2000 ebrejiem, tai skaitā 300 mierīgiem pilsoņiem no Kauņas, Šauļiem, Paņevezas un citām Lietuvas pilsētām, kuri meklēja tur patvērumu. Sevišķi cītīgi šo asiņaino darbu strādāja bandīti Viktors Arājs un Herberts Cukurs, kas tvarstīja ebrejus tuvējās mājās un dzina tos degošajā sinagogā.”*

Šo dienu norises dažādi traktētas arī mūsdienu masu medijos un oficiālu amatpersonu izteikumos sakarā ar piemiņas pasākumiem pie memoriāla Gogoļa ielā. Tā laikraksts “Rīgas Balss” 1992. gadā rakstīja, ka *“1941. gada vasarā fašisti un viņu dienderi šajā sinagogā iedzina un dzīvus sadedzināja vairākus simtus ebreju, no kuriem vairākums bija sievietes, sirmgalvjī un bērni”, bet “Diena” 1995. gadā informēja, ka “šajā dienā 1941. gadā Rīgā tika nodedzināta sinagoga ar 500 ebrejiem, galvenokārt bēgļiem no Lietuvas”. Vēl 1998. gada 3. jūlijā “TV Panorāmā” tika minēts, ka sinagogā Gogoļa ielā sadeguši 2000 ebreju, bet tajā pašā laikā Izraēlas vēstnieks Latvijā Odels Ben Hurs izteicās par 500 bojā gājušiem.*

Par notikumiem 1941. gada 4. jūlijā Rīgā visplašāk iespējams spriest pēc V.Arāja tiesas prāvas materiāliem, kura norisinājās Hamburgas Zemes tiesā no 1976. gada 7. jūlija līdz 1979. gada 21. decembrim. Tiesa secināja, ka V.Arājs vadījis Gogoļa ielas sinagogas nodedzināšanu, vadoties pēc Drošības policijas un SD operatīvās grupas "A" komandiera Valtera Štālekera vai kāda viņa virsnieka nodota rīkojuma. Dedzināšana notika ar mērķi iebiedēt ebrejus, kā arī likt skaidri saprast, kāds liktenis viņus sagaida nākotnē. Svarīgi bija arī propagandēt antisemītismu latviešu vidū. Šajā laikā tika nodedzinātas arī sinagogas Maskavas ielā, Stabu ielā, Vecajos ebreju kapos Maskavas priekšpilsētā un Jaunajos ebreju kapos Šmerlī. Vienīgā sinagoga, kas palika neskarta, atradās Peitavas ielā, jo tās aizdedzināšana varēja apdraudēt pārējos Vecrīgas namus. Pēc citām ziņām, par šī lūgšanu nama nosargāšanu jāpateicas Reformātu baznīcas mācītājam Gustavam Šaurumam. Vairums liecību rāda, ka Gogoļa ielas sinagogas dedzinātāji bija civildrēbēs tērpti latvieši, piedaloties nedaudziem uniformētiem vāciešiem. Pūļa pievilināšanas nolūkā V. Štālekers saviem cilvēkiem bija pavēlējis aģitēt jauniešus Rīgas ielās, lai tie dodas izlaupīt sinagogu.

Abi liecinieki – Leonīds Jansons un Genādijs Mūrnieks, kuri 1978. gadā sniedza ziņas par notikumiem Gogoļa ielā, vienlaikus bija gan sagatavoti Valsts drošības komitejā un izmantoti vēl citās prāvās, gan paši bija šo noziegumu līdzdalībnieki. Tā L. Jansons atcerējās: *"Kādi pieci mūsu komandas vīri, arī es, saņēmām pavēli aizdedzināt Gogoļa ielas sinagogu. Tas notika dienā. Arājs mums teica, ka jāsaceļot iedzīvotājos niknums pret žīdiem... Arājs deva pavēli aizdedzināt sinagogu. Mēs paņēmām benzīna kannu un aiznesām uz sinagogu Gogoļa ielā. Atceros, kā es kopā ar vēl kādu cilvēku no grupas aizgāju uz tuvējo ugunsdzēsēju daļu un pateicu, ka sinagoga tiks nodedzināta, ka viņiem tā nav jādzēš, bet jāraugās, lai uguns neizplatītos tālāk. Kad mēs atgriezāmies, pārējie bija atvēruši ēkas durvis, izpostījuši iekštelpu, aplējuši ar benzīnu un aizdedzinājuši. Kad sinagoga jau dega, dedzinātāji stāvēja pie tās. Bija jau vēls, un, tā kā bija iestājusies komandantstunda, tuvumā atradās tikai daži cilvēki. Ēku bija aizdedzinājuši tikai Arāja komandas locekļi, kas valkāja Drošības policijas zīmotnes. Cik atceros, Arājs kopā ar vācu virsniekiem aizbrauca atskaitīties, kā pavēle*

izpildīta.” Savukārt G. Mūrnieks liecināja: “Mēs aizbraucām uz sinagogu ar auto. Arājs jau bija tur. Arāja vīri ielenca sinagogu, salauza visu, kas tur atradās, aplēja ar benzīnu un aizdedzināja. Likās, ka tur nebija cilvēku. Bet, kad sinagoga sāka degt, no turienes bija dzirdami kliegzieni. Kāds iemeta tur rokasgranātu. Kurš bija metējs, es nezinu. Ugunsdzēsēji stāvēja visapkārt un uzmanīja, lai uguns neizplatītos.” Tajā pašā laikā L. Jansons teica, ka sinagogā nav bijis cilvēku, viņš nav dzirdējis kliegzienus, dedzināšanas laikā nav lietots alkohols, savukārt G. Mūrnieks atcerējās, ka, viņaprāt, sinagogas iekšelpā atradušies 5 līdz 6 cilvēki, viņš stāvējis 10–15 metrus no sinagogas un nedomājot, ka tur iekšā bijis daudz ebreju. Savukārt alkohols ticis izsniegts lielos daudzumos gan pirms, gan pēc akcijas. Abi divi šo notikumu līdzdalībnieki neatcerējās, vai sinagogā vai pie tās būtu lietoti šaujamieroči.

Par šiem notikumiem šodien vienprātības nav arī profesionālu Latvijas holokausta vēstures pētnieku vidū. Ebreju dokumentācijas centra un muzeja “Ebreji Latvijā” vadītājs M. Vestermanis, kurš aizstāv viedokli par vismaz 300 Lietuvas ebreju sadedzināšanu sinagogā, ir izteicies: “*Ir taču pat dokumenti, ka tur atrada patvērumu lietuviešu ebreju bēgļi tajos pagrabos. Tad ir zināmas vairāku cilvēku personālijas, kuri tur tika sadzīti. Par Gogoļa ielas Vecajiem ebreju kapiem, tur sadedzinātiem cilvēkiem ir ne tikai aculiecinieku – neebreju fiksētās ziņas, bet ir arī tā laika rakstītās atmiņas, ka tika pārāpbedīti 1941. gada 4. jūlijā sadedzinātie upuri... Veicot izrakumus, mēs atradām ģindeņus, par kuriem speciālisti pateikuši, ka tie nav šauti, ka kauli apdeguši. Tur bērnu ģindenis bija, galvaskauss, mēs to daļēji izlikām ekspozīcijā. Šiem kauliem ir jāguļ zemē, beidzot viņiem jāatrod miera vieta...*”

Savukārt Itakas koledžas profesors Andrievs Ezergailis savā nesen iznākušajā grāmatā “Holokausts vācu okupētajā Latvijā. 1941–1944” raksta: “*Par Gogoļa ielas sinagogu jāteic – ja arī tur bija upuri, tad mazāk par duci. Nav iespējams pieņemt VDK versiju par 300 bojāgājušiem, nemaz nerunājot par otrā versijā minēto skaitli 2000, ko padomju mācību grāmatās sāka izplatīt 60. gados. Jāapšaubā, vai tajā ēkā 2000 cilvēku vispār varētu saiet. Jāņem vērā, ka tobrīd bija komandantstunda un ebrejiem vispār šajās dienās gudrāk bija nerādīties uz ielas. Stāsts par Lietuvas ebreju bēgļiem Gogoļa ielas sina-*

gogā izklausās ticams. Taču viņi tur varēja sadegt tikai tad, ja tos nogalināja, pirms vēl sinagogai pielika uguni. Sadedzināt 300 cilvēkus ēkā ar tik daudz logiem, kā bija sinagogai, nevienam nemēģinot izlēkt laukā, lai bēgtu, – tas neliekas ticami. Ja sinagogā būtu 300 cilvēku, kņada ap ēku būtu lielāka, nekā par to stāsta abi liecinieki.”

Kā vācu okupācijas apstākļos Rīgā iznāca nelegālais laikraksts “Latvija”?

Viena no sabiedrībā līdz šim maz zināmām Otrā pasaules kara vēstures tēmām ir nacionālā pretošanās kustība Latvijā vācu okupācijas laikā, kad kaut arī ne masveidīgi, bet pakāpeniski veidojās vairākas pretestības grupas un organizācijas. Ja Rietumeiropā pretošanās kustības dalībniekiem nācās cīnīties tikai pret vieniem okupantiem, tad latviešiem atbrīvošanās no tiem vēl nenozīmēja brīvības atgūšanu. Latvijai nebija savas trimdas valdības ārzemēs, pie tam pastāvēja vienošanās starp Rietumu sabiedrotajiem un Padomju Savienību, ka Austrumeiropā tiks atbalstītas tikai tās pretošanās kustības, kas saistītas ar Maskavu. Viens no veidiem, kā paust savu attieksmi pret vācu okupācijas politiku, bija nelegālo laikrakstu izdošana, asi vērsties gan pret nelabvēlīgām okupācijas izpausmēm, gan nosodot latviešu sadarbošanos ar okupantiem. Ar nelegālo laikrakstu iespiešanu un izplatīšanu nodarbojās nacionāli noskaņoti cilvēki, kuru mērķis bija sabiedrībā nostiprināt nacionālās pašapziņas esamību un nezaudēt pārliecību par savas valsts un tautas brīvības atgūšanu. Līdz šim ir apzināti nelegālie laikraksti “Latvija”, “Tautas Balss”, “Tālavas Taurētājs”, “Latviešu Ceļš”, “Zobens”, “Vēstījums”, “Brīvā Latvija. Latvju Raksti”, “Jaunā Latvija”, “Lāčplēsis”, “Par Latviju”, kā arī konstatējamās liecības par nelegālo laikrakstu “Daugavas Vanagi”, “Tā Zeme ir Mūsu”, “Latvieši”, “Brīvais Vanags”, “Dzimtā Zeme”, “Melnā Čūska”, “Vērtētājs” iznākšanu.

Par pirmo nacionālās pretošanās kustības nelegālo laikrakstu, kas vācu okupācijas laikā iznāca Latvijā, jāuzskata jau 1941.gada 18.novembrī izdots laikraksts “Latvija”. Par tā izdevēju parakstījusies “Patriotu

organizācija”, taču jāpieņem, ka šis nosaukums lietots, lai rosinātu lasītājos pārliecību par pretošanās kustības vērienīgumu. Laikraksts iznāca ar tekstu vienā lapas pusē, vidēji 1600–6500 eksemplāru metienā. Tā iespiešana notika Rīgā tipogrāfijā “Rota”, Grēcinieku ielā 3, Bauskas ielā, Maskavas ielā, pilsētas 10. bibliotēkā un Pārslas ielā. Tekstus laikrakstam “Latvija” rakstīja un rediģēja Kārlis Drava un Jānis Liezeris, bet tā izplatīšanā piedalījās viņu dzīvesbiedres Emma Drava un Skaidrīte Liezere. Laikrakstu izplatīja galvenokārt Rīgā, ievietojot to pastkastītēs, izkaisot uz ielām vai nosūtot pa pastu konkrētiem adresātiem. No 1941. gada novembra līdz 1944. gada septembrim iznāca deviņi šī laikraksta numuri, kuru izdevējus vācu drošības iestādēm tā arī neizdevās atklāt.

Drošības policija un SD komandieris Latvijā Rūdolf Lange savā 1943. gada 1. februāra ziņojumā bija spiests atzīmēt, ka, neskatoties uz veiktajiem pretpasākumiem, “Latvijas” izdošana pat pastiprinājusies, to piegādājot sabiedrībā populārām personām, tas atklāti izdalīts pat kādā tirgus laukumā. Laikraksta “Latvija” satura analīze sniegta Drošības policijas un SD latviešu politiskās nodaļas – t. s. Latviešu kartotēkas 1942. gada decembra pārskatā par nelegālo organizāciju darbību Latvijā: *“Anglisko orientāciju vispilnīgāk reprezentē nelegālais izdevums “Latvija”. Visos numuros paustas šādas galvenās līnijas: 1. Vācu politika ir latvju tautai iznīcinoša. 2. Minimāla palīdzība Vācijai cīņā pret boļševismu jādod, bet pirmkārt jādodomā par latviešu tautas dzīvo spēku, pietiekošiem pārtikas līdzekļiem, eventuāli vajadzīgo militāro spēku. 3. Brīvību dos angļu – amerikāņu uzvara. 4. Anglijai un boļševikiem nav kopēju mērķu. 5. Angliskā orientācija apvienota ar balstīšanos uz Ulmani un tā sasniegumiem.”*

Nespēdamas atklāt nelegālā laikraksta “Latvija” izdevējus, vācu drošības iestādes 1944. gada jūlijā izdeva “Latvijas” 9. numura viltojumu, kura saturā zem virsraksta “Latviešu stājas pirmais bauslis” aicināja nepakļauties padomju propagandai un kopā ar vācu bruņotajiem spēkiem piedalīties Latvijas aizstāvēšanā. Pēc Sarkanās armijas ienākšanas Rīgā – jau otrreizējās padomju okupācijas apstākļos – 1945. gada martā un 1946. gada jūnijā iznāca laikraksta “Latvija” 11. un 12. numurs, bet no 1945. gada oktobra līdz 1946. gada maijam K. Drava, J. Liezeris un Arnolds Ters izdeva nelegālā laikraksta “Mazais Latvis” astoņus numurus. Šo

izdevumu iespēšana notika K.Dravas dzīvoklī Rīgā, Indrānu ielā 18–5.

No 1947. gada 7. janvāra līdz 16. janvārim Latvijas PSR IeTK Kara tribunāls notiesāja nelegālo laikrakstu "Latvija" un "Mazais Latvis" izdevējus un izplatītājus K.Dravu, E.Dravu, J.Liezeri, S.Liezeri, A.Teru, Zinaīdu Dīriņu un Alfrēdu Geidānu, apsūdzot tos dažāda veida pretpadomju darbībā, protams, neņemot vērā to piedalīšanos cīņā arī pret vācu okupācijas varu Latvijā. K.Dravam un J.Liezerim tiesa piesprieda augstāko soda mēru – nošaušanu, kas tika izpildīts 1947.gada 8.martā. Pārējie apsūdzētie tika sodīti ar ieslodzījumu uz 10 vai 5 gadiem un atrašanos noietinājumā vēl 3 līdz 5 gadus. K.Drava tiesas sēdē sacīja sekojošo: *"Pret padomju varu kļuvu noskaņots vācu okupācijas laikā, kad atklājās daudzas negatīvās puses, mani uzskatī nesakrita arī ar vācu propagandu. Izdevu avīzes, jo gribēju aizstāvēt taisnību, arī vadoties pēc PSRS konstitūcijas dotajām tiesībām, taču realitātē viss ir savādāk. Biju par šo atšķirību novēršanu, kā arī par Latvijas izstāšanos no PSRS."* Konkrētajos apstākļos tie bija drosmīgi teikti vārdi. Ko, vērsoties pret nacionālo pretošanās kustību Latvijā, nepaspēja izdarīt vieni okupanti, to īstenoja otri, bargi vērsoties pret jebkādiem Latvijas neatkarības atjaunošanas centieniem.

1996.gada 25.aprīlī Latvijas Republikas Saeima pieņēma likumu "Par nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusu", kas paredz, ka par tādām atzīstamas arī personas, kas *"riskējot ar savu brīvību un dzīvību, propagandēja Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas ideju, izplatot nelegālo presi, uzsaukumus vai citus izdevumus, kā arī atklāti vērsoties pret okupācijas režīmu, tā iedibināto kārtību un ideoloģiju"*. Likumā paredzētās normas būtu attiecināmas uz šodien vēl dzīvajiem pretošanās kustības dalībniekiem gan Latvijā, gan ārzemēs. Valstiskās apziņas un nacionālās pašapziņas esamība līdzās politikas, ekonomikas un drošības stabilitātei ir viens no demokrātiskas Latvijas valsts pastāvēšanas priekšnoteikumiem. Iestāšanās par šīm atziņām, pat visnelabvēlīgākos apstākļos – reāli nepastāvot Latvijas valstij un atrodoties svešas okupācijas varas pakļautībā, ir vēstures piemērs, kas prasa pienācīgu novērtējumu.

Kā 1944. gada 13. oktobrī Rīgā vienus okupantus nomainīja citi?

Pirms piecdesmit septiņiem gadiem – 1944. gada 13. oktobrī – Latvijas galvaspilsēta Rīga piedzīvoja kārtējo varu maiņu. Pēckara padomju propaganda sludināja, ka uz amerikāņu amfībijām veiktā Ķīšezera forsēšana bijis milzīgs Sarkanās armijas militārs panākums, piespiežot vācu spēkus panikā bēgt no Rīgas un atturot vāciešus no Vecrīgas pilnīgas iznīcināšanas. Tajā pašā laikā tika noklusēts, ka pati Sarkanās armijas artilērija un aviācija piedalījās Rīgas sagraušānā, šaujot jau pa vācu atstāto pilsētu, bet sarkanarmiešu kājnieku daļām nācās sastapties tikai ar vācu sedzējvienībām, kurām bieži vien pat nebija smago ieroču. Uz operatīvajām kartēm zīmējot desmitiem sarkanu bultu, tika radīts iespaids par spīdošām uzbrukuma operācijām. Daudzās politdaļās un politpārvaldēs, tālu no kaujas lauka, bieži vien neaizmirstot pašiem sevi, tika rakstīti ieteikumi augstiem apbalvojumiem par nebijušiem varoņdarbiem.

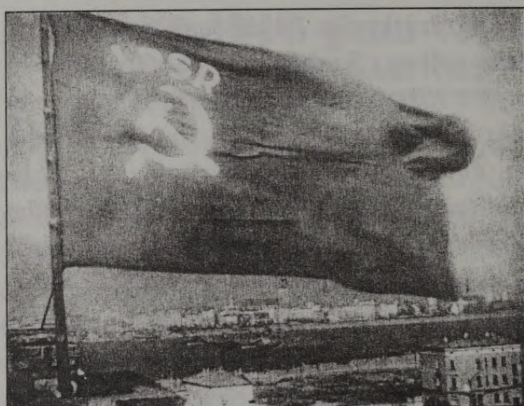
Izvērtējot kara laika dokumentus, šodien ir redzams, ka vācu armijas virspavēlniecība nemaz nebija plānojusi nopietnu Rīgas aizstāvēšanu un savu karaspēku no tās laikus jau bija izvedusi. Pēckara vācu vēstures literatūrā varam atrast secinājumus, kur vācu 16. un 18. armijas atkāpšanās no Igaunijas un Vidzemes caur Rīgu uz Kurzemi vērtējama kā viena no vislabāk organizētajām šī kara vēsturē. Tajā pašā laikā atzīts, ka atkāpšanās notikusi zem liela Sarkanās armijas spiediena, pilnībā neizmantojot Igaunijā un Latvijā sagatavotās aizstāvēšanas līnijas, lai atpūstos un sakoptu spēkus. Domstarpības radīja arī pretrunas starp armijas vajadzībām un vācu civilo iestāžu plānoto iedzīvotāju evakuāciju. Atkāpjoties vācu karaspēks uzspridzināja tiltus pār Daugavu un tās krastmalu. Cieta arī Rīgas osta, Ķeguma spēkstacija un citi nozīmīgi objekti. Vēl pirms Sarkanās armijas ienākšanas – no 1944. gada 4. līdz 6. oktobrim – notika cilvēku ķeršana Rīgas ielās, lielākā daļa no tiem piespiedu kārtā tika aizsūtīti uz Vāciju. Atkāpšanās laikā tika izlaupīti arī Rīgas veikali. Artilērijas apšaudes rezultātā 14. oktobrī aizdegās Romas viesnīca, Rīgas pasta ēka un Armijas Ekonomiskais veikals, šķembu un ložu pēdas palika arī uz Brīvības pieminekļa un Rīgas Radiofona Doma laukumā.

Jau 12. oktobra naktī cauri Rīgai uz Kurzemi devās arī daļa latviešu

leģionāru. Par to liecina arī 15. artilērijas pulka 2. divizionā 4. baterijas karavīra Antona Rusiņa rakstītās rindas: *“Saulei rietot, pienāca ziņa, ka krievi ar amfībijām ceļas pāri Ķīšezeram. Ik pēc brīža zvanīja telefons, un pēc katras sarunas telefonista seja arvien vairāk sadrūma. Piepeši zvanīšana apklusā, un telefons klusēja uzkrītoši ilgi... Savu uzdevumu mēs bijām izpildījuši, līdz tumsai savas pozīcijas bijām noturējuši. Un tad sākās pēdējais brauciens cauri pilsētai. Kaut kur tālumā bija dzirdami dobji sprādzieni, pilsētas nomalēs dažās vietās blāzmoja ugunsgrēki, gruva degošās mājas. Rīgas galvenajās ielās un centrā bija tik tukšs un kluss kā kapsētā. Tas bija pilsētai neparasts, nedabīgs klusums. Pa Marijas ielu uzbraucām uz Rīgas galvenās stacijas laukuma. Stacijas priekšā uz laukuma stāvēja viens vienīgs cilvēks – tas bija vācu žandarms, kas karaspēka vienībām norādīja braukšanas maršrutu. Savu bleķa pusmēnesi uz krūtīm uzkāris, viņš garlaikodamies gaidīja pēdējo vienību atkāpšanos. Uzzinājis mūsu vienības nosaukumu un norādījis mums braukšanas virzienu, viņš teica: “Jūs esat pēdējie. Nekavējieties pārbraukt tiltu, pēc pāris stundām tiltu spridzinās. Ap pulksten 12 naktī Rīgas*

Sarkanās armijas ienākšana Rīgā 1944. gada 13. oktobrī

*Sarkanā karoga
pacelšana Rīgā
1944. gada 13. oktobrī*

austrumu pusē pretī krieviem vairs nebija nevienas karaspēka vienības, izņemot dažus žandarmus un sapierus, kuri gaidīja tiltu uzspridzināšanas pēdējo pavēli, kas drīz vien pienāca...” Pēc vācu autoru datiem, līdz 12. oktobra vakaram Rīgā bija palikusi tikai 227. vācu kājnieku divīzija, kurai bija jāaiztur padomju spēki, lai atlikušās vācu daļas varētu ieņemt jaunas pozīcijas.

To, ka Sarkanās armijas uzbrukuma laikā vāciešiem visā padomju-vācu frontē bija sīki izstrādāts atkāpšanās plāns no Baltijas, atzīst arī bijušais PSKP ģenerālsekretārs un PSRS prezidenta Mihaila Gorbačova palīgs drošības jautājumos Anatolijs Čerņajevs, kuram nācās piedalīties karadarbībā pie Igaunijas-Latvijas robežas, vēlāk nonākt Rīgā un cīnīties Kurzemes frontē. Viņš savā 1995.gadā Maskavā klajā nākušajā atmiņu grāmatā “Mana dzīve, mans laiks” apstiprina, ka vācu atkāpšanās plānveidīgi tika īstenota, ciešot minimālus zaudējumus un izrādot sīvu pretestību tikai īpašas nepieciešamības gadījumā. Par kaujām pie Rīgas viņš raksta: “*Viss, ko toreiz un vēlāk propaganda stāstīja par Latvijas galvaspilsētas ieņemšanu, bija stipri pārspīlēts. Vācieši to atdeva bez kaujas, ja neņem vērā 1. Baltijas frontes 43. armijas triecienu no dienvidiem pa Daugavas kreiso krastu, kas tad arī visu izšķīra. Vācieši savu uzdevumu izpildīja – izveda grupu “Ziemeļi” uz Kurzemi, un cīnīties par Rīgu viņiem nebija nedz spēka, nedz vajadzības. Pilsētā (vismaz mans pulks) ienāca 13. oktobrī, nesastopot*

ielās ne mazāko pretestību. Neredzēju nekādu priecīgu sagaidīšanu vai atbrīvotāju sveikšanu. Pilsēta izskatījās kā izmirusi, bet nebija sagrauta. Retie garāmgājēji piespiedās namu sienām un pavadīja mūs bažīgiem skatieniem. Tiltus pār upi vācieši uzspridzināja, no otra krasta šāva uz pilsētu no lielgabaliem, bet ne blīvi, ne masveidīgi.”

Jau 13. oktobrī pulksten 23 Maskavā “Dzimtenes vārdā” 324 lielgabali ar 24 zalvēm salutēja 2. un 3. Baltijas frontes karaspēkam sakarā ar Rīgas ieņemšanu, bet 14. oktobrī laikraksts “Cīņa” rakstīja: “Pār mūsu sirmo Rīgu atkal plīvo sarkanais padomju karogs. Rīga ir brīva – lauzts ir viens no stiprākiem vācu atbalsta punktiem pie Baltijas jūras. Mēs neesam šo brīdi gaidījuši pasīvi. Mūsu tautas dēli ir cīnījušies par Maskavu un citām Padomju Savienības pilsētām tāpat, kā to šodien dara citu padomju tautu dēli, cīnoties par Latvijas galīgu atbrīvošanu...”

Savukārt A.Čerņajevs raksta, kāda īstenībā bija Latvijas un Igaunijas iedzīvotāju attieksme pret Sarkano armiju: “Kāda igauņiete man vaicāja: “Jūs ar amerikāņiem jau karojat. Kad sāksiet karu ar angļiem?” Klīda leģendas par angļu un zviedru kuģi ar baltām burām, kas piestās pie Igaunijas krastiem un atbrīvos no boļševikiem. Starp vietējiem iedzīvotājiem klīda runas, ka atnāks kaut kāda armija. Gaidīja angļus. Kad noskaidrojās, ka krievi, visi bēga mežos. Tikai tad, kad kļuva skaidrs, ka visus pēc kārtas nešauj nost, bet arestē tikai dažus, cilvēki pamazām sāka atgriezties. No šā fakta vien bija skaidrs, ka uz Sarkano armiju skatījās kā uz okupantiem. Apkārtējos iedzīvotājus terorizēja Valsts drošības komisariāta karaspēks, kas pieprasīja palīgā arī mana pulka karavīrus. Reti kurš atpakaļ atgriezās bez rokaspulksteņiem un kabatas pulksteņiem un turklāt vairākiem. Neviens arī neslēpa, kā pie tiem tikuši. Trofejas skaitījās “likumīgas”, jo uzvarētāji jau vienmēr tā rīkojušies. Bet igauņi taču it kā bija padomju cilvēki, kurus padomju karaspēks atbrīvojis no fašistiskajiem okupantiem. Vācieši tā ar viņiem nebija rīkojušies. Un no kā tad mēs atbrīvojām igauņu pilsoņus un kam bija vajadzīga tāda atbrīvošana?”

Kā 1946. gada 3. februārī tika izpildīts pēdējais publiskais nāvessods Rīgā?

No 1946. gada 26. janvāra līdz 2. februārim Rīgā norisinājās tiesas prāva pret septiņiem nacistiskās Vācijas militārās un politiskās okupācijas varas augstākajiem pārstāvjiem. 1946. gada 3. februārī Uzvaras laukumā Rīgā tiem tika izpildīts nāvessods. Tie bija Augstākais SS un policijas vadītājs Ostlandē SS-obergrupenfīrers Fridrihs Jekelns, Rīgas un Ventspils cietokšņa kara komandants ģenerālleitnants Zigfrīds Pauls Rufs, Liepājas cietokšņa kara komandants ģenerālleitnants Albrehts Dižons fon Montetons, NSDAP biedrs, lauku komandantūru priekšnieks Ļeņingradas apgabalā, Opočkā un Pleskavā, Rīgas pilsētas un Jūrmalas nocietinājumu celtniecības priekšnieks ģenerālmajors Fridrihs Verters, padomju karagūstekņu nometņu pārvaldes priekšnieks Ostlandē, armiju grupas "Nord" štāba sevišķu uzdevumu virsnieks ģenerālmajors Bruno Pavels, Daugavpils lauku komandantūras komandants un Saldus pilsētas kara komandants ģenerālmajors Hanss Kipers, Tallinas, Pečoru, Veru un Valkas apriņķu gebītiskomisārs SA-standartenfīrers Aleksandrs Bekings.

Nāvessoda izpilde bija paredzēta pulksten 14.00, bet tā aizkavējās, jo laukuma teritoriju pilnībā bija aizņēmuši šīs eksekūcijas vērotāji, kuri šeit bija nonākuši gan aiz intereses par notiekošo, gan masveidā sapulcināti organizētā veidā. Vietas tuvāk nāvessoda izpildei jau laikus gan bija ieņēmuši Sarkanās armijas virsnieki un karavīri un citas civilās drēbēs tērptas militārpersonas. Lai atbrīvotu pieeju laukumā uzsliegtajām 7 karātavām, pūli ar automašīnu palīdzību nācās atspiest atpakaļ un nāvessoda izpilde sākās ar stundas novēlošanos. Karātavas bija veidotas ļoti vienkāršas, virvju cilpas bija piestiprinātas pie viena horizontāla balķa, kuru savukārt turēja vairāki balstkoki. Pie katras cilpas piebrauca pa kravas automašīnai, kurā katrā divu sargkareivju apsargāti sēdēja notiesātie. Neskatoties uz izrādīto pretestību, pēc noteiktas pavēles kareivji piecēla aiz rokām katru notiesāto un uzmauca tam uz galvas cilpu. Tad visas automašīnas strauji brauca uz priekšu – un nāvessods bija izpildīts.

Propagandas nolūkos pakārto līķi tur karājās vēl veselu nedēļu. Lai gan šī vieta tika apsargāta, vēlāk pat klīda nostāsti, ka kāds vienam no pakārtajiem vāciešiem pat bija novilcis tam piederošus labus ādas zābakus. Pats tiesas process gan notika samērā sasteigti, pieļaujot daudzu būtisku jautājumu nenoskaidrošanu un neveicot sīkāku objektīvu izmeklēšanu. Tiesas prāva plaši tika atspoguļota presē. Ir izteikts viedoklis, ka šī nāvessoda izpilde bija speciāli pakārtota tikai pēc nedēļas – 1946. gada 10. februārī notiekošajām PSRS Augstākās padomes vēlēšanām.

1946. gadā Rīgā izdotajā dokumentu krājumā “Tiesas prāva par vācu – fašistisko iebrocēju ļaundarbībām Latvijas, Lietuvas un Igaunijas PSR teritorijā” aprakstīta gan šīs prāvas gaita, gan atspoguļota nāvessoda izpildīšana. Tajā varam lasīt, ka “*spriedumu visi tiesas zālē klātesošie uzņēma ar jūsmīgiem aplausiem un skaļiem piekrišanas saucieniem. Visi Padomju Baltijas darbaļaudis apsveica Kara Tribunāla spriedumu kā tautas spriedumu, kā vienīgi iespējamo un taisnīgo soda mēru fašistiskajiem ļaundariem par to briesmīgo postu, ko viņi nodarījuši Padomju Baltijas tautām*” un ka “*desmiti tūkstoši Rīgas un citu Latvijas PSR pilsētu un ciemu darbaļaudis, kas atradās laukumā, uzņēma sprieduma izpildīšanu ar lielu gandarījumu*”.

Šodien, zinot, ka ar nāvessodu netika sodīti pat vairāki Nirnbergas tiesas procesā apsūdzētie nacistiskās Vācijas režīma augstākās varas pārstāvji, ir redzams, ka lielākā daļa pakārto drīzāk bija augsta ranga militārpersonas, nevis kara noziedznieki (izņemot, protams, Augstāko SS un policijas vadītāju Ostlandē SS-obergruppenfireru F. Jekelnu, kurš personīgi bija devis pavēles par masveidīgu civiliedzīvotāju iznīcināšanu) un demokrātiskas valsts tiesas visdrīzāk būtu aprobežojušās ar cietumsoda piespriešanu. Tajā pašā laikā jāatceras, ka gan Nirnbergas tiesas procesā, gan “Mazajā Nirnbergā” Rīgā tika sodīti vienīgi vienas totalitāras lielvaras – nacistiskās Vācijas kara noziedznieki un darbojās princips “uzvarētājus netiesā”, bet komunistiskā totalitārā režīma – PSRS noziegumi ir palikuši nesodīti vēl līdz mūsdienām.

Kā mainījies Rīgas pilsētas pašpārvalde?

Pirmā Rīgas pašpārvaldes institūcija bija pilsētas padome jeb rāte, kuru ievēlēja pilsētas iedzīvotāju sapulce. Pirmo reizi rāte minēta kādā 1226. gada dokumentā, tomēr tā noteikti pastāvējusi jau agrāk. Rātē ievēlēja 12 locekļus, kurus sauca par konsuliem jeb rātskungiem, vēlāk to skaitu palielināja līdz 16, bet 14. gadsimtā rātskungu skaits sasniedza 20, un tāds tas saglabājās līdz Rīgas rātes likvidācijai 19. gadsimta beigās. Četri no rātes locekļiem bija birģermeistari jeb prokonsuli, no kuriem savukārt viens bija virsbirģermeistars, kas vadīja rātes sēdes. Jau 13. gadsimta beigās rāte pati ievēlēja jaunus tās locekļus. Arvien vairāk ieviesās tāda kārtība, ka rātē ievēlēja tikai lielos tirgotājus, un rātskunga amats kļuva par mūža amatu. Pilsētas iedzīvotāju sapulci sasauca tikai reizi gadā Miķeļdienā (29. septembrī), lai tie noklausītos no rātsnama balkona nolasītos lēmumus un rīkojumus. Rāte bija ne tikai augstākais pārvaldes orgāns, bet arī augstākā tiesu iestāde, augstākā finansu un nodokļu iestāde.

18. gadsimtā Rīgā mēģināja ieviest vēlētu pilsētas pārvaldi. Krievijas ķeizariene Katrīna II 1785. gadā izdeva Pilsētu nolikumu. Svarīgs jaunievedums bija ievēlēšana amatos uz noteiktu laiku (uz 3 gadiem). Pirmās vēlēšanas notika 1787. gadā. Rīdzinieki atkarībā no pilsētai maksātajiem nodokļiem bija sadalīti 6 klasēs jeb kārtās. Viņi ievēlēja pilsētas domi, kura savukārt – pilsētas galvu. Pilsētas galva un seši klašu pārstāvji veidoja Sešbalsīgo pilsētas domi. Pēc Katrīnas II nāves 1796. gada rudenī viņas dēls Pāvils I atcēla visas iepriekšējās reformas, arī Pilsētu nolikumu. Atjaunoto Rīgas rāti ievēlēja 1797. gadā.

Mūsdienu Rīgas pašpārvaldes struktūra tika iedibināta 19. gadsimta beigās līdz ar Krievijas impērijā realizētajām reformām. 1870. gadā pieņemtais Pilsētu likums, pateicoties vietējās muižniecības aktivitātēm, uz Baltiju tika attiecināts 7 gadus vēlāk, pie tam – ar izņēmumiem. Pirmās domes vēlēšanas notika 1878. gadā. Rāte savu pēdējo sēdi noturēja 1889. gadā, jo līdz tam tā vēl saglabāja tiesas funkciju. Būtiskākās izmaiņas pilsētas pārvaldē bija domnieku ievēlēšana uz noteiktu termiņu (uz 4 gadiem) un pārstāvniecības piešķiršana atkarībā no mantas cenza.

Pilsētnieki ievēlēja 60 domniekus, kuri no sava vidus izvēlējās valdes locekļus un pilsētas galvu.

Pēc Latvijas Republikas proklamēšanas 1918. gadā Rīgas pilsētas pārvalde pamatos saglabāja savu struktūru – dome, valdes, pilsētas galva. 1919. gadā no janvāra līdz maijam vara Rīgā bija lielinieku rokās un par pilsētas varas un saimniecisko orgānu kļuva Rīgas Strādnieku deputātu padome. 1919. gada maijā Rīgu ieņēma Latvijā palikušo vācu armijas daļu un latviešu strēlnieku karaspēks, taču vācu militārā vara neapstiprināja pilsētas pašvaldības tiesības. 1919. gada otrajā pusē Rīgā varu atguva Latvijas Republikas pagaidu valdība un atjaunoja 1918. gadā apstiprināto domes sastāvu.

1920. gadā, pamatojoties uz Pagaidu noteikumiem par pilsētu domnieku vēlēšanām, tika ievēlēta jauna Rīgas dome, kura noteica pilsētas valdes (izpildinstitūcijas) sastāvu. 1930. gadā pēc Pilsētu pašvaldības likuma pieņemšanas tika apstiprināti trīs pilsētas pārvaldes orgāni – dome, valde un revīzijas komisija. 1934. gadā pēc K. Ulmaņa apvērsuma tika likvidēta pilsētas dome (tās funkcijas pārņēma iekšlietu ministra iecelta valde), kā arī pilsētas galvas amats. Vara pilsētā bija lielvecākā rokās, kuru iecēla Ministru Kabinets uz nenoteiktu laiku. Rīgas pilsētas lielvecākajam bija tiesības apturēt pilsētas valdes lēmumus.

1940. gadā Latvija zaudēja savu suverenitāti – tā tika pievienota Padomju Savienībai. Rīgas pilsētas lielvecākais tika nomainīts. Pilsētas pārvaldes reorganizācija notika 1940. gada novembrī, kad tika izveidota pilsētas pagaidu izpildu komiteja ar priekšsēdētāju vadībā.

1941. gada jūlijā Rīgā ienāca nacistiskās Vācijas armija. Vācieši izveidoja pilsētas pagaidu valdi, kuru vadīja pilsētas vecākais. Septembrī šī valde tika iekļauta vācu Rīgas pārvaldes sastāvā, kuru vadīja virsbirģermeistars un divi birģermeistari.

1944. gada beigās Latvija atkal tika pakļauta Padomju Savienības okupācijai un Rīgā atjaunoja pagaidu izpildu komiteju. Kopš 1948. gada reizi divos gados (no 1979. gada – reizi 2,5 gados) notika Rīgas darbaļaužu deputātu padomes (no 1977. gada – tautas deputātu padomes) vēlēšanas, visi kandidāti bija no vienas – komunistiskās – partijas, uz katru mandātu tika izvirzīts tikai viens deputāta kandidāts. Padome (1987. gadā – 500 deputāti) ievēlēja izpildu komiteju sastāvu. Reāli tā bija formāla procedūra,

jo padome tikai apstiprināja lēmumus, kurus jau bija pieņēmusi izpildkomiteja, partija vai valsts pārvaldes institūcijas.

80. gadu vidū līdz ar M. Gorbačova nākšanu pie varas PSRS un viņa aizsākto padomju sistēmas "pārbūvi" Latvijā sākās tautas Atmoda, kuras rezultātā Latvija atjaunoja savu suverenitāti. Pirmās demokrātiskās vēlēšanas pēc Otrā pasaules kara bija pašvaldību vēlēšanas 1989. gada decembrī.

1990. gadā saskaņā ar likumu par Pilsētu pašvaldībām tautas deputātu padome no sava vidus ievēlēja padomes priekšsēdētāju un izpildkomitejas priekšsēdētāju. Padomes vadītājs no tīri dekoratīvas figūras kļuva par galveno pilsētas amatpersonu. 1992. gadā pēc Likuma par galvaspilsētas Rīgas pašvaldību apstiprināšanas par Rīgas augstāko lēmēj institūciju kļuva Rīgas dome (60 deputātu sastāvā) ar priekšsēdētāju kā tās vadītāju. Izpildkomitejas vietā izveidoja pilsētas valdi. 1994. gadā šī institūcija tika likvidēta, izveidojot izpilddirektora amatu, kuram pakļāva rajonu izpilddirekcijas un Rīgas domes saimniecības nodaļu.

Rīgas pilsētas vadītāji (no 1787. gada līdz 2001. gadam)

Nr.	Vārds, uzvārds	Dzīves dati	Ieņemamais amats
1	2	3	4
1.	Heinrihs Štrauchs (Schtrauch)	1738–1794	Rīgas pilsētas galva (1787–1790)
2.	Aleksandrs Gotšalks fon Zengbušs (Sengbusch)	1738–1880	Rīgas pilsētas galva (1790–1796)
3.	Roberts fon Bingners (Büngner)	1815–1892	Rīgas pilsētas galva (1878–1885)
4.	Augusts fon Etingens (Oettingen)	1823–1908	Rīgas pilsētas galva (1886–1889)
5.	Ludvigs Vilhelms Kerkoviuss (Kerkovius)	1831–1904	Rīgas pilsētas galva (1890–1901)
6.	Džordžs Ārmitsteds (Armitstedt)	1847–1912	Rīgas pilsētas galva (1901–1912)

1	2	3	4
7.	Vilhelms Roberts fon Bulmerings (Bulmering)	1862–1953	Rīgas pilsētas galva (1912–1915)
8.	Johans Erhards (Erhardt)	1848–1920	Rīgas pilsētas galvas aizvietotājs (1915)
9.	Andrejs Krastkalns	1868–1939	Rīgas pilsētas galva (1915–1917)
10.	Gustavs Zemgals	1871–1939	Rīgas pilsētas galva (1917, 1918, 1919–1920)
11.	Pauls Hopfs		Rīgas pilsētas priekšnieks (1918. IX–1919. I)
12.	Rūdolfs Endrups	1887–1938	Rīgas strādnieku padomes izpildu komitejas priekšsēdētājs (1919. I)
13.	Sīmanis Bergis	1887–1943	Rīgas strādnieku padomes izpildu komitejas priekšsēdētājs (1919. I–V)
14.	Voldemārs Pusulis	1884–1939	Rīgas pārvaldes priekšnieks (1919. V–VI)
15.	Andrejs Frīdenbergs	1875–1941	Rīgas pilsētas galva (1920–1921)
16.	Alfrēds Andersons	1879–1937	Rīgas pilsētas galva (1921–1928)
17.	Ādams Krieviņš	1889–1951	Rīgas pilsētas galva (1928–1931)

1	2	3	4
18.	Hugo Celmiņš	1887–1941	Rīgas pilsētas galva (1931–1935)
19.	Roberts Garselis	1890–1936	Rīgas pilsētas galva (1935–1936)
20.	Roberts Liepiņš	1890–1978	Rīgas pilsētas galva, lielvecākais (1936–1940)
21.	Jānis Pupurs	1901–1977	Rīgas pilsētas lielvecākais (1940. VII–IX)
22.	Ādolfs Ermsons	1900–1978	Rīgas pilsētas lielvecākais (1940. IX–XI)
23.	Arnolds Deglavs	1904–1969	Rīgas pilsētas pagaidu izpildkomitejas, Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs (1940–1941, 1944–1951)
24.	Hugo Vitroks (Wittrock)	1873–1958	Rīgas pilsētas komisāriskais virsbirģermeistars (1941–1944)
25.	Edgars Apinis	1902–1957	Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs (1951–1952)

1	2	3	4
26.	Vilhelms Lecis	1898–1977	Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomi- tejas priekšsēdētājs (1952–1957)
27.	Ēriks Baumanis	1923–1980	Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomi- tejas priekšsēdētājs (1958–1962)
28.	Jānis Pakalns	1912	Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomi- tejas priekšsēdētājs (1962–1967)
29.	Egons Slēde	1929	Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs (1967–1969)
30.	Gunārs Ziemeļis	1931–1978	Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs (1969–1976)
31.	Mečislavs Dubra	1934	Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs (1976–1984)

1	2	3	4
32.	Alfrēds Rubiks	1935	Rīgas pilsētas Tautas deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs (1984–1990)
33.	Andrejs Inkulis	1941	Rīgas pilsētas Tautas deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs (1990–1992)
34.	Andris Teikmanis	1959	Rīgas pilsētas Tautas deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs, Rīgas Domes priekšsēdētājs (1990–1994)
35.	Māris Purgailis	1947	Rīgas Domes priekšsēdētājs (1994–1997)
36.	Andris Bērziņš	1951	Rīgas Domes priekšsēdētājs (1997–2000)
37.	Andris Ārgalis	1944	Rīgas Domes priekšsēdētājs (2000–2001)
38.	Gundars Bojārs	1967	Rīgas Domes priekšsēdētājs (no 2001)

Kā mainījies Rīgas pilsētas teritorijas administratīvais dalījums?

Mūsdienās Rīgas pilsētas teritorija ir sadalīta rajonos vai tā sauktajās priekšpilsētās. Pilsētas teritorijas administratīvais dalījums tika ieviests padomju okupācijas laikā 1941. gada janvārī, lai atvieglotu policējisko uzraudzību un nacionalizācijas rezultātā iegūto īpašumu apsaimniekošanu. Rīgas teritorija tika sadalīta 6 rajonos: Ļeņina, Kirova, Maskavas, Proletāriešu, Sarkanarmijas un Staļina rajons. Vācu okupācijas laikā šo sadalījumu atcēla. Pēc Otrā pasaules kara atjaunoja Rīgas pilsētas teritorijas sadalījumu, kurš ar laiku – gan administratīvu, gan politisku iemeslu dēļ – mainījās: 1947. gadā daļu Kirova rajona nosauca par Molotova rajonu; 1956. gadā Sarkanarmijas rajonu pievienoja Ļeņina rajonam, Molotova rajonu sadalīja starp Kirova, Maskavas un Proletāriešu rajoniem;

Rīgas pilsētas Molotova rajona darbaļaudis Pirmā maija svētku demonstrācijā (1955). A. Iljinas foto

1959. gadā Staļina rajonu pievienoja Proletāriešu rajonam, kurš 1962. gadā tika sadalīts 2 daļās – agrākā Staļina rajona teritorijā nodibināja Oktobra rajonu; 1969. gadā daļu no Ļeņina rajona izveidoja par Ļeņingradas rajonu. 1991. gadā pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas Rīgas pilsētas rajoni tika pārdēvēti – Kirova rajons kļuva par Centra rajonu, Oktobra rajons – par Ziemeļu rajonu, Proletāriešu rajons – par Vidzemes, Maskavas rajons – par Latgales, Ļeņina rajons – par Zemgales un Ļeņingradas rajons – par Kurzemes priekšpilsētu.

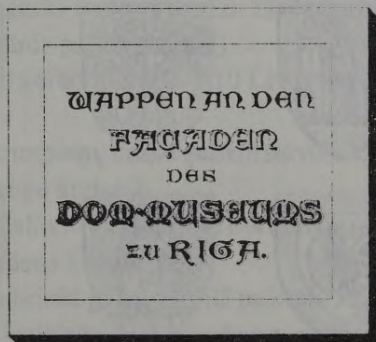
Kuru Rīgas ēku rotā 17 ģerboņi?

Tā ir Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja ēka Palasta ielā 4. Tā atrodama, paejot garām Rīgas Domam un Herdera laukumam, kad skatienam atklājas 125 m garā iela, kurā uzmanību tūlīt piesaista divas interesantas ēkas ar senlaicīgu, romantisku elpu. Viena no tām patiesi ir sena – 17. gadsimtā uzceltā ratnīca kā kāršu namiņš ar divslīpju jumtu Palasta ielā 6. Tai blakus ir arī muzeja ēka. Tā būvēta no sarkaniem ķieģeļiem 3 stāvos, un tajā jūtams formas masīvs, stingrība ar atturīgu funkcionālu rotājumu – daudziem jumta tornīšiem ventilācijai, ciešām logu rindām ar pusapļa arkādēm un izteiksmīgu smailloku portālu. Mūs interesējošie ģerboņi uz gotiskiem trīsstūra vairogiem gandrīz nemanāmi saplūst ar ēkas apdari. Tie atrodami 3. stāvā logu līmenī ik pa diviem logiem t.s. aklajā arkā gan fasādes daļā, gan ēkas sānos Mazajā Skolas ielā. Virs portāla izvietoti vēl 3 ģerboņi.

Pirmais iespaids par ēkas rašanos var būt mānīgs. Patiesībā ēka uzcelta laikā no 1888. līdz 1890. gadam pēc Kārļa Neiburģera (1844–1897) projekta neoromānikas manierē, pārveidojot Rīgas Doma klostera dienvidu un rietumu spārnus speciāli jaunajam Doma muzejam. Ēkas fasādē iestiprināta plāksne ar uzrakstu latīņu valodā, kas tulkojumā skan šādi: *Ar Dieva palīgu pēcnācēji, patiesi godinot senču piemiņu, nodevuši un veltījuši restaurētu katedrāles bijušo klosteri mākslai un zinībām. Tā Kunga 1889. gadā.* Arhitektam vajadzēja ņemt vērā gan Rīgas Doma ansambļa klātbūtni, gan izvēlēties stilu, kas atbilstu konkrētai vajadzībai – muzejam. Ēkas noslēgtība pauž reizē

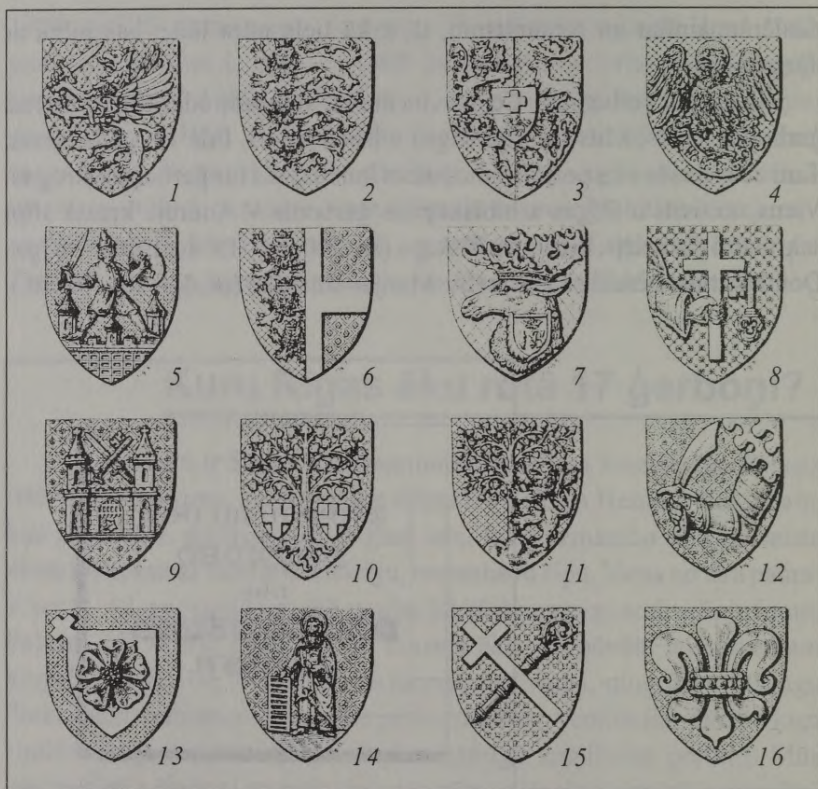
noslēpumainību un romantismu, tā ir kā liela pūra lāde, kas pilna ar dārgumiem.

Tagad par ģerboņiem. Centrā virs durvju velves atrodas Rīgas pilsētas ģerbonis – tāds, kāds tas bija Rīgas pilsētai no 14. līdz 17. gadsimtam. Tam abās pusēs virs portāla notupušies lauvas, kas tur ģerboņu vairogus. Viens no tiem ir Rīgas arhibīskapijas ģerbonis – Andreja krustā slīpi sakrustoti divi ziļņi: krusta un bīskapa (sk. 110. lpp. 15. att.). Otrs – Rīgas Domkapitula: heraldiskā lilija (Sv. Marijas simbols) (sk. 110. lpp. 16. att.).

RIGA

Zīmējums, pēc kura veidots Rīgas pilsētas ģerbonis, kas atrodas virs Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja galvenās ieejas

Zīmējumi, pēc kuriem veidoti ģerboņi uz Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja ēkas fasādes.

1 – Vidzemes ģerbonis; 2 – Igaunijas ģerbonis; 3 – Kurzemes ģerbonis; 4 – Sāmsalas ģerbonis; 5 – Cēsu ģerbonis; 6 – Rēveles (Tallinas) ģerbonis; 7 – Mītavas (Jelgavas) ģerbonis; 8 – Pērnavas ģerbonis; 9 – Tērbatas ģerbonis; 10 – Valmieras ģerbonis; 11 – Liepājas ģerbonis; 12 – Valkas ģerbonis; 13 – Vilandes ģerbonis; 14 – Lemsāles (Limbažu) ģerbonis; 15 – Rīgas arhibīskapijas ģerbonis; 16 – Rīgas Domkapitula ģerbonis

Jau minētajā logu rindā Palasta ielas pusē attēloti 4 ģerboņi – Vidzemes, Igaunijas, Kurzemes un Sāmsalas. Kurzemes bruņniecības un Kurzemes–Zemgales hercogistes ģerbonis – četrdaļīgs, 1. un 4. laukumā kronēts lauva, 2. un 3. – kronēts briedis, vidusvairoga augšā ordeņa mestra krusts, apakšējā – jērs ar karogu (Kurzemes–Piltenes bīskapijas ģerbonis).

Livonijas bruņniecības un Vidzemes ģerbonis – stāvošs greifs ar zobenu ķetnās, uz krūtīm kronēta savīta monogramma – SA (Polijas karaļa Sigismunda Augusta iniciāļi).

Igaunijas bruņniecības un Igaunijas ģerbonis – cits virs cita trīs kronēti soļojoši leopardi, pamatā Tallinas ģerbonis no 14. gadsimta.

Sāmsalas bruņniecības un bīskapijas ģerbonis – Sv. Jāņa apustuļa un evaņģēlistu zīme – ērglis, kura ķetnās lente ar devīzi: D:W:G:B:E (*De Wort Gottes blift ewig* – Dieva vārds paliek mūžīgi).

No Mazās Skolas ielas puses ģerboņu rindā ir 10 Livonijas pilsētu simboli.

Cēsu – dzeguļots mūris ar trīs torņiem, uz dzeguļiem stāvošs karavīrs ar zobenu labā rokā un ovālu vairogu kreisajā.

Rēveles (Tallinas) – vertikāli dalīts – kreisajā pusē trīs kronēti leopardi cits virs cita, labajā – Livonijas ordeņa krusts.

Mītavas (Jelgavas) – kronēta brieža galva profilā pa kreisi, uz kakla vairogs ar Ketleru dzimtas zīmi – katla kāsi, Batoriju dzimtas zīmi – vilka žokli un monogramma SA (Sigismunds Augusts) ar kroni.

Pērnavas – no kreisās puses roka ar krustu, pa labi vertikāla atslēga.

Tērbatas – nocietinājumu mūris ar diviem torņiem un vārtiem, vērtos režģis un piecstaraina zvaigzne, starp torņiem sakrustoti apustuļa Pētera atslēga un apustuļa Paula zobens.

Valmieras – liepa ar saknēm, zem vainaga katrā pusē vairogs ar Ordeņa krustu.

Liepājas – liepa, kuras stumbru ar ķetnām aptvēris stāvošs lauva ar dubultasti.

Valkas – no labās puses no mākoņiem pastiepta roka tur līku zobenu.

Vilandes – uz vairoga roze, vairoga kreisajā stūrī krusts.

Lemsāles (Limbažu) – Sv. Laurentijs ar evaņģēliju kreisajā un cepamām restēm labajā rokā.

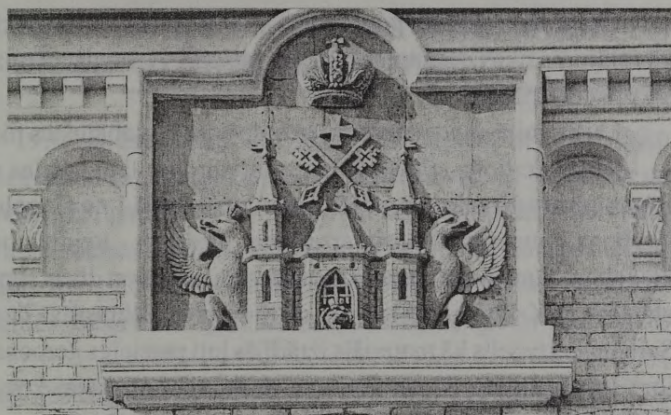
Kāpēc tieši tādi ģerboņi ir attēloti uz muzeja ēkas? Atbilde meklējama

Krievijas Baltijas provinču vēstures un senatnes pētītāju biedrības – toreizējās Rīgas baltvācu zinātniskās biedrības darbībā. Tās tiešā un idejiskā vadībā notika gan ēkas celtniecība, gan muzeja darbība līdz pat 1935. gadam. Baltija senās Livonijas robežās bija Doma muzeja vēsturnieku interešu lokā.

Kuras Rīgas mācību iestādes rotā Rīgas pilsētas ģerbonis?

Rīgas bulvāru apbūves lokā pašreiz atrodas divas augstskolas, uz kuru fasādēm redzams pilsētas ģerbonis. Raiņa bulvārī 19 atrodas harmoniski līdzsvarotā, savā varenumā iespaidīgā Latvijas Universitātes (no 1919. gada) ēka, kurā agrāk atradās Rīgas Politehnikums. Rīgas simbols redzams lielās ēkas aizmugurē – Merķeļa ielas pusē. Galva ir jāatliec, lai pie pašas jumtgales to ieraudzītu – tumši pelēkā akmens kalumā uz gaišas pamatnes. Tas ir lielais pilsētas ģerbonis, kāds Rīgai bija no 18. gadsimta sākuma līdz 20. gadsimta sākumam. Tajā ietverti Krievijas impērijas simboli. Ģerboni tur divgalvainis ērglis, un virs krusta attēlots Krievijas caru kronis. Arhitekta Gustava Hilbiga (1822–1887) projektēto dižo neoromānikas celtnes daļu gar Merķeļa ielu uzcēla laikā no 1876. līdz 1878. gadam, kamēr ēkas centrālā daļa no Raiņa bulvāra puses bija gatava jau agrāk (1866–1869) ar toreizējo Baltijas guberņu – Kurzemes, Vidzemes, Igaunijas, kā arī Sāmsalas ģerboņiem fasādē.

O. Kalpaka bulvārī 13 atrodas otra augstskola – Latvijas Mākslas akadēmija, kuras ēka savā diženumā neatpaliek no Latvijas Universitātes. 1905. gadā pēc arhitekta Vilhelma Bokslafa (1858–1945) projekta no sarkanā ķieģeļa uzceltā ēka jūgendstila un gotisko formu harmonijā ir viena no skaistākajām bulvāru lokā. Rīgas ģerboni – pie tam mazo – divas slīpi sakrustotas atslēgas ar krustu – patiešām ir grūti sameklēt garās ēkas fasādes neskaitāmo logu, arku, tornīšu ritmiskajā kārtojumā. Tas atrodas zelmiņa pašā augšā, virs apaļās vitrāžas. Sākotnēji ēka bija uzcelta kādas citas mācību iestādes vajadzībām – Rīgas Biržas komercskolai. Šīs skolas, tāpat kā bijušā Rīgas Politehnikuma celtniecības pasūtītājs bija Rīgas Biržas komiteja. Viduslaiku Rīgā mazo pilsētas ģerboni

*Rīgas pilsētas ģerbonis, kas atrodas uz Latvijas Universitātes ēkas fasādes, kas vērsta uz Merķeļa ielas pusi.
I. Stūrmaņa foto*

vairāk izmantoja tieši tirdzniecībā – tirgos, svērtuvēs, preču zīmogošanai, tāpēc mazā ģerboņa attēlam uz komercskolas ir simboliska nozīme.

1910. gadā Rīgas pilsētas Domē pieņēma plašu skolu celtniecības programmu, un līdz 1914. gadam tika uzceltas 13 skolas. Daudzu projektu autors bija Rīgas pilsētas galvenais arhitekts Reinholds Šmēlings (1840–1917). Lielo skolas ēku ārējā apdarē plaši izmantoja sarkanos ķieģelus, īpaši zeltiņos, tā radot “ķieģeļu gotikas” siluetu, kuru vēl vairāk pasvītroja

Rīgas pilsētas mazais ģerbonis, kas atrodas uz Latvijas Mākslas akadēmijas ēkas. I. Stūrmaņa foto

stāvie sarkano dakstiņu jumti. Šajā stilā uz vairākām ēkām kā simbols un kā rotājums tika izmantots arī Rīgas pilsētas ģerbonis, tā reizē apliecinot arī pilsētas īpašumus.

Laika gaitā daudzi ģerboņi ir zuduši un saglabājušies tikai atsevišķi.

Rīgas ģerboņa siluets (bez pamatvairoga) labi izceļas uz tagadējās Rīgas vakara ģimnāzijas gaišās ēkas Gaiziņa ielā 1 no Gogoļa ielas puses. Ģerboņa elements – mūris ar diviem torņiem – veidots no sarkaniem ķieģeļiem. Lauvas galva zem paceltā vārtu režģa un divas slīpi sakrustotās atslēgas ar Krievijas caru kroni starp torņiem iekrāsotas dzeltenā krāsā. Sarkana ķieģelis kā materiāls izrādījās ļoti pateicīgs ģerboņa attēlošanai, jo pilnībā atbilda Rīgas ģerboņa mūra simboliskajai krāsai. Diemžēl ģerbonis nav pilnīgs, jo virs atslēgām nav krusta zīmes.

Otrs ģerbonis, izpildīts tādā pašā manierē, tikai bez kroņa, ir attēlots uz bijušās Rīgas pilsētas 2. vācu pamatskolas (20. gadsimta 30. gados) ēkas Šarlotes ielā 8. Padomju laikā ēkā atradās Baltijas kara apgabala pretizlūkošanas pārvalde. Arī tagad tā nav skola, tur darbojas zemessargi.

Blakus Rīgas vakara ģimnāzijai Gaiziņa ielā 3 atrodas Rīgas celtniecības koledža. Rīgas ģerboņa attēls uz šīs ēkas gandrīz saplūst ar ēkas sienu. Ģerboņa visi elementi veidoti gaišā akmenī, tos izceļ zilganpelēka vairoga pamatne. Ēku uzcēla jau 1911. gadā pēc arhitekta N. Norda (1880–?) projekta Rīgas pilsētas amatniecības un tirdzniecības skolai.

Pēc tradīcijas atsevišķas skolas turpināja atzīmēt ar Rīgas simbolu arī 20. gadsimta 20. un 30. gados. Tāda bija 1938. gadā pēc arhitektu P. Kundziņa (1888–1983) un O. Tilmaņa (1900–1980) projekta uzceltā Viestura 48. pamatskola Lenču ielā 1. Tagad tā ir Rīgas 10. vidusskola.

Arī 15. latviešu pamatskolu Augusta Deglava ielā 3 (ēka uzcelta 1908. gadā, arhitekts R. Šmēlings) pagodināja ar Rīgas ģerboni. Akmenskalumu izveidoja precīzi pēc 1925. gadā pieņemtā likuma, tikai zelta lauvu vietā, kurām vajadzēja turēt vairogu, mākslinieks izvēlējās tumšu ozollapu vītņi. No 2000. gada šo skolas ēku par savējo sauc Rīgas Kristīgās ģimnāzijas audzēkņi.

Kā veidojās Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija?

1991. gada augustā Latvija pilnībā atguva savu valstisko neatkarību. Mūsu valsts, līdzīgi kā pārējās Baltijas valstis – Lietuva un Igaunija, varēja atkal patstāvīgi realizēt savu drošības politiku un reāli uzsākt valsts aizsardzības sistēmas veidošanu. Jau toreiz dzima pārlicība un nostiprinājās apņēmība, ka savu brīvību un neatkarību Latvija otreiz bez cīņas neatdos. Sākās Latvijas Nacionālo Bruņoto spēku veidošanās process.

Taču Latvijas aizsardzības spēku veidošanos kavēja katastrofāls līdzekļu trūkums, nepietika arī kvalificētu instruktoru un virsnieku. Ja instruktoru sagatavošanai kalpoja izveidotie mācību centri Mālpilī un Vārvē, tad par jauno virsnieku kadru kalvi bija jāklūst Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas Nacionālajai aizsardzības akadēmijai, kuru izveidoja 1992. gada 13. februārī ar Ministru padomes lēmumu Nr.54. Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija kļuva par Latvijas Kara skolas tradīciju pārmanotāju, arī uzdevumi atjaunotās Latvijas bruņoto spēku virsnieku sagatavošanai bija līdzīgi kā tās priekštecei: sagatavot militāros kadrus ar augstāko izglītību un vidējo militāro izglītību, organizēt Nacionālo Bruņoto spēku karavīru un darbinieku kvalifikācijas celšanu, veikt militāro zinātņu pētniecības darbu.

Jaunajā Latvijas Nacionālajā aizsardzības akadēmijā sākotnēji izveidoja divas fakultātes: Robežsargu fakultāti un Mobilo strēlnieku fakultāti, kas sastāvēja no sešām katedrām – stratēģijas un vispārējās taktikas, ieroču veidu kaujas pielietošanas, bruņojuma un materiāli tehniskās apgādes, fiziskās kultūras un sporta, humanitāro zinātņu, kā arī svešvalodu katedrām. Par akadēmijas priekšnieku nozīmēja pulkvedi Valdi Matīsu, vēlāko mūsu valsts militāro atašeju ASV un Kanādā.

Sākotnēji Nacionālā aizsardzības akadēmija izvietojās Mālpilī Lauksaimniecības tehnikuma telpās. 1992. gada oktobrī mūsu valsts augstākā militārā mācību iestāde sāka iekārtoties padomju bruņoto spēku tikko atstātajās bijušās S. Birjuzova politiskās kara skolas telpās Rīgā, Ezermalas ielā 6/8. Šeit akadēmija atrodas arī šodien.

Lai gan mācību un sadzīves apstākļi bija visai nepiemēroti (vēl vairākus

gadus akadēmijai bija jālabo padomju militāristu atstātās krietni nolaistās telpas), laikā no 1992. gada 6. aprīļa līdz 1992. gada 30. septembrim Nacionālā aizsardzības akadēmija sagatavoja pirmos virsniekus un instruktorus – virsnieka vietniekus. Kopskaitā pirmo kursu pabeidza 73 cilvēki, no tiem 61 piešķīra leitnanta dienesta pakāpi. 1992. gada decembrī akadēmijā sākās virsnieku un virsnieku vietnieku sagatavošanas neklātienes 6 mēnešu kursi, kurus pabeidza 136 cilvēki. 1993. gada martā sākās pirmo kadetu apmācība pēc 3 gadu virsnieku sagatavošanas programmas, vēlāk pārejot uz 4 gadu apmācību, kurā līdzās kareivja profesijai kadeti ieguva arī augstāko civilo izglītību.

Seno rīdzinieku ziedojumi

KULTŪRA

Seno rīdzinieku ticēja, ka jebkura bēva jānodrošina pret ļaunajiem spēkiem, kas varētu kaitēt viņam vai viņa ģimībai. Parasti nolikti celtnē (paša ziedojumu ir gandrīz tikpat sena kā cilvēka prasme izkristi ar savu mājieti).

Arheoloģiskajiem atradumiem dažādus ziedojumus jeb būvoporus. Tie bija bēvas laikā tikusi novietoti tajās celtnēvišķās, kas būvēti nebija redzami un pieejami. Rīgas Vēstures un kultūras pētījumu institūta izveidota ir redzami piederis mājas tikši plūdim, kuri arī tika ziedoti mājas dievībām. Tajā auodas interesents atradums – koks spiežts bānīnā vīn galva. Tas ir senākie zīmami kokgriezums Rīgā, kas ruda piekļūstas par 12. pilsnīnā cilvēku un ļauj spriest par to dienu esotāko gaitu. Domājams, ka šis tāls varējis būt saistīts ar kādru senāiem ticējumiem, piederēt, Pērkonu kultu.

Tomēr senākie bija dzīvnieku upuri. Vietietik stād rīgu galvaskurus. Tie tika novietoti zem mājas stūra. Gai balodot piederētības (stād arī bātā, pie kuriem piederēja senatvīdī), gan vēlāk senāgri (arī līdēši) piederēt rīgu, jo tieši tam bija visietilās nosaukt saimniecībā dzīv. Zīgu galvai tika piederēt māģisks spēks, kas varēja pasargāt no ļaunajiem spēkiem.

Censtoties atrodinātās pret apkārtējās vides ļauno spēku nelācīnīgo iedarbību, arī senā mājēni un turjam tika ziedojumi. Neslū no Rāmēra torņa aizsargmāra iekšpusē sanē izraknā bedrē guldī nāz rīgu galvaskuri. Profesors Andris Čausis raksta arī par īpašību un nelācīnīgu atradumu 1973. gadā. Ministerejas sēdē. Netālu no

KULTŪRA

Seno rīdzinieku ziedojumi mājas dievībām

Senie rīdzinieki ticēja, ka jebkura būve jānodrošina pret ļaunajiem spēkiem, kas varētu kaitēt namam vai tā iemītniekiem. Parāža nolikt celtnē īpašu ziedojumu ir gandrīz tikpat sena kā cilvēka prasme iekārtot savu mājokli.

Atrokot senās ēkas, arheologi atraduši dažādus ziedojumus jeb būv-upurus. Tie jau būves laikā tikuši novietoti tajās celtnes vietās, kur ikdienā nebija redzami un pieejami. Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja ekspozīcijā ir redzami priedes mizas tīklu pludiņi, kuri arī tika ziedoti mājas dievībām. Tajā atrodas interesants atradums – kokā griezta bārdaina vīra galva. Tas ir senākais zināmais kokgriezums Rīgā, kas rada priekšstatu par 12. gadsimta cilvēku un ļauj spriest par to dienu estētisko gaumi. Domājams, ka šis tēls varētu būt saistīts ar kādiem senajiem ticējumiem, piemēram, Pērkona kultu.

Tomēr izplatītākie bija dzīvnieku upuri. Visbiežāk atrod zirgu galvaskausus. Tie tika novietoti zem mājas stūra. Gan indoeiropiešu tautas (tātad arī balti, pie kuriem piederēja senlatvieši), gan vēlāk somugri (arī lībieši) pielūdza zirgu, jo tieši tam bija vislielākā nozīme saimnieciskajā dzīvē. Zirga galvai tika piedēvēts maģisks spēks, kas varēja pasargāt no ļaunajiem gariem.

Cenšoties nodrošināties pret apkārtējās vides ļauno spēku nelabvēlīgo iedarbību, arī zem mūriem un torņiem lika ziedojumus. Netālu no Rāmera torņa aizsargmūru iekšpusē zemē izraktā bedrē guldīti trīs zirgu galvaskausi. Profesors Andris Caune raksta arī par īpatnēju un neizprotamu atradumu 1972. gadā Minsterejas ielā. Netālu no

Mārstaļu torņa kādreizējās atrašanās vietas saglabājies neliels mūra fragments, pie kura pamatiem arheologi atrada jaundzimuša bērna mirstīgās atliekas, kuras bija apsegtas ar pārlauztu silīti. Tika konstatēts, ka bērns šeit apbedīts īsi pirms nocietinājumu sienas būves sākuma. Varbūt arī tas bija īpašs būvupuris, jo senā paraža – upurēt cilvēkus – ģermāņu tautās saglabājusies samērā ilgi.

Kur viduslaiku Rīgā atradusies Dziļā upe jeb Dzestrais grāvis?

Vēl 13. gadsimtā Dziļā upe bija dziļa, dzidra Daugavas atteka un visā apvidū ap to dominēja divi toņi – dzeltenīgais un iesārtais. Tie bija smilšu kalni, kas apņēma Dziļo upi jeb Dzestro grāvi. 13. gadsimta sākumā tur mēdza noenkuroties kuģi “ziemas guļai”, bet pavasaros un rudens vētrās tie iebrauca, lai pārļaistu negaisu.

Mijās gadsimti. Dziļā upe jeb Dzestrais grāvis aizsērēja arvien vairāk un viduslaikos ieguva citu – biedējošu vārdu – Soda grāvis. Viss sākās ar raganu medībām tā laika Rīgā, ar Velna apsēsto izķeršanu...

Kad inkvizīcijas tiesa pasludināja savu spriedumu, nāvei nolemtu atveda uz Soda grāvi. Tie bija cilvēki (sievietes, vīrieši, dažkārt arī pusaudži), kurus apvainoja buršanā, sadarbībā ar velnu.

Kārtējam māņticības upurim ap vidu apmeta stipru pakulu virvi un meta Soda grāvja smirdošajos ūdeņos. Ja vainīgais tūdaļ negrima, vaina bija acīm redzama, virs ūdens to turēja pats Nelabais... Bet, ja grima, tad glābšana (t.i., izvilksana) bieži vien bija novēlota un cilvēks noslīka...

Tādas baigas atmiņas vēl 20. gadsimta vidū glabāja dažs labs rīdzinieks, kam dzimtā puse bija bijusi Sarkandaugava.

Mūsdienās šī vieta – kādreizējā dziļā Daugavas atteka – pārvērtusies par smirdīgu grāvi, ko pamazām aizber.

Tagad Dzestrais grāvis palicis tikai vēstures lappusēs, bet dižais senatnes pētnieks J.K. Brāce savulaik (ap 1806. gadu) izteicis domu, ka Sarkandaugava ieguvusi savu nosaukumu no jau pieminētajiem smilšu kalniem.

Kāpēc rīdzinieki godāja Sv. Pēteri?

Rīgas pilsētas skaistajā panorāmā kā dominantes izceļas baznīcu torņi – Sv. Pētera baznīca – 123,25 m, Rīgas Doms – 90 m, Sv. Jēkaba baznīca – 96 m augstumā.

Vai tā ir sagādīšanās vai likumsakarība, ka Pētera baznīca ir visaugstākā? Tās vējrādis gailis vien ir 2,1 m augsts.

Pētera baznīca Rīgas pilsētas vēsturē ir ieņēmusi īpašu vietu. Rakstītajos avotos pirmo reizi minēta ir tieši šī baznīca, nevis Rīgas Doms kā bīskapa rezidence. Dokumentā teikts, ka 1209. gadā baznīcas pagalmā Jersikas karalis Visvaldis nodevis savu valsti Rīgas bīskapam Albertam. Par to, lai Pētera baznīca Rīgā būtu lielākā un skaistākā, visos laikos īpaši ir rūpējusies Rīgas rāte, uzskatot to par pilsētas namnieku baznīcu pretstatā ordeņa un bīskapa baznīcām. Kaut arī baznīca neskaitāmas reizes ir cietusi ugunsgrēkos, sajutusi zibens spārienus un spēcīgas vētras 1577., 1596., 1608., 1621., 1666., 1721. un 1941. gadā, tā vienmēr ir atjaunota. Pēdējo reizi 1973. gadā.

Lai vieglāk pārvarētu dažādas likstas, kā saka, lai Dievs stāvētu klāt, pieņemot kristietību, agrajos viduslaikos cilvēki centās izlūgties dažādu svēto aizgādību. Savus patronus izvēlējās atsevišķas organizācijas, profesijas, novadi, tautas un arī pilsētas. Tāda bija tradīcija, ko ar zīmogu neviens neapstiprināja, bet par to liecina simboli.

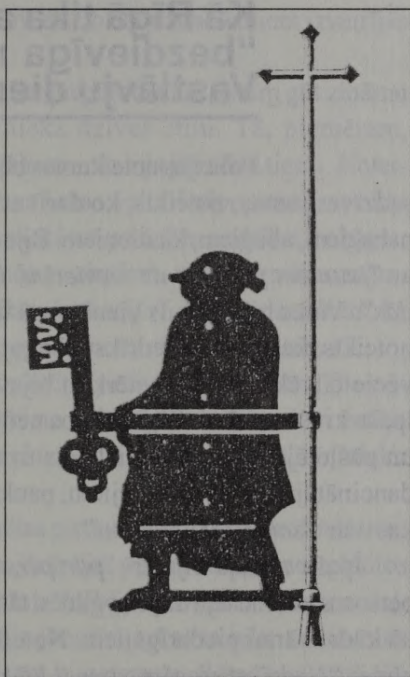
Par Rīgas pilsētas patronu kļuva Sv. Pēteris. Vārds Pēteris grieķu valodā nozīmē klints, akmens. Kristietības mākslā Pēteri attēlo kā vecu vīru ar bārdu, garā apmetnī ar krustu un vienu vai divām atslēgām rokās. Atslēgas simbolizē Sv. Pētera divējādo varu – atvērt gan paradīzes, gan elles vārtus. Sv. Pēteris ir viens no 12 apustuļiem, viens no galvenajiem Jēzus Kristus mācekļiem. Pirmajos Vasarsvētkos Pēteris ar savu liecību lika pamatu kristīgajai baznīcai, kuru pats arī vadīja. Pēc katoļu baznīcas uzskata, pats Kristus nozīmējis Pēteri par pirmo pāvestu. Pēteris miris Romā krusta nāvē ķeizara Nerona laikā 67. vai 68. gada 26. jūnijā.

Vispirms rīdzinieki savam patronam uzcēla baznīcu. Celtnes būvniecībā bija 3 galvenie periodi. Pirmajā periodā – ķieģeļu gotikas stilā 13. gadsimtā

uzcēla baznīcas tagadējo vidusdaļu. No tā laika ir saglabājušās sānu jomu ārsienas. Otrajā periodā 15. gadsimtā arhitekta Johana Rumešotela vadībā uzcēla jaunu altārdaļu, kuru puslokā apjoza sešstūrainu kapelu vainags, un 136 m augsto piramidālo torni. Trešajā celtniecības periodā 17. gadsimtā arhitekta Ruperta Bindenšū (1645–1698) vadībā Pētera baznīca ieguva jaunu siluetu, kuru vainagoja barokāls 64,5 metrus augsts koka tornis, kas tolaik bija augstākais Eiropā. Tornī ierīkoja īpašu zvanu spēli. Baznīca ieguva arī greznāku apdari ar skulptūrām portālos un daudzajiem altāriem iekšpusē. 1683. gadā birģermeistars Samsons dāvināja akmens kanceli. Zvanus 1695. gadā uzdāvināja Rīgas birģermeistars Ansis Dreilings. Rīgas Lielā gilde, Melngalvju brālība, latviešu tirdzniecības palīgamatu brālības un arī rāte sacentās par to, kurai būs greznāks un bagātāks altāris.

Vizuāli no ārpuses Pēteris attēlots divos vienādos vējrāžos baznīcas austrumu daļā: viens vidusjoma jumta galā virs apsīdas (vidusjoma noslēgumā), otrs – virs sakristejas. Vējrāži ir plakani (t.s. pūķa karogi), un to siluetā attēlots ejošs Sv. Pēteris ar vienu atslēgu rokā, ar otru roku pieturot garu krustu. Arī centrālais vējrādis – torņa gailis – zināmā mērā simbolizē Pēteri. Gailis kristietībā ir Kristus augšāmcelšanās simbols. Tieši savam labākajam māceklim Pēterim Kristus teicis vārdus: “*Pirms saule ausīs un gaiļi nebūs vēl trīs reizes nodziedājuši, tu, Pēter, būsi mani jau aizliedzis.*” Un tomēr Pēteris vēlāk bija pirmais apustulis, kas atzina Kristus augšāmcelšanos. Šī rīcība Pēteri raksturo kā mūžīgo šaubu nesēju.

Ar Sv. Pēteri Rīgā bija saistīta arī skola. No 1353. līdz 1588. gadam aiz Sv. Pētera baznīcas altārdaļas dienvidaustrumu daļā atradās ievērojama sabiedriska celtnie: Rīgas rātes dibinātā viena no vecākajām Rīgas laicīgajām skolām – Pētera skola. Starp rāti un domkapitulu notika nepārtraukti strīdi par skolas mācību programmu. Šajos strīdos iesaistīja pat Romas pāvestus. Skola īsti laicīga palika pēc reformācijas, kad tā pārcēlās arī uz jaunām telpām – bijušo sieviešu klostera ēku Skārņu ielā 13 (nav saglabājusies). Ap 1600. gadu skolā strādāja Morics Lange – rēķinu meistars – un skolu pārveidoja par rēķinu skolu, kur blakus latīņu valodai īpašu vērību veltīja matemātikai un grāmatvedībai. Ap 1705. gadu skolā mācījās 140–150 skolēnu. Par godu skolotājam M. Langem skolu bieži sauca par Morica skolu.

Pētera baznīcas vēja rādītājs ar Sv. Pētera siluetu

Par Rīgas patronu Pēteri vēl šodien liecina pilsētas galvenie simboli – Rīgas ģerbonis un karogs.

Jau pirmajā Rīgas ģerboņa attēlā 1226. gadā bija attēlotas divas paralēli novietotas vertikālas atslēgas ar bīskapa krusta zizli vidū. Divas atslēgas, kā mēs jau zinām, simbolizēja Sv. Pēteri, kā arī pilsētas laicīgo un garīgo varu. Pēc 1347. gada Sv. Pētera atslēgas Rīgas ģerbonī mainīja savu novietojumu. Tās tika slīpi sakrustotas zem ordeņa krusta. Tādas formas krusts heraldikā saucas par Sv. Andreja krustu.

Kāpēc tieši tādā veidā tika attēlotas Sv. Pētera atslēgas? Starp svētajiem Pēteri un Andreju ir zināma saistība. Viņi abi bija brāļi un zvejnieki. Andrejs arī gāja bojā, nomocīts pie slīpā krusta.

Kristietībā svētos simbolizē arī noteiktas krāsas un krāsu salikumi. Sv. Pēteri parasti attēlo ar zilo un balto krāsu. 1673. gadā, kad Rīgas rāte apstiprināja Rīgas kuģu karogu – zilu ar baltu vienādās daļās –, iespējams, krāsu izvēli noteica pilsētas aizgādnis Sv. Pēteris.

Kā Rīgā tika aizliegta “bezdievīga maskošānās Vastlāvju dienā”?

Policijas noteikumos bija arī sīki regulētas dažādas rīdzinieku sadzīves jomas, noteikts, ko darīt ar “*smagajām*” iedzīvotāju grupām – nabagiem, ubagiem, klaidoņiem. Bija stingri uzsvērts, ka nedrīkst auklēties ar “*jauniem puīšiem un sievietēm, kas negrib strādāt un apkārt blāndās*”. Viņus bija atļauts vienā vietā uzturēt ne ilgāk kā 8 dienas. Bija arī noteikts, ka neviens nedrīkst ubagot, izņēmums bija tie vājie, slimie un vecie cilvēki, kas šim mērķim bija saņēmuši Jura hospitāļa atļauju un īpašu krūšu nozīmi. Rīgas tirgos nedrīkstēja darboties čigāni, izkļiedzēji un pūšlotāji. Tāpat bija aizliegts uzstāties svešiem komediantiem, leļļu dancinātājiem, lāču dīdītājiem, paukotājiem ar tādiem priekšnesumiem, kas var “*samaitāt jaunatni*”.

Īpaša nodaļa bija arī “*par personām, kuru gods apraipīts*”. Šādas personas nedrīkstēja uzņemt ģildēs, tātad viņiem bija liegta iespēja darboties kā kādai kārtai piederīgajiem. Noteikumos bija arī kāda interesanta piezīme: “*Nedrīkst sievietēm viņu it kā priekšlaicīgu dzemdību dēļ aizliegt piedalīties līgavas dejā.*”

Regulējot Rīgas naktsdzīvi, noteikumos bija paredzēts, ka krodzinieki dzērājus nedrīkst apkalpot pēc desmitiem vakarā. Vērsās arī pret spēlmaņiem: “*Spēļu parādi nav jāmaksā, bet pašus spēlētājus tiesā.*” Bija noteikts, ka krogos nedrīkst slēgt darījumus. To rīdzinieki varēja darīt Melngalvju namā, pie viena nobaudot glāzi alus, kas bija oficiāli atļauts un paredzēts. Askētiskie varasvīri īpašā nodaļā pilsētniekiem bija aizlieguši arī “*bezdievīgu maskošanos Vastlāvju un Triju kungu dienā*”.

Interesanti bija noteikumi par kalpiem un kalpošanu. Saimnieces nedrīkstēja ļaut kalponēm grezni tērties. Rīdzinieki nemaz nebija tik paklausīgi “jēriņi”, jo noteikumos konstatēts, ka “*daudzi jauni ļaudis sāk turēt par kaunu pie otra kalpot*”. Tāpēc turpmāk neviens nedrīkstēja atvērt savu uzņēmumu, ja nebija nokalpojies noteiktu gadu skaitu un nebija no šīs kalpošanas atsvabināts. Domājams, ka tas attiecās uz cunftu zeļļiem un mācekļiem, kas laika gaitā vairs tik strikti neievēroja stingros izvirzīšanās

noteikumus. Īpaši tika pieminēti arī latvieši, jo daudzi no viņiem izvairījās no kalpošanas.

Lasot šo seno dokumentu un mazliet piepūlot iztēli, varam gūt zināmu priekšstatu par 17. gadsimta rīdzinieka dzīves stilu. Tā, piemēram, noteikumi vērsās pret paskvilu raksūtājjiem – tie bija jānodod tiesai. Noteikumi paredzēja arī it kā pašsaprotamas lietas – dievkalpojumos, sevišķi sprediķa laikā, jāatturas no plāpāšanas, kā arī uz ielām nedrīkst trokšņot. Latviešu kalpiem tika liegta skriešanās ar zirgiem, ratiem un kamanām. Varasvīriem rūpēja arī rīdzinieku *“tikumiskā stāja”*, jo bija paredzēts, ka *“palaidnīgas sievietes pa naktīm saķer un izraida no pilsētas”*.

Noteikumos bija noteiktas arī konkrētas tirdzniecības vietas. Piemēram, Zivju tirgum bija jāatrodas pa labi no Šāļu vārtiem, kurpnieki varēja tirgoties šo vārtu kreisajā pusē. Podniekiem bija jātirgojas pie Grēcinieku vārtiem.

Īpaša nodaļa bija atvēlēta arī pilsētas pirtīm un tīrības nodrošināšanai. Bija noteikts, ka jāatver vairāk pirtu un jārūpējas par to, lai tajās neizplatītos lipīgas slimības. Pirtniekiem bija uzdots *“rūpīgi rīkoties ar asiņu nolaišanu”*. Rīdziniekiem katru vakaru bija jānotīra arī sava iela, atkritumus viņi vairs nedrīkstēja izgāzt, kā līdz tam bija parasts, Rātes laukumā (!), bet bija jāizved no pilsētas. Bija aizliegts atkritumus gāzt arī Daugavā un Rīdziņā, lai tā nepiesērētu. Jāpiebilst, ka šo noteikumu rīdzinieki absolūti ignorēja un tas palika tikai vēlējuma izteiksmē. Pilsētniekiem maz rūpēja Rīdziņas liktenis. Daudz svarīgāk bija palielināt savus gruntsgabalus uz Rīdziņas krastmalas rēķina. Noteikumi arī aizliedza bojāt ielu bruģi, tiltus, koka laipas priekšpilsētās, kā arī dambjus, slūžas un dārzu žogus.

Tā kā daudzi rīdzinieki joprojām turēja mājlopus, arī šajā jomā bija īpaši noteikts, ka, piemēram, cūkas nedrīkst laist uz ielām. Pavisam drakonisks *“pants”* pauda, ka, ja kāda cūka parādās cietoksnī un uz vaļņiem, to atļauts nošaut. Tāpat arī namnieki tika lūgti *“uzcelt govīm šķūņus ārpusē, lai tās šo karaļa pilsētu vairs nepiemēslotu”*.

Laikam jau rīdzinieki visai maz rūpējās par apkārtējās vides sakopšanu, viņi joprojām, tāpat kā viduslaikos, tikai mācījās dzīvot pilsētā.

Pēc kāda kalendāra rīdzinieki dzīvoja Ziemeļu kara laikā?

46. gadā pr. Kr. Romas imperators Jūlijs Cēzars pavēlēja ar nākamā 45. gada janvāri romiešu “mēness” gada vietā ieviest “saules” gadu. Tā aizsākās reformu virkne, kuras turpinājās līdz pat 8. gadsimtam un kuru rezultātā izveidojās tā dēvētais Jūlija kalendārs. Taču, neraugoties uz vairāk nekā astoņu gadsimtu laikā veiktajiem uzlabojumiem, Jūlija kalendāram tomēr vēl piemita kāds visai būtisks trūkums – tas atpalika no astronomiskā laika. Šī starpība 128 gados gan palielinājās tikai par vienu dienu, bet jau 16. gadsimtā tā bija sasniegusi 10 dienas. Lai to novērstu, pēc astronomu ieteikuma pāvests Gregorijs XIII 1582. gadā izdeva bullu, pavēlot nākamo dienu pēc 4. oktobra skaitīt par 15. oktobri, bet, lai kalendārā un astronomiskā laika starpība atkal neatjaunotos, katrus nākamos 400 Jūlija kalendāra gadus saīsināt par trim dienām. To panāca, turpmāk no pilno gadsimtu gadiem par garajiem atzīstot tikai tos gadus, kam pirmo divu ciparu veidotais skaitlis bez atlikuma dalās ar 4 (pēc jaunā kalendāra garie gadi bija 1600. un 2000. gads, bet īsie – 1700., 1800., 1900. gads).

Rīgā jauno tā dēvēto Gregora kalendāru pirmais centās ieviest katoliskās Polijas–Lietuvas karalis Stefans Batorijs, kura 1582. gadā visā Pārdaugavas hercogistē izsludināto jauno kalendāru Rīgas rāte gan atteicās pieņemt. Taču 1584. gadā sekoja jauna, tieši Rīgai adresēta Stefana Batorija pavēle, kuras neizpildīšanas gadījumā pilsētai draudēja 10 000 dukātu liela soda nauda. Šoreiz Rīgas rātskungi apņēmas pildīt karaļa rīkojumu, bet protestantiski noskaņotajos pilsētas namniekos tas izraisīja sašutumu, kas izvērtās tā dēvētajos Kalendāra nemieros.

Katoliskās zemes sava pāvesta Gregora izsludināto jauno kalendāru pieņēma ātrāk nekā protestantu valstis. Pēdējo vidū bija arī Zviedrija, tādēļ arī Rīgā pēc pilsētas padošanās 1621. gadā zviedru karalim Gustavam II Ādolfam laiku turpināja skaitīt pēc vecā Jūlija kalendāra. Tomēr, sākoties jaunajam 18. gadsimtam, arī Zviedrija nolēma kalendāru modernizēt. Taču atšķirībā no citām zemēm zviedri jauno laika skaitīšanu gribēja ieviest nevis strauji, bet pakāpeniski. Lai to panāktu, Zviedrijā

1700. gadā, kas pēc vecā Jūlija kalendāra bija garais gads, izlaida tikai vienu dienu – 29. februāri, tā tikai par vienu dienu samazinot starp abiem kalendāriem pastāvošo starpību, kas 18. gadsimtā jau bija sasniegusi 11 dienas.

Taču Zviedrijas karaļa pilsētā Rīgā vēl 1700. gada martā par notikušajām pārmaiņām kalendārā neviens neko nezināja. Bija sācies Ziemeļu karš, un kopš februāra vidus Rīgu arvien ciešāk ielenca sakšu un poļu karaspēks. Iespējams, ka tieši karadarbības dēļ Vidzemes ģenerāl-gubernators Ēriks Dālbergs (1625–1703) informāciju par jauno laika skaitīšanu saņēma līdz ar 20. marta reskriptu un tādēļ tikai 4. aprīlī ar speciāli nodrukātu “Plakātu” varēja par to informēt pārējos rīdziniekus un tādā pat neziņā mītošos vidzemniekus. Tā mēnesi vēlāk nekā Zviedrijā, skaitot 4. aprīlī par 5. aprīlī un attiecīgi pārmainot arī turpmākos datumus, Jūlija kalendāru izsludināja arī Rīgā.

Kad 1710. gadā Rīga pēc ilgstoša aplenkuma padevās krievu armijai, pēc jaunā Gregora kalendāra bija 15. jūlijs. Taču pēc vecā stila kapitulācijas datums Rīgas pilsētā un krievu armijas noietnē atšķīrās – pēc Krievijā valdošā vecā Jūlija kalendāra, Rīga kapitulēja jau 4. jūlijā, bet Rīgas pilsētā atbilstoši zviedru izmainītajam Jūlija kalendāram šī liktenīgā diena bija jau 5. jūlijs. Zviedru reformētais kalendārs Rīgā (un arī bijušajā zviedru Vidzemē) saglabājās līdz pat 1710. gada 31. decembrim. Aiz tā nākamā diena bija svētdiena bez datuma, kas ļāva atkal atgriezties pie vecā Jūlija kalendāra.

Interesanti atzīmēt, ka Jūlija kalendārs tādā formā, kādu to tolaik pazina Rietumeiropā, arī pašā Krievijā bija ieviests pavisam nesen. Krievija gan jau 10. gadsimtā kopā ar kristietību bija pieņēmusi Jūlija kalendāru, bet bizantiešu variantā. Tas no 17. gadsimta Eiropā lietotā Jūlija kalendāra atšķīrās ar jaunā gada sākumu 1. martā un gadu skaitīšanu kopš pasaules radīšanas. Tikai 1699. gada 15. decembrī Pēteris I izdeva ukazu par kalendāra piemērošanu Rietumeiropā lietotajam Jūlija kalendāram.

Arī Zviedrija pārtrauca iesākto pakāpenisko pāreju uz jauno stilu, 1712. gadā ieviesdama vienu papildu dienu – 30. februāri jeb Uzvaras dienu (*Victorinustag*), aiz kuras nākamā diena jau bija 1. marts pēc vecā Jūlija kalendāra.

Kas tie tādi “stalkāji”?

18. gadsimta beigās, atguvusies no Ziemeļu kara (1700–1721) šausmām un postījumiem, Rīga joprojām bija otra nozīmīgākā Krievijas tirdzniecības osta. Bija sācijas samērā mierīgas dzīves posms. Rīdziniekiem vairs nebija jāuztraucas par pilsētas drošību, jo šo funkciju uzņēmas krievu karaspēks. Kā rakstīja Jānis Straubergs, Rīgas pilsoņi mierīgi nolika savus ieročus un jaunajā situācijā jutās pat ļoti apmierināti.

Priekšplānā izvirzījās pragmatiskas intereses. Apmēram viena trešdaļa rīdzinieku bija iesaistījušies tirdzniecībā. Oficiāli tirgotāju kārtā bija turīgie tirgotāji – Lielās ģildes locekļi, pavisam 8,8 % no visiem Rīgas iedzīvotājiem (dati uz 1782. gadu). 18. gadsimta beigās daudzi namnieki jau bija ieguvuši ievērojamas bagātības. Daļa tirgotāju kapitāla bija ieguldīta nekustamos īpašumos. Tirgotājam parasti piederēja mūra nams iekšpilsētā ar vienu vai vairākām noliktavām, ratnīcu un citām ēkām. Daudziem turīgajiem rīdziniekiem ārpus pilsētas bija īpašumi, kuros viņi pavadīja vasaras.

18. gadsimtā Rīgā bija vērojama vēl viena būtiska parādība – Rīga pamazām aizvien vairāk eiropeizējās. Rīdzinieki pārņēma Rietumeiropas paradumus visdažādākajās dzīves jomās – gan brīvā laika pavadīšanā, gan modē.

Sadzīvē pakāpeniski izzuda rīdzinieku senās puritāniskās tradīcijas. Atcerēsimies, ka līdz šim laikam Rīgas iedzīvotāju apģērbu un viesības stingri, kā jau tas viduslaikos bija pieņemts, regulēja “Rīgas drēbju un viesību noteikumi”, kurus katru gadsimtu atjaunoja. Mazās ģildes locekļi tagad mazāk cīnījās par savu politisko tiesību paplašināšanu. Tiem likās daudz svarīgāk panākt, lai viņu laulātās draudzenes turpmāk tiktu uzrunātas par kundzēm, bet meitas – par jaunkundzēm. Vācu namnieki varēja saģērbt savas sievas un meitas pēc pēdējās franču vai anġļu modes.

Rīgas latviešu vidē senās tradīcijas saglabājās ilgāk. Tomēr jau 18. gadsimta pirmajā pusē parādījās tā sauktie “stalkāji”, kuri bija tērpušies pēc vācu parauga šūtās “kungu drēbēs”. Tas uztrauca Rīgas vāciešus. Tāpēc rāte 1749. gada 17. jūlijā, piedraudot ar smagu sodu, aizliedza latviešiem valkāt vācu drēbes. Šo noliegumu nolasīja Jāņa un Jēzus baznīcās. Tomēr jau tā paša gada 23. jūlijā ģenerālgubernators rātes rīkojumu

atcēla. Līdz ar to latviešiem bija tiesības ģērbties tāpat kā vāciešiem. Tomēr latvieši jaunajai modei “padevās” pakāpeniski un vēl ilgi rotāja savas vecā parauga drēbes ar sudraba rotām. Turīgākie latvieši ģērbās visai bagātīgi. Par to liecina, piemēram, zvejnieku vecākā Indriķa Nariņa drēbju lādes saturs – zili nātņa svārki, olīvu krāsas kamzolis ar 24 sudraba pogām un aitas ādas oderi, melns kalmika drēbes kamzolis, pelēki audekla svārki, jūras zilās audekla bikses, brūna audekla cepure ar ādas malu. Turpat atradās arī sieviešu drānas – kamlota svārki, zaļa siltā jaka, sarkans samta ņieburs, apšūts ar plānām sudraba tresēm, četras tafta cepures dažādās krāsās, melns audekla mētelis ar lapsas ādas oderi un sudraba pogām, trīs baltas vilnas sagšas, puszīda siltā jaka.

Kas tie tādi Torņakalna spoki?

Tajos tālajos laikos, kad atgadījās šīs dīvainības, Vērman-dārzā ik solī gadījās sastapt gadus 10 vecus puisēļus, kas ļuļķēja kaļķīšus, svinīgi pakšķināja lieliskās vectēvu pīpes garos kātos, bet pieaugušajiem tika oficiāli ieteikts apdzerties līdz nemaņai jau no agrā rīta...

Un tad tas gadījās! Ap to vietu, kur tagad jau kuro gadu desmitu atrodas Torņakalna dzelzceļa stacija, tajā laikā, t.i., ap 1831. gadu, bija “zastava” – krievu militārais postenis. Tā uzdevums bija kontrolēt katru gājēju un braucēju, nevēlamiem aizšķērsojot ceļu ar nolaižamo bomi.

Kādā pievakarē postenim no Rīgas puses tuvojās mazs, sīks vīrelis un dimdošā balsī uzkliedza sargam: “*Tūdaļ pacel bomi, ka varu iet tālāk! Man steidzams darbs darāms!*” – “*Tāds knislis varot izlīst bomim pa apakšu!*” sargs smējies līdz asarām. Bet... tai brīdī bomis ar varenu blīkšķi atsprādzis vaļā, vīrelis pārtapis par milzi un lēkšus aizlēkšojis Jelgavas virzienā... Tai pašā naktī jelgavnieki sākuši birt kā lapas pēc pirmajām rudens salnām. Teika vēstī: “*Milzis bijis pats kolieris.*” Patiesi, vēsture mums atstājusi ziņas, ka 1831. gadā Rīgā plosījusies holeras sērga.

Mijās gadsimti, ritēja gadu desmiti. Pāri Latvijai un Rīgai noplanda citu sērgu drūmie mākoņi – divu nešķīsteņu savienībā pāri mūsu ziedošām druvām, tēvtēvu pilskalniem un svētbirzīm vēlās brūnā mēra zilpelēkie vāli... Pēcāk uzplūda sarkanā migla, kas nebūt nebija saudzīgāka par

*Piemineklis represētajiem Torņakalnā (2001).
Tēlnieks Pauls Jaunzems. A. Velces foto*

pašu “sendienu kolieri”... Arī tās pēdas palikušas Torņakalna dzelzceļa stacijā... 16 000 dzīvību tā “izkaisīja” taigas biezokņos, tundras klajumos, Tālo ziemeļu gulagos...

Atceroties svešumā un nebrīvē aizritējušas dzīves un bojā gājušos, Torņakalna stacijā stāv lopu vagonš un piemiņas akmens vēstī – “1941. gads”. Tas ir laiks, kad pāri mūsu brīnišķās zemes ārēm tvanēja Baigā vasara...

Bet šodienīgie spoku stāsti, tāpat kā sendienu nostāsti, vēstī – netīra sirdsapziņa nedod mieru... Un Torņakalna spoki, jādomā, uzmeklē savus džinus...

Tur reiz bija grezns nams!

Netālu no kādreizējām Māras dzirnavām tajos laikos daudzos Pārdaugavas iedzīvotājos gan apbrīnu, gan skaudību izraisījis grezns bagātnieka Pandiera nams. Dzimta dzīvojusi greznībā un pārpilnībā. Bet

iepretim Pandiera namam stāvējusi maza pa pusei zemē nosēdusies mājele. Tajā dzīvojuši divi vecīši, un bieži vien viņu vakariņas bija... atskaņas no bagātnieku nama – gardās smaržas, trauku šķinda, līksmi smieklī... Kādu vakaru, kad vecīši, sēdēja savas būdeles priekšā un raudzījās saules rietā, pienāca baskājaina sveša sieviete, ģērbusies zemiņas drānās, un vaicājusi pēc Pandiera nama. Vecīši laipni parādījuši, bet sieviete sacījusi: “Ilgi izmeklējos! Mums drusku jāizlīdzinās. Gan par mani vēl ko vairāk dzirdēsīt.”

Vecīši dodas pie miera. Taču nākošais rīts ataut pārsteigumu pilns.

Bagātnieka Pandiera namā valda klusums. Tas ir neparasti. Kas atgadījies? Izrādās – bagātais un dižmanīgais Pandieris un visi viņa kalpotāji miruši, iepriekšējā vakarā tos “apciemojusi” holera. Apmiruši arī citi tuvējo māju iemītnieki. Tikai abi vecīši paliek dzīvi. Tādi ir tie stāsti par Torņakalna spokiem.

Vēl jāpiebilst, ka Pārdaugava nav vienīgais Rīgas rajons, kurā pārpilnam saglabājušies daždažādi nostāsti par spokainām, pārdabiskām parādībām.

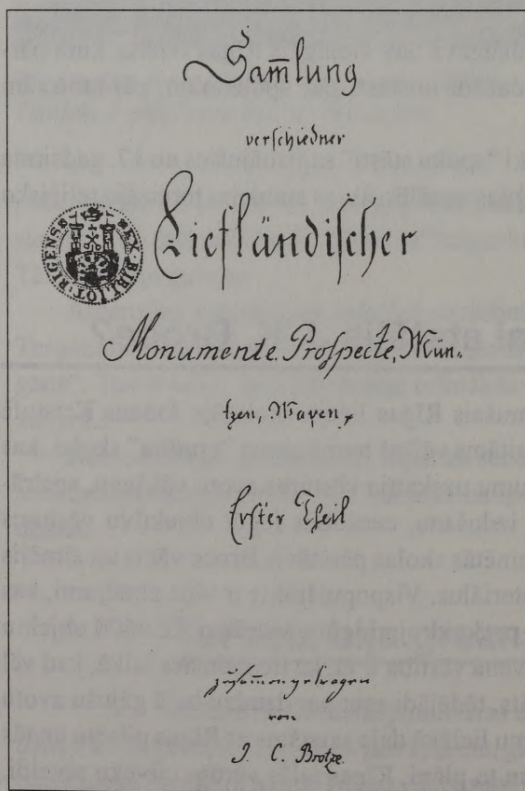
Apbrīnojami reālistiski “spoku stāsti” saglabājušies no 17. gadsimta sākuma Rīgas jezuītu kolēģijas annālēs. Tajos atainojas toreizējo reliģisko cīņu norises.

Ko Rīgai atstājis J. K. Broce?

Gerlicā dzimušais Rīgas liceja skolotājs Johans Kristofs Broce (1742–1823) pieskaitāms vēlinā humānisma “erudītu” skolai, kas par galveno dzīves uzdevumu uzskatīja vēstures avotu vākšanu, apstrādāšanu, salīdzināšanu un izdošanu, cenšoties iegūt objektīvu vēstures attēlojumu. Kā apzinīgs minētās skolas pārstāvis Broce vācīs un zīmējis visdažādākos vēstures materiālus. Vispopulārākie ir viņa zīmējumi, kas papildināti ar rakstiskiem paskaidrojumiem – vairāk nekā 4600 objektu uz 4800 lappusēm. To galvenā vērtība ir tā, ka tie radušies laikā, kad vēl nebija izgudrots fotoaparāts, tādējādi esot par daudz bojā gājušu avotu vienīgo fiksāciju. Zīmējumu lielākā daļa saistāma ar Rīgas pilsētu un tās apkārtni – ainavas, ēkas un to plāni, Rīgas ielās vēroto cilvēku atveidi.

Atsevišķu grupu veido citu Latvijas pilsētu un lauku, kā arī Igaunijas ģeogrāfisko vietu zīmējumi. Nozīmīgu zīmējumu daļu veido Rīgas un tās atsevišķu daļu plāni no 1656. līdz 1812. gadam. Broces savāktais un zīmētais materiāls ļauj izsekot Rīgas silueta attīstībai no 16. gadsimta vidus līdz 18. gadsimta beigām. Viņa krājumā atrodami gan vissenākie mums zināmie Rīgas skati, gan vēlākie publicējumi – citu autoru un paša oriģinālzīmējumi un kopijas.

Skolotāja interešu loks ir bijis ļoti plašs – atsevišķs manuskripts veltīts Rīgas u. c. arhibīskapu, bīskapu, domkapitulu, prāvestu, dekānu, klosteru abatu, ordeņa mestru, komturu, pilsētu, dižciltīgo zīmogiem, kas nozīmēti no dažādu arhīvu dokumentiem un papildināti ar oriģināliem rakstu paraugiem un rakstu abreviatūru atšifrējumiem. Bagātu informāciju sniedz

J.K. Broces krājuma
 "Dažādi Vidzemes
 pieminēkļi, skati,
 monētas, ģerboņi u.c."
 1. sējuma titullapa

Broces sadzīves ainu, darbarīku, transportlīdzekļu, monētu, pilsdrupu, muižu, baznīcu, pieminekļu un to uzrakstu, dzimtu vabeņu u. c. zīmējumi, kuriem pievienoti apraksti, ģeoloģiskās u. c. ziņas. Bez ievērtības nav atstātas arī Rīgas manufaktūras, Rīgas ūdensapgāde, tilti un osta. Pēc Broces zīmējumiem iespējams iepazīt Rīgas tuvumā bijušās 18. un 19. gadsimta mijas izprieču un vasaras izbaukumu vietas, krogus, traktierus un muižas – Berbeķus, Doli, Ikšķili, Inčukalnu, Jumpravu, Olaini, Piņķus, Ropažus u. c.

Rīgas pilsētai Broce nodevis sējumus, kuros sakopotas Rīgas annāles, vietējo dzimtu ģeoloģija, retu, vēl neiespiestu dokumentu noraksti un ziņas, sīki iespieddarbi – cenrāži, plakāti, apsveikumu runas, dzejoļi, zvērestu formulāri, instrukcijas, arī Broces paša apcerējumi par Rīgas vēstures notikumiem (materiāli hronoloģiski aptver laika posmu no 13. gadsimta līdz 19. gadsimtam). Pavisam publicēti 150 Broces darbi un raksti, no tiem 18 pēc viņa nāves.

J.K. Broces atstātā mantojuma unikumi ir nozīmīga daļa vēstures un kultūras izpētei.

Kas saimnieko Kleistu muižā?

“Mūsdienās Kleistos atrodas Mikrobioloģijas un virusoloģijas institūts,” teikts paskaidrojošā tekstā, kurā iztirzāts J.K. Broces zīmējums “Skats uz Kleistu muižu pie Spilves, vienu jūdzi no Rīgas, 1793. gadā.”

“Kleistu muiža kopš 1998. gada 1. decembra ir nodota Valsts nekustamā īpašuma aģentūrai, kura savukārt apsaimniekošanas tiesības uzticējusi SIA “Vācele”. Brauksim paskatīties,” bilst institūta darbiniece.

Muižas jumta kore vīd turpat pāri ceļam, iepretī institūta korpusiem ieslēpusies kokos. Bet ceļš vijas līkumu līkumos un domās var pārcelties J.K. Broces laikā. Toreiz, pirms vairāk nekā 200 gadiem, Kleistu muižā saimniekoja īpašnieki, kuriem interesēja lauksaimniecība. Šis lauksaimnieciskais virziens tolaik bija Kleistu muižas atšķirības zīme. 4000 pūrvietu lielā platībā 1500 pūrvietu aizņēma mežs, 500 pūrvietās vēji dzenāja kāpu

smiltājus, 750 pūrvietu bija sadalītas vienpadsmit dzimtļaužu saimniecībām. Pārējā zemē – 1250 pūrvietās viņoja labības lauki, pļavas, plauka dārzi. 1764. gadā, kad muižu ieguva Rīgas rātskungs Gothards Fēgezaks (1723–1792), tā bija grezna jaunlaulāto – Gotharda Fēgezaka un birģermeistara Andrē meitas īpašums. Tolaik muižā bija kungu nams, kungu ērbēģis un nomnieka dzīvojamais namiņš.

Izmeklēta, izsmalcināta greznība valdījusi kungu namā. “*Apakšstāva telpu griesti bija ar ģipša segumu un stuka rotājumiem, sienas – klātas ar apgleznotu audumu.*” Katrai telpai bijusi sava noskaņa. Zālē valdījušas Itālijas ainavas. Viesistabu rotāja gaumīgas augļu un puķu kompozīcijas, bet vienā no viesistabām bija atainoti 18. gadsimta 60. gados Daugavā būvēti dambji. Ēdamistabas sienas iepriecināja ar meža ainavu un 18. gadsimtam raksturīgiem medību skatiem. Kopainu papildināja ar safjānādu pārvilkta lieliskas mēbeles, venēciešu un holandiešu spoguļi un īsti holandiešu krēsli.

Augšstāvā mansardos īpaši grezni un ar lielu gaumi bija iekārtotas guļamistabas.

Līdz mūsu dienām saglabājies kungu nams.

Nomnieku namiņā 19. gadsimta sākumā dzīvoja brāļi Dumpji – bijušie

Skats uz Kleistu muižu pie Spilves, vienu jūdzi no Rīgas, 1793. gadā.

J.K. Broces zīmējums

Kleistu muižas dzimtcilvēki. 1838. gadā Andrejs un Georgs nopirka arī Lieldammes un Mazdammes muižas. Bet kungu nama pēdējā Fēgezaku dzimtas īpašniece Kleistos apmetās tikai vasarā un, pulcinot ap sevi augstāko aprindu viesu barus, vadīja bezrūpīgas dienas, kamēr zemnieku pienākumos ietilpa arī 240 birkavas jeb 39 tonnas siena sagāde un izbarošana viesu zirgiem.

Šodienīgā Kleistu muižā zudis jebkāds muižnieciskums. Tā ir vieniņa, noplukusi, krūmos un ozolājos ieslēpusies ēka, kas gaida sava "koka mūža norietu..."

Bet varbūt kāds skaistas vietas, dabas klusuma un lakstīgalu treļļu tīkotājs, kam netrūkst līdzekļu, to gribētu glābt? Vēl nav par vēlu.

Bet pagaidām tās sargs un sendienu varenības liecinieks ir tūkstošgadīgais Kleistu ozols.

Kurā no Pierīgas muižinām bija iekārtots Veimāras galma dārza teātra dubultnieks?

Bija saulaina diena, zeltaini "zaķīši" lēkāja sirmvecu liepu kuplajās lapotnēs un vizuļoja Daugavas ūdeņos. Vai tas var būt, ka pirms vairāk nekā 250 gadiem šis pats liepu dzīvzogs kalpoja par aizmugures kulisēm teātra skatuvei, kur spēlēja Šekspīra "Hamletu", Bomaršē "Seviljas bārdzini", Šillera "Mīla un viltus"? Un līdzās profesionāliem, teicami izglītotiem mūziķiem orķestri spēlējuši arī latvieši no dzimtlaužu vidus? Staigāju pa Liepu parku Doles salā un mēģināju uzburt šo teātra skatuvi un velēnu sēdekļus, kas pusaplī ietvēruši 18. gadsimta dabas teātri.

Tas viss risinājies pēc tam, kad 1756. gadā Doles muiža tika iekļāta valdības padomniekam vācu baronam Oto fon Ftinghofam. Šis Krievijas valdības padomnieks piederēja pie bagātākajiem Vidzemes muižniekiem, ieņēma augstu sabiedrisku stāvokli Baltijas privilīģētajā sabiedrībā un bija liels mākslas pazinējs, cienītājs un mecenāts.

Viņš 1782. gadā Rīgā Lielajā Ķēniņu ielā 4 (tagadējā Riharda Vāgnera

ielā) uzcēla namu. Augšējo stāvu nodeva savulaik tik pretrunīgā Muses kluba locekļu rīcībā, bet pirmajā stāvā iekārtoja teātri ar 500 skatītāju vietām. Teātris pastāvēja 66 gadus. Tajā bija laba teātra trupa ar 40 aktieriem un orķestris ar 24 mūziķiem. Teātra izrādes un baleta vakari notikuši četras reizes nedēļā.

Itin bieži barons fon Fītinghofs savus aktierus un mūziķus vedis uz Doles muižas Liepu parku, kur teātra skatuves, solu iekārtojums (pat uz velēnu sēdekļiem), apgaismojums, eju plānojums un viss cits bijis pilnīgi identisks Veimāras galma dārza teātrim.

Teātra izrādes Doles muižas Liepu parkā turpinājās arī pēc tam, kad Fītinghofs Doles muižu pārdeva kādai Katrīnai fon Boiei. Mākslas mecenāts ieradās ar savu teātri jau kā viesis – un viņu uzņēma ar sajūsmu...

Sirmvecās Doles muižas Liepu parka liepas klusi čabina lapotnes, ik pa brīdim iešalcas skaļāk, kad no Daugavas uzvēdī spēcīgāka vēja brāzma, mēness spoguļojas upes ūdeņos un senie notikumi šķiet kā tālo laiku leģendas. Dolē – Veimāras galma dārza teātra precīza kopija... Un tomēr tā tas bija.

Kad Rīgā parādījās pirmais preses izdevums latviešu valodā?

Latviešu preses sākumi Latvijā meklējami bijušās Kurzemes hercogistes galvaspilsētā Jelgavā, kur iznāca žurnāls “Latviska Gada Grāmata” (1797–1798) un “Latviešu Avīzes” (1822–1915). Taču pa īstam latviešu periodika 19. gadsimtā varēja uzplaukt tikai tur, kur koncentrējās pamatiedzīvotāju saimnieciskā, kultūras un politiskā dzīve, un tā bija Rīga – visas Latvijas dabiskais ģeogrāfiskais centrs. Tā konjunktūra, kas ietekmēja šīs pilsētas dzīvi, arvien vairāk ietekmēja arī nacionālās preses attīstību.

To labi saprata Rīgas Jāņa baznīcas latviešu draudzes virsmācītājs Hermanis Treijs (1794–1849) un nodibināja nedēļas avīzi “Tas Latviešu Ļaužu Draugs” (no 1838. gada nosaukums “Tas Latviešu Draugs”), pats

uzņemoties kā izdevēja, tā redaktora pienākumus. Četru lappušu lielā laikraksta pirmais numurs iznāca 1832. gada 1. janvārī. Izdevums piedzīvoja 14 gadus ilgu mūžu, un visu laiku to vadīja H. Treijs.

Lai gan viņa avīze iznāca Latvijas metropolē, tā faktiski kalpoja visas Vidzemes vajadzībām (kurzemnieki lasīja galvenokārt Jelgavas laikrakstu). Tāpēc Rīgas materiālu tajā nebija daudz. “Draugam” bija feodāli klerikāls raksturs (gan ne tik spilgti izteikts kā “Latviešu Avīzēm”). Tā pielikums publicēja galvenokārt sprediķus, kā arī garīgā satura rakstus un dziesmas.

Neraugoties uz to, “Draugam” bija sava vieta latviešu tautas – pirmām kārtām zemniecības garīgajā dzīvē un ir sava vieta Latvijas žurnālistikas vēsturē. Žurnāls vispirms labāk vai sliktāk veica preses galveno uzdevumu – informācijas izplatīšanu. Tajā varēja atrast ziņas par jaunākajiem notikumiem kā pašu zemē, tā Krievijā un visā pasaulē. “Draugs” ik pārnedēļas iepazīstināja lasītājus ar cenām Rīgas tirgū. Sprototams, ka nedēļrakstā, tāpat kā visā tā laika presē, dominēja informācija par dabas kataklizmām un augstslabdzimību gaitām. Būtu nepareizi sacīt, ka tas neinteresēja arī latvisko auditoriju.

“Draugs” regulāri ievietoja populārzinātniskus rakstus dabaszinātņu, ģeogrāfijas un vēstures jautājumos. Tas 84 (!) turpinājumos publicēja Liepupes mācītāja Velliga opusu “Tās īsas ziņas par mūsu pasauli jeb zemi”, kas pēc būtības bija pirmā ģeogrāfija latviešu valodā. Sešos laidienos varēja lasīt aprakstu par Pēterburgu. Īsākas apceres bija par Sāmsalu, Itāliju un citām tuvām un tālām zemēm.

H. Treija izdevums sniedza elementāras ziņas par Zemi, Sauli, Mēnesi un zvaigznēm. Valoda bija ļoti populāra, kur iespējams, paskaidrojot ar salīdzinājumiem no ikdienas dzīves.

“Draugs” deva padomus saviem lasītājiem vai visās lauksaimniecības nozarēs. Vispirms tas mācīja zemniekus, “kā zemīte mīļa jāstrādā un jākopj, lai viņas augļi vairotos un zemnieku dzīvošana labumā ietu”. Sarunu veidā bija paskaidrota “jauna derīga vīze, [kā] lopus barot”. Atsevišķās publikācijās tika pamācīts, kā kopt mežus un audzēt apiņus. Mazāk bija ievērota mājturība, taču arī te dažu derīgu recepti varēja atrast.

Žurnāla autoru lielākā daļa bija vācu mācītāji un literāti. Taču H. Treijs deva vārdu arī topošajiem latviešu rakstniekiem Ansim Leitānam (1815–1874), Ansim Līventālam (1803–1878), Jānim Ruģēnam (1817–

Kas bija pirmais latviešu populārzinātniskais žurnāls?

Pieaugot latviešu tautas izglītības līmenim 19. gadsimta otrajā pusē, sākās nacionālās preses diferenciācijas process. Veidoja īpašus izdevumus zemniekiem, tieslietu interesentiem, literatūras cienītājiem utt. Viens no tādiem bija populārzinātnisks nedēļraksts "Pasaule un Daba", ko sāka izdot 1875. gada 5. jūlijā. Tā izdevējs un redaktors bija pazīstamais jaunlatviešu kustības darbinieks, valodnieks un publicists Kaspars Biezbārdis (1806–1886). Viņa tuvākais palīgs bija Kārlis Štālbergs (1837–1895).

Pats par sevi saprotams, ka izdevuma pirmais pienākums grībot vai negrībot, kā bija teikts tā programmas rakstā ar pieticīgu nosaukumu "Mūsu Lapa", bija sniegt saviem lasītājiem "pavēlēšanas, kas nāk no augstas valdīšanas puses". Pārlapojot žurnāla komplektu, var pārliccināties, ka šo solījumu K. Biezbārdis pēc būtības ignorēja.

Zināmu vietu izdevumā ieņēma apsoltās "visjaunākās ziņas". Tās vēstīja galvenokārt par dabas stihijām, sērgām, epidēmijām u.c. nelaimēm kā Latvijā, tā krievu guberņās un arī ārzemēs. Protams, neizpalika informācija par karaļu un ķēniņu kronēšanu, viņu atpūtu un aiziešanu viņšaulē.

Bet ne tas bija galvenais. Galvenais bija precīzi pateikts izdevuma nosaukumā – pasaule un daba. Šo jēdzienu izskaidrošanai dažādos aspektos lielāki vai mazāki raksti, nereti pat vairāki bija veltīti katrā žurnāla numurā.

Darbs sākās jau ar pirmo burtnīcu, kurā bija ievietots raksts "Debesis". Tajā tika populārā veidā apskatīta visuma uzbūve, zvaigžņu atrašanās vietas un nosaukumi, Saules un Mēness vieta kosmiskajā sistēmā u. tml. jautājumi. Žurnāla nākamajā laidienā varēja lasīt apceri, kas izskaidroja, kālab Zeme, Saule un Mēness ir apaļi. Apjomīgā rakstā "Vispārīgās ziņas par zemes bumbu" bija sīki pastāstīts par planētas virsmu, pussalām, pasaules okeāniem, lielākajām upēm un ezeriem, augstākajiem kalniem utt. Apskatā "Ūdens", kas turpinājās vairākos numuros, nezināms autors (gandrīz visi materiāli žurnālā bija bez paraksta; jādomā, ka daļa no tiem piederēja K. Biezbārža spalvai) raksturoja jūras un upju ūdeni, tā sastāvu

un pētīšanu, zivis un zemūdens augus. Runājot par ūdenslīdēju darbu, viņš atzīmēja, ka “katra dūša to nepanes tur apakšā”, jo jāstrādā ir pat 300 pēdu lielā dziļumā.

Jādomā, ka zemniekiem lieti noderēja divos laidienos ievietotais raksts “Mūsu arāmā zeme”, kas sniedza vērtīgu informāciju par augsnes sastāvu un tās mēslošanu. Šķiet, ka visiem bija interesanti lasīt par mēriem un svariem, gaisu, akmeņiem, bitēm un līdzīgām lietām.

K. Biezbārža izdevums iespieda vairākus saturīgus ģeogrāfiskus aprakstus par dažādiem Krievijas un ārvalstu novadiem un vietām. Rakstā “Par Sibēriju” runa bija ne tik daudz par šo reģionu kā izsūtījumu vietu (to cenzūra arī nebūtu atļāvusi publicēt), bet tā ekonomiku un attīstības perspektīvām. “Kaukāzija” – tā saucās plašs ģeogrāfisks un etnogrāfisks apcerējums par šo Krievijas sagrābto novadu. Lūk, kā tajā, piemēram, raksturoti čečeni: *“Ciets prāts, naudas kārība, neuzticība un atriebšanās tiem piemājo, bet čečeniem netrūkst arī labu tikumu.”* Kādā citā publikācijā “Uz Ķīnas zemi!” par tās iedzīvotājiem sacīts: *“Ķīniešu tauta ir ļoti čakla un taupīga tauta. Ļoti ciena savu ticību.”*

1876. gada 20. martā K. Biezbārdis bija spiests pārtraukt “Pasaules un Dabas” izdošanu, jo pret progresīvo žurnālu vērsās vietējā administrācija, kā arī Rīgas Latviešu biedrības konservatīvā virsotne. Divus numurus tomēr vēl izdevās laist klajā.

Kad Rīgā iznāca pirmais latviešu dienas laikraksts?

Mūsdienās vai katram preses lasītājam ir skaidrs, ka labas ir nedēļas avīzes, bet vēl labākas – dienas avīzes. Īpaši attiecībā uz informācijas prezentēšanas aktualitāti un operativitāti. Latviešu izdevēji un žurnālisti, sekojot lielo kaimiņvalstu piemēram, pie tādas domas pirmo reizi nonāca jau 19. gadsimta 70. gadu otrajā pusē, kad augsts Vidzemes guberņas ierēdnis un Rīgas Latviešu biedrības pirmais priekšnieks Bernhards Dīriķis (1831–1892), kas bija jau uzkrājis pieredzi žurnālistikā, kopš 1868. gada izdodot nedēļrakstu “Baltijas Vēstnesis”, stājās pie dienas avīzes dibināšanas. Viņš bija izvēlējies šim nolūkam labvēlīgu laiku.

Kāpēc? Pirmkārt, latviešu lasītprasme šajā posmā bija sasniegusi jau pietiekami augstu līmeni, kas garantēja izdevumam vajadzīgo auditoriju. Otrkārt, bija sācies krievu–turku karš (1877–1878) un, kā zināms, šādi neordināri notikumi vienmēr saista plašu sabiedrības aprindu uzmanību. Treškārt, 1877. gadā pieņemtais jaunais pilsētu vēlēšanu likums, kas ievērojami paplašināja balsotāju loku, varēja kļūt par vienu no apskatāmākajiem jautājumiem presē.

Ķeroties, kā saka, vēršim pie ragiem, B. Dīriķis 1877. gada 12. augustā laida pasaulē 4 lappušu liela dienas laikraksta (neiznāca svētdienās un svētku dienās) “Rīgas Lapa” pirmo numuru. Tā metiens svārstījās no 1200–1500 eksemplāriem. Tā kā B. Dīriķim nebija pa spēkam vienlaikus vadīt divus izdevumus, viņš par *RL* faktisko redaktoru uzaicināja jauno juristu Frici Veinbergu (1844–1924), kas gan pakāpeniski izvērtās par visnotaļ reakcionāru žurnālistu un politiķi.

Katra avīzes numura pirmajā lappusē varēja lasīt lielāku vai mazāku apskatu “No karalauka”. To papildināja informācija citās lappusēs: ziņas par tālajā frontē ievainoto karavīru nogādāšanu Rīgas hospitāļos, par turku karagūstekņu atvešanu, ziedojumu vākšanu kara vajadzībām utt. Varēja lasīt arī Balkānos kritušo sarakstus, kuros diemžēl bija arī ne mazums latviešu uzvārdu. Toties, kad krievu karaspēkam izdevās ieņemt Pļevnu, *RL* šim nolūkam veltīja ievadrakstus divos laidienos, aizgūtnēm slavinādama uzvarētājus.

Rīgas un citu pilsētu domju vēlēšanu kampaņu avīze sāka ar nostādnes rakstu “Jaunie pilsētu likumi”. Tajā bija sacīts: “*Vecie, ērmīgie Baltijas pilsētu iestādījumi (rātes – R.T.) bij mūsu tagadējam laika garam (...) ļoti pretī. Beidzot tie ir krituši. Jaunie likumi ir rūpīgi jāpārspriež, lai balsotāji varētu iepazīties ar savām tiesībām un izraudzītos domei derīgākos locekļus.*” Publikācija beidzās ar vārdiem: “*Mēs ceram, ka latvieši rokas klēpī neturēs.*”

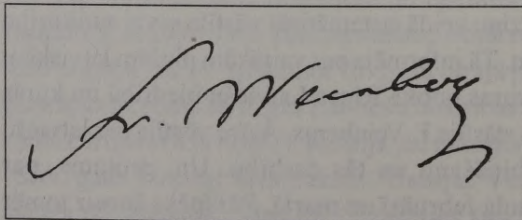
RL kā ievadrakstu, tā ziņu veidā sistemātiski vēstīja savai auditorijai par gatavošanos vēlēšanām. Tā informēja par vairākām plašām latviskām iedzīvotāju sanāksmēm, kuras notika Rīgas Latviešu biedrībā un kurās par gaidāmo akciju parasti stāstīja F. Veinbergs. Avīze vēstīja par latviešu vēlēšanu komitejas nodibināšanu un tās darbību. Un, protams, par balsošanas norisi 1878. gada februārī un martā. Pārspēks šoreiz tomēr

*Iznāca no 1877. gada līdz 1880. gadam.
Redaktors F. Veinbergs*

vēl izrādījās vācu birģeru pusē. *RL* bija spiesta konstatēt, ka no 72 domnieku vietām latviešiem izdevās iegūt tikai divas.

Profesionāli pildot preses galveno misiju – pēc iespējas plaši un vispusīgi informēt sabiedrību, laikraksts sniedza saviem lasītājiem ne tikai Latvijas, Krievijas un ārzemju ziņu panorāmu, bet – pats galvenais – izsmeljošu Rīgas informāciju. Vispirms tās bija ekonomiskās uzziņas: tirgus

F. Veinberga paraksts

ziņas, preču cenas, “biržas un andeles ziņas” un “banku diskonto priekš vekseļiem”.

Gandrīz katrā *RL* laidienā varēja atrast datus par Rīgas ostā ienākušajiem un no turienes aizgājušajiem kuģiem, norādot to nosaukumus, šķiperu uzvārdus, maršrutus un kravas. 1877. gada 21. septembrī, piemēram, ostā pietauvojās 49 kuģi, bet prom devās 5; nākamajā dienā attiecīgi 22 un 6.

Tikpat skrupuloza bija rubrika “Dzelzceļa braucieni”, kura sniedza ziņas par vilcienu atiešanas un pienākšanas laiku Rīgas stacijā un gala punktos (Daugavpilī, Liepājā, Bolderājā utt.), turklāt tika norādīts kustības laiks arī lielākajās starpstacijās.

Pats par sevi saprotams, ka *RL* informēja iedzīvotājus par dievkalpojumiem pilsētas baznīcās un tur uzsuktajiem. Tāpat rīdziniekiem noderēja ziņas par Rīgas kapos apglabātajiem: viņu vārdi, uzvārdi, profesija un vecums.

Kas attiecas uz pilsētniekiem kopumā, tad, pēc avīzes datiem, 1867. gadā viņu bija 102 590. Dominēja vācieši – 43 980. Rīgā mājāja 25 772 krievi, 24 199 latvieši, 5254 ebreji utt.

1880. gadā nodibinājās akciju sabiedrība “B. Dīriķis un biedri”. Tā ar 1. jūliju pārtrauca *RL* izdošanu, pārvēršot par dienas avīzi “Baltijas Vēstnesi”.

Rīga – pirmā latviešu satīriski humoristiskā žurnāla mājvieta

Ja atskaita varbūt vienīgi baznīcas un tamlīdzīgus specifiskus preses izdevumus, tad gandrīz jebkurš cits sevi cienošs laikraksts un žurnāls cenšas ierādīt savās slejās arī lielāku vai mazāku vietu humora un satīras materiāliem. Latviešu periodikā šo tradīciju aizsāka “Pēterburgas Avīžu” (1862–1865) pielikums “Dzirkstele” (vēlāk saucās “Zobugals”). Taču līdz pat 20. gadsimta sākumam šī tematika palika laikrakstu pielikumu un kalendāru ietvaros. Plašāku, bet ne plašu ceļu tai pavēra iepriekšējās cenzūras atcelšana 1905. gada beigās un preses izdevumu reģistrācijas sistēmas ieviešana.

Šo apstākli izmantojot, aktieris un literāts Kārlis Mačernieks (1864–?) sāka 1905. gada decembrī izdot 8–16 lappušu biezu žurnālu ar izaicinošu nosaukumu “Ņirga”. Tā kā tā izdevēja un redaktora vārds ir maz pazīstams, vispirms jāsaka daži teikumi par viņu. 19. gadsimta 70.–90. gados K. Mačernieks bija tipogrāfijas īpašnieks un grāmatu izdevējs Cēsīs. Pēc tam dzīvoja Rīgā kā ceļojošs aktieris un kupletists. Tulkojis vai lokalizējis ap 30 lugu. Arī pats sarakstījis dažas diletantiskas ludziņas. Viņa biežāk lietotais pseidonīms bija Reķu Viesons.

“Ņirgā” publicēto materiālu palete gan satura, gan žanru ziņā bija visnotaļ bagāta. Tur bija humoristiski un satīriski stāstiņi, joku ludziņas, feļetoni, anekdotes, kuplejas, epigrammas. Daudz bija parodiju kā prozā, tā dzejā. Žurnāls nekautrējās parodēt arī Rūdolfu Blaumani, Jāni Poruku, Andrievu Niedru un citas autoritātes. Gandrīz visus materiālus tas publicēja bez paraksta vai ar pseidonīmu. Pēc būtības vienīgais atpazīstamais autors bija talantīgais satīriķis Juris Puriņš (1875–1956), kas gan vairāk zināms šajā un citos līdzīga rakstura izdevumos ar pseidonīmu Līvu Jurka (1906. gadā viņš rediģēja satīriski humoristisku žurnālu “Rīkstes”). “Ņirga” ievietoja daudz augstā mākslinieciskā līmenī izpildītu karikatūru, taču to autori arī diemžēl nav zināmi.

Žurnāla materiālu saturiskā amplitūda bija plaša – no sadzīves līdz politikai. Uzskatāmības labad citēsim dažus no tiem.

Истabas meita: Katin, mans mīļais fakais, undrapceeris Kiplots, man paleel neustijigs. Ko lai nu daru, lai tas man atkal buhtu ustijigs?

Кећтсћа: Ја, тћ то нем! Пее дасћем јау палићсћ кафеја ар балимаисћ, бел јити пат грехћи апмееринами ар сћћинки и дефам.

Маса.

Plahni.

Andreews: Nē nu frizit, kur esam noftunufshi ar saween ideovumeen. Wehders sacht waj peekaltst pee muguras laula.

Frizis: Ko nu dihschajees, gan jau „funzi” muhs atkal usbaros, kad buhtin wiineen iskarofufshi jaunus slaufshu laifus.

Andreews: Gruhiti tizet! Man leekas ta ar to iskarofshanu deefin tā ces!

Frizis: Tu, tad tee muhs panems lihdsi us „foterlandi.”

Andreews: Dar ko?

Frizis: Dar pifeereem.

Ureejmons.

„Most ar sojialistēm!“

Wah3u birģeleene (grahmatu meitalā): Euhdse
man to farkan hejt „Most ar sojialist!“

Grahmatu tirģotajs: Waj tad juhs,
kunds, to pašči lašfeet?

Wah3u birģeleene: Ģui ne, es dahwinasch

saw kalpon, ta ir leel sojialistin. Un tad win buhs
išo hejt „Most ar sojialist!“ lašjuf, tad es šin drošč
-- ta buhs labojufs un nebuhs wairs sojialistin...

Wah3u šinat, tā to dar, meiu hjer! -- --

Waldmeers.

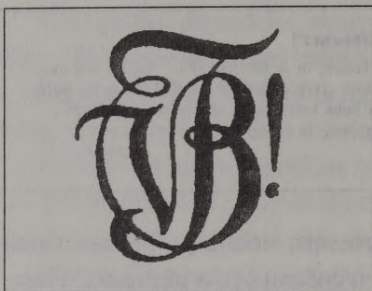
Šādas un līdzīgas publikācijas, protams, nebija pa prātam varas iestādēm, un 1906. gada jūlijā “Nīrgas” izdošanu nācās pārtraukt. Tiesa, atsevišķi tās numuri ar pārtraukumiem turpināja vēl iznākt no 1908. gada februāra līdz 1914. gada jūlijam. Taču lasītāju žurnālam netrūka, par ko liecināja tā metiena pieaugums šajā laikā no 1,5 līdz 7 tūkstošiem eksemplāru.

Kad Rīgā dibināta pirmā studentu korporācija?

Studentu korporāciju pastāvēšana ir saistīta ar klasisko universitāšu vai kādu citu augstskolu darbību. Eiropā studentu korporāciju pirmsākumi ir ļoti seni. Tās līdz ar universitātēm 11. un 12. gadsimtā nodibinājās Boloņā, Parīzē, Padujā un Toledo. Sākumā noteiktas teritorijas svešzemju studenti organizējās atsevišķās nacionālās biedrībās (nācijās), kur dzimtajā valodā (atšķirībā no mācību oficiālās latīņu valodas) diskutēja par izglītības, zinātnes un kultūras jautājumiem, reizēm atbilstoši viduslaiku garam ar ieročiem aizstāvot arī savu godu. Studentu organizēšanas tradīcijas 15. gadsimtā pārņēma universitātes Čehijā un Vācijā. Tur parādījās jauna veida studentu organizācija bursa – brālībā sastāvoši un kopā atsevišķās mītnēs dzīvojoši viena novada studenti.

Baltijā (Tērbatā) un Rīgā studenti organizējās lielākoties Vācijas universitāšu tradīciju garā.

Rīgā pirmo augstskolu – Baltijas Politehnikumu ar 15 klausītājiem – atklāja 1862. gada 2. oktobrī. Tāpēc arī pirmā studentu korporācija šeit nodibinājās tikai 1865. gada 13. novembrī ar nosaukumu *Fraternitas Baltica* pie Baltijas Politehnikuma. Līdz 19. gadsimta beigām tajā iestājās dažādu tautību studenti, bet vēlāk palika tikai vācieši. Jau no paša sākuma korporācijā darbojās Dž. Ārmitsteds, kas vēlāk no 1901.–1912. gadam

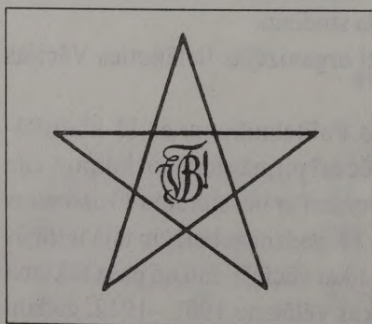

*Studentu korporācijas Fraternitas
Baltica cirķelis*

pildīja arī Rīgas pilsētas galvas pienākumus. Šie studenti nēsāja krūšu lentes, deķeli un nozīmes krāsās: sarkans – zaļš – zelts. Viņu devīze bija “*Freundschaft, Frohsinn, Tugend, Wissen-soll man nie bei den Balten missen*” (draudzība, prieks, tikums, zināšanas – lai nekad netrūkst Baltijā) un “*In Treuen Fest*” (uzticībā stiprs). Pēc Tērbatas universitātes parauga 1871. gada decembrī *Fraternitas Baltica* kopā ar otru vecāko korporāciju *Concordia Rigensis* nodibināja Rīgas Šaržēto konventu (korporāciju priekšstāvju apvienības sapulci), kas turpmāk apstiprināja jaunās korporācijas. 1882.gadā studentu korporācija ieguva savu pulcēšanās vietu Marijas ielas 7. namā.

Jau 1867. gadā *Baltica* izstrādāja “Vispārējo komānu (noteikumu kopumu) visiem politehniķiem”, kas lielā mērā noteica visu studentu attiecības ar augstskolas vadību par mācību programmām, maksām, lekcijām.

Korporācijas *Fraternitas Baltica* darbības sākums Rīgā notika sarežģītā sabiedriski politiskā gaisotnē. Jaunajiem censoņiem pirmajiem

*Studentu korporācijas Fraternitas
Baltica deķeļa zvaigznes zīmējums*

vajadzēja izcīnīt vispārēju Rīgas buršu saimes atzīšanu. Rīgas Politehnikuma kuratoriem – grāfam Šuvalovam, kņazam Bagrationam nepatika studentu organizēšanās. Neskatoties uz augstskolas vadības labvēlību, katru gadu iesniegtie lūgumi par korporācijas apstiprināšanu tika noraidīti. Tikai 1877. gada 18. februārī Krievijas cars apstiprināja Politehnikuma korporācijas. Tomēr sabiedrībā atklāti ar savām krāsām korporācijas locekļi drīkstēja iet tikai pēc 1896. gada, kad Politehnikumu pārņēma valsts kā Rīgas Politehnisko institūtu.

Arī vecākās Tērbatas universitātes studentu korporāciju attieksme pret Rīgas Politehnikuma korporācijām sākumā bija noraidoša. Humanitārās izglītības pārstāvji skatījās uz tehnisko zinātņu studentiem “no augšas”. Tādi aizspriedumi valdīja visā sabiedrībā. Rīgas korporācija *Fraternitas Baltica* arī šajā jomā lauza stereotipus un ar savu neatlaidību izcīnīja atzīšanu. 1873. gada 4. decembrī Rīgas un Tērbatas Šaržēto konventi noslēdza vēsturisko draudzības līgumu.

Sakarā ar institūta evakuāciju uz Maskavu Pirmā pasaules kara laikā 1915. gadā korporāciju konvents darbību pārtrauca un atjaunoja to 1918. gadā pie Baltijas Tehniskās Augstskolas. *Fraternitas Baltica* 1920. gadā pārnāca uz Latvijas Universitāti. 1920. gada decembrī tā tika uzņemta Latvijas Universitātes Prezidiju konventā (P!K!), taču valodu konfliktu dēļ no 1922. g. oktobra līdz 1924. g. jūnijam bija no tā izslēgta. 20. gados korporācijā aktīvi darbojās 37 locekļi un 270 filistri (universitāti beigušie). Strīdi par vācu un latviešu valodas lietošanu Prezidija konventā tomēr pastāvēja, un 1932. gadā *Fraternitas Baltica* līdz ar citām vācu studentu korporācijām izstājās no P!K! un līdz 1939. gadam palika savā atsevišķā Šaržēto konventā.

Vai Selonija ir kādas vietas nosaukums?

Nē, tādu vietu pasaules kartē nevar atrast, bet Sēliju gan, un ar šī Latvijas novada vārdu tad arī ir saistīta Selonija. Tā ir pirmā latviešu studentu korporācija Rīgā, kas nodibinājās 1880. gada 24. novembrī pie Baltijas Politehnikuma (vēlāk Rīgas Politehniskais institūts)

un saskaņā ar korporāciju tradīcijām pieņēma latinizētu nosaukumu. Tajā laikā Rīgā darbojās 3 vācu, 1 krievu un 1 poļu korporācija, un Selonijas kā akadēmiskas studentu korporācijas uzdevums bija arī savas tautības godā celšana līdz ar citām. Politisku iemeslu dēļ tikai pēc 17 gadiem Seloniju atzina Rīgas Šaržēto konvents, kurā toni noteica vācu korporāciju priekšstāvji.

Sākumā Baltijas Politehnikuma latviešu studenti stājās cittautiešu korporācijās, bet 1880. gada pavasarī daži, kas nebija vēl nevienā korporācijā, un daži, kas izstājās no esošajām, nodibināja pirmo Rīgas latviešu studentu organizāciju – Draugu pulciņu. Jau rudenī pulciņa dalībnieki vienojās par korporācijas Selonija dibināšanu. Vienojās par 3 simboliskajām krāsām – zaļš–balts–sarkans – un devīzēm – “*Draugam, Tēvijai*” un “*Virtute et fide*” (vīrišķība un uzticība – latīņu val.). 1909. gadā Selonija izveidoja palīdzības biedrību, kas apvienoja filistrus (studijas beigušos).

Pirmais pasaules karš pārtrauca korporācijas darbību – tā evakuējās uz Maskavu līdz ar Rīgas Politehnisko institūtu. Maskavā seloņus laipni uzņēma turienes latviešu studentu korporācija *Fraternitas Moscoviensis* (tagad *Fraternitas Lettica*). Drīz vien – 1918. gadā – seloņi pārnāca uz Rīgu, jo rudenī atjaunojās institūta darbība, šoreiz ar jaunu nosaukumu *Baltische Technische Hochschule*. Savus uzskatus, principus un drosmi seloņi pierādīja Latvijai ļoti nozīmīgā dienā – 1918. gada 18. novembrī. Viņi sasauca savu konventu un nolēma apsveikt jauno, iepriekšējā vakarā nodibināto Tautas padomi. Tieši seloņi, oldermaņa Jāņa Ligerā vadīti, kopā ar tālaviešiem (korporācija dibināta Rīgā 1900. gadā) un Rīgas skolniekiem 18. novembrī, kad Otrajā pilsētas teātrī (tag. Nacionālais teātris) proklamēja neatkarīgo Latvijas valsti, veica kārtības sargu pienākumus. 19. novembrī Selonijas krustdēli uzvilka sarkanbaltsarkano karogu pie augstskolas ieejas. Vēl pēc desmit dienām korporācijas ģenerālsapulce vienbalsīgi pieņēma lēmumu par piedalīšanos valsts aizsardzībā un uzsāka sarunas ar tālaviešiem par studentu rotas nodibināšanu. Ar kara ministra J. Zālīša atbalstu 1918. g. 20. decembrī Atsevišķā Studentu rota bija noorganizēta – 47 seloņi, 43 tālavieši, vēl pienāca 5 studenti no *Lettonia*, 1 no *Lettgallia* un 9 no *Fraternitas Lettica* – kopā 105 karavīri. Par komandieri iecēla Selonijas krustdēli Nikolaju Grundmani, bet pēc viņa nāves 1919. gada

*LU studentu korporācijas
Selonija ģerbonis*

6. martā – Selonijas krustdēlu virsleitnantu Artūru Galindomu. Studentu rotu pakļāva valdībai, un, kad tā 1919. gada 2. janvārī atstāja Rīgu, rota devās vispirms uz Jelgavu, pēc tam uz Liepāju. 15. februārī kaujas darbības veikšanai rotu ieskaitīja Kalpaka bataljonā. Pavisam Latvijas Atbrīvošanas cīņās piedalījās 125 seloņi, no tiem Kalpaka bataljonā 61, pārējās Latvijas armijas vienībās – 64. Par drosmi kaujās ar Lāčplēša Kara ordeni tika apbalvoti 40 Selonijas studenti.

1919. gada 27. septembrī Selonija atjaunoja darbību pie tajā pašā dienā nodibinātās Latvijas Augstskolas. 27. septembrī tā sanāca kopā ar citām četrām latviešu studentu korporācijām un noorganizēja Prezidiju konventu (P!K!) – visu korporāciju priekšstāvju sapulci.

20. un 30. gados seloņi aktīvi darbojās kultūras un sporta laukā. Koncertus sniedza Selonijas simfoniskās mūzikas orķestris 27 mūziķu sastāvā. Panākumus Latvijas sporta sacensībās guva airētāju un basketbolistu vienības. 1939. gadā korporācijā bija 161 aktīvs students un 316 filistri.

Padomju okupācijas režīms pārtrauca Selonijas aktīvo darbību un oficiāli tā, tāpat kā citas korporācijas, tika aizliegta. Uz Krieviju izsūtīja 86 seloņus. Arī Otrajā pasaules karā krita 22 no Selonijas saimes.

Pēc kara – 1946. g. 31. augustā trimdā Vācijas pilsētā Eslingenē notika pirmā studentu korporācijas Selonija sanāksme. Turpmāk tika apzināti pasaulē izklīdušie tautieši. 1980. gadā Kanādā Toronto tika nosvinēta organizācijas 100 gadu pastāvēšana. Kopā līdz 1988. gadam Selonijā uzņemti 1418 locekļi. Diemžēl Latvijā palikušie seloņi atklāti vēl pirms 12–15 gadiem nevarēja pat pieminēt korporācijas vārdu, bet korporācijā ieaudzinātais godaprāts, savstarpējā cieņa paaudžu starpā, vienības apziņa un piederība savai tautai un mūžīgajai studentu saimei bija neiznīdējami sirdsapziņas principi. Selonija Rīgā atdzima trešās atmodas sākumā.

Seloņi pārrējo Latvijas korporāciju saimē bijuši un ir pazīstami vairāk nekā tehnisko un tautsaimniecisko nozaru pārstāvji. Pazīstamākie vārdi ir arhitektu saimē – Konstantīns Pēkšēns (1859–1928), Aleksandrs Vanags (1873–1919), Eižens Laube (1880–1967), Ernests Pole (1872–1914) un tautsaimnieki – Jānis Bissenieks, Jānis Bergs, Paulis Lejiņš. Seloņi lepojas ar savu apilgtāko “liriku” pārstāvi – dzejnieku Jāni Poruku (1871–1911).

Kā Rīga gatavojās 700 gadu jubilejas svinībām?

1901. gadā Rīga svinēja savu 700 gadu jubileju. Tie bija svētki pilsētas amatvīriem, jo Rīga rādīja savu varenumu, savu ietekmi starp pārējām Krievijas impērijas pilsētām, svētki rūpniekiem un amatniekiem, kas izrādīja savu precīgu ieguvu jaunus pasūtījumus, svētki pašiem rīdziniekiem, jo tie varēja izklaidēties dažādos koncertos, skatīties teātra uzvedumus un piedalīties sacensībās.

Šādi svētki bija jāorganizē jau laikus, tāpēc pilsētas valde aktīvi piedalījās jubilejas organizēšanā. Ne par velti jubilejas gadā pirms svētkiem pilsētas galva Džordžs Ārmitsteds pilsētas avīzēs izteica aicinājumu: *“Līdzpilsoņi! Pilsētas valde tic arī šoreiz, ka visu sabiedrību aprindas ar saviem spēkiem gādās par to, ka svētki izdotos pēc iespējas cieņīgi.”*

Tika nolemts pilsētas jubileju svinēt godam – ar mielastiem, koncertiem, uzvedumiem un galvenokārt ar izstādi. Tādas pilsētas jubilejas galvenajam mākslinieciskajam akcentam bija jābūt Baltijas rūpniecības,

Rīgas jubilejas rīcības komitejas locekļi

amatniecības un mākslas izstādei. Jo parādīt pilsētas varenumu varēja tikai ar ievēribas cienīgu pasākumu – neredzēti krāšņas un grandiozas izstādes izveidošanu, kurā darboties līdzī varētu gan pilsētnieki, gan tās viesi. Ideja veidot šādu izstādi aizsākās jau 1898. gada oktobrī Amatnieku biedrības rīkotajā diskusiju vakarā, kad būvinženieris Florians fon Viganovskis izteica šo domu sarīkot grandiozu izstādi. Vēlāk idejas realizāciju uzņēmās Amatnieku biedrības priekšsēdētājs Johans fon Ekarts. Jau pēc pusgada 1899. gada 28. aprīlī viņa vadībā notika sēde. Tajā piedalījās visi, kam bija kāda interese par pilsētas jubilejas svinībām, tur varēja redzēt gan pilsētas valdes un Biržas komitejas pārstāvjus, gan Lielās un Mazās ģildes amatvīrus. Lai profesionālāk lemtu par jubilejas būvju celtniecību, sēdē tika pieaicināti arī pārstāvji no Tehniskās biedrības, Arhitektu biedrības un Amatnieku biedrības. Sanāksmē sanākušie vīri nosprieda, ka jubilejas izstādes veidošanai nepieciešama liela nauda, un tāpēc līdzekļu piesaistīšanai nolēma vērsties pie rūpniekiem un amatniekiem. Nākamajā sēdē

1899. gada 12. maijā Rīgas Amatu biedrības zālē jau bija sanākuši 150 rūpnieki un fabrikanti, kā arī amatnieki, kas kopumā atbalstīja domu par izstādes veidošanu. Un jau 13. maijā tika izveidota Rīgas jubilejas rīcības komiteja. Komiteju vadīja K. Loviss, bet tās sastāvā bija 12 locekļi, to vidū inženieri B. Šuberts, G. Kerkoviuss. Komitejas goda prezidents bija Rīgas pilsētas galva Dž. Ārmitsteds. Viens no komitejas uzdevumiem bija iegūt garantijas no firmām un uzņēmumiem par piedalīšanos izstādē. Nākamais uzdevums bija izsludināt konkursu par izstādes vizuālā un tehniskā tēla veidošanu, kā arī bija jānolemj, kur šādu grandiozi iecerētu izstādi varētu rīkot. Sākotnēji bija iecerēts izstādi veidot Grīziņkalnā vai pilsētas ganībās. Bija arī priekšlikums izstādi rīkot Andrejsalā vai Ķeizardārzā (Mežaparkā). Beidzot nolēma, ka izstādes rīkošanas vieta būs Torņakalna stacija.

Konkursu par izstādes iekārtošanu izsludināja 1899. gadā, tā termiņš bija 1900. gada 1. februāris. Tika izskatīti visi 9 iesniegtie projekti un par uzvarētāju atzīts M. Šervinska projekts. Turklāt izstādei vairāku apsvērumu dēļ bija jābūt Esplanādē – tā bija plaša brīva telpa pilsētas centrā (tagadējās Mākslas akadēmijas un Mākslas muzeja ēkas vēl nebija uzceltas) un tur jau iepriekš veiksmīgi tika rīkotas izstādes. Izstādes laiku noteica no 1901. gada 1. jūnija līdz 15. augustam.

Grandiozu jubilejas svinēšanu varēja atļauties tikai bagāta pilsēta, tāpēc daudz tika domāts par finansēm, kur tās iegūt un kā labāk izmantot. 1900. gadā izstādes sarīkošanai plānoja izdot 214 000 rubļu, taču reālie izdevumi 1901. gadā sasniedza 328 738 rubļus.

Tika domāts arī par suvenīru veidošanu, kas vairāk gan bija privāto rūpnieku iniciatīva. Tā juvelieris G.H.Šmits piedāvāja jubilejas žetonus, bet cigarešu rūpnieki – Mindels & Co, A.G. Rūtenbergs, A.S. Maikapars – jubilejas markas cigārus un papirosus. Jubilejas viesiem bija pieejami arī vēstuļu atgriežamie nazīši, karotītes, alvas kausi, kabatas naži ar Rīgas skatiem un ievērojamiem Rīgas cilvēkiem, kā arī dažādi stikla izstrādājumi, vāzes un glāzes.

Rīgas 700 gadu jubilejas svinību sarīkošanai veltīja lielas pūles. Jubilejas svinības arī izdevās – un vēl ilgi avīzēs rakstīja par grandiozajiem svētkiem Rīgā.

Kas bija Rīgas 700 gadu jubilejas svinību grandiozākais pasākums?

Eiropā jau 18. gadsimta beigās aizsākās tradīcija rīkot izstādes, kurās tika rādīta dažādu ražošanas nozaru produkcija. Izstādes bija kļuvušas par modes lietu. Parasti grandiozie pasākumi tika rīkoti, lai atzīmētu izcilus notikumus, kā arī lai demonstrētu saimnieciskos sasniegumus valstī. Abu šo iemeslu dēļ arī Rīgas 700 gadu jubilejas izstāde. Jau bija notikušas vairākas Baltijas lauksaimniecības izstādes (1865., 1871., 1883. un 1889.g.), tātad pieredze rīdziniekiem jau bija.

Rīgas jubilejas izstādes būvprojektu konkurss noslēdzās 1900. gada februārī. Par izstādes projekta galveno autoru konkursā kārtībā kļuva Rīgas amatniecības skolas direktors M. Šervinskis. Viņš un arhitekts A. Ašenkampfs bija arī lielākās daļas izstādes celtnu projekta autori. Izstādē bija paredzēts parādīt gandrīz visu (kas arī izdevās), ko tolaik ražoja Rīgā. Tādēļ bija krietni jāpiedomā pie ēku un paviljonu konstrukcijām un novietojuma. Esplanādes laukumā tika uzceltas aptuveni 40 ēkas, no tiem 25 tā sauktie privātie paviljoni. Pēc izstādes daži īpašnieki, piemēram, inženieris Bernards Hermanis, savus paviljonus vēlējās pārdot. 1901. gada augustā izstādes paviljoniem nācās piedzīvot arī ugunsgrēku, jo dažos no tiem iespēra zibens.

Paviljoni bija krūmu un puķu dobjū ieskauti. Avīze "Dienas Lapa" 30. augustā rakstīja: *"Dārzkopība jubilejas izstādē pierādījusi, ka tā īsā laikā pat smilšu tuksnešus spēj pārvērst par ziedošiem puķu dārzkiem."*

Pie izstādes laukuma centrālās ieejas, kas veidoja plašu pusloka priekšpagalmu, bija pat izveidota skulpturāli bagātīga strūklaka. Laukuma centrā atradās lielais rūpniecības paviljons, bet blakus tam celtniecības halle. Izstādes viesi varēja jauki pavadīt laiku divos restorānos vai iegādāties kādu gardu našķi konditorejā. Varēja arī klausīties koncertus iepretim Rūpniecības hallei, kur muzicēja profesora B.J. Hlavāča vadītais "gardemarinu ekipāžas orķestris" no Pēterburgas un "Izborskas pulka mūzikas koris".

Otra lielākā būve izstādes laukumā (pirmā bija lielais rūpniecības

paviljons) bija lielā mašīnhalle. Šajās izstādes hallēs savus sasniegumus varēja rādīt daudzas firmas un uzņēmumi. Izstādes vērienīgi apbūvētajā laukumā katrs apmeklētājs bez lielajām hallēm nevarēja nepamanīt interesantos privātos paviljonus. Tos bija izveidojuši tā laika veiksmīgākie sava aroda pratēji. Cik dažādi bija mazie paviljoni, tik dažādi bija tajos sevi reklamējošie uzņēmēji. Tur bija gan koka un papīra rūpnieks R. Hausermanis, gan Ilģuciema un Livonijas (tagadējā alus darītava Vārpa) alus darītavas. Pārstāvēta tika gan Riegertam piederošā šokolādes fabrika, gan Rutenberga tabakas fabrika. Savs paviljons bija arī fotogrāfam K. Šulcam. Viens no atraktīvākajiem privātajiem paviljoniem piederēja B. Hermanam. Ēkas vizuālais tēls jau liecināja par to, ka tajā varēs iepazīties ar sasniegumiem santehnikas jomā. Viens – 26. privātais paviljons netika izstādīts Esplanādes laukumā, tā atrašanās vietu varam redzēt vēl tagad Kronvalda parkā. Toreizējā Strēlnieku dārzā novietotais mūrniekmeistara K. Ķergalvja būvētais paviljons ir vienīgā celtne, kas no šīs grandiozās izstādes saglabājusies līdz mūsdienām. K. Ķergalvis bija arī ķieģeļu cepļa īpašnieks, tāpēc savus cepļa izstrādājumus viņš bija izstādījis celtniecības hallē.

Skats uz izstādes paviljoniem no galvenās ieejas

Tur varēja vērot dažādus ražošanas procesus, visur darbojās mašīnas. Piemēram, lielajā mašīnu hallē N.H. Mantela akciju sabiedrība bija izvietojusi darbojošos papes mašīnu, bija parādīts viss darba process – kā no egles koksnes ieguva papi. Rīgas čugunlietuves un mašīnbūves fabrika Felzers un Ko mazajā rūpniecības ēkā bija izstādījusi darbojošos ledus taisāmo mašīnu. Mindela & Co stendā glīti ģērbtas meitenes gatavoja cigārus un papirosus, savukārt izšuvējas demonstrēja Zingera firmas šujmašīnas iespējas.

Rīgas jubilejai veltītā izstāde ilga trīs vasaras mēnešus no 1.jūnija līdz 1.septembrim. Tas bija sevišķs notikums visiem rīdziniekiem. Izstādē tika demonstrēti visas Baltijas rūpniecības un amatniecības sasniegumi, taču vairākums – 86 % tās dalībnieku bija no Vidzemes un Rīgas.

Kā jau visas mūsdienu izstādes, arī šī pirms simt gadiem notikušī izstāde varēja lepoties ar savu katalogu, kurā bija ietverts bagātīgs rūpniecības un amatniecības nozaru klāsts, un plakātu, ko savukārt veidoja mākslinieks R.Zariņš. Plakātam bija devīze – “Rīga dimd!” – “Jubilejas izstāde Rīgā 1901”.

Viens no rūpnieku un uzņēmēju galvenajiem gandarījumiem, ko tie ieguva no izstādes, bija saņemtās godalgas. Zelta, sudraba, bronzas, kā arī alvas un alumīnija medaļas tika dotas pēc nopelniem. Šīs medaļas dažādās nominācijās un par dažādām tēmām pasniedza un līdz ar to arī pasūtīja Rīgas pilsētas dome, Rīgas 700 gadu jubilejas komiteja – tieši Izstādes komiteja un Mazā ģilde. Medaļas tika pasniegtas gan augstu stāvošiem Rīgas domes uzaicinātiem pilsētas viesiem, gan vienkāršam izstādes apmeklētājam, kurš bija iegriezies tās rūpnīcas vai firmas paviljonā, kura bija izgatavojusi medaļas. Arī dažādu firmu daudzajiem ražojumiem tika piešķirtas 548 godalgas.

Kopumā Jubilejas izstādi apskatīja 806 898 apmeklētāji, tie bija gan rīdzinieki, gan laucinieki. Rīgā iebraukušajiem izstādes apmeklētājiem tika piedāvāti izīrējami dzīvokļi, kā arī istabas Rīgas centrā un Pārdaugavā.

2.septembrī grandiozs dalībnieku un organizētāju gājiens cauri jubilejas izstādei slēdza tās darbību. Vakarā tika rīkots goda mielasts un koncerts Strēlnieku dārzā.

Kā rīdzinieki izklaidējās savas pilsētas 700 gadu jubilejas svinībās?

Rīdzinieki savas pilsētas jubilejā varēja izklaidēties ne vien vērienīgajā rūpniecības un amatniecības izstādē, bet arī daudzos citos pasākumos, kas bija sarīkoti par godu 700 gadu jubilejas svinībām.

Viena no šādām izklaides vietām bija Strēlnieku dārzā gar kanāla malu izveidotais izklaides komplekss “*Vecrīga*”. Restorāns bija nedaudz samazināts 17. gadsimta sākuma Rīgas makets, ko bija projektējuši V. Neimanis, A. Reinbergs un E. Tode. Ieejas biļete “*Vecrīgā*” maksāja 25 kapeikas. “*Vecrīgā*” varēja redzēt Rīgas mūrus un piecus torņus no kanāla puses, tirgus laukumu ar Melngalvju namu un rekonstruēto 17. gadsimta rātsnamu, kāķa vietu, svērtuvi un apkārtējās Kungu, Šāļu un Kaļķu ielas.

“*Vecrīgā*” notika dažādi svētku pasākumi. Tur bija organizēts alus vakars, bieži skanēja kora dziesmas – uzstājās biedrības “*Liedertafel*” dziedātāji. 27. jūnijā pilsētas galvas Dž. Ārmitsteda kundze kopā ar dāmu komiteju rīkoja vēsturisko kostīmu svētkus.

Rīdzinieku uzmanību “*Vecrīgai*” piesaistīja ne tikai pats kanāls, ko svētkos dēvēja par “*Venēciju*”, bet arī Putnu pļava, kas atradās kanāla otrā pusē. Ieejas biļete Putnu pļavā maksāja 10 kapeikas. Tur pārsvarā uzstājās viesmākslinieki, dažādi mūziķi un dziedātāji. “*Venēcijā*” dziedāja viesi no Itālijas un Vīnes, bet Putnu pļavā – kapelmeistara Lavuškina kareivju orķestris. Putnu pļavā notika arī Āfrikas amazoņu trupas pantomīmas un deju izrāde “*Nakts Dahomejā*”, bet pa kanālu izbrauca pušķotas gondolas, uz kurām bija ierīkota neliela skatuve ar dziedātājiem un mūziku. Putnu pļava bija ļoti iecienīta vieta, jo tur bija karuseļi un ielu dzelzceļš, kas tolaik piesaistīja gan dāmas, gan kungus. Tur uzstājās arī cirka mākslinieki.

Pašas pilsētas 700 gadu svinības iesākās ar dievkalpojumiem Rīgas baznīcās. 22. jūnijā notika torņu mūzikas koncerts. Par godu jubilejai bija sacerēti skaņdarbi, vairāki marši un valši, ko atskaņoja visu vasaru svētku norises vietās. Rīgas Pilsētas teātrī 19. un 20. jūnijā notika svētku koncerts un uzvedums – A. Freitāga-Loringhofena vēsturisks dzejojums par Rīgu, savukārt 21. jūnija vakarā Doma baznīcā notika dievkalpojums un ērģeļu mūzikas koncerts, kas bija veltīts bīskapam Albertam.

Vēsturisko kostīmu svētki Vecrīgā

Pēc Dž. Ārmitsteda iniciatīvas 23. jūnijā pilsētas nabagu namos tika sarīkots svētku mielasts, bet vakarā pilsētas galva Strēlnieku dārzā rīkoja dārza svētkus diviem tūkstošiem lūgto viesu. Svētkos tika pasniegta tēja un alus, bija bufešu galdi un speciāli auksto uz kodu galdi. Viesus izklaidēja orķestris.

Arī Rīgas Latviešu biedrība piedalījās svētkos un rīkoja lielo kora koncertu 1. jūlijā. Tajā piedalījās 12 kori. Koncerts bija tik labi izdevies, ka jau 15. jūlijā tika rīkots otrais kora koncerts.

Interesanta svētku norises vieta bija Daugava, tajā tika rīkoti svētki uz ūdens un izbraucieni ar tvaikoņiem “Kondors” un “Mitava”. Svētku dienās Daugavā lielā skaitā atradās mazās laiviņas un kuģīši, kas bija krāšņi pušķoti. Daugavas svētku kulminācija bija Jubilejas regate 5. un 6. augustā ar ārzemju jahtu piedalīšanos.

Pilsētniekiem un pilsētas viesiem bija iespēja apmeklēt arī dažādas izstādes, piemēram, “Kuģniecības vēstures” un “IX Vispārējās putnkopības” izstādi, kā arī Baltijas mākslinieku retrospektīvo izstādi. Visi Rīgas 700 gadu jubilejas svinību pasākumi bija kupli apmeklēti.

Kādas krāsas ir Rīgas skolu karogu pamatā?

Latvijas vidusskolu audzēkņu žurnālā "Skolu Dzīve" 1937. gada vidū Felikss Bīviņš rakstīja: "Līdz šim tikai dažas skolas ir sev darinājušas karogus. Ar laiku katrai skolai būs savs karogs, kas pulcīnās ap sevi un vienos latvju jaunatni. Nepareizi ir uzskati, ka mūslaiku jaunatnei trūkst ideālisma. Pacelsim savas skolas karogu, karogs mūs vienos, bet vienība mūs stiprinās."

Toreiz Rīgas pilsētā ar saviem karogiem jau lepojās vecākās Rīgas ģimnāzijas – pirmā un otrā, kā arī N. Draudziņas ģimnāzija un Rīgas Valsts tehnikums.

Pēc K. Ulmaņa *Draudzīgā aicinājuma* 1935. gada 28. janvārī visa Latvijas sabiedrība pievērsa īpašu vērību skolu vajadzībām. Cēla pašas skolas, dāvināja tām grāmatas, kabinetu iekārtas, mūzikas instrumentus un arī karogus. Tā kā karogu izgatavošanā un arī to lietošanā bija jāievēro zināmi nosacījumi, tad Izglītības ministrijā un Skolu departamentā uzsāka to izstrādāšanu. Jaunos noteikumus par skolas karogiem parakstīja 1937. gada 12. februārī izglītības ministrs A. Tentelis. Noteikumi paredzēja vienotu visu Latvijas skolu karogu formu, izmēru, valsts karoga krāsas karoga augšējā stūrī pie kāta. Blakus tam pieļāva dažādu krāsu un skolas emblēmu lietošanu.

Lai Rīgas skolu karogi atšķirtos no citiem Latvijas skolu karogiem, Rīgas pilsētas valde 1937. gada 30. novembrī nāca ar savu priekšlikumu, ko 1938. gada 26. janvārī apstiprināja arī Izglītības ministrija. Saskaņā ar

Rīgas Garlība Merķeļa 20. pamatskolas karogs

to visu Rīgas skolu karogu labā puse ir gaiši zilā krāsā ar pilsētas lielo ģerboni (augstums 35 cm) centrā. Virs ģerboņa zelta krāsā vārdi “*Galvas-pilsētas Rīgas*” (burtu augstums – 5 cm), zem ģerboņa pilns skolas nosaukums (burtu augstums – 4 cm). Ap karogu, kura izmēri 170×90 cm, ornamentēta josla 4 cm platumā, bet augšējā stūrī pie kāta valsts karoga krāsu izšuvums (25×16 cm). Karogu kreisā puse – baltā krāsā, ar katras konkrētās skolas izvēlētajām devīzēm un emblēmām. Tātad Rīgas skolu karogos plīvoja zilā un baltā krāsa, kuras kopā simbolizēja pašu Rīgas pilsētu.

Ņemot par pamatu grafiķa Artūra Apiņa zīmēto Rīgas skolu karogu standartprojektu, katra skola to tālāk papildināja.

Viena no pirmajām Rīgas skolām, kurā notika jaunā karoga svētki, bija Rīgas Amatnieku skola un tehnikums. 1938. gada 5. martā skola svinēja savus gada svētkus un iesvētīja pašu audzēkņu sagādāto karogu Rīgas pilsētas krāsās un ar devīzi “*Darbs – mūsu gods*”. Pēc garīgā akta iesvētīto karogu Rīgas galva R. Liepiņš nodeva skolas direktoram J. Šmulderam.

Viena no pēdējām Rīgas skolām, kura izgatavoja savu karogu līdz Latvijas okupācijai 1940. gada 17. jūnijā, bija Rīgas Garlība Merķeļa 20. pamatskola Kuzņecova ielā 2. 1913. gadā dibinātā skola G. Merķeļa vārdu ieguva 1937. gada jūnijā. Karogu iesvētīja 1940. gada 10. maijā skolas telpās mācītājs Šefers. Karogu dāvināja Rīgas namīpašnieku biedrības priekšsēdētājs E. Rozīte un Jāņciema–Ķengaraga sekcijas priekšnieks Dzelzkalns. Tradicionāli svētkos piedalījās arī Rīgas lielvecākais R. Liepiņš, kurš pasniedza karogu skolas pārzinim M. Gaidem.

Savukārt no skolas pārziņa rokām ar novēlējumu glabāt godam un augstu celt karogu saņēma skolēnu ievēlēts karognesējs. Skolēni, arī skolas mazpulks un kooperatīvs nodeva svinīgo solījumu karogam. Par draudzības un saderības zīmi karoga dāvinātājiem tika pasniegts skolas karogs miniatūrā – galda standartiņš.

Greznais skolas simbols bija izgatavots no tafta zīda pēc mākslinieka Reinholda Kasparsona zīmējuma. Karoga labās puses zilajā laukumā bija izšūts lielais Rīgas ģerbonis, to ietvēra ar zeltītiem burtiem izšūts skolas nosaukums. Kreisajā pusē uz baltā pamata pa visu laukumu atradās krāsains zīmējums – atvērta grāmata, kokle, trīs auseklīšu zīmes, izkaptis,

āmurs, labības kūlīši un ozollapas. Visam tam fonā mūžīgās uguns liesmas un saules staru loks. Šajā pusē bija izšūta arī devīze – “*Darbā aug mūsu spēks*”. Atšķirīgs no citu skolu karogiem bija karoga uzgalis – metāla rombs ar reljefu auseklīša attēlu.

Kad Rīgā dibinātas pirmās mūzikas skolas?

Jau kopš 18. gadsimta otrās puses Rīga bija izveidojusies par Baltijas lielāko mūzikas centru. Liela nozīme bija jau 1782. gadā nodibinātajam Rīgas pilsētas teātrim un rosīgajai koncertdzīvei. Profesionālie mūziķi pilsētā gan bija galvenokārt iebrucēji. Rīgā dzīvojošo dižciltīgo un turīgo pilsoņu ģimenēs muzikālā izglītība bija mājskolotāju rokās. Tomēr 19. gadsimta otrajā pusē, arvien lielāku lomu sadzīvē ieņemot mājas muzicēšanai, radās prasība pēc mūzikas skolām. 1878. gadā Rīgu kā īstu skaņu mākslas pilsētu “*Latviešu Avīzēs*” raksturo skolotājs un literāts Fricis Mekons: “*Rīga ir muzikālīga pilsēta, jo tanī ir vairāk nekā divas mūzikas institūtes, kur šī skunste tiek krietni mācīta. Bez tam Rīgā mīt daudz mūzikas skolotāju, gan sieviešu, gan vīriešu, un, caur caurim ņemot, katrā namā ir vienas klavieres, kas dienā un naktī tiek spēlētas. Bez tam uz Rīgu vienādi atceļo daudz muzikālīgu dvēseļu, gan meisteru, gan fušeru...*”

Vairākas privātas mūzikas skolas Rīgā darbojušās jau 19. gadsimta 20. un 30. gados, bet tās nepastāvēja ilglaicīgi. Viena no nozīmīgākajām mūzikas mācību iestādēm bija 1864. gadā Rīgā dibinātais Rīgas 1. mūzikas institūts. Tā vadītājs ilgus gadus bija diriģents Emīls Zīgerts (1838–1901). Institūta vijoles klasē 1889. gadā iestājās vecākais no trim brāļiem Mediņiem – divpadsmitgadīgais Jāzepts. Lai atlīdzinātu par bezmaksas mācībām, zēnam 8 stundas dienā bija jāšēž priekšelpā, jāuzrauga garderobe un jāpārraksta notis. Toties brīvajā laikā pusaudzis varēja mācīties jebkurā tukšā klasē.

Institūtam bija savi noteikumi. Visiem audzēkņiem bija obligāti jāmacās trīs instrumenti – vijole, klavieres un čells. Šīs trīs klases Jāzepts beidza 1897. gadā, saņemot zelta un sudraba medaļas, un reizē tika uzaicināts

institūtā par pasniedzēju. Institūtā mācījās arī Jāzepa jaunākie brāļi – Jēkabs un Jānis Mediņi. Zīgerta institūtā, kas atradās Vaļņu ielā 2, kā mācību priekšmeti vēl esot bijuši arī “dramaturģija, priekšlasījumi un izglītošana priekš teātra”. 1901. gadā Jāzepe Mediņš apprecēja Zīgerta audzemeitu Martu, un pēc Zīgerta nāves 1901. gadā institūts pārgāja viņa īpašumā. 1906. gadā J. Mediņš institūtu pārdeva Gustavam Peinam. Institūts darbojies vēl līdz pat 1940. gadam.

Otra nozīmīga mūzikas mācību iestāde Rīgā bija 1875. gadā dibinātā Rīgas mūzikas skola. Tā atradās Lielajā Aleksandra (tagadējā Brīvības) ielā 6. Skolas dibinātājs bija pianists, ērģelnieks un komponists Augusts Pābsts (1811–1885). Dzimis Kēnigsbergā, ieguvis tur 1857. gadā Karaliskā mūzikas direktora grādu, Pābsts 70. gados pārcēlās uz Rīgu. Rīgas mūzikas skolas mācību programma bijusi nopietna, tajā bija iekļauti tādi priekšmeti kā mūzikas teorija, kompozīcija, kora un solo dziedāšana, klavieru, vijoles un ērģeļspēle, mūzikas vēsture, vēlāk arī mākslas vēsture un itāļu valoda. Par vienu no pasniedzējiem kā vienīgais latvietis šajā skolā 1876. gadā tika uzaicināts toreizējais Saldus ērģelnieks jaunais Oskars Šepskis.

Pēc pāris gadiem A. Pābsts tomēr atstāja Rīgas mūzikas skolu sava dēla Luija Pābsta (1846–?) valdījumā un kopā ar Šepski un savu jaunāko dēlu Paulu Pābstu (1854–1897) 1877. gadā atvēra Skaņu mākslas skolu (Schule der Tonkunst). Tā darbojās Suvorova (tagadējā Kr. Barona) ielā 4, pretim tagadējai Mūzikas akadēmijai.

Skolas programmā bija izmantota Rīgas mūzikas skolas darba pieredze. Bez paša Augusta Pābsta, viņa dēla Paula (Lista skolnieka un vēlākā Maskavas konservatorijas profesora) Oskara Šepska un mākslas vēsturnieka Frīdriha Pilcera vēlāk skolā darbojušies arī tādi nopietni mācību spēki kā pianisti Brūrs Mellerstens un Rihards Buhmaiers, ērģelnieks Arveds Nuss, čellists Oto Fogelmanis, mūzikas vēsturnieks Vsevolods Čēsihins un citi. Mācību maksa bijusi diezgan augsta, tomēr, spriežot pēc uzvārdiem audzēkņu sarakstos, skolā mācījušies arī latviešu tautības audzēkņi. Audzēkņu koncerti notikuši Mazajā – t.s. Jāņa ģildē, un, vērtējot pēc programmām – Šopēna, Šūmaņa, Mendelsona darbi, atsevišķas daļas no Mocarta un Bēthovena koncertiem –, prasības ir bijušas nopietnas. Skolā savā laikā 1895./96. gadā mācījies Alfrēds Kalniņš (1879–1951).

Pēc A. Pābsta nāves 1885. gadā skolas vadību pārņēma Amālija Berlina un skola tā arī saucās – A. Berlinas mūzikas skola. 1900. gadā izdotajā Rīmaņa Mūzikas leksikonā skola nosaukta par konservatoriju, bet tāda statusa tai nav bijis. 1917.–1919. gadā karalaika apstākļos skolai bez juridiska pamatojuma parādījās augstskolas nosaukums.

Vēl Rīgā darbojās 1895. gadā dibinātā Gižicka mūzikas skola, kuru vadīja Pēterburgas konservatorijas absolvents vijolnieks Gustavs Gižickis (1856–1889). Par pedagogu tajā strādāja komponists Nikolajs Alunāns (1859–1919) un vēlāk, skolas vadību pārņemot igauņu pianistam un komponistam Teodoram Lembam (1910. g.), viņš kļuva arī par vienu no direktoriem. Skolā mācību spēki bijuši pazīstamais vijolnieks Johanness Nalbandjans un citi. Šajā skolā savā laikā mācījušies komponists Kārlis Kažociņš, vijolnieks Arveds Norītis, pianiste Lilija Kalniņa-Ozoliņa, dziedātāja Milda Brehmane-Štengele u.c.

1904. gadā Rīgā darbu uzsāka ķeizariskās Krievu mūzikas biedrības Rīgas nodaļas Mūzikas skola, ko vadīja Samsons Himmelšterns. Tajā par pedagogu un vēlāk arī par vadītāju darbojās Pāvuls Jurjāns (1866–1948). Pirmskara gados šī skola jau bija sasniegusi tādu līmeni, ka varēja domāt par tās pārtapšanu konservatorijā.

Pirmā latviešu mūzikas skola bija vijolnieka Augusta Dombrovskā (1845–1927) nodibinātā 1. Vidzemes Tautas konservatorija 1911. gadā. Lielākā daļa minēto skolu savu darbu beidza kara gados. Konservatoriju – mūzikas augstāko mācību iestādi Rīgā izdevās nodibināt tikai neatkarīgās Latvijas laikā.

Kad dibināta pirmā Latvijas mūzikas augstskola?

Kaut arī jau kopš 19. gadsimta vidus Rīgā darbojās vairākas mūzikas skolas, nevienai no tām nebija piešķirts augstskolas statuss. Nodibinoties 1918. gadā neatkarīgai Latvijas valstij, nobrieda jautājums par profesionālu mūziķu audzināšanu, un līdzīgi tam, kā jaunajā valstī tika dibinātas augstākās mācību iestādes citās inteliģences jomās – Valsts Universitāte, Mākslas akadēmija –, tapa arī Latvijas konservatorija.

Pirmās apspriedes par konservatorijas dibināšanu notika jau 1919. gada vasarā. No Pēterpils pēc konservatorijā pedagoģiskā darbā aizvadītiem 32 gadiem kopā ar Latvju operas māksliniekiem bija atgriezies profesors Jāzeps Vītols (1863–1948). Viņa dzīvoklī Parka ielā 4 salasījās neliels mūziķu pulciņš: komponists Nikolajs Alunāns (1859–1919), vijolnieks Jānis Lazdiņš (1875–1953; vēlāk Latvijas sūtnis Beļģijā), diriģents Pāvuls Jurjāns (1866–1948). Sprieda par mūzikas augstskolas nepieciešamību, jo līdz šim, kā Vītols vēlāk atmiņās rakstīja, *“mūzikas izglītības centri bija meklējami tālu no dzimtenes... sasniedzami tikai nedaudziem laimes izredzētiem”* un *“nebija mazums tādu, kas izšķīrās par vēlu, jo mūzika ir māksla, kas smaida tikai tam, kas nepalaiž garām acumirkli”*.

Sarunas ieguva reālu pamatu, kad 1919. gada 20. augustā Latvijas Ministru kabinets uzdeva Jāzepam Vītolam organizēt konservatoriju, ieceļot viņu par tās direktoru, un piešķīra konservatorijai bijušās Aleksandra ģimnāzijas ēku toreizējā Suvorova, tagadējā Kr. Barona ielā 1. Oktobra pirmajā nedēļā tur jau sākās uzņemšanas pārbaudījumi. Prof. Vītola rediģētajos konservatorijas statūtos bija rakstīts: *“Konservatorija ir valsts augstākā skaņu mākslas izglītības iestāde. Viņas uzdevumos ietilpst veicināt mūzikas pētīšanu, attīstību un izplatību tautā.”* Diemžēl mācību sākumu pārtrauca karadarbība – bermontiešu uzbrukums Rīgai. Tādēļ tikai pēc Latvijas atbrīvošanas 1920. g. 11. janvārī notika oficiālais konservatorijas atklāšanas akts. To tēlaini aprakstījis aculiecinieks Mariss Vētra:

“Konservatorijas atklāšana bija ļoti svinīga un cēla. Dziedāja Ada Benefelde, dziedāja Pauls Sakss – pa vienam un abi kopā. Uz sava čello starp slaidajām kājām dziedāja Alfrēds Ozoliņš. Pat Pauls Šūberts dziedāja uz klavierēm. Gadiem cauri ausīs tomēr visdziīvāk skan Pauls Jozuus un Operas koris, kas pirmo reizi atskaņoja Jāzepa Vītola jaunajai Konservatorijai veltīto “Līgai”. Dzeju bija rakstījis mans draugs ar mazo augumu un melno prievīti no acenēm līdz jostas vietai – Edvarts Virza. Kas cits prastu tā degt sajūsmā, degt skaistuma liesmās un starot mūžībai cauri.”

Pedagogu izvēlē J. Vītols vadījās no katra mācības spēka profesionālās meistarības. Par viņa līdzstrādniekiem kļuva galvenokārt Pēterburgas un Maskavas konservatoriju absolventi – Pauls Šūberts, Elza Francmane,

Oto Fogelmanis, Pauls Jozuus, Juris Jurjāns, Marija Gubene un citi. Nākamajos gados vēl pievienojās Arvīds Daugulis, Nikolajs Dauge, Ādolfs Ābele, Nikolajs Vanadzīšs, tāpat vairāki izcili cittautu mūziķi – Ādolfs Mecs, Emīls Kupers, Georgs Šņefogts, Ludmila Gomane-Dombrovska. Ar 1927. gadu konservatorijas mācības spēku vidū parādījās jau tās bijušie studenti – absolventi.

1958. gadā Latvijas Valsts konservatorijai piešķīra Jāzepa Vītola vārdu. Pats tās dibinātājs tad jau 1948. g. bija miris trimdā. Vārda piešķiršana mākslas un mācību iestādēm padomju laikā bija ierasts akts, tomēr šeit tam bija daudz dziļāka un patiesāka jēga. Jāzeps Vītols bija ne tikai Latvijas konservatorijas (tagad – Mūzikas akadēmijas) dibinātājs un pirmais rektors, bet arī tās gars un dvēsele. Viņš pazina katru studentu, bija katrā eksāmenā, katrā audzēkņu vakarā. Nemaz nerunājot par kompozīcijas klases audzēkņiem, izsekoja ikviena studenta muzikālajai izaugsmei. Savā pedagoga darbā, savos mākslinieciskajos vērtējumos viņš bija neapstrīdama autoritāte. Konservatorija, tās izaugsme bija Vītola mūža darbs. Dzīves izskaņā memuāros viņš rakstīja:

“Visa mana konservatorijas rektora gaita ir bijusi cīņa – iekšēja un uz ārieni. Visi mani panākumi – prieks par to, cik darbs attaisnojies. Pirmais atklātais audzēkņu vakars; pirmais kameramūzikas vakars; pirmais stīgu orķestra, simfoniskā orķestra koncerts; pirmais operas fragments uz pašas konservatorijas improvizētās skatuves – ko gan jaukāku varētu tam pretim stādīt, neskatoties uz visiem nepilnīgumiem! ...Mūsu kārotais ideāls – celt savu muzikālo kultūru uz pašu īpatnības pamatiem. Ļaujiet sēklai dīgt, stādam augt, zelt: augļi neiztrūks, jo mūsu zeme ražena. Nepaļaujieties uz siltumnīcā mākslīgi dzītiem ziediem: cik to starpā nav tukšu!...”

Kas bijuši Latvijas Mūzikas akadēmijas rektori?

1919. g. 20. augustā Latvijas Ministru kabinets iecēla prof. Jāzepu Vītolu (1863–1948) par jaundibināmās Konservatorijas direktoru un uzdeva viņam kārtot tālākos organizēšanas darbus. Viņa darbu atbalstīja Alfrēds Kalniņš (1879–1951), kas tolaik vadīja Izglītības ministrijas

Mūzikas nodaļu. Izglītības ministrs Dr. Kārlis Kasparsons tadpat arī iecēla Mūzikas padomi, jo Konservatorijas darbībai vajadzēja būt pamatā visai tālākajai valsts mūzikas dzīves izaugsmei un attīstībai. Mūzikas padomes locekļi sākumā bija Jāzevs Vītols, Jānis Lazdiņš (1875–1953), Jānis Zālītis (1884–1943) un Pauls Šūberts (1884–1945).

J. Vītola redakcijā izstrādāja konservatorijas statūtus. Kā augstākās izglītības iestādei tās priekšgalā bija rektors, un pirmais šai amatā bija Jāzevs Vītols. Oficiālais Konservatorijas atklāšanas akts notika 1920. g. 11. janvārī. Konservatorijā atvēra 5 nodaļas: Kompozīcijas teorijas un Ērģeļu, Klavieru, Stīgu instrumentu, Pūšamo instrumentu un Dziedāšanas. Katrai nodaļai bija savi mācību priekšmeti, bet visu nodaļu studentiem obligāti bija jāmacās elementārā mūzikas teorija, solfedžo, harmonija, enciklopēdija, mūzikas vēsture ar estētiku, instrumentācija, klavieru spēle un instrumentālistiem arī ansambļa un orķestra spēle. Konservatorijas mācību darba pamatā lielā mērā bija Pēterpils konservatorijas darba pieredze, kur prof. Vītols bija aizvadījis 32 darba gadus. Pastāvēja divi kursi: zemākais un augstākais. Zemākajā kursā uzņēma reflektantus no 13 gadu vecuma. Absolventi, kas bija beiguši augstāko kursu, atkarībā no sekmēm saņēma atestātu vai diplomu un brīvmākslinieka grādu. Kompozīcijas klasi vadīja pats prof. Vītols. Tās spējīgākie absolventi varēja vēl divus gadus papildināties t.s. "meistarklasē".

Prof. J. Vītols gan ar savu pedagoga, gan komponista darbu bija Latvijas mūzikas dzīvē lielākā autoritāte. Viņš lieliski vadīja konservatoriju, ļoti labi pārzināja kā saimnieciskās, tā arī mācību lietas. Iesākums bija grūts. Rīgā pastāvēja dažādas mūzikas mācību iestādes, tomēr tajās bieži valdīja diletantisks gars, bija dažāds profesionālais līmenis. Tikai pamazām varēja celt konservatorijas darba profesionālo izaugsmi un panākt vienotu prasību līmeni. Vajadzēja vispār nostiprināt sabiedrībā jēgu par muzikālās kultūras attīstības nepieciešamību, viest augsta mākslinieciskuma kritēriju izpratni.

Prof. Vītola stingrajā vadībā Latvijas konservatorija izauga par respektablu mūzikas augstskolu. Vītola konsekvence, augstais prasīgums profesionālajos jautājumos ne vienmēr bija izdevīgs administratīvajiem ierēdņiem. 1935. gadā toreizējais izglītības ministrs Ludvigs Adamovičs atstādināja Vītolu no rektora amata, kas izraisīja sašutumu ne tikai

konservatorijā, bet arī visā muzikālajā sabiedrībā. Mācību gada noslēguma akts izvērsās par demonstratīvu simpātiju izpausmi cienītajam pedagogam. Par laimi, Vītola vietā par rektoru tika iecelts viens no viņa tuvākajiem draugiem un domubiedriem prof. Pauls Jozuuss – un konservatorijas darba gaitā tika turpināts sākotais ceļš.

Pēc prof. P. Jozuusa nāves 1937. gadā par rektoru atkal kļuva J. Vītols. Šajā postenī viņš palika sarežģītajā 1940./1941. gadā, kad tika mainīta konservatorijas struktūra un bija jāizcīna smaga cīņa, lai saglabātu tās augsto profesionālo prasību līmeni. J. Vītols bija rektors arī vācu okupācijas laikā kara gados no 1941. līdz 1944. gadam, kad konservatoriju izlika no tās telpām un tur ierīkoja kara hospitāli.

1944. gadā, kad Rīgai tuvojās padomju armija, J. Vītols, tāpat kā daudzi viņa kolēģi un studenti, devās trimdinieka gaitās. 1944. gada oktobrī, atjaunojoties konservatorijas darbam vecajās telpās, rektora pienākumus pašreizējā uzņēmās Alfrēds Kalniņš. Padomju laikā konservatorijas struktūrā notika vairākas izmaiņas. No konservatorijas atdalīja zemāko kursu un uz tā bāzes izveidoja 10-gadīgu bērnu mūzikas skolu (vēlāk to nosauca par Emīla Dārziņa skolu) un mūzikas vidusskolu (tagadējā Jāzepa Mediņa mūzikas koledža). 1944. gadā konservatorijā nodibināja jaunas specialitātes – Kordiriģēšanas nodaļu, bet 1947. gadā vēl arī Muzikoloģijas nodaļu, 1960. gadā Mūzikas pedagoģijas nodaļu un 1967. gadā Kultūras darbinieku nodaļu.

Alfrēdu Kalniņu no rektora pienākumiem atbrīvoja 1948. gadā. Viņa vietā darbu sāka prof. Jēkabs Mediņš (1890–1966), kurš rektora pienākumus pildīja no 1948. līdz 1950. gadam. 50. gados padomju valdība izvirzīja stingru prasību, lai augstākās mācību iestādes vadītu vienīgi komunistiskās partijas biedri. Tā kā prof. J. Mediņš atteicās iestāties partijā, viņu nomainīja kordiriģents un padomju masu dziesmu komponists Jānis Ozoliņš (1908–1981); viņš rektora amatā sabija no 1950. līdz 1971. gadam. Konservatorijas rektora postenī līdz ar to vairs netika izvirzīta galvenā valsts mūzikas dzīves autoritāte, bet nozīmēts paklausīgs režīma funkcionārs.

No 1971. līdz 1990. gadam organizatoriski vērīenīgi Konservatoriju vadīja tās rektors izcilais latviešu kordiriģents Imants Kokars (dz. 1921. gadā), bet šobrīd no 1990. gada rektora krēslu ieņēmis atkal viens no mūsu valsts vadošajiem komponistiem – Juris Karlsons (dz. 1948. gadā).

Kāpēc Reitera kori vēl arvien dēvē par leģendu?

Vēlme dibināt savu kori Teodoram Reiteram (1884–1956) bijusi jau tūlīt pēc ierašanās Rīgā 1918. gada augustā, kad viņš atgriezās no Pēterpils kopā ar “Latvju operas” trupu. Tomēr kara laika apstākļi to neļāva, un tikai 1920. gada 12. februārī laikrakstā “Jaunākās Ziņas” un vēl dažās citās avīzēs parādījās uzaicinājums pieteikties dziedātājus jaundibināmajā Teodora Reitera korī.

Pieteicās pāri par 300 pretendentu. Tiesa, savas pēdas sabiedrības sastāvā bija atstājis karš. Bija jāizsludina papildu aicinājums pieteikties vīriem, jo to balsu trūkums bija asi jūtams. Rezultātā korī tika reģistrēti 212 dalībnieki: 87 soprāni, 63 alti, 27 tenori un 35 basi. 62 vīru balsis pret 150 dalībnieču lielo sastāvu. Tomēr diriģents bija cerīgs, un darbs varēja sākties. Pirmais kora mēģinājums notika 1920. gada 20. februāra vakarā.

Ar ko sākās Reitera kora darbs? Pirmām kārtām ar diriģenta ievadvārdiem. Tajos Reiters pateica arī sava paša kredo: *“Kalpošana mākslai ir tās pielūgšana un ziedošanās. Tā no katra prasīs visus spēkus un prasmi, nemitīgu tieksmi savās izjūtās un augšanu sniegunos.”*

Tā bija pirmā preambula. Otrā bija dziesma. Jurjānu Andreja dziesma, ko bija iedvesmojis apgaroti svētsvinīgais Jāņa Poruka teksts – 1913. gadā brāļu draudžu piemiņai komponētā dziesma “Uz augšu”. Tā kļuva par kora darba moto, ar kuru turpmāk koris uzsāka ikvienu jaunu sava darba cēlienu.

Reitera kora pirmais koncerts notika Latvijas Nacionālās operas zālē 1920. gada 20. maijā, un jau tūlīt publika to uzņēma ar sajūsmu, bet kritika ar uzslavām. Stingrais Ernests Brusubārda rakstīja: *“Tik smalki izstrādāts priekšnesums un niansēšana, kādu dzirdējām, pie mūsu koriem līdz šim nebija sastopams.”*

Tas bija ceļa sākums, kurā vēl bija jāiegulda bezgala daudz darba. To apzinājās kā Reiters, tā koristi. Diriģents savu kori veidoja ļoti mērķtiecīgi, rūpīgi atlasot balsis, nemeklējot spilgti solistisku materiālu, bet būvējot kori kā saskanīgu instrumentu, kā saliedētu balsu un tembru vokālu orķestri. No entuziastu divsimtnieka Reiters pamazām atlasīja un nostabilizēja kori uz 90 dziedātājiem, kas tā arī paliek optimālākais kora sastāvs.

Protams, tas auga, mainījās, variējās, un daudzajos darba gados kori dziedājuši turpat vai 900 dziedātāju. Viens no tiem – Arnolds Zvaigzne atceras: “Viens no nozīmīgākajiem Reitera kora ātrās izaugsmes un kora kultūras augstas stabilitātes saglabāšanas faktoriem bija Maestro prasme atlasīt savai vienībai pašus piemērotākos dziedātājus. Jaunajam koristam diriģents pats atrada dziedoņu rindās vispiemērotāko vietu. Daudzi kritiķi Latvijā un ārzemēs mūs pielīdzināja skanīgam orķestrim – lieliskām ērģelēm, uz kurām tik prasmīgi un iedvesmoti “spēlēja” Maestro.”

Šo kora specifiku ne vienreiz vien bija uztvēruši arī kritiķi ārzemēs. Leipcigas profesors Kurts Švērts rakstīja: *‘Teodors Reiters vada kori kā instrumentu. Brīžam tās ir svētsvinīgas ērģeļu skaņas, brīžam tās šķiet kā maigi skaņota arfa un tālu zvanu atbalsis.’*

1924. gadā pēc vairākiem lieliski aizvadītiem koncertiem Latvijā sākās kora ārzemju koncertceļojumu odiseja, un pirmais maršruts veda pie ziemeļu kaimiņiem – uz Igauniju un Somiju.

Korim līdzī ceļoja rakstniece Anna Brigadere: *“Helsinki baltās akmeņu celtnes izkāpa no jūras kā teiksmainas pilis. Ziboši ragi, kā fanfaras paceltas, sūtīja no krasta sveicienu: “Dievs, svētī Latviju!”*. Tiem atbildēja mūsu koris ar Somijas himnu. Izpaudās kora brauciena īstā misija: draudzīgai tautai nest savas tautas draudzīgo sveicienu. Kā agrāk karaļi brauca ciemā pie karaļiem, tā tagad brauc tauta ciemā pie tautas.”

Galvenais Reitera kora darbībā, ko viņi veica ar izcilu māksliniecisku meistarību, – viņi bija pirmie, kas tajā laikā nesa mūsu valsts vārdu un slavu Eiropas valstīs. Tā bija ne tikai mākslinieciska, bet arī ļoti liela administratīva atbildība, jo kori jau nesūtīja kāda ministrija, ne arī valdība. Tā bija viena kolektīva iniciatīva un tā vadoņa fanātiska neatlaidība. Uzskaitot kora braucienus, nāktos izlīkumot visu Eiropas karti. Pēdējais brauciens 1939. gada pavasarī uz Londonu, Parīzi, Antverpeni jau bija draudošā kara elpas apdvests.

Reitera koris ne tikai brauca ceļojumos, bet, nodibinot ciešus sakarus ar citu valstu ievērojamākajiem koriem, uzņēma tos kā viesus Latvijā. Piemēram, slaveno Vīnes zēnu kori, kas Rīgā bija Reitera koristu personīgais viesis.

Reitera kora koncertā Vīnē ieradās un, nepakustoties līdz pat koncerta beigām, nosēdēja pasaulslavenais vijolnieks Hubermanis. Vīnes laikraksti atzīmēja, ka par Reiteru un viņa kori nemaz nevajagot rakstīt slavas dziesmas, jo visu jau izsakot fakts, ka Hubermanis, kas parasti koncertos pavadot 10 minūtes, šoreiz esot nosēdējis visas divarpus stundas, pēc tam vēl personīgi pateicies Reiteram.

Bet, lai pierādītu kora patiesi izcilo sniegumu un pasvītrotu, ka tā nav tikai leģenda vecākās paaudzes jaunības atmiņās, var minēt tādas autoritātes kā franču komponista un mūzikas kritiķa F. Šmita vārdus par reiteriešu koncertu Parīzē: *“Ja jūs gribat nokļūt pie mākslas vistīrākajiem avotiem, tad jums ir jādzird Reitera koris – šis savā ziņā vokālais brīnums un Latvijas lepnums.”*

Reitera koris bija neatkārtojama mākslinieciska parādība. Tāda balsu izlase bija iespējama, tikai izvēloties dalībniekus no liela pretendentu skaita. Tas nebija vairs iespējams Maestro dzīvē traģiskajos trimdas gados. Stokholmā izveidotais Reitera koris vairs nebija pirmā līdzinieks. Bet Latvijas brīvvalsts laikā Reitera kora paveiktais vēl šodien ir dzīva leģenda – viens no skaistākajiem sasniegumiem mūsu mūzikas vēsturē.

Kādas ir vijolnieka Gidona Krēmera saknes Rīgā?

Viens no mūsu laika slavenākajiem vijolniekiem Gidons Krēmers ir dzimis 1947. gadā Rīgā, pavadījis te savu bērnību un skolas gadus un, kā pats to ne vienreiz vien pasvītrojis, izjūt savas saknes Rīgā. Kādas tās bijušas?

Savā atmiņu grāmatā “Bērnības lauskas” (1995) Gidons Krēmers jautā un atbild: *“Uz jautājumu, kāpēc es esmu kļuvis par vijolnieku, es bieži esmu atbildējis, ka tas jau ir bijis izšķirts pirms manas dzimšanas. Mans tēvs, mana māte, mans vectēvs, pat mans vecvectēvs – bija vijolnieki...”*

Gidona senči bija zviedru vijolnieki. Ne tikai viņa vecvectēvs, pat vēl tālāki senči ir spēlējuši vijoli, ziemeļu zemē visvairāk iemīļoto, bieži slavenu itāļu meistaruru darinātu instrumentu. Selma Lāgerlēva savos romantiskajos

tēlojumos bieži pārstāsta tās balss valdzinājumu, vijoles skaņai piemītošo burvju varu. Gidona vecvectēvs Gustavs Brikners spēlēja tumši sarkanu Guleto vijoli. Viņa dēls Kārlis Brikners (1893–1963), Gidona vectēvs, jau bērnībā guva apbrīnu kā brīnumbērns. Kādā kritikā 1899. gadā rakstīts: *“Apdullinoša piekrišanas vētra apsveica Gustava Briknera mazo piecgadīgo dēlu, kas ar nesatricināmu pārliecību un tīri vai olimpisku mieru atskaņoja vairākus vijoļdarbus.”*

Gustavs Brikners savu mazo dēlu aizveda uz Vāciju, un Kārlis Brikners deviņu gadu vecumā iestājās Leipciģas konservatorijā. Septiņos studiju gados viņš apguva gan virtuozu vijoles tehniku, gan pabeidza ģimnāziju, gan aktīvi koncertēja Vācijā un Zviedrijā. Prese atzina viņu par Eiropas mēroga vijolnieku ar spožu tehniku un ļoti skaistu, siltu, plašu toni. Vēlāk K. Brikners apvienoja savu koncertdarbību ar zinātniskiem pētījumiem vijoļspēles vēsturē un pedagoga darbu Karlsrūes konservatorijā. Gidons Krēmers viņu raksturo:

“Mans vectēvs Kārlis Brikners bija neparasta personība kā cilvēks, vijolnieks, skolotājs un mūzikas vēsturnieks. Jau bērnībā Zviedrijā viņš spēlēja daudzos koncertos un uzstājās arī karaliskās ģimenes priekšā. Vēlāk Vācijā viņš ieguva doktora grādu mūzikas zinātnē un filozofijā. Karlsrūē, kur dzimusi arī mana māte, viņš iepazinās ar savu dzīvesbiedri Noru.”

Kad Brikneru ģimenē piedzima meita Marianna, protams, arī viņā bija pārmantota pieķeršanās vijolei. Pricēdamies par meitas muzikalitāti, tēvs viņai atdeva dzimtas talismanu – tumši sarkano Guleto vijoli – Kārlis Brikners pats sev bija iegādājies Guadanini darinātu, arī unikālu instrumentu. Brikneru dzimtai bijusi raksturīga milzīga pieķeršanās ģimenei un tās tradīcijām. Diemžēl mīlestība uz sievu arī lika Kārlim Brikneram 1934. gadā pamest fašistisko Vāciju ar tur valdošo antisemitisko režīmu un emigrēt uz Igauniju, kur viņš strādāja Tartu mūzikas skolā, izvēršot rosīgu koncertdarbību, starp citu, koncertējot arī Rīgā.

Pēc kara beigām Brikneri apmetās uz dzīvi Rīgā. Kārlis Brikners bija profesors Latvijas konservatorijā, izaudzināja vairākus talantīgus vijolniekus – Lidu Rubeni, Gastonu Brahmani, Pārslu Bišeri u.c., daudz uzstājās radio koncertos, spēlēja kameransambļos (Radio trio), bija vairāku

latviešu autoru Jāzepa Mediņa, Jēkaba Mediņa, Alfrēda Kalniņa u.c. skaņdarbu pirmatskaņotājs.

Gidons stāsta par saviem vecvecākiem: “*Kāds mana vectēva teiciens ir man iespieties prātā uz mūžu: “Visskaistākais dzīvē ir ziedi, zvaigznes un bērnu acis.” Es nezinu, vai tas ir citāts vai viņa paša domas, bet man tas pilnībā izteica mākslinieka uzskatu dimensijas visā to plašumā. Es arī nezinu, cik daudz es esmu mantojis no sava vectēva. Bet droši vien esmu iegaumējis viņa ziņkāri pret visu nezināmo un viņa apgalvojumu, ka, pirms spēlēt kādu skaņu, tā ir jādzird pašam sevī... Mana vecmāmiņa bija vienīgā ģimenē, kas nepārvaldīja nekādu instrumentu. “Viņa spēlē uz virtuves kastroļiem,” es kādreiz lepni formulēju. Bet viņa bija mana vectēva drošākais balsts un manas mātes pastāvīgā patvēruma vieta. Viņai bija bezgala silta sirds, un es esmu pārliecināts, ka mani viņa vienkārši mīlēja – ar vijoli un bez tās.”*

Gidona māte Marianna un tēvs – Marks Krēmers bija vijolnieki Latvijas radio simfoniskajā orķestrī. Mājās, protams, arvien skanēja mūzika: “*Melodijas, kuras tētis spēlēja, bija vienas un tās pašas, taču viņš to darīja tik burvīgi, ka likās – viņa rokas tikai tur instrumentu, bet mūzika plūst pati no sevis. Šis tēls līdz pat šai dienai man iemieso to ideālo stāvokli, kad instrumentu sajūti kā miesas, elpas, dvēseles turpinājumu.”*

Gidons mācījās Dārziņa mūzikas skolā, kur Voldemāra Stūrersteņa klasē 50. gados auga talantīgu vijolnieku paaudze, to vidū agri aizsaulē aizgājušie Filips Hiršhorns un Oļegs Kagans, arī Valdis Girskis, Juris Madrēvičs un citi. “*Rīgā bija manas pirmās tikšanās ar publiku un pirmie rūgtie pārbaudījumi ceļā uz skatuvi. Spožie brīži jau nāca pēc tam. Bet šeit man bija svarīgi atrast tieši savu ceļu. Tas bija ēnains, bet es izdzīvoju. Man daudz palīdzēja mans skolotājs V. Stūrersteņš, mani vecāki un draugi,”* saka G. Krēmers.

Sekoja studijas Maskavas konservatorijā profesora Dāvida Oistraha (1908–1974) klasē, uzvaras starptautiskajos konkursos ar virsotni – 1. prēmiju un Zelta medaļu Čaikovska konkursā 1970. gadā. Nāca laiks, kad, nespēdams samierināties ar mākslinieka stāvokli padomju valstī, bailes kļūt “*līdzīgam visiem pareizajiem padomju mūziķiem*”, padarīt

klausītājus par “*vēl vienādākām skrūvītēm un nekad nenokļūt līdz īstai mākslai*” lika Krēmeram pārcelties uz dzīvi ārzemēs, un līdz ar to viņš tika gandrīz uz 10 gadiem izstumts no iespējas koncertēt bērņības pilsētā. Bet aizmirsta tā netika nekad: “*Rīga... Tās ir manas saknes. Ar gadiem laikam aizvien stiprāka kļūst vēlme atgriezties – atgriezties bērņībā, savās atmiņās. Es biju Rīgā tāpat bez vijoles jau 1991. gada augustā. Tas bija pēc Maskavas puča – tad, kad šeit ilgi, pamatīgi un ar troksni lauza nost Ļeņina pieminekli...*”

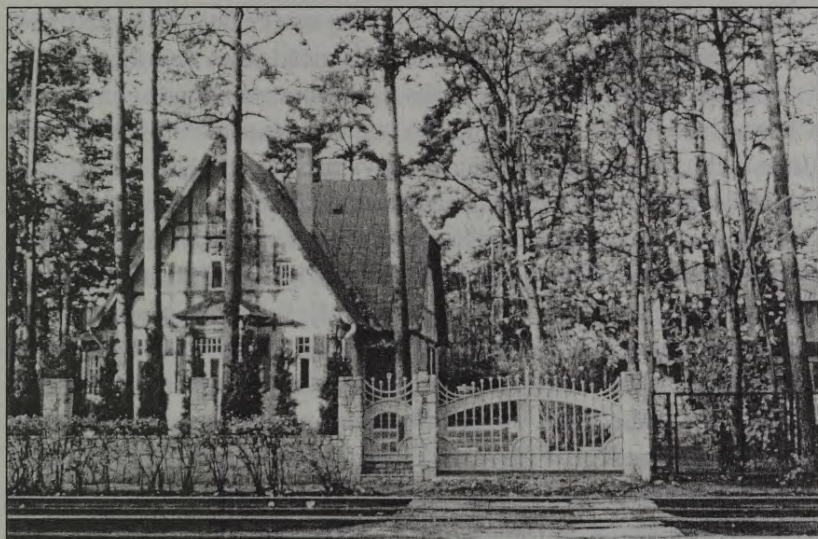
Gidonam Krēmeram 1995. gada martā piešķīra Latvijas pilsonību, par sasniegumiem 1995. gadā viņš ieguva Lielo mūzikas balvu, viņam piešķīra mūsu Mūzikas akadēmijas Goda profesora diplomu. Savukārt Gidona Krēmera dāvana mākslinieka 50 gadu jubilejā 1997. gadā sev pašam un citiem bija viņa iedibinātais lolojums – Baltijas jauno mūziķu kamerorķestris KREMERata BALTICA. Dzimtas tradīcijas: Gidons pats šobrīd spēlē unikālo Gvarnēri del Džezu vijoli. Bet sirdij dārgā vectēva Guadanini vijole, ar kuru kopā Kārļa Briknera mazdēls svinēja uzvaras četros pasaules konkursos, tagad skan KREMERata BALTICA solista Sanda Šteinberga rokās.

“*Ar Rīgu saistīta manas dzīves svarīgākā daļa – te esmu dzimis un tapis par mūziķi. Kaut arī man draugi ir visur. Bērņības iespaidi un smaržas mani pavada, lai kur es būtu. Man gribētos vairāk runāt latviski, vairāk laika pavadīt Latvijā... Jo vecāks kļūstu, jo vairāk vēlos atgriezties pie savām saknēm – uz Rīgu, uz mājām!*”

Kā pirms simt gadiem veidojās Mežaparks

“Rīga iesaļo savas attīstības jaunā gadusimtenī,” – tā pilsētas domes 1901. gada 30. aprīļa (pēc vecā stila) sēdē paziņoja jaunievlētie domnieki. Darba kārtībā bija pilsētas septiņsimtgades pienācīga atzīmēšana. Nozīmīgākais jautājums tajā bija jaunas villu kolonijas un pilsētnieku atpūtas parka dibināšana pie Ķīšežera, t.s. Ķeizara mežā.

Ķeizara mežs jeb Ķeizarvalde jau izsenis bija iecienīta atpūtas vieta, kur gan ar kuģīti, gan braukšus pa smilšaino zemes ceļu, gan tāpat kājām

Māja Kokneses prospektā 7 (celta 1911. gadā). S. Vieses foto

svētdienās devās pilsētnieku bariņi atpūsties priežu paēnā. Īpaši pievilcīgu mežu darīja leģenda, ka šeit 1621. gadā, aplencot Rīgu, ar savu armiju apmeties zviedru ķēniņš Gustavs Ādolfs. 20. gadsimta sākumā visa Mežaparka teritorija vēl bija smaržojošs, meža dzīvības un augu pilns sils. Ezera pakrastē atradās vienīgi dažas vecas zemnieku sētas un nelielas muižiņas. Kādreizējais pilsētas galvenais arhitekts Gustavs Ādolfs Āgte (1850–1906) pirms vairākiem gadiem bija sācis strādāt pie modernas “dārzu pilsētas” projekta. Paskubinājumu iecerei deva Vakareuropas arhitektu nodomi veidot šādas pilsētiņas Lečvortā, Īstivīkā, Hellerovā, bet praktisko atbalstu – domubiedri tepat Rīgā: pilsētas galvenais dārznieks Georgs Kūfalts, arhitekti – jūgendstila meistari, Rīgas politehniskā institūta pasniedzēji, ārsti, juristi, kuri ar prieku pārcēlās dzīvot ārpus pilsētas. Tā nebija pati turīgākā Rīgas iedzīvotāju šķira, kuras devīze bija “*mans nams ir mana pils*”. Viņi teica: “*Mazs, bet mans*” vai, kā 1908. gadā rakstīja arhitekts Eduards Kupfers, “*Paša zeme, paša nams, veselīgs un brīvas dabas ieskaits ... Rūpes par dabu un mākslu kā ārpusē, tā iekšpusē, un turklāt vēl audzināšana nesabojātā dabā, audzināšana mājas mākslai un augstām, cēlām baudām, ceļš uz labāku, tīrāku kultūru.*”

Pirmo parka un arī villu kolonijas plānojumu veidoja Georgs Kūfalts, cenzdamijs pilnībā izmantot dabas vizuālo pievilcību – seno kāpu reljefu. Pati pirmā – Hamburgas iela iezīmēta, saglabājot visai augstos un dažādos virzienos izvietotos kāpu paugurus, bet apbūvei paredzot visdažādākā līmeņa ēku pacēlumus un mājokļu izvietojuma iespējas. Villas cēla, saglabājot priežu audzi, nepieļaujot ēku sablīvējumu un to pietuvinājumu ielai un kaimiņu robežai, nepieļaujot augstu, necaurskatāmu žogu būvi. Projektēšanā piedalījās vairāki izcili izdomas bagāti arhitekti, pa lielākai daļai – rīdzinieki, kas zināšanas bija papildinājuši Eiropas pilsētu studijās: Eduards Kupfers, Augusts Vite, Kārlis Felsko, Arturs Mēdlings, Bernhards Bīlenšteins, Oskars Bārs, Gerhards fon Tīzenhauzens. Pēdējais 1911., 1912. gadā “Rīgas Būvniecības” uzdevumā izgatavoja projektus plašam kvartālam Stokholmas un Visbijas ielās. Viņš veidoja t.s. “dvīņu mājas”, kas bija paredzētas divu ģimeņu dzīvei un iekšējā konstrukcijā bija visai līdzīgas. Taču Tīzenhauzena namu ārējā apdare ir tik intīma un izdomas bagāta, ka neviena no jaunbūvēm neatkārtoto iepriekšējās detaļas. Mežaparka senākā daļa ir lielisks t.s. “mazā jūgenda” paraugs.

Mežaparka tālāko izbūvi pārtrauca Pirmais pasaules karš. Neatkarīgās Latvijas laikā Mežaparkā ienāca daudzi latviešu kultūras un sabiedriskie darbinieki, zinātnieki, valstsvīri. Māju projektu autori – latviešu arhitekti nāca ar jaunu būvniecības stilu. Priežu mežā sākās lietišķā, lakoniskā funkcionālisma laikmets, kurš tomēr respektēja visus būtiskos “dārzu pilsētas” noteikumus. Namus projektēja Ernests Štālbergs, Teodors Hermanovskis, Pauls Kundziņš, Osvalds Tīlmanis, Kārlis Bikše. Kārļa Bikšes nams V.Olava ielā 3 kļuvis par hrestomātisku paraugu 20. gadsimta modernajam stilam. Izveidojās otra savdabīga apbūves josla, un kopā ar iepriekšējās celtniecības šedevriem tā padarīja Mežaparku par vienu no trim Rīgas pilsētbūvniecības pieminekļiem. Arī šo būvniecību pārtrauca karš, un līdz pat šim laikam Mežaparka ēkām, kuras pakāpeniski nolietojās, nepievienojās gandrīz nekas agrāko būvju cienīgs.

Vēl jāatzīmē, ka pirms villu kolonijas izveidošanās sev mājvietu Ķīšezera krastā bija atradušas divas reprezentablas sporta organizācijas – Vidzemes un Rīgas jahtklubi. 1903. gadā tām pievienojās sporta biedrība “Kaiservald”. Arī tā atspoguļoja gadsimtena mijas tendenci tuvoties dabai, darboties un vairot fiziskos spēkus tajā bagātībā, ko piedāvā apkārtējā

vide. Vasarā – ūdeni, pļavas un sporta laukumus, ar riteni braucamus un ar zirgu jājamus ceļus. Ziemā – visus nodarbību veidus sniegā un uz ledus. Kā sporta virsuzdevums tika uzsvērts – izkopt garīgās spējas, jūtu dzīvi, vērojot un priecājoties par apkārtni, kustībā un atpūtā saskatot dzīvības skaistumu.

Spēcīgu impulsu publikas tuvināšanai Mežaparkam deva arī Zooloģiskā dārza veidošana. Tam pilsētas vadība atvēlēja īpaši jauku zemes stūrīti, kur uzkalni mijās ar ielejām, priežu puduri ar norām un no kāpām bija pārredzami Ķīšežera plašumi. Arī zoodārza sūtībā tika uzsvērts gan izglītojošais, gan ētiskais raksturs. Zoodārzs, kā rakstīja Kārlis Grēve, *“attīsta izpratni par dzīvnieku aizsardzību, mīlestību pret dabas novērošanu, pret dzīvnieku pasauli un tādā veidā labvēlīgi ietekmē tautas dvēseli”*. Pasākums kļuva par sabiedrības kopīgu rūpi. Mežziņi, kuģu kapteiņi un virsnieki, ceļotāji, pabijuši tālās zemēs, veda uz Rīgu dzīvniekus – derīgus zvēru kolonijai. Turīgākie iedzīvotāji ziedoja lielas summas dārza iekārtošanai. Tā atklāšana notika 1912. gada 14. oktobrī. Kaut arī zoodārzs Pirmā pasaules kara laikā tika iznīcināts, 30. gadus to ar lielu entuziasmu atjaunoja. Tagad tas kļuvis par vienu no skaistākajām galvaspilsētas pazīšanas zīmēm.

Par Mežaparka kultūras darbiniekiem

Gadu gaitā Mežaparks izveidojies par savdabīgu kultūras darbinieku koloniju Rīgas nomalē. Jau agrīno iedzīvotāju vidū bija izcili Politehniskā institūta profesori, kas vēlāk kļuva par neatkarīgās Latvijas Universitātes vadošajiem mācību spēkiem: inženierzinātņu fakultātes dekāns Edgars Jakobi, mehānikas fakultātes dekāns Pauls Denfers, ķīmiķis un parapsiholoģijas popularizētājs Kārlis Blahers. 20. gadu vidū tur apmetās viens no Latvijas Universitātes pamatlicējiem – filozofs Pauls Dāle, kas drīz vien kļuva par vietējās kultūras dzīves virzītāju. Viņa devīze: *“Sekmēt saprašanās un laipnības kultūru, sabiedriskās kopības, izpalīdzības un draudzības garu nav vis ērtību vai patikas lieta, bet mūsu sociālais pienākums.”* Dāle vairākkārt devās ārzemju

komandējumos meklēt speciālistus dažādu mācību priekšmetu pasniegšanai. Daži no viņiem apmetās Mežaparkā – arī ģeologs Ernsts Krauss, astronoms Alfrēds Kloze, cittautu literatūras profesori Maksis Nusbergers un Staņislavs Kolbuševskis seniors, kurš šeit uzaudzināja divus dēlus – latviešu kultūras draugus Jaceku un Staņislavu junioru.

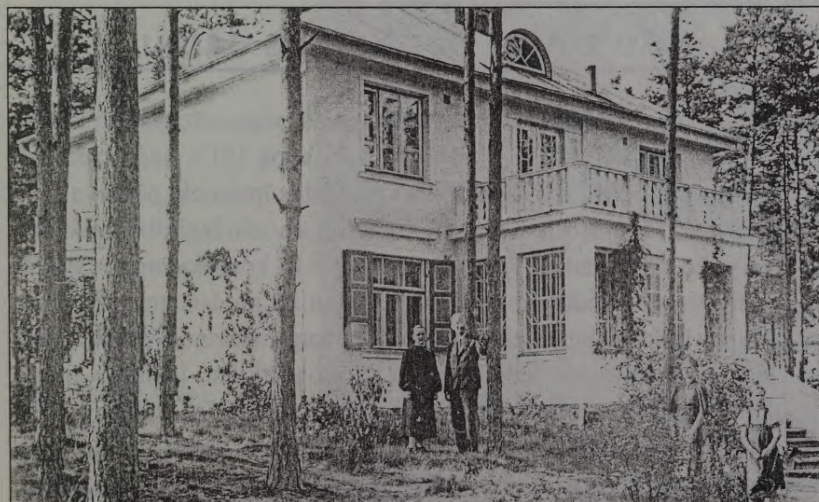
Pēc Pirmā pasaules kara Mežaparkā strauji auga jaunās Latvijas zinātnieku saime. Tur dzīvoja vēsturnieks un rakstnieks Arveds Švābe ar dzīvesbiedri dzejnieci Veroniku Strēlerti, Ķeguma spēkstacijas būvdarbu vadītājs Mārtiņš Robs, gruntsūdeņu izmantošanas speciālists Vilis Skārds, tautsaimniecības speciālists Jānis Bokalders, Lauksaimniecības akadēmijas prorektors, pirmo Meža dienu organizētājs Latvijā Andrejs Teikmanis, patoloģiskās anatomijas pamatlicējs Latvijā Romans Adelheims, medicīnas fakultātes pamatlicējs, Baltā krusta (prostitūcijas apkarošanas) biedrības vadītājs Pēteris Sņiķeris un citi universitātes profesori. Mežaparkā mājāja Latvijas valsts prezidents Gustavs Zemgals un vairāki ministri.

Mežaparks vilināja arī “rakstnieku brālību”. Pirms Pirmā pasaules kara kādu laiku te pavadīja Kaudzītes Reinis. Viņa līdzdalība Mežaparka liktenī izpaudās dedzīgā rakstā par to, ka zooloģiskajam dārzam vispiemērotākā vieta ir tieši Ķīšezera krastā. Te savu populāro romānu “Iedzimtais grēks” 1913. gadā uzrakstīja Ivande Kaija. Īpaši rosīgi uz Mežaparku tiecās kultūras darbinieki 30. gados. Pāvils Rozītis tur sarakstīja savu populārāko romānu “Valmieras puikas” (1936). Skanīga veidojās rakstnieka Ādolfā Ersa un latviešu tautasdziesmu dziedātājas – “Latgales lakstīgalas” Helēnas Ersas-Kozlovskas māja. Skanēja arī Universitātes kora diriģenta Artura Bobkovica nams, un allaž jautras dzīvības pilns bija Nacionālā teātra direktora Artura Bērziņa savdabīgais mājoklis, kuru viņš paredzēja novēlēt aktieriem teātra muzeja ierīkošanai. Mežaparkā kādu laiku uzturējās teātra kritiķe Paula Jēgere-Freimane, rakstnieki un žurnālisti Jūlijs Roze, Olģerts Liepiņš, Jānis un Valdemārs Kārkliņi, Jūlijs Lācis, dzejnieki Rihards Rudzītis, Rūta Skujiņa. Tur savu pirmo romānu rakstīja Jānis Klīdzējs un sadzīvi vēroja topošais kultūrvēsturnieks Andrejs Johansons. Viņa grāmatas – “Rīgas svārki mugurā” (1966) un “Visi Rīgas nami skan” (1970) sniedz kolorītas detaļas arī Mežaparka kultūras darbinieku raksturojumos.

Pusotru gadu nodzīvodams Mežaparkā, Jānis Jaunsudrabiņš pabeidza romānu "Augšzemnieki" (1937) un sāka "Kapri" (1939). Viņš bieži bija redzams laivā Ķīšezera ūdeņos, priecājoties par dzīvību visapkārt, kas tur mājā "tūkstots skaistajos veidos". Pie ezera bieži aizveda Kārļa Skalbes takas. Dzejnieks 30. gadu nogali pavadīja meitas un znota dzīvoklī Mātera ielā 9. Šajā laikā radās nelielas esejas par gadskārtu ritumu, par dainām, kuras atspoguļo tautas garīgo saulainību, par Latviju, kura jāveido pašu rokām, līdzī sakopjot savu patību. "Latvija jau ir tie cilvēki, kas viņā dzīvo. Cik lieli un cēli būs šie cilvēki, tik skaista un dižena būs arī Latvija."

Otrais pasaules karš visā savā bargumā iesoļoja arī Mežaparkā. 1939. gada rudenī uz Vāciju, klausot Hitlera pavēlei atgriezties "etniskajā dzimtenē", aizbrauca pāri par 600 iedzīvotāju, to skaitā arī Mežaparka pamatlicēji un to pēcteči: Āgtes, Bīlenšteini, Denferi, Jakobiji... Tad sekoja pirmā padomju okupācija un aresti Mežaparka inteligences un sabiedrisko darbinieku vidū. Protestēdams pret neatkarības zaudēšanu, nošāvās ģenerālis Ludvigs Bolšteins. 1940., 1941. gadā čekas cietumos mira tieslietu ministrs Hermanis Apsītis, iekšlietu ministrs Kornēlijs Veitmanis, rakstnieks Jūlijs Lācis, lidotājs Alfrēds Valeika... Masveida ģimeņu sagravē

Pauls Dāle ar ģimeni Poruka ielā 16. Māja celta 1928. gadā

notika 1941. gada jūnijā. Līdz ar hitleriskās armijas ienākšanu sākās ebreju iznīcināšana.

1944. gada nogalē, kad fronte no jauna tuvojās Rīgai, aizbrauca Jūlijs Roze, Arturs Bērziņš, Andrejs Johansons, Rūta Skujiņa, Oļģerts Liepiņš un desmitiem citu kultūras darbinieku. Ādolfs Erss palika. Jau 1944. gada novembrī viņu arestēja čekisti. 1945. gadā rakstnieks cietumā mira. Pēc dažiem gadiem sākās rērihiešu aresti, un kā vienu no pirmajiem paņēma dzejnieku Rihardu Rudzīti. Katorgā bija jādodas arī komponistam Jēkabam Graubiņam, mediķim–homeopātam Haraldam Lūkinam, aktrisei Mildai Riekstiņai. Tukšos dzīvokļus piepildīja iebrucēji no austrumiem.

Mūža nogali Mežaparkā pavadīja profesors un padomju valstsvīrs Augusts Kirhenšteins, rakstnieki Anna Sakse un Žanis Grīva, dzejnieks Jānis Sudrabkalns. Celts netika gandrīz nekas. Plašāko mājokli uzbūvēja romāna “Zvejnieka dēls” autors un Ministru padomes priekšsēdētājs Vilis Lācis. Pēc izklūšanas no čekas cietuma, palikusi bez iepriekšējā dzīvokļa, Līgatnes ielā pusotru gadu desmitu sev mitekli cēla operas primadonna Milda Brehmane-Štengele. Stokholmas ielā māju darbnīcu izveidoja mākslinieku Skulmju dzimta, bet netālu no Ķīsezera krasta nelielu mājokli un dārzu kopa operdziedātājs Pēteris Grāvelis.

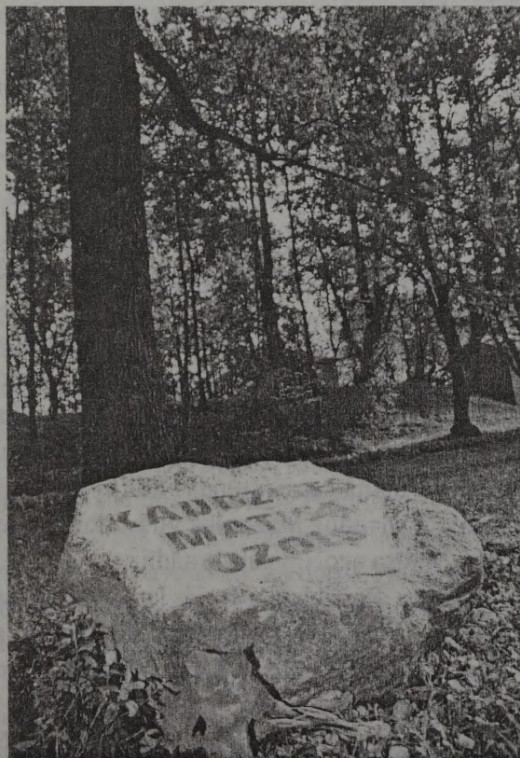
Ko zinām par Saules dārzu

Mežaparka pirmās sabiedriskās organizācijas pārstāvēja galvenokārt vācu tautības iedzīvotāji. Taču kopš 1913. gada radās arī izteikti latviska vide. 1913. gadā Grāves muižas īpašnieki pārdeva savu zemi, un par 115 tūkstošiem rubļu to nopirka Latviešu Izglītības biedrība. Šis laiks pēc 1905. gada revolūcijas iezīmējās kā konsekvantas rusifikācijas periods, un biedrība bija vienīgā organizācija, kas nodarbojās ar latviešu privātskolu, bibliotēku un sarīkojumu organizēšanu. Vecajā Grāves muižas parkā tā atrada lielisku vietu bērnu svētkiem, jauniešu sporta pasākumiem un koncertiem. Nepieciešamo naudu muižas iegādei savāca no tautas ziedojumiem – ziedotāju sarakstos atrodami gan turīgo latviešu, gan daudzu kultūras darbinieku, gan pavisam trūcīgu iedzīvotāju vārdi.

Plašas aptaujas rezultātā parku nolēma saukt par Saules dārzu: tajā atradās liels saules pulkstenis. Dzejnieks Kārlis Krūza rakstīja:

*Būs augļi paudzēm, kas nāks pēc mums
Un "Saules dārzs" būs tautas ieguvums.*

Pirmie sarīkojumi, kuros piedalījās dziedātāji Ādolfs Kaktiņš un Ada Benefelde, liecināja par sabiedrības izcilu ieinteresētību un plašiem plāniem dārza attīstībā. Taču jau 1914. gada vasarā normālu darbību pārtrauca Pirmais pasaules karš. Šajā grūtajā laikā Saules dārzs atrada sev citu misiju. Ilgāku laiku tas bija bāreņu – kritušo karavīru bērnu patvērumš. 1915. gadā Izglītības biedrība Saules dārzā divas svētdienas organizēja bērnu svētkus, lai nospiedošajā atmosfērā Rīgas bērniem sagādātu gan

*Kaudzītes Matīsa
stādītais ozols
Saules dārzā.
S. Vieses foto (1998)*

dažus prieka mirkļus, gan dotu iespējas paplašināt zināšanas par pasauli sev apkārt. Avīžu korespondenti svētkus nosauca par visplašāko šāda rakstura sarīkojumu, kas vispār kādreiz Baltijā noticis, – tajos piedalījās ap 15 tūkstoši mazo un lielo viesu.

Saules dārzs 1919. gadā arī pirmais atsāka intensīvu darbību tūlīt pēc Rīgas atbrīvošanas no pēdējiem iekarotājiem. Un drīz vien vasarās nebija tādu nedēļu, kad lielo laikrakstu pirmajās lappusēs neparādītos aicinājumi doties uz sarīkojumiem Saules dārzā: “*Rītu visi – uz Saules dārzu!*”, “*Vecāki, sagādājiet saviem bērniem prieka dienu!*” Kultūras svētkos Saules dārzā tika lasītas bezmaksas lekcijas – reizēm pat desmit vietās vienlaikus! 20. un 30. gados notika koncerti, sporta spēles, Pirmā maija, Vasaras svētku, Līgo vakara, Skolotāju svētku svinēšana. Daudzos pasākumos piedalījās rakstnieki. 1921. gada Kultūras svētkos, kad tika uzvesta Leona Paegles luga “Gadsimtu sejas” un skandēti Raiņa, Apsesdēla u.c. dzejoļi, kopā ar lugas autoru ieradās arī Rainis – laikabiedri atceras viņu ejam svētku gājiena priekšgalā. Bet 1924. gadā, kad tika svinēti pirmie Latvijas skolotāju svētki, to dalībnieki ar ovācijām sagaidīja runātāju tribīnē vienu no visvecākajiem latviešu pedagogiem – rakstnieku Kaudzītes Matīsu. Viņš apsveica brīvos Latvijas skolotājus, kas “nejūt vairs agrākos spaidus pār savu galvu”, un runas noslēgumā gluži kā tautiskās atmodas laika jauneklis svieda gaisā savu cepuri, izsaukdams jaunu sajūsmas vilni. Svētku noslēgumā slaveno “Mērnieku laiku” autors iestādīja dārzā ozolu.

30. gados, kad viens pēc otra aizsaulē aizgāja Saules dārza aktīvākie darbinieki, izvirzījās jautājums par dārza nodošanu kādas bērnu vai jauniešu organizācijas rīcībā: skautiem, Mazpulkam vai Jaunatnes Sarkanajam krustam. 1936. gadā dārzs nonāca Mazpulka rīcībā. Tā iesvētīšanas dienā 15. maijā četras stundas līdz ar topošajiem lauku, dārzu un māju kopējiem pavadīja Mazpulka virsvadonis Kārlis Ulmanis. Iepretī Kaudzītes Matīsa ozolam viņš iestādīja savējo.

Saules dārzā bieži viesojās lauku mazpulcēni, tur notika bērnu darbu izstādes, sacensības, sarīkojumi. Audzinātāji atbalstīja dārzu un mājkopības apguvi, visdažādākos amatniecības un roku darbus, novadu vēstures pētīšanu, savu kolekciju un pat muzejiņu veidošanu, koru, orķestru organizēšanu. 1940. gada 14. maijā tika iesvētīta Mazpulka laivu osta,

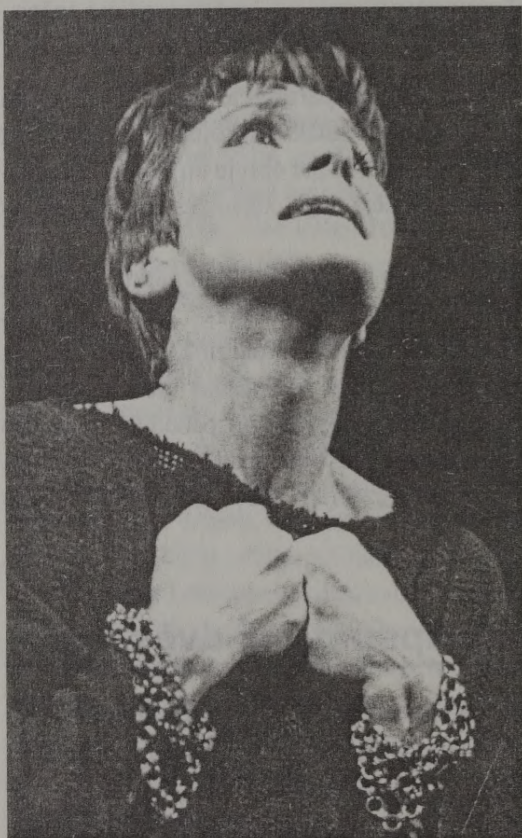
domāta pašai jaunākajai organizācijai – Krišjāņa Valdemāra Jūras mazpulkam.

Tālākie notikumi uz visiem laikiem pārtrauca Saules dārza plašo darbību. Vācu okupācijas laikā tiek nolīdzināts sarīkojumu laukums pret ezeru, apjozts ar dzeloņstieplēm un padarīts par ebreju un krievu karagūstekņu pārsūtīšanas nometni pirms pēdējā ceļa – uz nāves bedrēm Biķerņieku priedēs.

No 1945. līdz 1963. gadam dārzu sauca par Bērnu parku, vēlāk tas pārtapa par Jauno dabas draugu centru “Saulesdārzs”. Kaut gan parks nonāca Latvijas Izglītības un zinātnes ministrijas pārziņā, agrāko vērienu kādreizējā romantiskā atpūtas un kultūras izkopšanas vieta neatguva. Pazuda saules pukstenis, kas deva dārzam nosaukumu, pazudusi ezermalas osta, patī krastmala izrakņāta un aizaugusi. 2000. gada pavasarī ministrija plašo teritoriju iznomāja sportistu organizācijai – SIA “Ķeizarmežs”. Kāda būs Saules dārza nākotne?

“Tu mums apspārnoji dvēseles”

Šos vārdus kā veltījumu aktrisei Lidijai Freimanei rakstījis Ojārs Vācietis. No šodienas skatpunkta raugoties, šie vārdi var šķist nedaudz piepacelti. Varam jau paironizēt par šo ticību, ka māksla var palīdzēt dzīvot. Bet viņi, pēckara gadu jaunie aktieri, rakstnieki, komponisti, mākslinieki, tā arī dzīvoja – pilnveidojot sevi, palīdzēja dzīvot citiem. Viņi bija laimīgi, ka palikuši dzīvi, aizrautīgi un dedzīgi apguva profesijas noslēpumus un ticēja sev, savam talantam, centās saprast un balstīt cits citu. Ar savu garīgās dzīves intensitāti viņi augstu pacēla arī sabiedrības garīguma latiņu. Teatrālajā vidē tāda bija arī Lidija Freimane. Viņa bija ne vien liela aktrise, bet arī cilvēks, kas vienmēr pūlējās sabiedrības labā. Vai vienaldzīgs cilvēks būtu varējis paveikt to, ko darīja viņa, būdama Teātra biedrības priekšsēdētāja (1966–1983)? Tagad, lasot biedrības protokolus, var nojaust, cik daudz enerģijas, gudrības bija nepieciešams, lai nosargātu režisora Ed. Smiļģa māju, pareizāk būtu teikt – to, kas no tās bija palicis pāri, kā arī pieradinātu pie domas gan valdību, gan sabiedrību, ka māja ir jāuzceļ no jauna un jānodibina Ed. Smiļģa Teātra muzejs. Viņa

Sofokla "Elektra" (1968).
Elektra – L. Freimane

īstenoja dzīvē Meistara sapni. Muzeja ekspozīcijā redzams fragments no Smiļģa mājas kolonnas, ar kuru somiņā māksliniece gāja uz augstākajām instancēm, lai "caursistu" šo ideju. Kur viņā bija radusies šī neatlaidība, pārliecība, ka jādara tieši tā, šī velnišķīgā uzņēmība! Varbūt tas bija nabadzīgās bērnības rūdījums vai mantojums no māmiņas – skaistās rumānietes, bet varbūt, gluži pretēji, no latviešu zemnieka sīkstuma, kas nāca no tēva. Eduards Freimanis Pirmā pasaules kara laikā bija aizklīdis uz Rumāniju un tur Dondjušenu ciemā 1920. gada 4. aprīlī (pēc pases 6. martā) nāca pasaulē Lidija. Kad meitai bija gads, vecāki pārcēlās uz Latviju.

Interese par teātri parādījās agri, bet, vecāku mudināta, Lidija beidza Rīgas komercskolu un strādāja bankā. Taču 1943. gadā, izlasījusi sludinā-

jumu, ka režisors J. Zariņš aicina stāties Dramatiskajā studijā, viņa dodas uz lielo konkursu un tiek uzņemta. Šai studijai bija paveicies pedagogu ziņā. J. Zariņš bija pazīstams ar M. Čehova teātra estētiku un šī izcilā režisora un aktiera Rīgas darba posmā bija viņa palīgs un domubiedrs. Vēl no Jelgavas brauca O. Glāznieks-Glazunovs, kurš kara gados bija iestrēdzis Latvijā, bet līdz tam bija bijis slavenā Maskavas Vahtangova teātra aktieris, režisors un mākslinieciskais vadītājs. Vēl studijā strādāja jūtīgais, inteligentais Žanis Katlavs, vēlākais aktrises partneris un smalkjūtīgs audzinātājs. Par studiju rūpi turēja arī A. Amtmanis-Briedītis. Taču Lidijas mācības studijā tika uz kādu laiku pārtrauktas. Kara virpulis aizrāva viņu uz Vāciju. Sekoja ilgs, grūts mājupceļš. Teātra studiju Lidija pabeidza pēc kara un par Drāmas teātra aktrisi kļuva 1947. gadā.

Jau aktrises gaitu sākumā Lidija Freimane nospēlēja savu liktenīgo lomu – Kristīni R. Blaumaņa lugā “Ugunī” (1948). Skatītāji sajuta jaunās aktrises patieso tēlojumu. To vienkāršību, to atturību, smalkjūtību attiecībās ar cilvēkiem, kas mākslinieci ieskāva visās viņas gaitās gan uz skatuves, gan arī dzīvē, – to jau nevar nospēlēt. Māksliniece bija piedzimusi pozitīvi uzlādēta, un dzīves triecieni viņā veidoja cēlu, garīgu cilvēku. Par to aktrisi cienīja skatītāji, draugi un darbabiedri.

Dzīves gudrajai aktrisei pūrā bija dots plašs iespēju diapazons. Viņa savas varones varēja pacelt ne vien traģēdijas augstumos vai pasniegt komedijiskā vieglumā, bet, savienojot šīs abas sava talanta šķautnes, ikvienam tēlam piešķirt tik dažādas jūtu un izpausmju gradācijas, kādas bija raksturīgas tikai viņai vien. Raksturi ieguva dziļumu, vispārinājumu, nozīmīgumu, bija dzīvi un patiesi. Aktrise prasmīgi prata rīkoties ar vārdu. Teikuma melodija, loģiskie akcenti, pauzes – it sevišķi koncertprogrammās – bija izsvērti, izstrādāti, pārdomāti, tāpēc iedarbīgi. Pēc veiksmīgi nospēlētas Krogus Dženijas lomas G. Brehta “Trīsgrašu operā” (1965) atklājās, ka Lidijai Freimanei pa spēkam ir Brehta episkā teātra estētika. Lielu popularitāti Vācijā, Austrijā, Luksemburgā izpelnījās L. Freimanes vācu valodā veidotās programmas, kurās māksliniece izpildīja gan latviešu autoru darbus, gan B. Brehta un K. Veila songus. Vācieši L. Freimani salīdzināja ar savu izcilo songu interpreti Gizelu Maju. Skatītāju iemīļota bija viņas Aspazija S. Vieses, J. Bebriša dzejas drāmā “Zvaigzne iet un deg, un...” (1967), kas, skopiem, atturīgiem izteiksmes līdzekļiem

iestudēta, tikai ar vārda spēku atklāja to garīguma pakāpi, kādā dzīvoja aktrises atveidotā dzejniece. Arī angļu aktrises Stellas Kempbelas un B. Šova sarakste Dž. Kiltija "Mīļais melis" (1962) iestudējumā turpināja tēmu par radoša cilvēka traģisko pasaules uztveri. Apzinoties L. Freimanes traģēdijas aktrises spēku, režisori izvēlējās aktrisi lielās klasikas galvenajām lomām. Viņa spēlēja Ģertrūdi (V. Šekspīra "Hamlets", 1959), Elektru (Sofokla "Elektra", 1968), Fedru (Ž. Rasina "Fedra", 1975). Pie aktrises lielajām veiksmēm pieskaitāma Ošu Anna (A. Upīša "Zaļā zeme", 1950). Viņa ir atveidojusi arī A. Čehova sievietes – Varju ("Ķiršu dārzs", 1953) un Arkadinu ("Kaija", 1960). Mākslinieces nospēlēto lomu klāsts ir bagāts un daudzveidīgs. Tajā ir gan Elizabete Valua (F. Šillera "Dons Karloss", 1955), Margarita Gotjē (A. Dimā "Kamēliju dāma", 1957), Klāra Gasula (P. Merimē "Sieviete – debess un elle", 1964), Kalēcija (M. Gorkija "Vasarnieki", 1972), Donna Anna (A. Puškina "Mazās traģēdijas", 1963), princese Kosmopolisa (T. Viljamsa "Jaunības putns ar saldo balsi", 1977), Elinora (Dž. Goldmena "Lauva ziemā", 1980). Par Zelmas lomu H. Gulbja lugā "Cīrulīši" (1975) aktrise saņēma A. Pumpura prēmiju (1977). Neaizmirstami ir viņas raksturlomu šedevri – Berta (P. Roziša "Ceplis", 1953), Gudrīte Robinsone (P. Putniņa "Ar būdu un baznīcu", 1987). Ikvienā lomā aktrises sniegums būtu pelnījis detalizētu sarunu, jo katrā ielikta daļiņa viņas sirds un domu.

L. Freimane bija iemīļota aktrise radio un televīzijā. Arī filmās atveidojusi daudzas dramatiskas lomas – Gārša "Diena bez vakara" (1962), Valija "Klāvs – Mārtiņa dēls" (1970), Sausene "Ceplis" (1972), Orta "Pūt, vējiņi!" (1973), Riča māte "Ezera sonāte" (1976). Kopā ar izcilo Dailes teātra aktrisi Lilitu Bērziņu filmējusies filmā "Tās dullās Paulīnes dēļ" (1979), kur atveidoja Līzbeti. Tā bija aktiermeistarības paraugstunda.

1992. gada 18. janvārī māksliniece aizgāja mūžībā. Taču atmiņā vēl arvien skan viņas balss, acu priekšā iznirst krustmāte Arvira (J. Druce "Zemes un saules vārdā", 1977). Tur viņā skanēja rumāniskā smeldzīgi lepnā melodija. Vēl skatītāju atmiņā dzīvo Kolā Briņons, kurš Lidijas Freimanes balsī izsaucas: "Tas, kurš nokauj ideju, ir trīskārt slepkava..."

Starp debesīm un elļi

Viņa bija Dievišķā pieskāriena iezīmēta – meitene no Jaungulbenes pļāvām. To uzreiz juta. Ikdienā varbūt ne tik izteikti, bet uz skatuves gan. Jau agrā bērņībā Antra Liedskalņiņa (1930. gada 22. oktobris – 2000. gada 20. aprīlis) zināja, ka būs aktrise. Viņai Liktenis bija dāvājis laimi – agri aptvert savu sūtību un visus spēkus veltīt šā mērķa sasniegšanai. Viss viņas ceļā pavērās it kā pats no sevis. Vecāki, kas jaunībā spēlēja pašdarbībā, pašas veiksmīgā debija Gulbenes vidusskolas drāmas pulciņā ar Zojas lomu M. Aligeres lugā “Pasaka par patiesību”. Pēc vidusskolas beigšanas (1951) izturēts konkurss Latvijas Valsts Konservatorijas Teātra fakultātē – un viņa mācās t.s. “pelēkajā” kursā. Viņas studiju biedri bija D. Kuple, M. Šneidere, G. Cilinskis, R. Ligers, O. Šalkonis, A. Bērziņš, R. Kepe, M. Antenišķis u.c. Viņus skoloja profesori V. Baļuna un A. Amtmanis-Briedītis, kā arī režisori A. Leimanis, A. Jaunušans, K. Pamše. Tūlīt pēc fakultātes beigšanas (1955) viņa kļuva par Drāmas teātra aktrisi un sāka spēlēt atbildīgas dramatiskas lomas: Siņečku F. Dostojevskā “Noziegumā un sodā” (1957), Anastasiju P. Pētersona “Balto torņū ēnā” (1959), Robertu T. Dreizera “Amerikāņu traģēdijā” (1960), Katjušu Maslovu L. Tolstoja “Augšāmcelšanās” (1960).

Jauno aktrisi ievēroja, par viņu runāja un rakstīja. Viņu nevarēja neievērot, jo viņas fascinējums bija tik liels, ka, tiklīdz viņa parādījās uz skatuves vienalga kādā tēlā, gribot negribot bija jāskatās uz viņu. Antra Liedskalņiņa bija interesanta arī klusējoša, bija tāda sajūta, ka kāds pār viņu lietu gaismas starus. Uz skatuves katra lieta, kam pieskārs viņas rokas, ieguva īpašu nozīmi. Viņa prata ieklausīties un sadzirdēt partneri, ap viņu bija šis spēcīgais magnētiskais lauks, šī noslēpumainā aura, kas lika domāt – viņai ir zināms kaut kas īpašs, ko mēs pārējie nespējam uztvert. Tā ir vārdos grūti pasakāmā dievišķā dzirksts, kas piemīt īstam māksliniekam un izceļ viņu citu vidū. Antra uz skatuves mirdzēja.

Tuvākie darbābiedri stāsta, cik grūti viņai bija iemiesoties tēlā, cik ilgi un mokoši viņa meklēja raksturu, personāža būtību. Antra Liedskalņiņa bija īstena krievu psiholoģiskās skolas pārstāve – Veras Baļunas audzēkne. Aktrise zināja, ka ar tēlu jāsaaug tā, lai skatītājs nejustu ne šuvīti, ne krunciņu, lai neredzētu ne vismazāko darba sviedru lāsīti. Viņai bija grūti

ieiet tēlā un vēl grūtāk atgriezties Antrā Liedskalniņā. Viņa acīmredzot pārkāpa kādu aizliegtu robežu un iegāja maģiskajos laukos. Viņas eksistence uz skatuves bija tik patiesa, dzīva, negaidītu pavērsienu pilna, ka radīja skatītājos pilnīgu realitātes ilūziju. Par šādu uzdrošināšanos viņa vēlāk dārgi maksāja...

Viņas spēle nodrošināja panākumus daudzām izrādēm. Aktrisei lomas uzticēja režisori Ž. Katlaps, A. Amtmanis-Briedītis, V. Baļuna, K. Pamše, Ā. Šapiro, M. Kublinskis, kopdarbu vainagoja T. Viljamsa "Ilgu tramvajs" (1969). Blanšas loma daudziem asociējas ar Antru Liedskalniņu. Viņa radīja jaunas, skaistas, jutekliskas, neaizsargātas, vientuļas sievietes tēlu, kura ar pēdējiem spēkiem cīnās par savu cilvēka pašcieņu. Aktrise Blanšai piešķīra tādas dimensijas, ka izrāde sasniedza īstas traģēdijas augstumus. Fināls bija satriecošs. Ne skaņas, ne vaida, ne asaru, tikai trauslajā, drebošajā ķermenī iedzītā sāpe kā kliedziens lauzās caur sausajām

*A. Kasonas "Trešais vārds (1959).
Marga – A. Liedskalniņa*

*Tenesija Viljamsa
"Ilgu tramvajs" (1969).
Blanša Dibuā –
A. Liedskalniņa,
Stenlijs Kovaļskis –
G. Cilinskis*

acīm. Tad pilnīgā klusumā gājiens cauri skatītāju zālei. Zālē pilnīgs sastingums... pēc tam ilgas ovācijas.

Ja viņa būtu nospēlējusi tikai Blanšu Dibuā, arī tad mēs varētu teikt, ka esam sastapuši izcilu aktrisi. Bet Antra Liedskalniņa radīja ļoti daudz skatuves tēlu.

Kas paliek pēc izrādes, pēc aktiera spēles? Tikai šie emocionālie uzplaiksnījumi, tā katarse, kas iespiežas skatītāju atmiņā. Es vēl aizvien atceros pretrunīgo Vaļu no A. Arbuzova "Esi sveicināta, mīlestība" (1960), kuru mīlestība no sevis noniecinošas būtnes vērtā skaistā pašcieņas pilnā cilvēkā, valdzinošo Kamilu Peričolu P. Merimē "Sieviete – debess un elle" (1964), Ļiku A. Arbuzova "Mans nabaga Marats" (1965), kur ik dialogs, ik tēls bija dzīvs, patiess, pārliecinošs, dvēselisks. Kāds varbūt atcerēsies Kendelu M. Zīverta lugā "Ākstis" (1957), Margu A. Kasonas "Trešais vārds" (1959). Šajā izrādē dzima visu mīlētāis

aktieru duets – A. Liedskalniņa un J. Kubilis, kuri vēlreiz pēc daudziem gadiem aizrāva skatītājus I. Žamiaka lugā “Hamilkara kungs” (1981). Daudziem prātā palikušas lomas, kur Antra Liedskalniņa lika lietā savas komiskās aktrises dotības: Leļa, Marianna Okolokolaka P. Putniņa lugās: “Paši pūta, paši dega” (1972), “Ar būdu uz baznīcu” (1987), Stārstiene “Ar Dievu pie zemes” (1991). Pateicoties komiskā un traģiskā sajaukumam, šie tēli ieguva citu mērogu, dziļumu un vispārinājumu.

Aktrise iestudēja koncertprogrammas, strādāja radio, televīzijā, filmējās: Aija “Vētra” (1960), Antra “Es visu atceros, Ričard!” (1967), Irēna “24–25 neatgriežas” (1968), Vera “Stari stiklā” (1970), Anna “Meldru mežs” (1972), Ciepa “Pūt, vējiņi!” (1974), Rolanda māte Anita “Šīs bīstamās balkona durvis” (1977), Marta “Tarāns” (1982).

Varētu izsaukties: “Cik laimīgs aktrises mūžs!” Bet kaut kas viņas iekšējā mehānismā bija salūzis. *“Ir daudz tādu brīžu, kad vairs nezinu, ko darīt tālāk. Dažkārt esmu pat trīs dienas un trīs naktis griestos vien skatījusies, līdz kādu cerības stariņu atradu. Ir jāsapurinās, jātiek galā! Ja saļimsi, tad cauri būs... Vai nu mazums ir bijis tā, ka raudu aizkulisēs, domāju un apzinos: man ir beigas, es neko nevaru, es neko nespēju. Bet tad saņemos un eju uz skatuves – gāžos ārā un metos pilnīgi kā okeānā. Un iznāk – pat labi iznāk, ja vien zini, ko tu gribi izdarīt!”* (No I. Kārkliņas intervijas 1980. gadā.)

It kā normāls īsti radoša cilvēka stāvoklis. Taču viss izvērtās traģiskāk, nekā varējām paredzēt. Te sākās tā ikdienas prātam neaptveramā dzīves mistērija, kur valda citi kritēriji un vērtības. Laikam taču aktrises Ģēnijs bija lielāks par viņu pašu. Pēdējās ardievas skatuvei un dzīvei viņa izsāpēja kā Anna Manjāni A. Mefra lugā “Grēksūdzes laiks” (1998). Ironiski traģiska, neaizmirstama atvadīšanās.

Antra Liedskalniņa bija 60., 70., arī 80. gadu lielā aktrise. Tas bija cits teātris, un cita bija aktiera vieta sabiedrībā. Šajā teātrī ilgi mēģināja, aktieri prata izturēt pausi un, galvenais, viņiem nevajadzēja reklamēt “Libero”.

Antra Liedskalniņa apzināti vai neapzināti pašiznīcinājās, aizgāja leģendā.

Fotoaparāts *Minox* – viens no izcilākajiem latviešu izgudrojumiem

Valsts elektrotehniskā fabrika (VEF) jau no savas pastāvēšanas sākuma ir bijusi slavēta ar tajā ražoto produkciju. Fabrika savu produkcijas sortimentu 20. gadsimta 30. gados palielināja ar tajā ražoto fotoaparātu *Minox* – vienu no izcilākajiem latviešu izgudrojumiem.

1938. gadā 8. aprīlī Rīgas pilsētas avīzē parādījās raksts “Sensācija fotogrūpniecībā!!!”. Tā tiešām bija viena no lielākajām sensācijām 30. gados, ko izraisīja VEF konstruktoru radītais un rūpnīcā ražotais mini fotoaparāts *Minox*.

Tas bija jauns fotoaparāts, kura izgudrotājs bija Valters Capa. Kamearas izmēri bija 17×27×80 milimetri, svars tikai 125 gramu. Dizainu mazajai fotokamerai izveidoja dizainers Ādolfs Irbīte, kas jau no 1934. gada strādāja VEF un līdz pat 1960. gadam bija rūpnīcā ražoto radioaparātu dizaina autors. Fotoaparāts *Minox* bija ietverts sabīdāmā nerūsējošā tērauda čaulā, un to nevajadzēja speciāli uzlikt, kas arī bija viens no svarīgākajiem jauninājumiem. Atbīdot čaulu, automātiski uzvilkās slēdzis un pārvietojās fotofilma.

Pie fotoaparāta izveides VEF strādāja jau no 1934. gada. Konstruējot fotoaparātu, VEF darbinieki vispirms bija domājuši par tā lielumu. Fotoaparātam bija jābūt mazam, bet tā lietošanai ērtai un vienkāršai. Jaunais aparāts, ieskaitot pat objektīva lēcas, bija vietējais ražojums. No ārzemēm ievada tikai metālu nepieciešamajām detaļām.

Jaunais fotoaparāts ieguva lielu popularitāti arī ārzemēs, jo tas bija ne vien ļoti mazs, bet arī atbilda labāko fotoaparātu prasībām un bija apgādāts ar visiem nepieciešamajiem piederumiem, kā, piemēram, dienasgaismas kasetēm, statīvu, attīstīšanas trauku, palielināšanas aparātu un VEF ražoto augstas kvalitātes fotopapīru. Stāsta, ka tieši fotoaparāta parocīguma un tehniski labās kvalitātes dēļ to 30.–40. gados izmantojuši spiegi visā pasaulē.

Pirmā VEF fotokamera tika Valsts Prezidentam. Kārlis Ulmanis 1938. gada oktobra pēdējā nedēļā vizītē pieņēma Valsts elektrotehniskās

fabrikas direktoru A. Vītolu, kurš prezidentam pasniedza pirmo fabrikas ražoto fotokameru Minox.

Reklamējot jauno fotoaparātu, vienmēr tika akcentēts tā lielums, ko salīdzināja ar parasto sērkokociņu kārbīņu, noteikti piebilstot, ka fotoaparātu ērti var ielikt vestes kabatā. Fotoaparāta cena bija ap 200 latu.

Neskatoties uz nelielajiem izmēriem, Minox gaismasspēja bija ļoti liela. Priekšmetus bija iespējams fotografēt no 20 cm attāluma. 9×11 mm formāta negatīva attēlus varēja palielināt jebkurā vēlamā lielumā. Ar kameru varēja izdarīt pat līdz 50 uzņēmumu.

1993. gadā veicot remontdarbus kādā no VEF ražotnes bijušajām telpām, uzlaužot grīdu, zem vecā betona seguma tika atrastas vairākas koka un metāla kastes ar komplektējošajām detaļām, kas bija domātas fotoaparāta Minox izgatavošanai. Šīs kastes, iespējams, bija noslēpuši fabrikas darbinieki, lai paglābtu tās no evakuācijas uz Vāciju 1944. gadā.

Lai gan 30. gadu beigās Minox bija pasaulē slavenākais VEF ražojums, to ražoja visai īsu laiku – tikai četrus gadus – no 1938.–1942. gadam.

Kāds muzejs atrodas Ropažu ielā 1?

Lai iemūžinātu Latvijai nozīmīgās Valsts elektrotehniskās fabrikas (VEF) darbības vēsturi, 1969. gadā, atzīmējot VEF 50. gadadienu, tika izveidots īpašs muzejs. Par tā mājvietu izraudzījās VEF Kultūras pili Ropažu ielā 1.

Ap 6000 eksponātu stāsta par fabrikas darbību visā tās pastāvēšanas laikā. Vispirms par VEF dibinātāju un pirmo direktoru Aleksandru Tīpaini (1886–1974) un viņa līdzgaitniekiem, par fanātiskākajiem un ievērojamākajiem speciālistiem – piemēram, par leģendāro konstruktoru Kārli Irbīti (1904–1997).

Atraktīvāko muzeja daļu veido VEF produkcija – radiouztvērēji, fotoaparāti, telefoni u. c. Īpaša uzmanība veltīta VEF kādreizējam lepnumam – fotoaparātam “VEF – Minox”, kas 1983. gadā tika uzskatīts par grandiozu pavērsienu fotorūpniecībā.

VEF vienmēr bijusi slavena ar savām organizācijām, tāpēc daļa muzeja

materiālu veltīta gan 1934. gadā dibinātajai VEF Amatu skolai, gan Rīgas Tehniskajai koledžai (agrākais nosaukums – Rīgas Elektromehāniskais tehnikums), gan Rīgas Politehniskajam institūtam, kuru atbalstījusi VEF, arī rūpnīcai “Komutators”, kas bija izveidojusies no VEF ceha. Bez tam VEF bija savs Zinātniskās pētniecības institūts, kurā tapuši daudzi nozīmīgi izgudrojumi.

VEF vārds cieši saistāms ar kultūras un sporta aktivitātēm. VEF klubs, teātra trupa, VEF kinoteātris, Tautas fotostudija un Tautas kinostudija – nozīmīgas organizācijas Latvijas kultūras dzīves vēsturē. VEF Kultūras un Tehnikas pilī vēl 1987. gadā darbojās 66 mākslinieciskās pašdarbības un lietišķās mākslas kolektīvi, pavisam ar 2500 dalībniekiem. VEF Sporta klubs, VEF stadions un VEF vīriešu basketbola komanda – tie ir spoži un neaizmirstami vārdi Latvijas sporta vēsturē.

Atsevišķu fabrikas vēstures stāstu daļu veido materiāli par VEF augsti attīstīto sociālo sfēru – par sabiedriskās ēdināšanas kombinātiem, poliklīniku, slimnīcu, bērnudārziem, peldbaseinu, profilatoriju un bibliotēkām.

Muzeja stāsti ir interesanti un daudzveidīgi. 1971. gadā šis muzejs ir apstiprināts par sabiedrisko muzeju. Tas sadarbojas ar 1980. gadā nodibināto vecveterānu klubu “VEF – Minox”.

Kur atrodas Daugavas muzejs?

Daugavas muzeja vēsture saistīta ar vairākiem zīmīgiem notikumiem mūsu pagātnē un arī šodienā. Pagātnes notikumi risinājušies Daugavas lejteces lielākajā salā, kuru uzskata arī par lielāko saldūdeņu apņemto salu Baltijā – Dolē. Savukārt salas vēsture nešķirami saistījusi ar tās īpašnieku – senas skotu aristokrātu dzimtas pēcteču Lēvisu of Menāru darbošanos. Lēvisiem Doles sala piederējusi kopš 18. gadsimta (no 1761. gada), un vairāki šīs dzimtas pārstāvji darbojušies Latvijas zinātnes laukā. Piemēram, Karls Lēviss of Menārs studējis Štutgartē un Rīgas Politehnikumā, strādājis kā privātdocents Latvijas Universitātē, piedalījies arheoloģiskajos izrakumos, sarakstījis vairākas grāmatas par Baltijas un Rīgas vēsturi u.c.

1898. gadā Menāru dzimtas pārstāvji Dolē uzcēla jauku pili, ierīkoja

lielisku, laikmeta modei pieskaņotu parku, kas kopumā ar pili, saimniecības ēkām kļuva par ainavisku ansambli, kas saskaņojās ar Doles dabisko krāšņumu. Doles pils jeb muižas piederējusi Lēvisu dzimtai līdz 1921. gadam, kad notika muižas zemju sadalīšana. Pēc tam tur bijusi gan Doles bibliotēka, gan Doles četrgadīgā skoliņa, gan feldšeru punkts. 1969. gadā Doles muižas ēku nodeva Siguldas novadpētniecības muzejam, un pēc kapitālā remonta tajā iekārtoja filiāli – Doles vēstures muzeju. Kad tika apstiprināts Rīgas HES celtniecības plāns, sarosījās arheologi, etnogrāfi, botāniķi. No 1965.–1975. gadam apūdeņošanai pakļautajā Doles salas daļā, kur atradās Ķivutkalns – viens no senākajiem apdzīvotajiem centriem un baltu tirdzniecības vietām, atrada tūkstošiem senlietu un dažādu senas apdzīvotības palieku, kas datējami no 800.–500. gadam pirms Kristus. Atradumu bija tik daudz, ka arheologi ierosināja visas senlietas novietot Doles vēstures muzejā. *“Bet padomju laika noteikumi bija tādi, ka 2/3 muzeja fondu bija jābūt par sociālisma celtniecības tēmām,”* atcerējās Daugavas muzeja fondu galvenā glabātāja Gundega Dreiblate. Viņa muzejā strādā kopš 1983. gada un ir pieredzējusi Daugavas muzeja tapšanu.

“Lai savāktu šīs strikti noteiktās 2/3, mēs sākām interesēties par visām hidroceltnēm uz Daugavas, par cēlējiem, viņu ikdienu, sportu, atpūtu u.tml. Bet vienlaikus paši uz savu atbildību sākām ievākt ziņas par dzīvi Daugavas krastos, par senajiem amatiem – kokmateriālu pludināšanu,

Doles vēstures muzejs. Z. Žukovas foto

par loču, laivinieku, zveju ikdienu, lomiem. Ievācām ziņas arī par ķieģeļnīcām, kaļķu cepļiem, par senām pārceltuvēm, par tirdzniecību – par visu, kas raksturoja abu Daugavas krastu iedzīvotāju ikdienu. Lielu vērību pievērsām Daugavas krastu dabai, tās ainaviskumam. Tā pa druskai vien papildinājām fondus. Tā tapa Daugavas muzejs.”

Raksta autore izstaigājusi muzeja zāles, ielūkojusies tā fondos, pārliecinājusies, ka paveiktais, savāktais un prasmīgi izkārtotais materiāls sniedz plašu ieskatu mūsu senču dzīvē gadsimtu ritējumā.

Kāda ir muzeja darbinieku šodiena? *“Darbu turpinām,”* bilst Gundega Dreiblate. *“Katra vasaru rīkojam ekspedīcijas pa Daugavas krastiem no Piedrujas līdz Rīgai, pa gabaliņam vien apsekojam arī likteņupes tuvāko apkaimi, iegriežamies mājās, uzmeklējam vecākus iedzīvotājus.*

Arī Daugavas pirmos svētkus vēl pirms Kultūras fonda aktivitātēm sarīkojām paši vēl pirms atmodas, kad piedalījās Knuts Skujenieks, fotogrāfs Gunārs Binde un daudzi citi.”

Dienā, kad risinājās mūsu saruna, Dolē bija daudz apmeklētāju. Vairākas ģimenes apbrīvoja seno zveju sētu Mellupi, citi priecājās par Daugavas un Dabas parka ainavām.

Muzejā parka nomalē plaša teritorija atvēlēta ģimenēm, kur tās var uzslīet telti, novietot mašīnu, iekurt ugunskuru, pavizināties pa Daugavu.

Domāts arī par ģimenes svētku svinēšanu, par kāzu ekskursijām, mūzikas festivāliem un citiem pasākumiem.

Tāds ir Daugavas muzejs senajā un mūsdienīgajā Dolē, kurā var iepazīt dzīvi Daugavas krastos no senlaikiem līdz šodienai.

Kur atrodas Vaska figūru muzejs?

Jau krietnu laiku Vecrīgā garāmgājējus uzrunā Minhauzens. Tiesa gan, tas veidots no vaska. Žestikulējot izstiepis roku, Minhauzens cenšas Skārņu ielas viesus uzjautrināt ar kādu no saviem slavenajiem melu stāstiem, bet pēc tam aicina apmeklēt privāto vaska figūru muzeju, kuru dibinājusi SIA “Lienama” 1997. gada 20. maijā. Vai pamanījāt, ka muzeja šūpuļa kārēji ir Minhauzenam rada, ka viņu nosaukumā paslēpts vārds “Maliens”?

*Mākslinieks Kārlis Alainis Minhauzena figūras izgatavošanas darbā.
A. Juknas foto*

Muzeja uzdevums – atspoguļot Latvijas kultūrā un vēsturē ievērojamas personības vaska figūrās. Sākotnēji ekspozīcija bija izvietota kādreizējā Mākslas darbinieku namā Vaļņu ielā, bet no 1999. gada novembra tās mājvieta ir 1435. gadā celtais nams Skārņu ielā 22. Tā ir Rīgas vēsturē ļoti nozīmīga ēka, kas celta kā patversme ceļiniekiem, vēlāk tās vēsture saistāma ar Ekkes konventu, atraitņu patversmi, bet nesenā pagātnē namā darbojās Tūrisma klubs. Varbūt šodien to varētu saukt par savdabīgu patversmi mākslinieku un vēsturnieku idejām, to realizācijai.

Pagaidām ekspozīcijā apskatāma 21 figūra, no kurām 20 figūras gatavotas Latvijā, bet viena – Vijas Artmanes vaska figūra gatavota Maskavā. Figūru izgatavošanas darbietilpīgajā, rūpīgajā procesā iesaistījušies četri tēlnieki – Kārlis Alainis, Kirils Panteļejevs, Artūrs Vīrtmanis, Gatis Felsbergs, arī grimma mākslinieces – Rimma Āboltiņa un Valentīna Čabaja. Protams, katrai figūrai nepieciešama sava eksponēšanas vide, tādēļ svarīgu darbu muzeja iekārtošanā veikuši interjeriste Irīna Vorkale un gleznotājs Romāns Dzjubenko. Īpašu noskaņu ekspozīcijai piešķir atsegtais un atjaunotais sienas gleznojums, kas datēts ar 1592. – 1596. gadu.

Pēc rūpīgām materiālu studijām arhīvos, pēc gleznu, gravīru un citu

avotu pētījumiem tapušas Latvijas vēsturē leģendāru cilvēku figūras – Gustavs Ādolfs, bīskaps Alberts, hercogs Jēkabs, melis Minhauzens... Pēc fotogrāfijām veidotas Krišjāņa Barona, Krišjāņa Valdemāra, Latvijas pirmo valstsvīru u. c. figūras.

Ir vaska tēli, kuri veidoti pēc dzīvā modeļa – piemēram, basketboliste Uljana Semjonova, aktieris Eduards Pāvuls u. c.

Aizejot uz vaska figūru muzeju, varēsiet sastapt vienmēr optimistisko Ēvaldu Valteru, izcilo šaha lielmeistaru Mihailu Tālu, dzejnieku Raini un dzejnieci Aspaziju. Tā ir jauna iespēja pārļapot Latvijas kultūras un vēstures nozīmīgas lapaspuses, jauna iespēja veidot savu personīgo dialogu ar savas tautas dižgariem.

Vai Rīgā daudz Matīsa vārdā nosauktu objektu?

Vārds *Matīss* Rīgā ir lielā cieņā. Šajā vārdā nodēvēti gan nozīmīgi vēsturiski objekti, gan arī mūsdienu firmas un veikali. Personvārds *Matīss* radies no Svēto vārdiem – *Matejs*, *Mateuss*, *Matvejs* (sākotnēji ebreju vārds *Mattai*, kas latviešu valodā nozīmē *Uzticīgais*).

Vecākais *Matīsu objekts* pilsētā ir *Matīsa kapi*, kas iekārtoti 1871. gadā kā apbedījumu vieta nespējniekiem un mazturīgiem pilsoņiem. Šajos kapos 1929. gadā apglabāts latviešu gleznotājs Eduards Brencēns (1885–1929). Par kapu nosaukuma rašanos ir divas versijas: *Matīss* ir vārds pirmajam kapos apglabātajam; par kapu aizgādni izvēlēts *Matīss* (Sv. *Matejs*).

Uz *Matīsa kapiem* ved *Matīsa iela* un *Mazā Matīsa iela*. *Matīsa iela* sākotnēji saukta par Lēģeru ielu. Rīgas ielu sarakstos tā pirmoreiz minēta 1810. gadā, 1885. gadā pēc kapu nosaukuma tā pārdēvēta par *Matīsa ielu*. 1950. gadā *Matīsa iela* pārtapa par *Revolūcijas ielu*, bet 1990. gadā atkal atgūts vecais nosaukums. Ielas galvenā apbūve veidojusies 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā. Tai raksturīgi vairākstāvu īres nami. Zīmīga ir 1904. gadā celtā firma “Louis Lundmann & Co” vīna pagraba un tirgotavas ēka (arhitekts Augusts Vite, Augusta Folca skulpturālais dekors). Pašreiz tieši *Matīsa ielā* atrodas daudzi “*Matīsa objekti*”, kuri savu nosaukumu ieguvuši pēc ielas vārda.

Mazā Matīsa iela. I. Auderes foto

Nelielā, līkumainā *Mazā Matīsa iela* uzskatāma par senākās lielās Matīsa ielas sākumdaļu. Šajā ielā aplūkojamas 19. gadsimta koka ēkas, grandiozi ūdenstorņi un drūmāks objekts – *Matīsa cietums*, kas būvēts 1902.–1905. gadā (arhitekts J. Frīzendorfs, būvuzņēmējs K. Ķergalvis).

Ar *Matīsa* vārdu saistāms arī Rīgā iecienītais Vidzemes tirgus, kam ir interesanta vēsture. Vispirms – 1876. gadā – tas atklāts Pēterburgas priekšpilsētā – starp tagadējo Brīvības un Cēsu ielu. 1897. gadā tirgus pārcelts uz pašreizējo atrašanās vietu (tolaik saukts par Aleksandra tirgu). 1902. gadā tirgu pārveidoja, tika uzcelti paviljoni pēc arhitekta Reinholda Šmēlinga (1840–1917) projekta. Šīs celtnes ar figurālā ķieģeļu mūrī veidotām ārsienām ir nozīmīgi eklektisma arhitektūras pieminekļi. Pārveidoto tirgu nosauca par Vidzemes tirgu. Par Matīsa tirgu sauca šeit atvērto laukumu malkas tirdzniecībai (pastāvēja līdz 1939. gadam). Padomju laikā tirgu pārdēvēja par Vidzemes kolhozu tirgu. Tautā šis tirgus vienmēr saukts par Matīsa tirgu tā atrašanās vietas dēļ – Matīsa ielas malā.

“*Matīsa objektu*” rindā vēl minama *Rīgas Mateja baptistu draudze*, spēļu zāle *Matīsa halle*, *Matīsa aptieka*, *Matīsa nams*, vairākas *Matīsu* firmas un veikali. Katru gadu rodas aizvien jauni Matīsa vārdā nosaukti objekti, kas liecina par šī vārda lielu popularitāti.

Vali ielēpīsētā ir vajadzīgi augi?

DABA

Vali ielēpīsētā ir vajadzīgi augi – no šī vārda izriet, ka cilvēki, kas dzīvo valī, ir atkarīgi no dabas. Vali ielēpīsētā ir vajadzīgi augi – no šī vārda izriet, ka cilvēki, kas dzīvo valī, ir atkarīgi no dabas. Vali ielēpīsētā ir vajadzīgi augi – no šī vārda izriet, ka cilvēki, kas dzīvo valī, ir atkarīgi no dabas.

Vali ielēpīsētā ir vajadzīgi augi – no šī vārda izriet, ka cilvēki, kas dzīvo valī, ir atkarīgi no dabas. Vali ielēpīsētā ir vajadzīgi augi – no šī vārda izriet, ka cilvēki, kas dzīvo valī, ir atkarīgi no dabas. Vali ielēpīsētā ir vajadzīgi augi – no šī vārda izriet, ka cilvēki, kas dzīvo valī, ir atkarīgi no dabas.

Augu lomu cilvēki ir arāni novērtījuši par zemu. Tie pilnā varbūtībā ļoti svarīgas funkcijas. Ierakstot augi sāpīgi izlēpīsētā dzīvība nodrošinās pilnā vidē akotā pisko kāvēkli. Zāle augi dienā un naktī ir atkarīgi no skuma B ogļskābe sāri. Kā fakts atbilst tie atbilst gaisa, dzīvotā un gaisotā atbilst dandz patekļa un sodrēju un asinātrējuor dārgākas, kas smadzi veļās pilnātas. Pēļņūnca ir iegūti dažādi vārdi, kas raksturo augu senitāto un ligēnisko lomu. Tie liecina, piemēram, ka Lās mēle vai citāz lēpīsētā ar kokiem vārtas pilnātas īpaši, mēfaksp, un glu dāzāz pasakas dandz sarāzā skābekļa vārtākiem dandz vienā vārtā, bet glu dāzāz vārtākus dandz tādas patekļa un sodrēju. Jā, sen ir dandz atbilst, ka atbilstoši fitonidāz un jonizēju gaisa, augi palīdz atbilstoši vārtāz mēfaksp mikrobiem.

Augu regulā arī mikroklīmā, stabilizēot diennakts un sezonālo temperatūras svārstības, paaugstinot gaisa mitrumu un radotot dandz, kas "velā" vārtāz un dandz dandz. Koku un krūmu vārtāz un puķu lēpīsētā

Vai lielpilsētā ir vajadzīgi augi?

Ikvienā pilsētā, arī lielpilsētā, ir augi – no sīciņām nezālēm centra asfalta spraugās un maza sīksta bērziņa uz nama dzegas līdz veciem varenim kokiem parka maurā, no vientuļām noputējušām papelēm iztvīkušās dienvidzemju ielās līdz šalčošiem dzīvības pilniem mežu gredzeniem, kas apņēm ne vienu vien mērenās joslas pilsētu.

Visu augu kopums veido pilsētas augāju jeb veģetāciju. Eiropā, arī Latvijā, augi jeb “zaļumi” pilsētās izsenis ir turēti cieņā. To daudzums un košums ir viens no svarīgākajiem kritērijiem, kas līdžās arhitektūras vērtībām liecina par pilsētas pievilcību. Ne velti apzīmējumus “zaļa pilsēta”, “dārzu pilsēta” tradicionāli lieto, lai uzsvērtu pilsētas skaistumu un pilsētvīdes kvalitāti.

Augu lomu pilsētā ir grūti novērtēt par augstu. Tie pilda vairākas ļoti svarīgas funkcijas. Pirmkārt, augi stipri uzlabo dzīvībai nedraudzīgās pilsētvīdes ekoloģisko stāvokli. Zaļie augi diendienā ražo skābekli un akumulē oglekļa dioksīdu. Kā čakli sanitāri tie attīra gaisu, uztverot un aizturot milzum daudz putekļu un sodrēju un neitralizējot dūmgāzes, kas smacē lielās pilsētas. Pētījumos ir iegūti dažādi skaitļi, kas raksturo augu sanitāro un higiēnisko lomu. Tie liecina, piemēram, ka 1 ha meža vai citas līdzvērtīgas ar kokiem klātas platības (parki, mežakapi, augļu dārzi) vasaras dienā saražo skābekli vairākiem desmitiem cilvēku, bet gadā uztver vairākus desmitus tonnu putekļu un sodrēju. Jau sen ir droši zināms, ka, izdalīdami fitoncīdus un jonizējot gaisu, augi palīdz atbrīvot vidi no dažādiem kaitīgiem mikrobiem.

Augājs regulē arī mikroklimatu, stabilizējot diennakts un sezonālās temperatūras svārstības, paaugstinot gaisa mitrumu un mazinot caurvēju, kas “velk” ielās un namu masīvos. Koku un krūmu joslas un puduri lieliski

slāpē troksni, tāpēc tos bieži izmanto, lai izolētu rūpniecības objektus un transporta koridorus.

Otrkārt, piemērots un augstvērtīgs augājs tieši apbrīnojami ceļ pilsētvīdē estētisko kvalitāti. Ne velti prasmīgu daiļdārzu un ainavu arhitektu vārdi glabājas vēsturē līdzās slavenu būvarhitektu vārdiem, un pilsētas lepojas ar saviem parkiem, dārziem un pilsētmežiem tieši tāpat kā ar katedrālēm, pilīm, namiem un pieminekļiem.

Treškārt, tieši augājs vislabāk kompensē lielu pilsētu iedzīvotājiem atrautību no dabas, mazinot cilvēkos diskomforta sajūtu, kas neglābjami rodas urbanizētā vidē. Augi ienes dabiskumu un dzīvību sastingušajā pilsētas ainavā, tie smaržo, priecē acis, šūpojas vējā, šalc, aug, mainās dienu, sezonu un gadu ritumā. Bez tam tie kalpo par mājvietu daudzām kustīgām radībām – kukaiņiem, putniem, abiniekiem, zīdītājiem un citiem dzīvniekiem, kas patīkami (košs tauriņš, raiba mārīte, dziedoša žubīte) vai ne tik patīkami (encefalīta ērce, aszobaina ūdensžurka, indīgs sirsenis), bet noteikti dažādo un atdzīvina pilsētas ainavu. Jo bagātāks ir pilsētas augājs (un arī ar to saistītā dzīvnieku valsts), jo labāk tas spēj sniegt cilvēkiem (visvairāk – bērniem) absolūti nepieciešamo ikdienas saikni ar dzīvo dabu.

Ceturtkārt, augi ir jutīgi, turklāt ērti lietojami vides indikatori, tāpēc veģetācija diezgan precīzi ļauj spriest par situāciju pilsētvidē un labām vai sliktām pārmaiņām tajā. Augu indikatorspēju daudzās pilsētās sekmīgi izmanto vides monitoringā (vides stāvokļa kontroles, novērošanas un prognozēšanas sistēmā). Savukārt, lai augi spētu pastāvēt un pildīt savas funkcijas ekoloģiski agresīvajā vidē, mūsdienų modernās lielpilsētas augāja apsaimniekošanā ir spiestas ieguldīt arvien lielāku darbu un līdzekļus. Arī ikkatram pilsētniekam nāktos dziļāk apzināties augāja vērtību un to daudz vairāk saudzēt. Augi nepamet pilsētu ne brīvdienās, ne atvaļinājumā, tie nedodas uz laukiem, dabā, svaigā gaisā, lai atgūtu spēkus un izvēdinātu šūnas. Tie stāv savā vietā cauru gadu, dienu un nakti un dara pilsētvidi skaistāku un cilvēkam ekoloģiski piemērotāku.

Lielpilsētu iedzīvotāju arvien biežāk interesē jautājums, cik daudz augu būtu vēlams pilsētā. Tiek minētas dažādas normas. Viena no tām – neskaitot zaļo zonu, katram pilsētniekam tieši dzīves vietā vajadzīgi 3–5 m² meža vai tam līdzvērtīgas ar kokiem klātas platības. Rīgas centrā

un padomju laika dzīvojamos masīvos šī norma tiek sasniegta tikai dažviet.

Toties katram rīdziniekam pieder vesela bagātība – ap 50 m² augstvērtīga priežu meža zaļajā zonā un ap 40 m² augļu dārzu. Salīdzinājumam var minēt, ka Londonā vienam cilvēkam skaitās ap 8 m² mežu, Ņujorkā – ap 9 m², toties Drēzdenē un Rostokā – ap 300 m². Pašlaik Rīga daudzās jomās ir īsta kontrastu pilsēta, un galējības redzamas arī veģetācijā. Izrādās, ka “zaļo Rīgu” tikpat pamatoti var saukt arī par “nezāļu pilsētu”, jo ikviens rīdzinieks, pats to nemaz neapzinādamies, šobrīd sadzīvo arī ar “saviem” 50–60 m² rudērālā (nekoptu vietu, nezālainu) augāja.

Vai Rīgā vēl ir dabiskā veģetācija?

Visā plašajā Rīgas teritorijā (307 km²) veģetācija ir diezgan daudzveidīga. 1991. gadā, sastādot veģetācijas karti (ZRA “Silva” speciālisti), Rīgā konstatēti 66 augu sabiedrību veidi jeb tipi. Par augu sabiedrību botānikā sauc viendabīgu augāju viendabīgā augtenē, piemēram – bērzu birztalu, priežu silu, vīgriežu pļavu, ezermalas niedrāju u.tml. Jāatgādina, ka daudzveidība, kas pēdējā laikā kļuvusi par modes jēdzienu, patiešām ir svarīga lieta, jo dzīvajā dabā tā nodrošina daudz lielāku dzīvotspēju, stabilitāti, spēju pārciest nelabvēlīgus apstākļus.

Cilvēka veidotie parki, apstādījumi un zālieņi, arī skopā pagalmu veģetācija, arī rudērālais augājs daudzās lielās pilsētās ir līdzīgi. Dabiskais augājs toties atspoguļo katras pilsētas īpatnējos, tai vien raksturīgos dabas apstākļus un to daudzveidību. Tajā ļoti uzskatāmi atainojas arī pilsētas urbanizācijas mērogi un tempi. Tāpēc dabiskās augu sabiedrības daudzējādā ziņā izraisa lielāku interesi nekā citas veģetācijas grupas.

Dabiskā veģetācija Rīgā vēl ir, pie tam arī šķietami daudzveidīga (33 augu sabiedrības veidu). Tā saistīta ar dabiskajām augtenēm pilsētas normalēs un ārpuspilsētās, kas plašākās joslās un masīvos ir gar Rīgas līci, gar Ķīšezeru un Juglas ezeru. Citur, izkaisītas kā mozaikā, palikušas vien sloksnes un puduri, kā arī strēmeles gar ūdeņiem. Agresīvās lielpilsētas vides un cilvēku iespaidā dabiskās augtenes degradējas, tāpēc arī dabiskā augāja platība Rīgā nemitīgi sarūk

Augu sabiedrības tālāk ir uzskaitītas veģetācijas sistemātikā pieņemtajā

kārtībā no saldūdeņu augāja līdz mežiem. Pie mūsdienu Rīgas dabiskās veģētācijas pieder pilsētas daudzo diezgan stipri piesārņoto ezeru un upju *saldūdeņu augājs* (2 augu sabiedrību veidi), kā arī ūdeņu *krastmalu augājs* (3 veidi) – izplatītākie ir krastmalu niedrāji. No augstajiem jeb sūnu purviem, kas senāk nebija retums, vairs ir palicis viens vienīgs *sūnu purva* (1 veids) fragments Zolitūdē.

Šaurā joslā gar Rīgas līci stiepjas savdabīgā skrajā *jūras piekrastes veģētācija* (2 veidi) pludmales un priekšējo kāpu sāļajās augtenēs – īpatnajos biotopos, kuri, protams, ir raksturīgi tikai piejūrai un kurus tāpēc nepazīst vairums pasaules pilsētu.

Mežmalās un norās ir izkaisīti nelieli sausu nabadzīgu *smiltāju zālāji* (4 veidi). Tikai šur un tur nomalēs vēl ir palikuši pēdējās desmitgadēs ļoti sarukušie *sausieņu, zemo un palieņu pļavu* (4 veidi) gabali. Starp visumā parastajiem Rīgas zālājiem un pļavām jāatzīmē floristiski bagātā un īpatnējā veģētācija Vecdaugavas dabas liegumā (gandrīz 400 ziedaugu un paparžaugu sugu, no tām 13 ir aizsargājamas). Šī ir vienīgā vieta, kur saglabāties savdabīgais augājs, kas savulaik klāja neaizbērtās un mākslīgos krastos neiesprostotās Daugavas lejteces un grīvas palienes, sēres, saliņas un pussaliņas.

Daudz lielāku platību (ap 6000 ha) nekā nosauktās nemeža augu sabiedrības visas kopā aizņem meži un krūmāji. Rīgā mežu vēl ir daudz, bet tie ir diezgan monotoni. Visizplatītākie ir *sausie* skaistie *priežu meži* (5 veidi) – īsta Rīgas bagātība. Vairums no tiem ir ļoti trausli, viegli ievainojami kāpu meži (sili, brūklenāji un mellenāji), kas necieš izmīnāšanu, tāpēc var strauji degradēties, kas arī notiek. Tikai dažviet zemumos vēl ir saglabājušies nelieli *slapjie priedulāji* (1 veids) ar vaivariņiem un zilenēm.

Vietvietām pilsētā var redzēt nelielas *bērzu, apšu* un *papeļu birzis* (5 veidi). Gar ūdeņiem mēdz būt *vītolu* un *kārķļu* audzītes (2 veidi). Jūrmalas kāpās ir smilts saturētāja – *smilšu kārķļa* joslas (1 veids). Dažādās mitrās vietās saauguši *pelēko kārķļu krūmāji* (1 veids).

Rīgas sauso smiltāju un kāpu karaliene ir bijusi un pagaidām vēl ir priede, bet par slapjo zemumu valdnieku senāk varēja saukt melnalksni. Kamēr zemās vietas vēl nebija aizbērtas un apbūvētas, Rīgā bijis daudz melnalkšņu mežu, sevišķi Pārdaugavas pusē. Tagad nelieli *melnalksnāji* (2 veidi) ir vairs vienīgi vietām upju (Mārupīte) un ezeru (Ķīšezers) krastos

un šur un tur pazeminājumos (Imantā, Zolitūdē). Melnalkšņi pretēji priedēm diezgan labi sadzīvo ar būvniecību. Pārdaugavā (visvairāk Imantā un Zolitūdē) šie skaistie, slaidie, tumšzaļi lapotie koki, kas jaunceltajos masīvos ir atstāti starp ēkām, aug normāli un teicami atdzīvina ainavu.

Platlapu koku gāršas tipa ozolu, liepu un kļavu mežu, kas Latvijā ir paši krāšņākie un bagātākie, Rīgas mazauglīgajos smiltajos gandrīz nav. Nelieli *ozolu gāršu* (1 veids) fragmenti ir sastopami vien pie Ķīšežera.

Lai Rīgā turpinātu pastāvēt vismaz pašreizējā dabas daudzveidība, daļa no dabiskajām augu sabiedrībām un biotopiem jāņem aizsardzībā un, pats galvenais, šī aizsardzība arī praktiski jānodrošina (arī tajos biotopos, kas jau skaitās aizsargājami).

Vai Rīgā vairāk ir mežu vai nezālainu?

Rīga ir tikusi un joprojām tiek uzskatīta par zaļu pilsētu. Tai visapkārt kopš seniem laikiem ir pletušies meži. Pilsētas iekšienē rīdzinieki ir pratuši izveidot brīnišķīgus parkus un dārzus. Vietējie iedzīvotāji vienmēr ir saudzējuši kokus, un Rīga ir varējusi lepoties ar dižkoku bagātību. Diemžēl pēdējā laikā ne vien Rīgas dabiskā veģetācija, bet arī stādījumi pakāpeniski noplicinās un sarūk. Liekas, ka ne rīdzinieki, ne Rīgas saimnieki vairs īsti neapzinās pilsētas augāja vērtību, tāpēc arī attieksme pret to mazpamazām ir kļuvusi arvien nevērīgāka un nevīžīgāka.

Rīgas veģetācija tāpat kā citās lielpilsētās sastāv no vairākām pilnīgi atšķirīgām grupām. Perifērijā ir dabiskais augājs mazpārveidotās augtenēs – meži, krūmāji, pļavas. Iekšpilsētā un rūpniecības zonās, kur gruntis un augsnes gandrīz viscaur ir mākslīgas (uzbērtas), ir vai nu cilvēka veidoti apstādījumi (parki, dārzi, skvēri) un mākslīgie zālieni, vai arī spontāni veidojas tā sauktais rudērālais (nekoptu vietu, atkritumaiņu, mēslaiņu) augājs jeb, sakot vienkāršoti, saaug dažnedažādas nezāles. Pilsētas sastāvdaļa ir arī kultivētais augājs – sakņu un augļu dārzi un nelieli tīrumi.

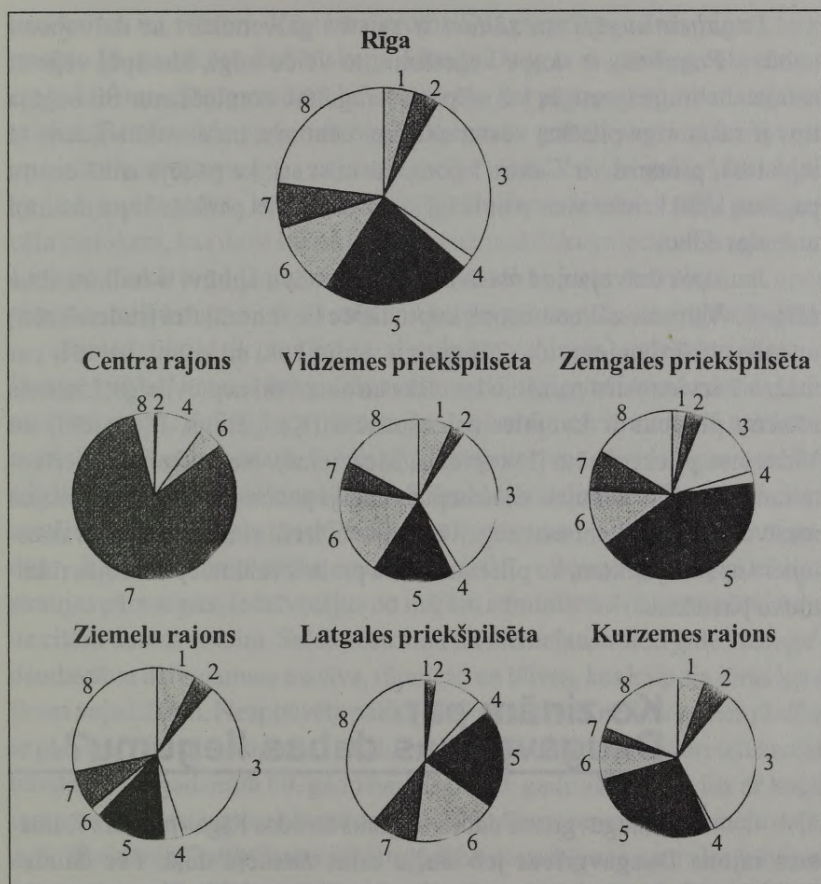
Rīgā pašas izplatītākās pašlaik ir četras lielas augāja grupas – priežu meži, rudērālā veģetācija, ruderalizētais pagalmu un zālienu augājs, augļu un sakņu dārzi. Katra grupa aizņem apmēram piekto daļu (20%) no

pilsētas teritorijas. Pārējais – pļavas, lapu koku meži un birzis, palieņu augājs, purvi, virsāji, pieūdeņu mitrāji – sastopams vien nelielā platībā. Visas pilsētas mērogā maza (0.8%) ir arī parku un apstādījumu platība, un tie ir koncentrēti gandrīz tikai pilsētas centrā.

Skaistie *priežu meži* ir liela, bet ne vienmēr pietiekami novērtēta Rīgas bagātība. Pilsētai augot, tie pamazām ir atstumti perifērijā un tagad koncentrējas gar jūras līci un lielajiem ezeriem (Ķīšezers, Juglas ezers). Lielākās platības ir Ziemeļu rajonā (Vecāķu–Vecdaugavas un Mangaļsalas masīvs, Mežaparka un Jaunciema meži), Kurzemes rajonā (Buļļu masīvs, Kleistu–Bolderājas meži, sadrumstalotie Imantas meži) un Vidzemes priekšpilsētā (Juglas meži, Šmerļa–Biķernieku masīvs). Visi Rīgas meži ir iekļauti pilsētu parkmežu un meža parku kategorijā un ir aizsargājami. Diemžēl tas nepasargā mežus no pārlicēģas izmīņāšanas un piedrazošanas. Vides un cilvēku iespaidā senāk visai klajajos mežos vairāk un vairāk ieviešas priežu audzēm netipiski biezi krūmi un lapu koki, bet priedes vairs neatjaunojas.

Rīgā ir modernai lielpilsētai neraksturīgi daudz *augļu un sakņu dārzu*. Tās ir no padomju laikiem palikušās “dārziņu kolonijas”, kas tika ierīkotas visos iespējamajos brīvos zemes gabalos, pat pašā centra tuvumā. Pēdējos gados viena daļa dārziņu vairs netiek kopti, tie aizaug un ruderalizējas. Augļu dārzos slīgst arī Rīgas nelielās privātmājas. Augļu un ogulāju platības satur lielu augu masu, tāpēc labvēlīgi iespaido vidi, taču izaudzētie augļi un dārzeni daudzviet var būt stipri piesārņoti. Vislielākais dārzu īpatsvars ir Zemgales priekšpilsētā, daudz to ir arī Kurzemes rajonā un Latgales priekšpilsētā.

Ruderālās (gruvešu, atkritumaiņu, nekoptu vietu) *veģetācijas* lielā izplatība Rīgā nedara godu mūsu galvaspilsētai. Šis nezālainu augājs, kam raksturīgs liels svešzemju augu sugu īpatsvars, spontāni veidojas nesaņemtās un neiekultivētās vietās, parasti tur, kur ir mākslīga grunts. Tas ir tipisks nolaistām nekoptām rūpnīcu, ostu, noliktavu, dzelzceļu teritorijām un dažādām piedrazotām vietām. Ruderālā veģetācija diemžēl ir izplatīta ne vien nomalēs, bet visā Rīgā. Plašākās zonas ir gar Daugavu un tās attekām no Ķīpsalas līdz pat Daugavgrīvai, Mangaļiem un Jaunmīlgrāvim. No ruderālām sabiedrībām dažādas nezāles un svešzemju sugas izplatās arī citviet, piemēram – mežos.

Rīgas un tās administratīvo rajonu veģetācijas struktūra.

Dabiskā veģetācija. 1 – saldūdeņu krastmalu, purvu un jūras piekrastes augājs;

2 – smiltāju augājs un pļavas; 3 – meži un krūmāji.

Pusdabiskā un kultivētā veģetācija. 4 – parki un mežakapi; 5 – sakņu un
augļu dārzi, tīrumi.

Urbānā (pilsētu) veģetācija. 6 – sētie zālieni; 7 – pagalmu augājs; 8 – ruderālais augājs

Pagalmu augājs un *zālieni* ir saistīti galvenokārt ar dzīvojamo apbūvi. *Pagalmos* ir skopa veģetācija, to veido augi, kas spēj veģetēt asfalta un bruģa spraugās vai arī paciest regulāru nomīnāšanu. Šis augāja tips ir raksturīgs pilsētas vēsturiskajam centram, un absolūts līderis tā izplatībā, protams, ir Centra rajons. Jāatzīst arī, ka pēdējā laikā centra pagalmi kļūst krietni vien pievilcīgāki, jo daudzviet parādās kopti mauriņi un puķu dobes.

Jaunajos dzīvojamajos masīvos ar daudzstāvu apbūvi ir ierīkoti sētie *zālieni*. Vairums zālienu netiek kopti, tāpēc tie ir nezāļaini (ruderalizēti) un rada nekārtīgu iespaidu. Zālienus ir stādīti koki un krūmi, bet to ir par maz, arī izvietojums parasti ir haotisks un ainaviski nepievilcīgs. Lielākās zālienu platības ir Latgales priekšpilsētā (Ķengarags, Pļavnieki) un Vidzemes priekšpilsētā (Purviems, Mežciems). Neprofesionāli ierīkots, nomācoši vienmuļais un nekohtais augājs padomju laika dzīvojamajos masīvos ir spilgts kontrasts augstvērtīgajiem, izcili ainaviskajiem un skaistajiem apstādījumiem, ko pilsētas centrā prata izveidot iepriekšējās rīdziņnieku paaudzes.

Ko zinām par Daugavgrīvas dabas liegumu?

Daugavgrīvas dabas liegums atrodas Rīgas pilsētas Kurzemes rajona Daugavgrīvas jeb Buļļu salas ziemeļu daļā. Pēc daudzu speciālistu atzinumiem, 20. gadsimta 80. gadu sākumā tā bija pati ievērojamākā putnu ligzdošanas vieta Rīgā, tur tika konstatēta arī pārsteidzoši liela orhideju dzimtas augu daudzveidība.

Diemžēl brauciens uz dabas liegumu var sagādāt arī vienu otru nepatīkamu pārsteigumu. Liegumā vērojama cilvēku nevērīgā attieksme pret dabas vērtībām. Ugunsgruvas vietas, izmētāti sviestmaizi ietinamie papīri un plastmasas pudeles ir šeit pabijušo atstātās "kultūras" zīmes. Šeit uzskatāmi redzams, kā cilvēks ar savu darbību un atsevišķos gadījumos ar bezdarbību var apdraudēt sev līdzās esošās dabas vērtības.

Vieta kā sauszemes daļa veidojusies pēdējo 200–300 gadu laikā. Tās attīstība ir ļoti cieši saistīta ar Daugavgrīvas salas veidošanās

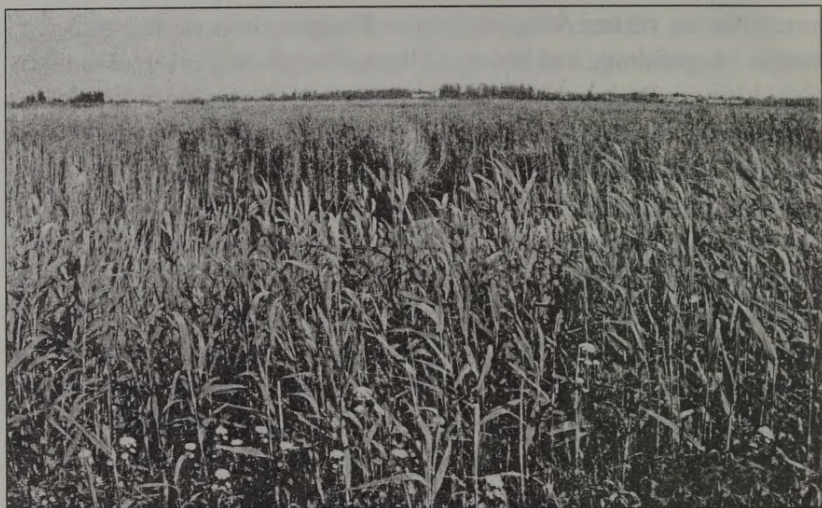
procesiem un vēsturi. Vēstures avotos Daugavgrīvas vārds pirmo reizi minēts 13. gadsimtā, kad bīskaps Alberts Daugavas grīvā uzcēla cisterciešu klosteri. Daugava šajā laikā ietecēja līcī pa tagadējo Vecdaugavas atteku. Bet jau 16. gadsimtā senā Daugavas gultne stipri aizsērēja un upe izlauza sev jaunu ceļu uz jūru tagadējā vietā. Zviedri grāfa Mansfelda vadībā jaunās grīvas kreisajā krastā pie Buļļupes ietekas 1608. gadā uzcēla cietoksni, kas deva lielisku iespēju uzraudzīt kuģniecību Daugavā un Lielupē. Sakārtojot Daugavas kuģu ceļu, sākās jūras saskaloto un upes sanesto smilšu masas uzkrāšanās un Daugavgrīvas salas izvirzīšanās jūrā.

Pie savulaik tik nozīmīgā cietokšņa veidojās apdzīvota vieta – Daugavgrīva. Vietas stratēģiskās nozīmes dēļ tā ilgstoši atradusies dažādu militāro resoru rīcībā. Latvijas armijas īpašumā cietoksnis un tā apkārtnē nonāca 1919. gada vasarā. Pašreizējā Daugavgrīvas dabas lieguma teritorija tika izmantota šaušanas apmācībām. Militāro apmācību starplaikos vietējie iedzīvotāji pļāvās drīkstēja ganīt lopus un pļaut zāli. Pēckara gados – PSRS Bruņoto spēku valdījuma laikā – Daugavgrīva piedzīvoja straujas pārmaiņas. Iedzīvotājus no mājām administratīvā kārtā pārvietoja uz citām dzīves vietām. Salas austrumu un ziemeļaustrumu galā “izauga” daudzstāvu dzīvojamais masīvs, rūpnīcas un būves, kas kalpoja jūras kara flotes vajadzībām. Neapbūvēta palika tikai salīdzinoši neliela zemes platība ar pļavām, jūrmalas kāpu un nelielu ezeriņu. Tā attīstības vēsturi ietekmēja būvdarbi 20. gadsimtā 60. gadu beigās un 70. gadu sākumā. Līdz ar kuģu remonta rūpnīcai nepieciešamā dambja izbūvēšanu teritorijas ziemeļu daļā, A/S “Bolderāja” attīrīšanas iekārtu ūdens novadīšanas caurules būvi un ezera noteces likvidēšanu šajā teritorijā sākās pārpurvošanās. Pļavas kļuva par piemērotu vietu putnu ligzdošanai. Jau 70. gadu beigās par teritorijas floru un faunu lielu interesi izrādīja botāniķi, ornitologi, ierosinot teritorijai piešķirt dabas lieguma statusu.

Daugavgrīvas dabas liegums šeit tika nodibināts 1988. gadā.

Lieguma lielākajā daļā reljefs ir līdzens un paceļas tikai 1–1,5 m virs jūras līmeņa. Kāpu josla ir augstākā teritorijas daļa. Atsevišķi pacēlumi te sasniedz pat 5–6 m virs jūras līmeņa.

Liegumā ir dažādi biotopi – sausas un mitras pārpurvotas pļavas, krūmāji, vairāki daļēji aizauguši ezeriņi, niedru, vilkvālīšu un meldru audzes, kāpas. Lielāko tā daļu aizņem niedrājs, kas nepārtraukti paplašina savu

Niedrāji Daugavgrīvas dabas lieguma teritorijā (1998). I. Plikšas foto

izplatību uz pļavu rēķina. Pļavas šeit ir bioloģiskās daudzveidības ziņā bagātākās ekosistēmas.

Tās ir ievērojamas ar to, ka 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā botāniķi šeit atraduši 11 (34%) no 32 Latvijā sastopamajām orhideju sugām. Daļa no orhideju dzimtas pārstāvjiem ir iekļautas arī īpaši aizsargājamo sugu sarakstā. Tādas ir vienguma hermīnija, asinsarkanā dzegužpirkstīte, Baltijas dzegužpirkstīte, stāvlapu dzegužpirkstīte, smaržīgā naktsvijole.

Vērīgākos un zinošākos lieguma apmeklētājus te priecē arī citas Latvijā apdraudētas augu sugas – zemeņu āboliņš, rūgtā drudzenīte, tumšzilā drudzenīte, Žerāra donis, plūksnu ķekarpaparde.

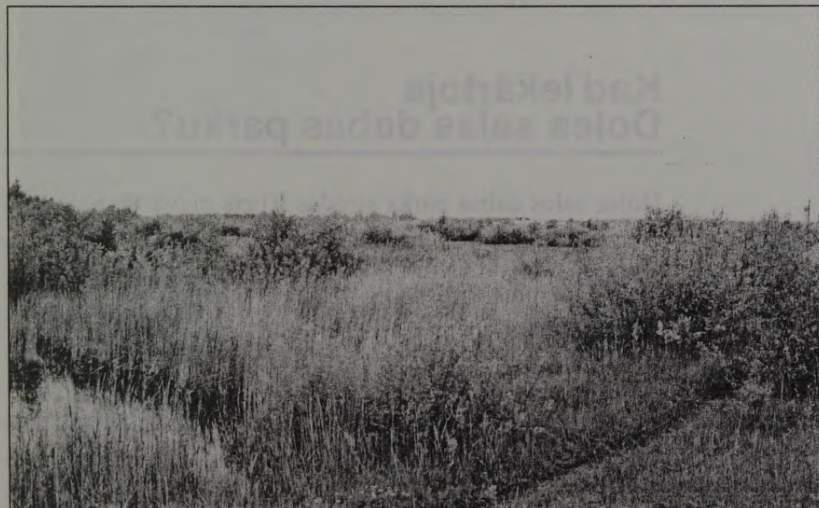
Daugavgrīvas dabas liegumā sistemātiski ornitoloģiskie novērojumi veikti no 1978. līdz 1982. gadam. Konstatēts, ka 70. gadu beigās un 80. gadu sākumā liegumā ligzdoja ap 8550 pāru kajveidīgo putnu, vismaz 35 pāri pīļu, ap 100 pāru ūdensvistiņu, lauču un daudz citu putnu. 80. gadu sākumā tur uzskaitītas vairāk nekā 60 putnu sugas, no kurām 13 – lielais dumpis, mazais dumpis, meža zoss, niedru lija, pļavu lija, dzērve, mazais ormanītis, grieze, jūraszagata, Šinca šņibītis, mazais zīriņš, somzīlīte, bārdzīlīte – iekļautas Latvijas Sarkanajā grāmatā. Novērotas arī citas

Latvijā retas putnu sugas – jūras zīriņš, smilšu tārtiņš, stepes čipste, melnā puskuitala, gugatnis.

Par Daugavgrīvas dabas liegumu kā Eiropas nozīmes vietu ligzdojošo, migrējošo un ziemojošo putnu dzīvē interesi izrādījušas arī starptautiskas organizācijas – Starptautiskā putnu aizsardzības biedrību savienība (Birdlife International) un Starptautiskās ūdensputnu un mitrainu pētniecības birojs (Wetlands International). 1993. gadā Daugavgrīva tika iekļauta Eiropas nozīmīgo putnu vietu sarakstā.

Jau gandrīz 13 gadus teritorijai ir dabas lieguma statuss. Šajā laikā ir notikušas un notiek biotopu kvalitatīvas pārmaiņas – pakāpeniska pļavu aizaugšana ar niedrēm un krūmiem. Tā kā pļavas pēc savas izcelsmes ir mākslīgi cilvēka radīti biotopi, to saglabāšanu nodrošina cilvēku regulāra saimnieciskā darbība – pļaušana, krūmu izciršana, lopu ganīšana. Daugavgrīvā 90. gados pļavu pļaušana, ganīšana un krūmu izciršana bijusi neregulāra un nepietiekama. Līdz ar to samazinājies putnu skaits un daudzveidība. Galvenais iemesls, pēc ornitologu domām, ir ligzdošanas biotopa – zemas veģetācijas pļavu platības samazināšanās. Savukārt krūmi un koki

*Daugavgrīvas dabas lieguma teritorijas aizaugšana ar krūmiem (1998).
I. Plikšas foto*

kalpo kā nosēšanās vieta putniem – ligzdu postītājiem. Lielu ļaunumu nodara suņi, kas, skraidīdami pa pļavām un niedrājiem, iztramda putnus, izposta ligzdas, nokož mazuļus. Putnu sugu skaita un daudzveidības samazināšanās dēļ pašreiz Daugavgrīvas dabas liegums ir svītrots no Eiropas nozīmīgo putnu vietu saraksta.

Tā kā retās un īpaši aizsargājamās augu sugas sastopamas galvenokārt pļavās, tad pļavu aizaugšana ar niedrēm un krūmājiem ir viens no īpaši aizsargājamo augu izplatības samazināšanās un izzušanas iemesliem. Konstatēts, ka tādas aizsargājamo augu sugas kā Lēzeļa lipare un skaistais augustiņš te ir izzudušas.

Tomēr šī vieta joprojām piesaista zinātnieku un dabas draugu uzmanību un no bioloģiskās daudzveidības viedokļa ir nozīmīga Rīgā un Latvijā. Rīgai ir lieliska iespēja saglabāt šo pilsētas apstākļiem unikālo dabas kompleksu, pievēršot nepieciešamo vērību apsaimniekošanai, aizsardzībai.

Dabas lieguma attīstības vēsture uzskatāmi pierāda to, ka dabas lieguma statusa piešķiršana teritorijai ir tikai pirmais solis biotopu, dabas vērtību saglabāšanā. Lai saglabātu šo teritoriju nozīmi, jāseko mērķtiecīgai un regulārai teritorijas apsaimniekošanai. Pareizi un regulāri apsaimniekojot teritoriju – izcērtot krūmus, ierobežojot niedrāju izplatību un pļavās ganot lopus, būtu iespējams saglabāt un pat atjaunot sugu daudzveidību.

Kad iekārtoja Doles salas dabas parku?

Doles salas dabas parks atrodas Rīgas pievārtē, Salaspils lauku teritorijā, Doles salas neapplūdinātajā rietumu daļā. Dibināts 1987. gadā, platība 9,75 km². Veidots ar vēlmi saglabāt ainavas savdabīgo, netradicionālo skaistumu, daudzas senvietas, senkapus, kulta vietas un kultūrvēsturiskos pieminekļus. Parka rietumu daļu aizņem skaisti, skraji priežu mētrāji ar saulainām zemeņu laucēm, jo bagātīgām maijpuķīšu biežņām un daudzām kadiķu norām. Gar Lebjavas, lielākās Daugavas attekas, piekrastes pļaviņām, aizaugušām un aizaugošām lāmām valda raibu raibā ziedu pasaule, kurā ir arī daudz retu un aizsargājamo augu.

Floras pētnieki atraduši un reģistrējuši vairāk nekā 6 aizsargājamo augu sugas, to skaitā arī iesārto zeltstarīti, kas līdz mūsu dienām saglabājusies tikai 3 vietās Daugavas ielejā, lai gan agrāk tās izplatība bija diezgan plaša.

Pēc Rīgas HES uzbūves salas platība sarukusi uz pusi, taču salu joprojām divās daļās pārdala 120–150 m plata erozijas gultne Lebjava. Agrāk pavasara palos Ceļa Daugavas ūdeņi bieži plūda uz Sauso Daugavu, tā aizkavējot Daugavas krastu applūdināšanu. Tagad tas nenotiek.

Mainījušās abu Daugavu krastu aprises, dzelmē izzudušas vairākas terases, krāces, lielākais senatnē apdzīvotais tirdzniecības un amatniecības centrs – Ķivutkalns, daudzas apmetņu vietas un kapu lauki, zemu kāpu josla gar Lebjavas krastu.

Sausās Daugavas labā krasta kraujā iepretī Daugavas muzejam, nokāpjot pa seniem pakāpieniem līdz ūdenim, var pavērot augšdevona Daugavas svītas atsegumu. Dolomītu siena 0,5 ha platībā ir pilnīgi stāva un līdzinās mākslīgam mūrējumam, taču “mūrėjusi” to pati daba gadu tūkstošu garumā.

Priedulājā, ap 100 m uz dienvidiem no Jāņkalnu mājām, paceļas ap 3 m augsts paugurs 25–35 m diametrā. Tā ir sena kulta vieta Jāņu kalns.

Sausā Daugava (2000). Z. Žukovas foto

Senā Jāņu svinēšanas vieta apaugusi ar priedēm, kadiķiem, pavasaros to grezno maijpuķīšu un citu – arī aizsargājamu augu seģene.

Sausās Daugavas un Lebjavas satekā zālē un sīku krūmu ielokā vīd Jaundoles viduslaiku pils krasta nocietinājumi ar Livonijas laika pilsdrupām. Jaundoli 1359. gadā sāka celt Rīgas domkapituls, bet poļu karaspēka pavēlniecība 1628. gadā to uzspridzināja.

Savukārt pie Auču un Beču mājām Daugavas krastā atrodas Vecdoles viduslaiku pilsdrupas. Šo nocietināto pili ar apmetni 1226. gadā uzcēla (iepretim Rumbulas krācēm) vācu bruņinieks Johans fon Dolens. Tai bija gaužām īss mūžs, jo jau 1298. gadā pili sagrāva savstarpējās cīņās Vācu ordenis un Rīgas arhibīskapija.

Vēl Doles salas dabas parkā atrodas arhitektūras pieminēklis Doles muiža, kurā iekārtots Daugavas muzejs, ko apņēm dārzu mākslas paraugs un pieminēklis – Liepu parks. Parks veidots 18. gadsimta beigās, 19. gadsimta sākumā, tas plešas skaistā vietā – Doles salas dienvidrietumu krastā pie Sausās Daugavas lejpus Lebjavas gravas. Parka kodolu kopplatībā 4 ha veido regulārs četrstūris, kuru no trim pusēm ieskauj kuplas vecas liepas trijās rindās. No Jaundoles pils – Daugavas muzeja ēkas līdz krasta kraujai ir nepilni 30 metri, un šajā nelielajā laukumīnā dzīvžogu ietverts priekšdārzs ar lielgabaliem, stilizētiem mākslas veidojumiem, ziediem un ainaviskām aso egļu grupām. Parka ziemeļdaļā kā nebūtībā grimušu gadsimtu sargi sarindojušās vecumvecas liepas. Bet parka vidū melnē pēdējo Doles muižas īpašnieku Lēvisu of Menāru dzimtas piemiņas akmens. Dienvidrietumu daļā pašā kraujas malā sešu liepu rindas pavēnī paveras tāls skats uz Ķekavu, Sausās Daugavas pretējo krastu. Vienas taciņas malā vēl viens piemiņas akmens, bet netālu no senās zvejnieku sētas Mellupi sena kapsēta.

Kāda no pastaigu takām noved līdz parka patriarham Doles ozolam. Tā apkārtmērs – vairāk nekā 6,5 m, augstums pāri par 18 m, bet par ilgu mūžu liecina grumbu grumbām izvagotā miza.

Sausās Daugavas krastā, ap 150 m uz dienvidrietumiem no Soulažu mājām aplūkojams iegarens morēnu paugurs gluži stāvām nogāzēm – viduslaiku nocietinājums – Soulažu jeb Solāžu skanste.

Doles dabas parks ir pārpilns ne vien ar dabas dotumiem, ar floras

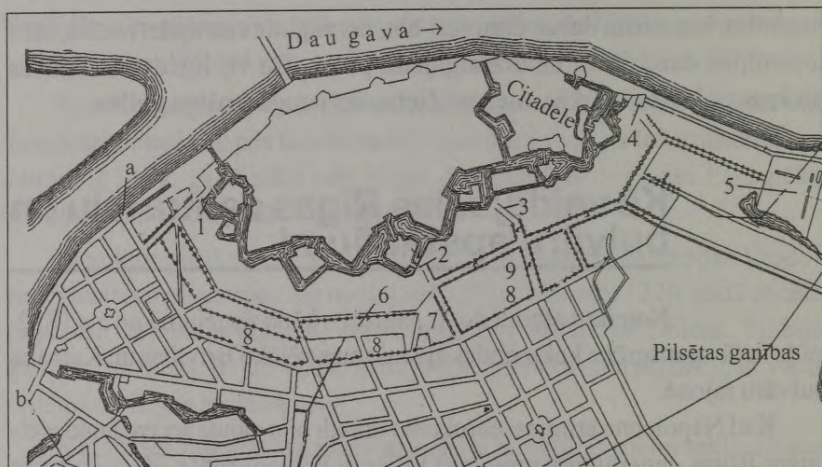
bagātību, kas saista dabas draugus, bet, neraugoties uz apdzīvotību, salu iecienījuši daudzi reti un aizsargājami putni. Tie vij ligzdas Daugavas piekrastes joslās, attekās, mežos. Ziemo arī paugurknābja gulbis.

Kā veidojušies Rīgas centra ielu un bulvāru apstādījumi

Noteiktu atbildi dot ir pagrūti – kādā zīmējumā pirms 1812. gada lielā ugunsgrēka koku rindas apjaušamas vēlāko Brīvības un Kalpaka bulvāru rajonā.

Kad Napoleona armijas iebrukuma draudi bija gājuši secen, jaunieceltajam Rīgas ģenerālgubernatoram Filipam Pauluči radās ideja izveidot plašu apstādījumu joslu nodedzināto priekšpilsētu vietā, kur “nelaimīgā ugunsgrēka postījumu ainavā koku rindu plaukstošai dzīvībai jākļūst par sabiedrības prieka nesēju”. Kā var noprast, apstādījumi atgādinātu enerģiskajam itālietim viņa dzimtenes dabu. Un 1813. gadā nodibinātā Priekšpilsētu apstādījumu komiteja ķērās pie pastaigu aleju, kā tolaik sauca – “promenāžu” izbūves. Alejām galvenokārt vajadzēja savienot pilsētas vārtus ar jaunizbūvējamām priekšpilsētām aiz Elizabetes un Turgeņeva ielu līnijas pāri Esplanādei – klajam laukumam, kur jebkāda celtniecība bija aizliegta. Aleju braucamās daļas platumu noteica 6 asis, t.i., apmēram 12,8 m; sānos tās ierobežoja koku dubultrindas ar pastaigu celiņiem vidū. Ceļu trasu izbūve prasīja apjomīgus zemes darbus – vajadzēja uzpildīt Daugavas zemieni ar smiltīm un būvgružiem. Darbā iesaistītie zaldāti strādāja mākslas dārznieka Johana Šmeisera vadībā. Beigās ceļus apstādīja pārsvarā ar ošiem un kļavām, arī alkšņiem. Jēkaba vārtus ar vasarnīcu koloniju Ganību dambī savienoja papeļu (domājams, piramidālo papeļu) aleja. Līdzīga bija aleja uz Maskavas forštati “no Lielā Kristapa” līdz Turgeņeva ielai. Visskaistākā esot izskatījusies aleja no Citadeles vārtiem līdz Ķeizardārzam (tag. Viestura dārzam).

Pastaigu aleju ierīkošana bija Priekšpilsētas apstādījumu komitejas nozīmīgākais devums Rīgas izbūvē (protams, nedrīkst aizmirst arī “angļu” – Vērmanes dārza tapšanu). Jāņem vērā, ka komitejas darbības pamatā bija brīvprātīgie ziedojumi. Saziedotās summas izrādījušās pietiekamas, jo

Pastaigu aleju ("promenāžu") izvietojums 1815. gadā. 1 – Kārļa vārti; 2 – Smilšu vārti; 3 – Jēkaba vārti; 4 – Citadeles vārti; 5 – Keizardārzs; 6 – "angļu dārzs"; 7 – Mazais dārzs; 8 – augļu un sakņu dārzi; 9 – kareivju apmācības laukums.

a – Esplanādes pirmās distances robeža;

b – Esplanādes otrās distances robeža;

.... – ierīkotās alejas un koku rindas

pilsoņi bija ieinteresēti promenāžu izbūvē viņu pašu pastaigām. Komiteja organizēja kādu ievēribas cienīgu pasākumu – tā aicināja ziedot koku stādīšanas fondā vismaz vienu rubli tos pilsoņus, kuri vēlētos iemūžināt svarīgus ģimenes notikumus. Arī šajā gadījumā atsaucība esot bijusi liela. No piemiņas kokiem tika izveidota 5,5 asis plata aleja, kas gar pilsētas nocietinājumu ārpusi stiepās apmēram no Smilšu vārtiem līdz Kārļa vārtiem. 1840. gadā komiteja ziņoja ģenerālgubernatoram, ka promenāžu izbūve ir pabeigta. Dārznieks J. Šmeisers uzņēmās aleju uzrauga pienākumus, viņš arī uzmanīja, lai pie piemiņas kokiem izliktie uzraksti netiktu bojāti.

Pagāja 17 gadi. Pēc jaunā ģenerālgubernatora Aleksandra Suvorova ierosmes ķeizars atļāva norakt stratēģisko nozīmi zaudējušos Rīgas vaļņus. Ap nocietinājumu grāvi – nu jau pilsētas kanālu – atbrīvojās plata josla. Līdz ar Rīgas cietokšņa likvidāciju savu nozīmi zaudēja arī klajais

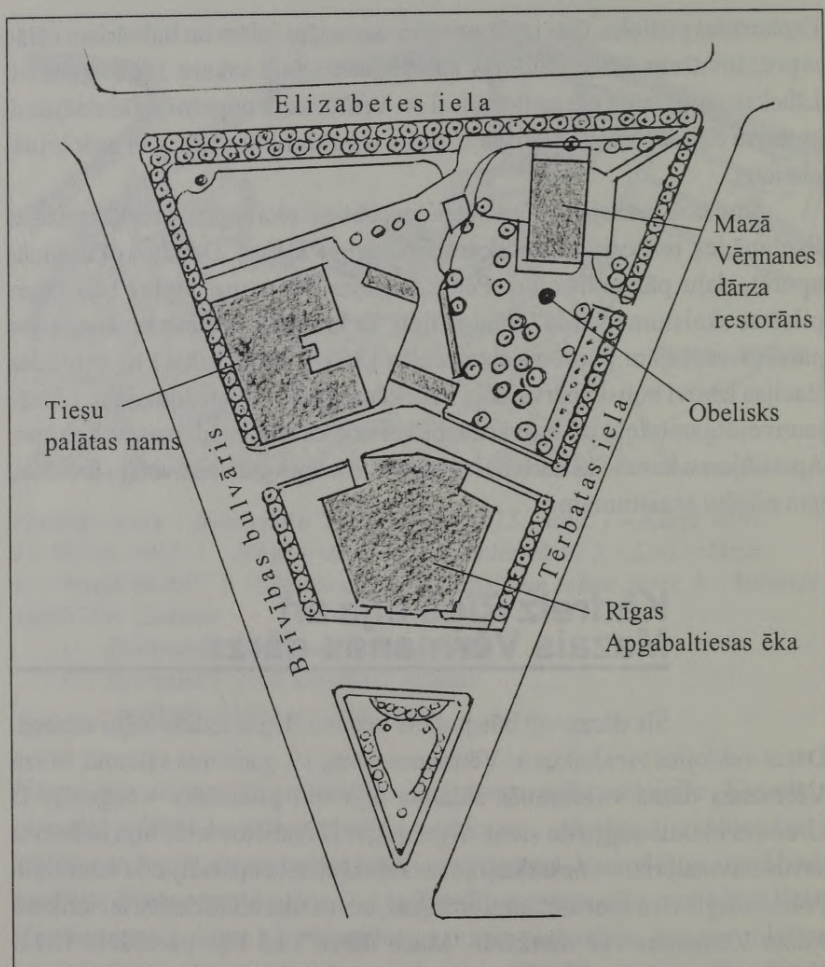
Esplanādes pusloks. Gar izplānotajām taisnajām ielām un bulvāriem cēlās reprezentatīvas ēkas, veidojās apstādījumi. Šajā sakarā 1858. gadā no Lībekas uzaicināja dārzu inženieri A. Ventu, kura nopelni salīdzinājumā ar mūsu daiļdārznieka Georga Kūfalta ieguldījumu vēlāk gan esot bijuši pieticīgi.

Atbilstoši jaunajiem vērienīgajiem plāniem tika apgūta visa kādreizējās Esplanādes teritorija, tika skartas pastaigu alejas. Daudz koku nācās upurēt, daļu pārstādīt citur. Pēc komitejas atzinuma “upuri bija jānes pilsētas skaistuma vārdā”. Jāatgādina, ka krietnas platības no komitejas pārziņā esošajām pārņēma dzelzceļš (1859–1861). Sakarā ar centrālās stacijas izbūvi būtiski pārveidoja lielu kādreizējās Esplanādes daļu. Līdzās jaunveidojamo ielu un bulvāru izbūvei notika to apstādīšana ar kokiem. Apstādījumu komitejas darbības mērķis bija kalpot gan iedzīvotāju drošībai, gan pilsētu skaistumam.

Kādreiz Rīgā bija arī Mazais Vērmanes dārzs

Šis dārzs vēl būs palicis vecāko Rīgas iedzīvotāju atmiņā. Dārzs veidojies vienlaikus ar Vērmanes dārzu 19. gadsimta sākumā. Mazā Vērmanes dārza veidošanās sākums bija itin prozaisks – tirgotājs P. Gračovs blakus augļu un siena tirgum (gar Elizabetes ielu) bija nokrāvis savus būvmateriālus, nesaskaņojot ar Priekšpilsētu apstādījumu komiteju. Policija žigli vien esot laukumu attīrījusi, un tas tika nolīdzināts, lai ierīkotu Mazo Vērmanes vai vienkārši “Mazo dārzu”, kā bija paredzēts 1815. gadā apstiprinātajā Rīgas jaunizbūves plānā. Dārzā iestādīja 13 lapegles, 23 Holandes liepas un 10 Lombardijas papeles – tā senāk dēvēja piramidālās papeles, jo šie slaidie koki cēlušies šajā Itālijas provincē. 1826. gadā šim zaļajam stūrītim atradās nomnieks – konditors Johans Trilličs, kas te atvēra savu atspirdzinājumu bufeti.

Tā nu dārziņš ilgāku laiku tika dēvēts par Trilliča dārzu. Tam gan līdzī nāca diezgan slikta slava, jo no apmeklētāju puses bieži gadījās sabiedriskās kārtības pārkāpumi. Bet jaunu restorānu dārza dziļumā Elizabetes un Tērbatas ielas stūrī uzcēla daudz vēlāk – 1895. gadā cits nomnieks –

Mazais Vērmanes dārzs Tērbatas un Elizabetes ielas stūrī (1926)

tirgotājs K. Ralls. Restorāna ēka tika celta uz stabiem, lai neapskādētu te augošo lielu koku saknes (mūsdienų projektētājos šī epizode varētu izraisīt vienīgi neizpratni). Uzcēla arī nelielu brīvdabas halli, bet pats dārzs tika pie pamatīga iežogojuma. Dārzā spēlēja kapelas, tika rīkotas arī dažādas izstādes.

Atzīmējot progresīvā Rīgas ģenerālgubernatora F. Pauluči nopelnus

pilsētas izdaiļošanā, tirgotāji jau 1816. gadā vēlējās Mazajā dārzā uzstādīt viņam piemiņas obelisku. Tas gan notika tikai 1851. gadā, divus gadus pēc F. Pauluči nāves, jo savas dzīves laikā viņš obeliska uzstādīšanu nepieļāva.

Mazais Vērmanes dārzs, tā restorāns un apstādījumi pieredzēja pirmās Latvijas brīvvalsts laiku. Dārzs pārdzīvoja arī Otrā pasaules kara gadus, taču 50. gadu beigās to nācās upurēt, atbrīvojot vietu masīvās ēkas turpinājumam gar Elizabetes un Tērbatas ielām.

Vai Rīgā daudz dižskābaržu?

Vārds Būhenvalde vecākajai paaudzei liek atcerēties nacistu ierīkoto koncentrācijas nometni Vācijas vidienē. Būhenvalde tulkojumā no vācu valodas nozīmē dižskābaržu mežs, un Vācija ir šī krietni virs 30 m augstā koka – Eiropas jeb meža dižskābarža (*Fagus sylvatica*) dzimtene. Ne tikai Vācijā, bet gandrīz visā Rietumeiropā un Centrālajā Eiropā pirms vairākiem simtiem gadu kalni un lejas bija tumšu, drūmu dižskābaržu mežu klātas. Un jau senatnē blīvi apdzīvotajos novados šie meži atkāpās līdumnieku priekšā (meži aizņēma auglīgākās augsnes). Mežus intensīvi arī izcirta, lai iegūtu koka ogles dzelzsrūdas kausēšanas un stikla vārīšanas cepliem.

Cik tālu uz austrumiem Eiropas dižskābardis jūtas kā mājās? Milzīgi, dabiski augoši koki, veselas birzis vēl saglabājušās Kaļiņingradas apgabala dienvidrietumu stūrī pie Baltijas jūras. Tālāk – vienīgi parkos, cilvēku stādīti. Domājams, jau 18. gadsimta nogalē dižskābarži stādīti Kurzemes muižu parkos. Vidzemē (izņemot Rīgu) un Latgales pusē lielus kokus meklēt ir veltīgi – tie izsaluši bargajās ziemās, vispirms jau 1939./40. gada ziemā.

Rīgā senatnīgajā Viestura dārzā majestātiskie, līdz 28 m augstie koki ar gaišpelēku, plānu, uzkrītoši gludu mizu stādīti vienā lielā grupā un daži koki vēl atsevišķi. Šeit lielākā dižskābarža stumbra diametrs sasniedz 1m. Šos kokus kādreizējā Ķeizara dārzā 19. gadsimta pašā nogalē stādīja Georgs Kūfalts – Rīgas dārzu direktors un ievērojams dendrologs – no sēklām, kuras vāktas nevis Vācijā, bet gan tepat Kurzemē. Ir zināms, ka

no vietējās izcelsmes sēklām izaug vērtīgāka jaunā paaudze. Domājams, ka minētais apstāklis arī noteica Rīgas dižskābaržu lielo izturību bargajās ziemās.

Eiropas dižskābardim oktobrī nogatavojas brūni trīsšķautņaini riekstiņi. Septembrī zem kokiem sabirušās sēklas gan ir tukšas – pilnās, kuru parasti gan nav īpaši daudz, turas kokā vēl ilgi. Pie tam sēklu raža veidojas labi ja reizi piecos gados.

Eiropas dižskābarža koksnes skaistais brūni sarkanīgais zīmējums Eiropas zemēs jau sen noteica tās noderību mēbeļu rūpniecībā, arī parketa dēlīšu izgatavošanā. Savā laikā tieši dižskābardis izmantots slaveno Vīnes krēslu un atbilstoša stila mēbeļu izgatavošanai. Dižskābarža riekstiņu eļļu Vācijā izmanto gan pārtikas rūpniecībā un parfimērijā, gan medicīnā.

Viestura dārzā augošie dižskābarži ir staltākie, bet nebūt ne vienīgi Rīgā. Atsevišķus vecus kokus pēc gaiši pelēkajiem stumbriem jebkurā gada laikā var atpazīt starp 19. gadsimta beigu stādījumiem Pils laukumā un Miera dārzā, šur tur arī vecās apbūves piemāju dārzos Pārdaugavā.

Paretam apstādījumu koku zaļās lapotnes vidū pavīd kāds violetsarkans vainags, īpaši spilgts vasaras sākumā. Šie krāsu akcenti ir sarkanlapu dižskābarži (*Fagus sylvatica Purpurea Latifolia*). Vācijā tos dēvē par “asinsskābaržiem” (Blutbuche). Sarkanlapu dižskābaržu pirmsākumi meklējami Vācijas dienvidos un Šveicē, kur 1680. gadā kalnos pirmo reizi uzieti šādi neparasti krāsoti koki. Tie tika pavairoti un stādīti parkos. Arī Latvijā vecos lauku parkos Kurzemē saglabājušies izcili, sēklas ražojoši sarkanlapu dižskābarži. Izrādās, ka lapu pigmentācija nosaka koku lielāku ziemcietību. Sarkanlapu dižskābarži sastopami Igaunijas salās un pat Somijas dienvidos, kur parasto zaļo dižskābaržu nav.

Rīgas centrā Kronvalda parkā augošais vairākstumbru sarkanlapu dižskābardis var palikt arī nepamanīts, jo ir apkārtējo koku noēnots. Koka lapas spilgtāk sārtojas vienīgi saulē, kā tas ir Esplanādē, O. Kalpaka bulvāra malā, kur pusmetru resnais sarkanlapu dižskābardis priecē garāmgājējus visā savā krāšņumā. Palieli koki sastopami Mežaparkā un Āgenskalnā, kur kāds 70 cm resns dižskābardis saglabājies Kapseļu ielā, tikpat liels, skaists koks – Slokas ielā Latvijas nacionālo kultūras biedrību asociācijas ēkas dārzā. Jaunāki sarkanlapu dižskābarži nav sveši arī mūsdienu dendroloģisko retumu kolekcionāriem.

Nesen Kr. Valdemāra ielas piecstāvu nama pagalmā iepretī LU Ķīmijas fakultātei tika likvidēts Rīgā vienīgais palielais nokarenais dižskābardis (*Fagus sylvatica* 'Pendula'). Vernisāžas terasē divi iestādītie sarkanlapu nokarenie vainagkociņi (*Fagus sylvatica* 'Purpurea Pendula') Latvijā ir liels retums, jo lielie koki kādreizējo muižu parkos Kurzemē jau sen gājuši bojā.

Nacionālajā Botāniskajā dārzā Salaspilī aplūkojamas arī dažas citas dižskābaržu "svītai" piederīgās dekoratīvās formas.

Pārdaugavas svešzemju koki – rekordisti

Rīgai ir gods saukties par dižkoku lielpilsētu. Daudz pieredzējuši savā 400–500 gadu ilgajā mūžā milzu ozoli Rīgas nomalēs. Grūtāk pamanāmi un mazāk pazīstami izcili stādītie koki, kas nav mūsu zemītes bērni.

Rīgas turīgos pilsoņus, tirgotājus, rātskungus ne bez pamata saistīja pirmatnējais mežs, pļavas un ūdeņi viņpus Daugavas. Jau pirms 200 gadiem vai pat agrāk kungu tur cēla savas vasaras mītnes. Viņi domāja arī par daiļumu un veidoja ap šīm ārpilsētas muižiņām mazus parkus. Un izrādās, ka pārsvarā ap kādreizējām muižiņām šodien saglabājušies ne vien dižākie ozoli, liepas vai parastās kļavas, bet arī citzemju koki "rekordisti" (te jāpaskaidro, ka parastais termins "dižkoks" attiecināms tikai uz vietējo koku sugu izciliem eksemplāriem).

Ēbelmuižas parks ir ievērojams ne tikai ar daudziem simtgadīgiem ozoliem un meistarīgi "salāpīto" dižozolu. Šī parka vērtība neapšaubāmi ir vairākas Eiropas lapegles (*Larix decidua*; resnākā koka stumbra diametrs ir 90 cm). Jāatzīmē, ka šīs "Vāczemes egles" bieži stādītas tieši vecākajos muižu parkos Latvijā, iespējams, jau 18. gadsimta nogalē.

Senā Jelgavas ceļa malā atradās **Atgāzenes** (Fēgezaka) ārpilsētas muižiņa. Uz tās zemes 1917. gadā dibināta M. Šēnfelda nervu klīnika, bet ilgu gadu pēc Otrā pasaules kara darbojās kara resora slimnīca. Iespējams, ka iestādes slēgtais raksturs sekmēja daudzu vecu koku, arī divu zaļo duglāziju (*Pseudotsuga menziesii* var. *menziesii*) saglabāšanos.

*Eiropas lapegles
Ēbelmuižas stādījumos
(1987). T. Pūkas foto*

Pilsētā reti kultivēto stalto skujkoku diametrs – 74 un 68 cm, un tie ir lielākie Rīgā. Bet tuvāk pilsētas centram – Vienības gatvē 85 – atrodamas lielas vecu Ledebūra lapegļu (*Larix ledebourii*) grupas (atsevišķu koku diametrs – 66 cm). Šīs padomju mežkopju sauktās Sukačova lapegles Latvijā nokļuvušas no austrumiem, Urāliem, un ne tik sen kā lapegles eiropietes, un parkos stādītas daudz retāk. No Eiropas lapeglēm tās atšķiras ar čiekuriem.

Arkādijas parka augšējā terasē kādreiz atradās tirgotāja Andreja Torena vasaras muižiņa. 1852. gadā par tās īpašnieku kļuva slavenās Rīgas rūpnieku dzimtas pārstāvis Kristiāns Vērmanis, kas tur uzcēla siltumnīcu. Dārzā esot stādīti arī valrieksti. Līdz šodienai līdzās simtgadīgām liepām saglabājies iespaidīgs pelēkais riekstkoks (*Juglans cinerea*), kura diametrs 76 cm. Šis Ziemeļamerikas koks Latvijā pazīstams kopš 18./19. gadsimta mijas.

*Sudrabkļava Mārupītes
krastā pie Jaunās
Bieriņmuižas (1987).
T. Pūkas foto*

Apstādījumi ap Universitātes Fizikas un matemātikas fakultātes ēkām Zeļļu ielā, domājams, veidojušies krietni pirms Bāriņu nama uzcelšanas 1890. gadā. Pirms tam tur atradās pilsētas padomnieka A. Bērenta vasaras mītne. Tur, Daugavas senkrastā, var atrast Rīgā lielāko – vairāk nekā 20 koku – Eiropas lapegļu grupu, kur atsevišķu koku diametrs sasniedz 90 cm. Var atgādināt, ka centrālās ēkas priekšā arvien zaļo viena no nedaudzajām Rīgas dižkļavām.

Mārupītes ielejā kādus 150 m augšup Kantora ielas tiltiņa melnalkšņu un liepu paaugas ciešā ielenkumā par vietu zem saules cīnās milzu sudrabkļava (*Acer saccharinum*). Pastāvīgā Amerikas izcelsmes skaistā kļava resnumā stipri apsteidz savas māsas Rīgas centra parkos. Cik labi tā izceltos ainavā, ja to atbrīvotu no nomācošiem brikšņiem! Var pieņemt, ka izcilais koks saistīts ar **Jauno Bieriņmuižu** upītes pretējā krastā, kur

stādīti vareni ozoli, lapegles un pa kādam riekstkokam. Muižiņa piederēja baroniem Rautenfeldiem. Šīs dzimtas atvase "skaistule Emīlija" esot dzīvojusi Kantora ielā 10 līdz baltvācu repatriācijai.

Pie **Māras diķa** pirmie dārzi pastāvēja jau 18. gadsimta nogalē. Nav nejaušība, ka ģimnāzijas apstādījumos O. Vācieša ielā 6 līdzās diviem dižozoliem vēl saglabājies, kā šķiet, Rīgā resnākais Pensilvānijas osis (*Fraxinus pennsylvanica*), kura diametrs ir 80 cm.

Pleskodāles muižiņas vārds pazīstams kopš 17. gadsimta beigām. Pirms Otrā pasaules kara tas asociējās ar grūti audzināmo bērnu koloniju. Tagadējā Mūzikas internātskola Kalnciema ielā 160 no tiem laikiem mantojusi parku ar trim dižozoliem, simtgadīgām kļāvām un liepām. Izcila liepa aug skolas pagalmā, tās stumbra apkārtmērs ir 3,3 m. Rīgas nomalēs vecas liepas nav īpašs retums, tomēr tās visas ir mūsu parastās meža liepas. Pleskodāles koks pieder Latvijā reti kultivētai platlapu liepas formai (*Tilia platyphyllos var. rubra*), tās jaunie dzinumi patiesi ir sarkanīgi.

Anniņmuiža, sākotnēji Annas muiža, 18. gadsimtā bija viens no Vidzemes bagātāko muižnieku Fītinghofu īpašumiem. Pašreiz Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes (Jūrmalas gatvē 74/76) apkārtnē, neraugoties uz Imantas daudzstāvu apbūves tiešo tuvumu, ir daudz vecu, bet veselīgu ozolu; laikam te ir salīdzinoši maz piesārņota vide! Labi saglabājušās parasto liepu alejas, bet divas lapegles partera sānos, šķiet, ir resnākās Pārdaugavā, to diametrs – 104 un 96 cm.

Par **Nordeķu parka** senatnīgumu liecina daudz vecu koku (īpaši ozolu) visā tuvākajā apkārtnē. Pēc arhitektes I. Janeles pētījumiem, regulāri stādījumi tur veidojās jau 18. gadsimta beigās. Parkā saglabājušās vairākas Eiropas lapegles ar diametru līdz 76 cm. Skaistajiem kokiem ir nedaudz izliekti un pasesnāti stumbri lejasdaļā – arī pēc tā iespējams atšķirt Eiropas lapegles no Ledebūra lapeglēm. Šajā parkā uzmanību saista kāda priede ar garām un smalkām skujām – tā ir veimutpriede (*Pinus strobus*) no ASV austrumu štatiem. Latvijā tā ievesta visai sen, tomēr tik resns koks (diametrs 60 cm) ir vienīgais Rīgas sabiedriskajos apstādījumos.

Kādi koki stādīti Rīgas ielās un bulvāros pirms 120 gadiem?

Rīgas centra lielo pārvērtību laikā 19. gadsimta otrā pusē sākās Holandes liepas triumfa gājiens. Gar topošajiem Basteja, Troņmantnieka (Raiņa), Nikolaja (K. Valdemāra) bulvāriem, Tērbatas ielā un citur parādījās liepu rindas. Aleksandra (Brīvības) bulvārī 1862. gadā izveidoja katram rīdziniekam pazīstamās divas braucamās joslas ar 4 liepu rindām starp tām un vēl pa divām rindām braucamo joslu ārpusē. Holandes liepas, izrādās, piemeklēja likstas jau sendienās, sevi lika manīt augsnes, gaisa un ūdens piesārņojums. Pilsēta jau bija pārgājusi uz gāzes apgaismojumu, un gadījās, ka gāzes noplūdes dēļ no bojātajām pazemes caurulēm koki sāka nīkuļot. Tā daļu no Aleksandra bulvāra liepām nācās atvirzīt no šīm caurulēm, te kokus nomainīja. Stādīšanu veica rūpīgāk – lielākās bedrēs, pildot tās ar auglīgu zemi. Teiktais attiecas uz 19. gadsimta 80.–90. gadiem. Ar glītām koku rindām greznojās Ģertrūdes, Skolas, Baznīcas, Andreja (A. Pumpura), Jura (J. Alunāna) ielas. Turpinājās Nikolaja un Suvorova (Kr. Barona) ielu apstādīšana. Elizabetes ielā gar Strēlnieku dārzu senāk stādītus bērzus nomainīja divpadsmitgadīgas Holandes liepiņas. Tas bija laiks, kad zemo koka namiņu vietā strauji veidojās 5 – 6 stāvu Rīga. Līdz ar to koku rindas atradās pastāvīgā noēnojumā, un dažkārt kokus nācās pārstādīt izgaismotās vietās.

Pavisam 19. gadsimta beigās Rīgas centra ielās un bulvāros izstādīja ap 6000 koku, no kuriem līdz mūsdienām saglabājušies ap 4000. Atstatums starp kociņiem ielās tika pieņemts 1,5 vai 2 ass (1 ass – 2,18 m). Tas tika darīts ar aprēķinu, ka liepiņas ik pēc 5 – 7 gadiem apzāgēs. Tolaik gan vēl neapzinājās, ka koku apzāgēšana vajadzīga līdzsvara saglabāšanai starp koka virszemes daļu un sakņu sistēmu, kas pilsētas apstākļos ir novājināta. Pirmo reizi liepas Rīgas centra bulvāros cirtas 1907. gadā, tad Latvijas brīvvalsts gados un pat Otrā pasaules kara laikā. Pēc 35 gadu pārtraukuma 1978. gadā sākta un dažas sezonas turpināta plaša liepu atjaunināšanas akcija, kas daļā sabiedrības radīja negatīvu rezonansi.

Neapstrīdami pirmā vietā Rīgas centra ielu un bulvāru stādījumos bija un aizvien ir Holandes liepa. Par tās priekšrocībām salīdzinājumā ar parasto meža liepu ir rakstījuši A. Zvirgzds (“Koks pilsētā”, 1986) un A.

*Holandes liepas pie pilsētas
Meiteņu ģimnāzijas
(1885)*

Rupais ("Holandes liepa pilsētā", 1989). 19. gadsimta nogalē 80% no visiem kokiem ielās bija Holandes liepas. 1979. gadā to bija vairs tikai 51%. Ielās ar intensīvu satiksmi, kur vairums koku iznīka, Holandes liepas vēl ilgi pēc Otrā pasaules kara, daudz nedomājot, nomainīja ar parastajām, pazeminot stādījumu kvalitāti kaut vai vizuāli (parasto liepu īpatsvars 1979. gadā bija 35%). Protams, Holandes liepu veģetatīvā pavairošana (vienīgais veids) un glītu stādu izaudzēšana nav viegla.

Zināma vieta Rīgas centra ielu apstādījumos kādreiz bija ierādīta vīksnām, to rindas greznoja Stabu, Turgeņeva, Valmieras ielas, arī Nikolaja ielu un Karlīnes ielu (Miera ielas sākumposmu).

Iecienītas 19. gadsimta nogalē bija kopš Pēterā I laikiem Rīgā pazīstamās zirgkastaņas – tautas valodā vienkārši kastaņas. Kastaņas stādītas Skolas, Baznīcas, Romanova (Lāčplēša), Bruņinieku ielās, 1. Ganību dambī (Pulkveža Brieža ielā), kur vēl saglabājies pa kādam vecam kokam.

Ausekļa (kādreizējā Ņeizardārza) ielā daži koki ir līdz 90 cm resni. Kā zināms, krietna daļa zirgkastaņu Rīgā izsala 1939./40. gada bargajā ziemā.

Dažviet – Elizabetes, Jura, Andreja, daļēji Ģertrūdes ielās stādīti oši. Tie gan nav bijuši mūsu parastie, bet drīzāk Pensilvānijas oši, kas daļēji cietuši bargās ziemās. Andreja ielā kopā ar ošiem stādīti arī Rīgā retāki koki – pelēkie riekstkoki.

Bez senajiem piramidālo papeļu stādījumiem, t.sk. vēl Johana Cigras laikā veidotās alejas uz Lielajiem kapiem (Miera iela), kāds datēts ar 1883. gadu Puškina (Kronvalda) bulvārī. Papeles gan jau 1910. gadā te nomainītas ar liepām. Iespējams, ka milzu Petrovskas papeles koks Cita-deles ielas stūrī ar stumbra apkārtmēru 5,2 m ir vienīgais, kas saglabājies. Ja tas ir tā, šis fakts lieku reizi apliecina, cik mērķis var būt resno ātraudzīgo papeļu vecums.

Pavisam 120 gadu laikā (kopš 1879. gada) Rīgas centra ielu un bulvāru apstādījumos tika izmēģinātas vismaz 20 koku sugas.

Rīgas dārzi, kuri pieder pagātnei

Vēsturnieki uzskata, ka Rīgas vecākais dārziņš bijis klostera pagalmā pie Doma baznīcas. Ierīkots, domājams, drīz pēc baznīcas krustes-jas uzcelšanas (1215. g.). Kopš 14. gadsimta beigām viduslaiku Rīgā ir zināmi šādi dārzi: Rātes dārzs (pirmo reizi minēts 1386. g.), Svētā gara dārzs (1388. g.), Melno mūku dārzs (1405. g.), Ordeņa dārzs (1496. g.), Mazās ģildes dārzs (1508. g.), Pelēko jaunavu dārzs (1524. g.), Augstākās katoļu garīdzniecības dārzs (1524. g.), Svētā Jurģa dārzs (1547. g.), Melno mūķeņu dārzs (1551. g.). Kā redzams, senie dārzi piederēja garīgām apvienībām.

Ievērojamais Rīgas mediķis un dzejnieks Basilijs Plīnijs savā 1595. gadā uzrakstītajā poēmā “Cildenās Rīgas, Livonijas metropoles, slavinājums” atzīmējis arī dārzus, kur ziedējušas rozes, nelķes, lefkojas, vijolītes un citas Eiropā tolaik jau kultivētās puķes.

Noteiktākas ziņas ir par dārzu, ko 18. gadsimta pirmajā pusē bija ierīkojis tirgotājs Martins Berkholcs. Vēlāk šeit radās Maskavas forštates

blīvā apbūve, saimniekoja krievu labdarības biedrība, uzcēla kazarmas, un dārzs pazuda bez pēdām. Tomēr vēl ilgi šis stūrītis Kazāku (tagadējā Abrenes) ielā esot dēvēts par Berkholca dārzu.

Tagadējā Kr. Valdemāra ielā pazīstams bija saviesīgais Eifonijas biedrībai piederošais dārzs; arī ielas senākais nosaukums bijis Eifonijas iela.

18. gadsimta nogalē Pārdaugavas krāšņajos mežu un pļavu ielokos turīgie rīdzinieki cēla sev vasaras mītnes un ierīkoja nelielus dārzus “angļu gaumē”, t.i., ainaviskus parciņus. Senākās ziņas ir par Tortlera, vēlāko Hammera dārzu pie Māras dīķa, tāpat par Benkena un Torena dārziem; tirgotāja Torena dārzs vēlāk tika iekļauts topošajā Arkādijas parkā. Rīgas kultūrvēsturē iegājusi Altona ar dārzu kā rīdzinieku izbaukumu un Jāņu svinēšanas vieta līdz 19. gadsimta vidum; cilvēku pieplūduma dēļ pāri slapjām pļavām uzbēra dambi – Altonavas (tagadējo O. Vācieša) ielu.

Jau sen izzudusi ievērojamajai Fītinghofu ģimenei piederošā Solitūdes muižiņa, kur 18. gadsimta nogalē esot bijušas “skaistas alejas un parks ar zvēru dārza pēdām”; šī muižiņa atradusies apmēram tur, kur krustojas Jūrmalas gatve un Zolitūdes iela.

Pārdaugavā apzaļumotu vasaras mītņu bija daudz, bet, izņemot Nordeķu, Ēbelmuižas un Bišummuižas apstādījumus, par tām atgādina vairs tikai atsevišķi veci koki vai to rindu fragmenti.

Pirms vairāk nekā simt gadiem Aleksandra dārzā, kas atradās pie Brīvības ielas Gaisa tilta, blakus “Aleksandra vērtiem”, brīvo laiku mēdza pavadīt apkārtējo fabriku ļaudis. Vēsturnieki Aleksandra dārzu piemin tā dēvētā Rīgas dumpja sakarā 1899. gadā. Iegansts nemieriem bija “Džutas manufaktūras” administrācijas atteikšanās paaugstināt strādniecēm darba algu; policija protesta gājiena dalībnieces sadzina tieši šajā dārzā, sadursmē ar strādnieču vīriem bija upuri.

Savukārt Pārdaugavā Āgenskalna dārzā pulcējās aristokrātiska publika; 19. gadsimta nogalē tur darbojās restorāns, vasaras teātris, šautuve un “bumbotava”. Kādreizējo izprieču liecinieki ir veci koki Kalnciema ielas sākumā. Bet Vanšu tilta nobrauktuves pretējā pusē vēl var saziņēt Filozofu alejas paliekas; šis nosaukums radies, kad pie Āgenskalna muižas īpašnieka Johana Bērensa 1755.–1759. gadā uzturējās vācu filozofs Johans Georgs Hāmanis.

Pēc Otrā pasaules kara vairākās vietās pilsētas centrā sagrautu namu

vietā palikušos tukšos laukumos ierīkoja skvērus; tie bija pieticīgi gan kompozīcijas, gan augu sortimenta ziņā, lai gan savu lomu pilsētas ainavā pildīja.

Gadu gaitā dažu skvēru vietā pacēlās staltas celtnes. Tā pirmais 1948. gadā izveidotais skvērs atradās sagrautās Otto Švarca restorāna ēkas vietā, kur pēc daudziem gadiem uzcēla viesnīcu "Hotel de Rome". Arī "Valdemāra centra" vietā vēl 90. gados bija glīts skvēriņš, tāpat Kr. Barona ielas un Raiņa bulvāra stūrī un vēl citur.

Līdz ar Rātslaukuma atdzimšanu aizvien tālākas kļūst atmiņas par apzaļumoto Latviešu sarkano strēlnieku laukumu.

Kad dibināts Latvijas Universitātes Botāniskais dārzs?

Rīgā ir vieta, kur no ielas trokšņiem un drūzmas varam nokļūt it kā pavisam citā pasaulē. Tā ir klusā, mierīgā un krāšņā augu valstība – Latvijas Universitātes Botāniskais dārzs, ko katru gadu apmeklē vairāki desmiti tūkstoši cilvēku – gan skolēnu grupas no visiem Latvijas novadiem, gan ģimenes ar bērniem u.c. interesenti.

Latvijas Universitātes Botāniskais dārzs (turpmāk BD) dibināts 1922. gadā. Tā dibinātājs un pirmais direktors bija N. Malta (1922–1944), pēc tam – P. Galenieks (1945–1949), E. Ozoliņa (1949–1953), A. Vēriņš (1953–1955), R. Kondratovičs (1955–1965), kopš 1965. gada – Ā. Zorgevics.

Sākotnēji vietu BD ierīkošanai Rīgas pilsētas valde ierādīja pilsētas dārzniecībā, kas atradās Rīgas pievārtē – Dreiliņmuižā (platība tikai nepilns hektārs). Apmeklētājiem dārzs tika atvērts 1923. gadā, kad augu kolekcijās jau bija pārstāvētas 2500 dažādas augu sugas, formas un varietātes. 1926. gadā tika nopirkts 10 ha liels zemes gabals, kas atradās kādreizējās Volfšmidta muižiņas vietā Rīgā, L. Kandavas ielā 2. Šajā vietā BD atrodas arī 21. gadsimta sākumā, tā platība – 16 ha. 1928. gadā uzsāka augu māju kompleksa izbūvi, lai varētu veidot tropu un subtropu apgabalu augu kolekcijas. Augu māju kolekciju veidošanā daudz palīdzēja Tērbatas (tagad Tartu) Universitātes Botāniskais dārzs, kas uzdāvināja ap 200 dažādu tropu un subtropu apgabalu augu sugu.

Otrā pasaules kara laikā BD teritorijā atradās karaspēka kazarmas, tādējādi augu kolekcijas stipri cieta.

Pēc kara sākās cietušo kolekciju atjaunošana. 1953. gadā par dažiem metriem vajadzēja pacelt palmu mājas jumtu, jo vecākā un lielākā palma bija sakupļojusi līdz 12 m augstumam. Pēc 15 gadiem izrādījās, ka palmu māja atkal kļuvusi par mazu, tāpēc 1971. gadā tika uzcelta jauna palmu māja (platība 550 m², augstums 24 m).

BD patlaban ir 4 galvenie ekspozīciju kompleksi – augu mājas, augu sistematiskās, bioloģiskās un morfoloģiskās grupas, dendrārijs un dekoratīvi ekoloģiskās ekspozīcijas. Ekspozīcijās ir apmēram 7500 taksonu (augu sugu, varietāšu, šķirņu).

Augu mājas kolekcijas izvietotas pēc ekoloģiskā principa. Te pārstāvēti apmēram 2000 taksonu, kas dod zināmu priekšstatu par tropu, subtropu, pustuksnešu un tuksnešu apgabalos savvaļā sastopamo augu sugu lielo daudzveidību un to saimniecisko nozīmi.

Augu sistematiskās, bioloģiskās un morfoloģiskās grupas ekspozīcijā ir ap 900 augu taksonu. Te var iepazīt ne tikai Latvijas, bet arī citu pasaules reģionu augu valsts daudzveidību.

Dendrārijs ir lielākā brīvdabas ekspozīcija, kas aizņem 9 ha. Tajā ir ap 750 koku un krūmu taksonu. Lielākās ir ceriņu, kadiķu un egļu kolekcijas. Īpašu vietu dendrārijā ieņem rododendru kolekcija ar 165 sugām un šķirnēm.

Dekoratīvi ekoloģisko ekspozīciju mērķis ir parādīt ne tikai atsevišķu krāšņumaugu grupu sortimentu, bet arī to praktisko pielietojumu dažādu stādījumu kompozīciju veidošanā. Šajā ekspozīciju kompleksā ietilpst “Akmeņdārzs”, “Flokšu dārzs”, “Rododendru dārzs”, “Liliju dārzs”, “Dāliju dārzs”, “Rožu dārzs”, “Viršu dārzs”, “Astilbju dārzs” un “Pavasara ziedu dārzs”. 1980. gadā par godu Rīgas sadraudzības pilsētai Kobei BD ierīkoja “Kobes stūrīti”, kur stilizēta japāņu dārza veidā iestādīja Japānas floras pārstāvjus.

Liela daļa BD kolekciju augu tiek izaudzēti no sēklām, kas iegūtas sēklu bezmaksas apmaiņas ceļā no citiem botāniskajiem dārziem visā pasaulē. Daļa augu izaudzēta no spraudņiem vai stādiem, kas saņemti no botāniskajiem dārziem, citām botāniskajām iestādēm vai privātpersonām. Sēklu pasūtīšana un piedāvāšana citiem botāniskajiem dārziem

notiek ar sēkļu kataloga (*Index Seminum*) palīdzību. Katalogs tiek izdots jau kopš 1922. gada, un sēkļu apmaiņa notiek ar 60 valstu 650 botāniskajiem dārziem.

BD apmeklētājiem atvērts ik dienas, izņemot svētku dienas:

no 1. maija – 30. septembrim – no plkst. 9.00 līdz 17.00,

no 1. oktobra – 30. aprīlim – no plkst. 9.00 līdz 15.00.

Ko pēta Latvijas Universitātes Botāniskā dārza darbinieki?

Paralēli augu kolekciju izveidei LU Botāniskajā dārzā tiek veikts arī zinātniskās pētniecības darbs. Pirmajos dārza pastāvēšanas gadu desmitos dārza zinātnieki strādāja pie Latvijas zemāko un augstāko augu, kā arī fosilās floras izpētes. Pēdējos 50 gados uzmanība tiek pievērsta augu aklimatizācijai un introdukcijai – augu pieradināšanai pie jauniem, neparastiem klimatiskajiem apstākļiem un ieviešanai no citiem apgabaliem, tādējādi paplašinot augu sugu un šķirņu audzēšanas robežas, kā arī selekcijai – jaunu šķirņu izveidei.

1944. gadā tika uzsākta aprikožu un persiku aklimatizācija un selekcija. Iegūti vairāki aprikožu un persiku hibrīdi, kurus mazdārziņos var audzēt arī Latvijas apstākļos. Jau 50 gadus Latvijas Universitātes Botāniskajā dārzā nodarbojas ar ziemciešu introdukciju un selekciju. Kopš 1962. gada, introducējot ziemcietes, notiek apstādījumiem perspektīvu sugu un šķirņu atlase un regulāra introducēto ziemciešu pārbaude. Nozīmīgs darbs tiek veikts, risinot apstādījumiem nozīmīgās hostu ģints sugu un šķirņu introdukcijas jautājumus.

Pēdējos gadu desmitos dārza selekcionāri guvuši teicamus panākumus, veidojot jaunas krāšņumaugu šķirnes. 20. gadsimta 60. un 70. gados tika izveidotas daudzas šodien tautā populāras dāliju šķirnes. Pēdējos 30 gados daudz paveikts gladiolu un īt īpaši liliju selekcijā – vesela virkne Botāniskajā dārzā izveidoto šķirņu ir ierakstītas starptautiskajā liliju reģistrā. Dārzā ir izveidota viena no lielākajām liliju šķirņu kolekcijām Latvijā.

Viens no nozīmīgākajiem veikumiem zinātniskās pētniecības un selekcijas darbā ir rododendru aklimatizācija, introdukcija un selekcija.

40 darba gados izveidoti vairāki simti perspektīvu hibrīdu un no tiem – vairāki desmiti šķirņu. Tiek pētīta rododendru hibrīdu ziemcietība, dekoratīvās īpašības, izmantošanas iespējas apzaļumošanā. Vienlaikus tiek veikta arī siltumnīcu acāliju introdukcija un selekcija, izveidoti vairāki desmiti lielziedu un sīkziedu siltumnīcu acāliju šķirņu. Izstrādāta arī metode rododendru un siltumnīcu acāliju pavairošanai ar meristēmām (augu veidotājaudiem, kas sastāv no šūnām, kuras daloties veido jaunas šūnas).

LU Botāniskā dārza zinātnisko darbinieku pētījumu rezultāti tiek publicēti dažādos rakstu krājumos. 1926. gadā izdeva Botāniskā dārza rakstu krājuma "*Acta Horti Botanici Universitatis Latviensis*" 1. sējumu. Līdz šim iznākuši 18 sējumi. BD zinātnieku publikācijas atrodamas arī rakstu krājumos "*Daiļdārzniecība*", "*Botāničeskije sadi Pribaltiki*". Kopš 1993. gada BD piedalās Baltijas valstu botānisko dārzu kopizdevuma "*Baltic Botanic Gardens*" veidošanā.

Kādas palmas aug Latvijas Universitātes Botāniskajā dārzā?

Palmas, tāpat kā papardes, tiek uzskatītas par vecākajiem augiem uz zemeslodes. Palmas ir viendīgļlapju klases augi, kurus botāniķi agrāk ierindoja palmu, tagad – areku dzimtā. Tajā ir 198 ģintis ar 2650 sugām. Savvaļā palmas sastopamas visu kontinentu tropu un subtropu apgabalos, kur tās uzskata ne tikai par skaistuma, bet arī par dāsnuma simbolu. No palmām iegūst augļus (kokosriekstus, dateles), vasku, eļļu, cukuru, sago, sulu, šķiedru, koksni u.c. Pie mums palmām ir tikai dekoratīva nozīme.

Lielākajai daļai palmu ir slaidi, nezaroti, viscaur vienāda resnuma stumbri un plūksnaini vai staraini dalīti vai šķeltu lielu lapu pušķi stumbra augšdaļā. Palmas var būt no 1 līdz pat 60 m augstas. Retāk sastopamas krūmveida vai liānveida palmas.

Daudzi sīkie palmu ziedi sakopoti lielās, vairāk vai mazāk zarotās skarās. Ziedi dzelteni, oranždzelteni, dažkārt balti. Vairumam palmu ziedi atstās apakšējo lapu žāklēs, tikai nedaudzām palmām ziedi ir auga galotnē. Palmu auglis ir sauss vai sulīgs kaulenis, retāk oga.

*Ziedoša trahikarpa jeb
šķiedrpalma
LU Botāniskajā dārzā.
A. Vītoliņas foto*

LU Botāniskā dārza palmu mājā aug apmēram 50 dažādas palmu sugas un to varietātes. Vecākajām palmām šajā kolekcijā ir no 60 līdz 85 gadiem. Daļa palmu ir ieadzētas no sēklām, bet daļu dāvinājušas privātpersonas un iestādes. Tā, piemēram, Forstera hoveju, kas tagad ir apmēram 85 gadu veca, 1939. gadā uzdāvināja komponists J. Vītols.

Zem 24 m augstā palmu mājas stiklotā jumta savas greznās, tumšzaļās, spožās, līdz 2 m platās vēdekļveida lapas izpleš Austrālijas livistona, kā arī Ķīnas livistona. Ģints nosaukta kāda Skotijas lorda Livingstona vārdā, kurš jau 1680. gadā savā dārzā ieadzēja šo palmu. Vācieši šīs palmas dēvē par lietussargu palmām, jo auga lielā vēdekļveida lapas plātne balstās uz 2 m gara kāta. Livistonas ir vienas no skaistākajām vēdekļlapu palmām, un to dekoratīvitate jebkurai plašākai telpai piešķir īpašu akcentu.

Hovejas jeb kentijas ir greznas plūksnlapu palmas. Tām ir spēcīgs, slaidis, gredzenots stumbrs (gredzeni ir bijušo lapu piestiprinājuma vietas). Lielās, tumši zaļās, līdz 2 m garās lapas ar gariem, izliektiem kātiem stumbra galā veido krāšņu lapu pušķi. Elegantās hovejas ir ļoti iecienītas telpu interjeros.

No plūksnlapu palmām LU Botāniskajā dārzā var iepazīt arī vairākas fēnikspalmu sugas.

Viena no populārākajām fēnikspalmu sugām ir dateļpalma. Dateļpalmas kultivētas jau 7000 gadus pirms Kristus Ēģiptē. Šo palmu dzimtene, iespējams, ir Mezopotāmija, bet tagad tās sastopamas tikai kultūrā. Ir izveidoti vairāki tūkstoši šķirņu. Dateļpalmas audzē subtropu un tropu apgabalos visā pasaulē, kā arī tuksnešu oāzēs. Dateļpalmu augļi – dateles – vietējiem iedzīvotājiem ir nozīmīgs pārtikas produkts. Nelielas dateļpalmas pie mums audzē telpās, taču tām nepieciešams daudz gaismas un tās nav tik dekoratīvas kā citas fēnikspalmu sugas.

Viena no skaistākajām fēnikspalmām ir Kanāriju fēnikspalma. Tā ir ļoti izturīga un tāpēc ļoti piemērota telpu dekorēšanai.

LU Botāniskā dārza kolekcijā ir arī Rebelēna fēnikspalma. Tā ir neliela (līdz 2 m augsta) gracioza palma ar vienu vai vairākiem stumbriem. 0,5 līdz 1 m garās, spoži zaļās, smalkās lapas lokveidā noliecas uz leju no stumbra. Audzēšanas ziņā šī palma ir kaprīzāka par citām fēnikspalmām. Kolekcijā var aplūkot arī krūmveida atliekto fēnikspalmu.

No plūksnlapu palmām vēl minamas hamedorejas jeb kalnu palmas. Tās ir ļoti gleznas palmas. Hamedorejām ir oriģinālas ziedkopas – skaras, kas veidojas apakšējo lapu žāklēs vai arī uz stumbra zemāk par lapām. Ziedi gaiši dzelteni, dzelteni vai oranžsarkani ar savdabīgu smaržu. LU Botāniskajā dārzā ir vairākas hamedoreju sugas – daiļā, iegarenā, vienkrašas un Ārenberga hamedoreja.

Kariotu ģints palmas no pārējām plūksnlapu palmām atšķiras ar īpaši oriģinālām lapu plūksnām – plūksnas ir gaiši zaļas, ādainas, zobainas, galā šķeltas un atgādina zivs asti. Vācieši šīs palmas sauc par zivsastes palmām. Dārzā ir 2 kariotu sugas – atvašu un dedzinošā kariota.

No vēdekļlapu palmām dārza kolekcijā aplūkojami vairāku ģinšu pārstāvji. Zemā pundurpalma ir vienīgā palmu suga, kas savvaļā sastopama Eiropā (Spānijas dienvidos). Palmam ir zema krūmveida forma, tās

stumbrs parasti nepārsniedz 1 m augstumu. Savvaļā pundurpalmas ar daudzajiem sānzimumiem veido necaurejamus biežokņus. Ziedkopas atrodas lapu žāklēs, ziedi dzeltenī, ar stipru smaržu. Pundurpalmas ir ļoti izturīgas. Zemā auguma dēļ piemērotas nelielām telpām.

Trahikarpas jeb šķiedrpalmas pieder pie vēdekļlapu palmām. Tām ir slaidi, ap 3 m augsti stumbrs. Stumbra augšdaļā ir tumši zaļas, spožas vēdekļlapas, kuru apakšpuse ir sudrāpelēki zaļa. Stumbru apņem tumšbrūna šķiedra, kuru Ķīnā un Japānā izmanto paklāju un tauvu izgatavošanai. Trahikarpas ir ļoti izturīgas, labi pacieš arī noēnojumu. Telpās tām ir ilgs mūžs. Kolekcijā ir Forčuna trahikarpa, kā arī augstā trahikarpa.

Dārza palmu kolekciju bagātina arī divas vašingtoniju sugas. Varenā, masīvā auguma dēļ (tās var būt 25 – 30 m augstas, stumbra diametrs var sasniegt pat 1 m) šīs palmas tiek dēvētas par karaliskajām jeb priesteru palmām. Šo palmu dzimtene ir Kalifornija, Arizona, Meksika. Ģints nosaukta par godu pirmajam ASV prezidentam Dž. Vašingtonam. Kolekcijā ir diegveida un raupjā vašingtonija. Abām sugām ir balti ziedi, kas sakopoti skarās, kuras izveidojas lapu žāklēs. Vašingtonijas ir ātraudzīgas vēdekļlapu palmas, kuras var audzēt gaisās telpās.

Kā radās Rīgas zooloģiskais dārzs?

19. gadsimta beigās, kad Rīgā vēl nebija zoodārza, pilsētā viesojās ceļojošas zvērnīcas. Tāpat kā citās Eiropas pilsētās, arī Rīgā tās varētu uzskatīt par pastāvīga zooloģiskā dārza priekštečiem. Savvaļas dzīvniekus rīdzinieku apskatei parasti izvietoja starp pilsētas kanālu un Jēkaba ielu, pretī krievu reālskolai. 1890. gadā Rīgā viesojās Heinriha Eisfelda, bet 1897./1898. gadā – austrietes Bertas Kleinbergas zvērnīca. Taču doma par sava zoodārza radīšanu Rīgā jau virmoja gaisā. H. Eisfelds pat bija gatavs pārdot savas zvērnīcas dzīvniekus pilsētai. Daudzviet Rietumeiropā zoodārzi jau bija kļuvuši populāri, bet Rīgas pilsētas valde vēl to uzskatīja par lieku greznību.

20. gadsimta sākumā valde atgriezās pie šā jautājuma, 1907. gadā tās dokumentos parādījās lieta – “Zooloģiskā dārza atvēršana Rīgā”.

Idejas apspriešanā iesaistījās daudzi pazīstami tā laika kultūras darbinieki, viena no piedāvātajām versijām bija Brīvdabas muzeja un zooloģiskā dārza iekārtošana vienuviet. Galu galā par vislabāko vietu mūsdienīga zoodārza ierīkošanai tika atzīta Ķeizarmeža daļa pie Ķīšezera. Lai īstenotu šo sarežģīto un dārgo ieceri, tika izveidota un 1908.gada 29.septembrī reģistrēta biedrība "Rīgas zooloģiskais dārzs". Biedrība vāca līdzekļus un veica sagatavošanas darbus. A.Johansons grāmatā "Rīgas svārki mugurā" piemin, ka tolaik biedrībā *"bija apvienojušies ap 400 entuziastu, kas iemaksāja t.s. mūža biedru naudu - 125 rubļus katrs. Politiskās attiecības starp latviešiem un vāciešiem, kā zināms, šai laikmetā kļuva aizvien asākas, taču zooloģiskā dārza dibināšanā abu tautību pārstāvji esot rīkojušies neparasti vienprātīgi."*

Līgums, ko 1911. gadā savstarpēji noslēdza biedrība un pilsētas valde, paredzēja, ka pilsētas valde par 12 rubļiem gadā izīrēs 11,33 desetīnu lielu teritoriju, bet biedrība uzsāks konkrētus darbus, lai atvērtu dārzu publikai ne vēlāk kā pēc pieciem gadiem.

Dārza projekta autors bija Georgs Kūfalts, bet celtnes projektēja Hermanis Zeiberlihs. Kā celtnes, tā plānojums vairāk vai mazāk saglabājies līdz mūsdienām.

Pabalstus un ziedojumus zoodārzam piešķīra gan pilsētas valde, gan Vidzemes gubernators, gan daudzi cienījami uzņēmēji. Pateicoties lielajai atsaucībai, zoodārza vadītājiem Kārlim Grēvem un Pēterim Olcenam izdevās panākt, ka Rīgas zooloģiskais dārzs oficiāli tiek atklāts jau 1912. gada 14. oktobrī. Apmeklētāji varēja apskatīt 88 sugu dzīvniekus, pārsvarā vietējās faunas pārstāvjus. Dārzs kļuva populārs ļoti īsā laikā. Tas saņēma ļoti daudz dāvinājumu – 1914. gadā vien 538 dzīvniekus, pie tam sumbru pāri pat no Krievijas cara.

Pirmais pasaules karš zoodārzu nesaudzēja. Jau tā nestabilais finansiālais stāvoklis kļuva kritisks, pārtrūka satiksme ar pilsētu, apmeklētāju skaits saruka un pabalsti, ko pilsētas valde varēja atļauties piešķirt dārza uzturēšanai, izkusa kā sniegs saulē. Pateicoties darbinieku entuziasmam, zoodārzs vilka dzīvību līdz 1917. gadam. Tad vērtīgākie dzīvnieki tika aizvesti uz Kēnigsbergu vai Hāgenbeka zvērnīcu Hamburgā. Dārzs pārtrauca darbību uz nenoteiktu laiku.

1921.gadā zoodārza teritorija un ēkas nonāca Sociālās apgādības

nodaļas pārziņā un zoodārzs tika pārveidots par vasaras koloniju mazturīgo ģimeņu bērniem.

Zoodārza atjaunošanas idejas piekritējiem agrāko teritoriju izdevās atgūt tikai pēc vairākiem gadiem – pēc garām diskusijām ar Sociālās apgādības nodaļu. Tā 1932. gada 2. novembrī Meža departamenta telpās, piedaloties preses pārstāvjiem, notika zooloģiskā dārza dibināšanas sēde. Zīmīgi, ka šajā sēdē aplūkoja divus galvenos jautājumus: par zoodārza atjaunošanu un Latvijas meža zvēru un putnu aizsardzību. Jau tolaik cilvēki sāka novērtēt dabas aizsardzības nozīmi un zooloģiskā dārza lomu gan dabas aizsardzībā, gan sabiedrības izglītošanas jomā. 1933. gadā dibinātās biedrības “Latvijas zooloģiskais dārzs” sastāvā bija gan Latvijas Universitātes mācību spēki, gan Zemkopības ministrijas Meža departamenta, gan Izglītības ministrijas Skolu departamenta pārstāvji.* Jūnija mēnesī biedrība atguva daļu bijušā zooloģiskā dārza teritorijas, un jau 24. septembrī pirmie apmeklētāji varēja apskatīt nelielu dzīvnieku kolekciju. 1935. gada augustā tika atgūta arī pārējā teritorija un decembrī tagadējā terārija telpās tika atvērts Meža departamenta muzejs. Direktora rīkotāja pienākumi bija uzticēti Laimonim Gailītim, strauji tika atjaunota dzīvnieku kolekcija, arī mītnes tika atjaunotas un celtas no jauna. Veidojās sakari ar citiem pasaules zoodārziem.

Materiālo atbalstu zooloģiskais dārzs saņēma no valdības, Meža departamenta un Rīgas pilsētas valdes.**

Pienāca 1940. gads – mainījās valdība, biedrība “Latvijas zooloģiskais dārzs” tika likvidēta un, kā tolaik bija pieņemts rakstīt: “Beidzot zooloģiskajam dārzam pavērās iespēja mērķtiecīgi un plānveidīgi attīstīties.” Tagad mēs zinām, ko šie vārdi nozīmēja patiesībā.

* 1937. gadā biedrībā bija 83 aktīvie, 2 mūža un 12 goda biedri.

** 20. gadsimta 30. gados par pilsētas valdes līdzekļiem celtā lauvu māja atjaunota 2000. gadā ar Rīgas domes finansiālu atbalstu.

Kā Rīgas zoodārzs izdzīvoja nebrīvajā Latvijā? Kāds tas ir šodien?

Gan Latvijas valstij, gan zoodārzam 1940. gads atnesa sāpīgas pārmaiņas. Minot dažādus iemeslus, tika likvidēta biedrība "Latvijas zooloģiskais dārzs". Zoodārza direktors Laimonis Gailītis 1941. gada 14. jūnijā tika represēts, un ziņu par viņa turpmāko likteni nav.

Arī Otrā pasaules kara laikā zooloģiskajam dārzam neklājās viegli, jo atkal pastāvēja dzīvnieku izvešanas draudi. Tomēr liktenis izrādījās labvēlīgs. No 1941. gada par veterinārārstu un vēlāk par direktoru zoodārzā strādāja Arvīds Vīksne. Pateicoties viņa un citu dārza darbinieku pašreizējai un entuziasmam, zoodārzs saglabājās gandrīz neskartas. Dzīvnieku sprostus nostiprināja, lai uzlidojuma gadījumā pasargātu kā dzīvniekus, tā arī Mežaparka iedzīvotājus. Pats direktors, vairoties no vācu varas iestādēm un iespējamām pārrunām par dzīvnieku izvešanu uz Vāciju, mēdza slēpties muzejā zem izbāžņu postamenta. Laimīgā kārtā kara beigās Mežaparkā bumbas nesprāga, vācieši atkāpās lielā steigā, zoodārza iemītnieki viņiem vairs nebija prātā. Par tiem savu sajūsmu zoodārza viesu grāmatā pauda pirmie pēckara apmeklētāji – padomju virsnieki: "*Cik labi, ka visi eksponāti ir dzīvi!*"

Karš beidzās, taču Rīgas zoodārzs atradās aiz "dzelzs priekškara", iedibinātie sakari ar Eiropas valstīm bija pārtraukti. Dzīvnieku apmaiņa un kolekciju papildināšana notika gandrīz vienīgi ar Maskavas zoocentra starpniecību. Tomēr radošais gars neapsīka un drīz vien – 1950. gadā – zoodārzā tika atklāta saldūdens zivju skate, kurā eksponēja 22 tropisko un 29 vietējo zivju sugas.

50. gados zoodārzā izveidojās jauno naturālistu pulciņš. Par tradīciju kļuva Putnu dienas, kas tiek atzīmētas vēl joprojām. Tas bija arī lauvēnu un tīģerēnu "ziedu laiks" zoodārzā, jo lielie kaķi bija direktora Vīksnes īpaša aizraušanās. Viņš ieviesa jaunas metodes dzīvnieku turēšanā, Rīgas salcietīgie lauvas tika izslavēti presē – āra pastaigās tie devās arī sniegā.

Par preses mīluli kļuva Bengālijas tīģerēns Akbars-Puršs. Tīģermāte saslīma un nespēja izbarot mazuli, to izaudzināja dzīvnieku kopēja Olga Buceniece. Pēc gada tīģerēns nonāca Ļeņingradas zoodārzā, bet vēlāk

kopā ar talantīgo dresētāju Margaritu Nazarovu uzstājās cirkā un piedalījās vairākās kinofilmās.

1957. gadā uz Rīgu atceļoja pirmais kiangu pāris. Kiangi savā dzimtenē Tibetā ir gandrīz izzuduši. Pateicoties veiksmīgai vairošanas programmai, šobrīd pasaules zoodārzos izveidota kiangu nebrīves populācija. Liela daļa šo dzīvnieku nākuši no Rīgas zoodārza kiangu ganāmpulka. Kopš 1996. gada kiangus var apskatīt Liepājas rajona Kalvenes "Cīruļos" – zoodārza ārpilsētas filiālē.

60. gados svarīgākais notikums bija zoodārza 50. gadu jubilejas svinības, tika izdots krāsains buklets. 1964. gadā Rīgas zoodārzā piedzima pirmais nīlzirgu mazulis, bet 1977. gadā "dzimšanas apliecības" saņēma jau 9 nīlzirdzēni.

70. gadu beigās par zoodārza direktori kļuva Ruta Kazarova. Viņas labo darbu sarakstā – veterinārās ambulances, terārija un akvārija rekonstrukcija, zooloģisko dārzu darbinieku Vissavienības apspriedes noorganizēšana Rīgā.

80. gadu otrajā pusē zoodārzā realizēja pirmo dzīvnieku reintrodukcijas projektu. Ekoloģijas laboratorijā tika savairota Eiropas kokuvarde, mazuļi izlaisti dabā Liepājas pusē, kur tie labi iedzīvojās un izveidoja stabilu, atjaunoties spējīgu populāciju.

1990. gadā Rīgas zoodārzā piedzima Āzijas ziloņa mazulīte Zuze. Dramatiski notikumi pirmo Rīgā dzimušo zilonēnu apvija jau no pirmajām dienām. Zilonmāte nomira drīz pēc mazuļa piedzimšanas, par audžumātēm kļuva dārza darbinieki. Pēc līguma šis mazulis bija jāatdod Maskavas zoodārzam, bet Latvijas bērni un viņu vecāki saziedoja līdzekļus, lai zilonīti atpirktu. Sešu gadu vecumā Zuze tomēr aizceļoja uz Kobes zoodārzu Japānā, kur viņu sirsnīgi sagaidīja japāņu bērni un zilonpuika Maksis.

1991. gads. Sākotnējai sajūsmai par atgūto brīvību sekoja nestabilitātes un naudas grūtību periods. Dažu gadu laikā vairākkārt mainījās zoodārza vadība, tika meklēti sponsori, atjaunoti profesionāli sakari ar Eiropas zoodārziem. 1992. gadā Rīgā notika Eiropas zoodārzu un akvāriju asociācijas konference, Rīgas zoodārzs kļuva par asociācijas biedru.

1994. gadā atklāja Latvijas abinieku un rāpuļu ekspozīciju, kurā apskatāmas visas Latvijā sastopamās sugas.

Kopš 1995. gada zooloģisko dārzu vada direktors Rolands Greiziņš.

20. gadsimta nogale zoodārzā raksturīga ar teritorijas sakopšanu un dzīvnieku kolekciju rūpīgu plānošanu. Zoodārzs ieguva daudzas atjaunotas un jaunuzceltas dzīvnieku mītnes, atbilstošas mūsdienu priekšstatam par dzīvnieku turēšanu. Tika pārbūvēti voljeri leduslācim, kamieļiem, no jauna uzbūvēta Japānas makaku mītne. 1996./1997. gadā zoodārzā bija apskatāmas ceļojošas izstādes “Dinozauri” un “Mazie milži” – kustīgās lelles attēloja dinozaurus un daudzkārt palielinātus kukaiņus.

1997. gadā tika izveidota mītne Katas lemuriem un Galapagu bruņuru-pučiem – aizsargājamām, dabā apdraudētām sugām. Plaši voljeri tika izbūvēti vilkiem un kojotiem. Tika pabeigta akcija “Tīģera gadā – tīģeriem jaunu māju”. Programmas koordinatore Sāra Kristi šo akciju vērtēja kā vienu no labākajām Eiropā.

1998. gadā uzbūvēja arī jauno ķenguru māju, kurā dzīvo ne vien 2 ķenguru sugas, bet arī Patagonijas maras, tievastes surikati, pasaules mazākie mērkaķi – kalitriksi un citi dzīvnieki. Par Rīgas domes līdzekļiem atjaunoja lauvu māju, un pēc gada Angolas lauvu pārim piedzima mazuļi.

1999. gadā tika atklāta lauku sēta, kurā var apskatīt un paglaudīt Latvijas mājdzīvniekus. Rudenī zoodārzs mainīja nosaukumu un kļuva par Rīgas Nacionālo zooloģisko dārzu.

2000. gada pavasarī rīdziniekus priecēja pirmoreiz izšķīlušies flaminģu mazuļi, bet Kalvenes “Cīruļos” ar Latvijas vides aizsardzības fonda atbalstu uzbūvēja plēsīgo putnu kompleksu. “Cīruļos” aplūkojami ne vien Latvijas savvaļas dzīvnieki – lāči, lūši, lapsa, mežacūka, vāvere un ronis, bet arī mājdzīvnieki – kolorītā Vjetnamas cūka un Latvijas zilā gov. Visu vecumu ceļotājus gaida skatu tornis ar kafejnīcu, rūķu namiņš un piknika laukums, kur var uzcelt telti un pārlaist nakti.

21. gadsimta sākumā zooloģiskajā dārzā izveidots dzērvju un pelikānu komplekss. Tropu mājā apskatāmi neparasti dzīvnieki, tropiskie augi, tur var izbaudīt lietusmeža atmosfēru.

Aiz zoodārza vārtiem ir teju deviņdesmit gadus ilga vēsture un dzīvnieki no gandrīz visiem kontinentiem. Rīgas Nacionālā zooloģiskā dārza vārti ir atvērti ik dienu.

Atnāciet uz Rīgas Nacionālo zooloģisko dārzu apskatīt kiangus

Jautājot, ar ko Rīga var lepoties, droši var teikt, ka arī ar kiangiem. Daudziem šis neparastais vārds neizsaka. Lai gūtu priekšstatu par šī vārda īpašnieku, jādodas uz Rīgas zooloģisko dārzu. Kiangs ir viena no Āzijas savvaļas ēzeļa (kulana) pasugām, kura dzimtene ir Ķīna, Tibetas augstkalnu plato. Tur kiangu barus 19. gadsimtā ieraudzīja krievu ceļotājs Nikolajs Prževaļskis un pirmo reizi iepazīstināja ar tiem eiropiešus, atvedot muzejiem nošauto dzīvnieku ādas. Taču kopš N.Prževaļska laikiem situācija ir mainījusies – šī suga, līdzīgi daudzām lielo nagaino dzīvnieku sugām, ir uz izmiršanas robežas.

Kādēļ tad Rīgai vajadzētu lepoties ar kiangiem? Pirmkārt, tādēļ, ka Rīgas zooloģiskajā dārzā un tā ārpuspilsētas bāzē Liepājas rajona Kalvenes pagasta "Cīruļos" atrodas pasaulē lielākais nebrīvē turēto kiangu ganāmpulks. Otrkārt, Rīgas zoodārzā šo ganāmpulku izdevies izveidot no viena dzīvnieku pāra, pārvarot tuvi radniecīgo krustojumu negatīvo ietekmi. Ir izveidota zoologu aprindās atzītā un populārā Rīgas kiangu līnija.

Kiangu nonākšana Rīgas zoodārzā zināmā mērā bija nejauša. 1956. gadā tajā viesojās Ķīnas zoodārzu speciālistu delegācija, kura pateicībā par draudzīgo uzņemšanu pēc gada uz Rīgu atsūtīja lielu kravu ar Ķīnas faunas dzīvniekiem, starp kuriem bija arī kulanu pāris Nemo un Neda. Sākumā šiem dzīvniekiem īpašu vērību nepievērsa un pirmos divus to pēctečus pat pārdeva Kauņas un Prāgas zoodārziem. Attieksme mainījās, kad noskaidrojās, ka Nemo un Neda ir reto kiangu pārstāvji. Tajā laikā nevienā pasaules zoodārzā nebija reģistrēts kiangs (izņēmums, protams, bija Ķīna). Rīgas zoodārzs nepalaida garām izdevību izmantot šo monopolstāvokli. Nedas un Nemo pēctečus vairs nepārdeva citiem zoodārziem, bet centās maksimāli savairot. Taču krustošanas variantu daudzums bija ļoti ierobežots. Sākumā, kamēr vairoties spējīgs bija sākuma pāris, tiem dzima spirtgi, veselīgi pēcteči. 80. gadu sākumā, sasniedzot cienījamu vecumu, Rīgas kiangu līnijas pamatlicēji pameta šo grēcīgo pasauli. Turpmāk krustošanās notika starp tuviem radniekiem, kuri bija viena pāra pēcteči. Drīz vien arī sāka izpausties tuvi radniecīgo krustojumu sekas. Aizvien biežāk mazuļi slimoja ar dažādām sirds-asinsvadu un gremošanas

Kiangi Rīgas Nacionālā zoodārza ārpilsētās bāzē Kalvenes pagasta "Cīruļos" (1996). I. Raipules foto

trakta slimībām, dzemdības norisēja ar sarežģījumiem, mazuliem bija iedzimti defekti, kas nereti kļuva par nāves cēloni. Neko daudz nepalīdzēja arī barības bagātināšana ar vitamīniem un mikroelementiem, tāpat arī veterinārārstu palīdzība ar medikamentiem un pat ar ķirurga skalpeli. Ģenētiķi skaitlēja krustojumu variantus, kuros negatīvā ietekme izpaustos vismazāk. Tomēr tas līdzēja maz – un viens otrs pesimists jau norakstīja kiangus kā neglābjamus. Ķīna, no kuras būtu iespējams iegūt "svaigas asinis", klusēja un turpināja savu "kultūras revolūciju".

Šī problēma nodarbināja ne tikai mūsu zoodārza, bet arī visas pasaules speciālistus. Pēc ilgstošām sarunām valdību līmenī Sandjego zoodārza pārstāvjiem izdevās sarunāt vienu pāri kiangu no Pekinas. Taču amerikāņiem nepaveicās, jo abi dzīvnieki izrādījās inficēti ar asins parazītiem un pa ceļam uz ASV uz vairākiem gadiem "iestrēga" karantīnā Berlīnē. Šī situācija bija jāizmanto – pēc intensīvām sarunām ar Berlīnes zoodārza vadību trīs mūsu kiangu mātiņas posās ceļā pie jaunā kavaliera. Pārošanās bija sekmīga, tās rezultātā dzima veselīgi mazuli. Drīz radās vēl viena iespēja papildināt mūsu ganāmpulku ar neradniecīgu dzīvnieku. Arī

Maskavas zoodārzam no Pekinas izdevās iegūt vienu pāri kiangu. Mātīte izrādījās slimīga un vaislai nederīga, tāpēc nebija grūtības sarunāt ar Maskavas kolēģiem par tēviņa aizdošanu Rīgas zoodārzam uz kādu laiku. Taču puse no visiem dzimušajiem mazuļiem pienācās Maskavai. Izrādījās, ka arī Ķīnas tēviņš nebija īpaši vaislīgs, jo piecu gadu laikā, kamēr tas uzturējās mūsu septiņu mātīšu barā, tika iegūti tikai četri kumeļi. Tomēr kritiskais punkts bija pārvarēts un Rīgas kiangu ganāmpulks sasniedza tādu skaitlisko daudzumu, ka varēja sākt ar tiem papildināt arī citu zoodārzu ekspozīcijas. Pašreiz Rīgas zoodārzā savairotie kiangi priecē dažādu Krievijas, Ukrainas, Šveices, Vācijas, ASV, Ungārijas, Čehijas, Slovākijas zoodārzu apmeklētājus.

Turpmākajos gados no Ķīnas kiangus ir dabūjuši vēl daži zoodārzi. Pašreiz var uzskatīt, ka pasaules uzskaitīto kiangu populāciju veido 14 no Ķīnas ievesti kiangi un to pēcnācēji. Uz šīs optimistiskās nots varētu kiangu epopeju beigt. Tomēr apgalvot, ka kiangu izdzīvošana ir nodrošināta, vēl ir par agru. Varbūt no Ķīnas iegūtie dzīvnieki, tāpat kā Rīgā savairotie, ir nedaudzu indivīdu pēcteči, tāpat ģenētiski vienveidīgi. Ar

ierobežotām kustību iespējām ilgstoši turot dzīvniekus nebrīvē un labi barojot, sākas to domestikācijas process. Vairākās paaudzēs ierobežotā platībā turēti dzīvnieki zaudē spēju pielāgoties dabiskiem dzīves apstākļiem. Rīgas zoodārzā dzīvo jau 5. un 6. paaudzes tajā dzimušo dzīvnieku. Lai tiem dotu iespēju dzīvot iespējami dabiskākos apstākļos, tika iekārtota ārpilsētas bāze Kalvenes pagastā. Tur 35 ha lielā aplokā kiangu ganāmpulks brīvā dabā dzīvo visu gadu un jūtas labi gan vasarā, gan ziemā, izmantojot ne tikai dabiskās ganīšanās iespējas, bet veidojot arī baram raksturīgās uzvedības attiecības.

Izlasījuši par šī tālās Ķīnas iemītnieka gaitām un nedienām, jūs varbūt vēlēsieties to apskatīt. Iespējams, ka, kiangu ieraugot, radīsies zināma vilšanās. Taču nākas kiangam tikai paskriet riksī – un parādās tā kustību harmonija un elegance. Diemžēl zoodārzs nav tā vieta, kurā būtu redzama savvaļas dzīvnieka īstā izturēšanās. Priekšstatu par kiangiem var iegūt, skatot tos Kalvenes dārza plašumos, kur ir redzama dzīvnieku dabiskā uzvedība. Dzīvnieki it kā bezrūpīgi ganās, taču vienmēr kāds uzmanīgi vēro apkārtni, mazuļi atrodas mātīšu ielenkumā. Un kāds aizraujošs skats ir kiangu skrējieni! Tie skrien augstu paceltām galvām nevainojamā rindā cits aiz cita, tik tikko kājām pieskaroties zemei.

Kaut arī zoodārzi nav tā ideālākā vieta savvaļas dzīvnieku turēšanai, tomēr tiem vienmēr ir bijusi nozīmīga vieta apdraudēto sugu saglabāšanā. Dažkārt zoodārzs ir pēdējā saliņa, kur dabā jau izmirušas sugas pēdējie pārstāvji ir patvērušies un, veiksmīgi savairoti, turpina pastāvēt, lai izdevīgā brīdī tos atkal varētu izlaist savvaļā. Rīgas zoodārza ilggadīgais darbs ar kiangu ganāmpulku ir daļa no plašās pasaules zoodārzu programmas, kuras mērķis ir izmirstošo sugu ģenētiskās daudzveidības saglabāšana.

Vai arī sīlis ir rīdzinieks?

Vēl 20. gadsimta 70. gados katrs putnu pazinējs uz šo jautājumu būtu atbildējis noliedzoši – toreiz sīlis bija tipisks meža putns. Taču pa šo laiku sīļa dzīvesveidā ir notikušas pārmaiņas.

Sīlis ir vārnu dzimtas putns apmēram kovārņa lielumā, diezgan drukns, ar spēcīgām kājām un knābi. Tam raksturīgs viļņveida lidojums.

Sīlis

Ap spalvojums mugurpusē sārti brūns, vēders, spārna spogulis un virsaste balta. Aste melna, spārnu priekšmalā raksturīgs zili balti melnraibs laukums. Galvas virsa sīlim ir tumši svītraina, zem acs melna bārdas svītra. Pakauša spalvas nedaudz pagarinātas, tās putns reizēm uzbož, veidojot nelielu cekulu. Sīļa krāšņais ap spalvojums ir tik raksturīgs, ka to grūti sajaukt ar kādu citu putnu. Bieži dzirdama sīļa asā balsis – griezīgais ķērciens “šrēē šrēē”, bez tam tas izdod arī dažādas ņaudošas skaņas. Sīlis labi prot atdarināt citu, it īpaši plēsīgo putnu balsis. Dažkārt sīlis atdarina arī cilvēka balsi, suņu rejas, durvju čīkstēšanu un citas skaņas. Daudzveidīga, bet ne tik viegli saklausāma ir sīļa dziesma – klusa vīterošana, kas pavasaros un rudenos dažkārt dzirdama klusās, saulainās vietās, kur sīlis jūtas netraucēts.

Jau kopš seniem laikiem sīlis ir pazīstams kā piesardzīgs, slēpti ligzdojošs meža putns, kas pie mazākā traucējuma aizlido, izdodot griezīgu trauksmes saucieni. Sīlis ir visēdājs, tomēr pārsvarā izmanto augu barību – ozolzīles, riekstus, sēklas, ogas, augļus, graudus. Rudenos sīlis gatavo barības krājumus ziemai, šim nolūkam īpaši iecienītas ir ozolzīles. Sīlis iznēsā zīles plašā apkārtnē ap ozolu un paslēpj tās, ierušinot augsni, zem sausām lapām, saknēm. Noskaidrots, ka viens putns mēneša laikā spēj noglabāt pat 3000 ozolzīļu. Apbrīnojami, ka savus krājumus sīlis spēj atrast pat zem sniega. Taču ne jau visas zīles tiek atrastas un apēstas, daudzas no tām paliek zemē un nākamajā pavasarī uzdīgst un sāk augt. Tādēļ sīli var uzskatīt par nozīmīgu ozolu izplatītāju un stādītāju. Pastāv uzskats, ka no ciešās saistības ar ozolu zīlēm cēlies sīļa nosaukums (“zīlis” – “sīlis”).

Sīlim garšo ne tikai augu barība, bet arī dažādi kukaiņi un sīki mugurkaulnieki. Jāatzīst, ka sīlis ir arī diezgan ievērojams sīko dziedātājputnu ligzdu postītājs, labprāt patērējot gan to olas, gan mazuļus. Vēl ne tik labi lidojošus putnēnus sīlis spēj diezgan veikli noķert arī gaisā. Ja cilvēks vai kāds plēsējs ir satraucis kādu sīko putnu pāri pie ligzdas un tie sacēlušī skaļu trauksmi, parasti nav ilgi jāgaida, līdz sīlis ierodas izlūkot, vai nav iespējams izmantot šo situāciju savā labā, pamieļojoties ar ligzdas saturu vai tikko izlidojušu putnēnu.

Kā jau vārnu dzimtas pārstāvis, sīlis izceļas ar augsti attīstītu “saprātu” un pielāgošanās spējām. Ja tas ir izdevīgi, šis putns pat atmet meža iemītniekam raksturīgo piesardzību un izmanto jaunus barības avotus, kā arī pielāgojas citādiem ligzdošanas apstākļiem un apgūst jaunas teritorijas – ienāk uz dzīvi pilsētās. Sīļi labprāt apmeklē cilvēku ierīkotās putnu barotavas, kā arī atkritumu tvertnes, dažreiz nočiepj kādu kumosu no suņa barības trauka. Interesanti, ka pilsētas sīļi izturas daudz klusāk nekā meža sīļi – šai sugai raksturīgie griezīgie saucieni pilsētā nav dzirdami.

Sīļa ligzda sastāv no sīkiem zariņiem un saknītēm, tā izklāta ar smalkākām augu šķiedriņām. Mežā ligzdas ierīko aplēptās vietās, visbiežāk eglītēs pie stumbra vai arī zaru žāklēs apmēram 3–6 m virs zemes. Savukārt Rīgā sīļu ligzdas ir atrastas visdažādākajās vietās – parku un ielu apstādījumu kokos, atsevišķos kokos namu pagalmos, ēku sienu iedobumos, metāla apgaismes stabos, gaismas reklāmu kastēs, uz notekcaurulēm, bēniņos utt.

Dējumā sīlim ir 5–8 pelēkzilganais vai pelēkzaļganais olas ar tumšiem raibumiņiem. Perē 1 reizi gadā. Perēšanas ilgums ir 16–19 dienas, mazuļi ligzdā sēž apmēram 20 dienas, kamēr abi vecāki tos aprūpē. Pēc mazuļu izlidošanas no ligzdas sīļu ģimene vēl kādu laiku turas kopā, klīstot pa tuvāko apkārtni barības meklējumos.

Daļa Latvijas sīļu ir nometnieki – sastopami šeit arī ziemā. Savukārt citi, it īpaši jaunie putni, rudenos aizceļo.

Kādi plēsīgie putni dzīvo Rīgā?

Nav jābrīnās, ka Rīgā sastopami plēsīgie putni, jo pilsētā tiem ir bagātīga barības bāze – šeit dzīvo daudz baložu, zvirbuļu, žurku un peļu, kas visi ir plēsīgo putnu barības objekti. Daudzviet vēl sastopamās atklātās atkritumu izgāztuves pievilina tur barojošos dzīvniekus un līdz ar to arī to medniekus.

Viens no parastākajiem plēsīgajiem putniem Rīgā ir vistu vanags, kura medījums visbiežāk ir baloži un vārnas. Ir redzēts, ka vistu vanags medī pat zemu virs gājēju galvām. Piemērotas ligzdošanas vietas Rīgā vistu vanagi atrod gan kapsētās un parkos ar veciem kokiem, gan Pierīgas mežos.

Arī vistu vanaga mazākais radnieks – zvirbuļu vanags – nereti medī Rīgā, jo te netrūkst ne zvirbuļu, ne citu sīko dziedātājputnu. Rīgas mežos un mežaparkos ligzdo arī daži bezdelīgu piekūni un purva piekūni, kā arī klijāni.

No zvirbuļiem un pelēm pārtiek īsts pilsētas torņu apdzīvotājs – lauku piekūns. Lauku piekūna ligzdas savulaik atrastas gan Zinātnu akadēmijas ēkas tornī, gan Krematorijā, Pētera baznīcas tornī un Dziesmu svētku estrādes tornītī, atsevišķos gadījumos arī Pierīgas mežos. Agrākos laikos pilsētas baznīcu torņos bieži uzturējies lielais piekūns. Diemžēl 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā šis putns Rīgā vairs nav novērots.

Nedrīkst nepieminēt arī nakts plēsīgos putnus, no kuriem Rīgā sastopamas galvenokārt meža pūces, kas pamatā barojas ar naktī aktīvajiem grauzējiem – pelēm un žurkām. Un to pilsētā tiešām netrūkst. Meža pūces ligzdo gan lielu koku dobumos parkos, gan arī ēku paspārnēs, bēniņos un sienu iedobēs, kā arī piemērota lieluma putnu būros. Pateicoties pilsētas siltākajam mikroklimatam un barības sastopamībai visa gada garumā, meža pūces Rīgā nereti sāk ligzdot jau decembrī, un to mazuļi izlido no ligzdām pašā ziemas vidū.

Plēsīgo putnu uzturēšanās Rīgā un tās apkārtnē ir ļoti nepieciešama, lai nodrošinātu vajadzīgo līdzsvaru pilsētas dzīvnieku valstī. Lielas rūpes pilsētas apsaimniekotājiem rada pārmēru lielais grauzēju, baložu, reizēm pat meža pīļu skaits. Plēsīgie putni ir lielisks šo dzīvnieku dabiskais skaita regulētājs, kas var novērst videi un cilvēkiem kaitīgu pasākumu veikšanu, kas dažkārt diemžēl ir nepieciešami.

Un – visbeidzot – nedrīkstam aizmirst arī plēsīgos putnus pašus par sevi – kas gan var būt skaistāk kā redzēt starp Rīgas torņiem lidojam piekūnu, kā arī vērot plēsīgo putnu izveicību medībās! Arī pilsētniekam šādi skati ir nepieciešami.

Kā klājas Rīgas zvirbuļiem?

Šķiet, zvirbuļi ir paši parastākie, daudzskaitlīgākie un necilvēkākie pilsētas putni. Rīgā zvirbuļu čivināšana ir dzirdama pastāvīgi un kļūvusi par tādu kā “fona troksni”, ko ikdienā pat nepamanām. Tikai dažkārt ziemā atkušņa priekšnojautās zvirbuļu bariņi krūmos saceļ tik aizrautīgi dzīvespriecīgu traci, ka neviļus atceramies gaidāmo pavasari.

Rīgā sastopamas divas zvirbuļu sugas – mājas zvirbulis un lauka zvirbulis. Mājas zvirbuļi pilsētā sastopami daudz biežāk nekā lauka zvirbuļi. Mājas zvirbulis ir 14–15 cm garš, pelēkbrūns putns ar samērā īsu, resnu knābi. Tēviņam galvas virsa pelēka, skausts un kakla sāni kastanbrūni, rīkle melna. Mātītei galva pelēkbrūna, svītraina.

Mājas zvirbuļa dzīve kopš neatminamiem laikiem cieši saistīta ar cilvēku. Zvirbuļa barība lielā mērā sastāv no pārtikas atkritumiem, tas ēd arī graudus, sēklas un kukaiņus. Ligzdas zvirbulis vij gan ēku pažobelēs un sienu iedobumos, gan būrīšos un koku dobumos. Tālu no cilvēku mītnēm zvirbuli pat grūti iedomāties. Zvirbuļi mēdz uzturēties arī lielāku celtņu iekšienē, piemēram, Centrāltirgus paviljonos, gūstot tur barību un patvērumu visu gadu. Šī pielāgošanās mākslīgi apsildāmām telpām ļauj mājas zvirbuļiem vairoties vairākas reizes gadā (tie perē vismaz trīsreiz gadā, iekštelpās ligzdojošie vēl biežāk).

Mājas zvirbuļa dabiskais ligzdošanas areāls atrodas Eirāzijā, taču tas ir ievests un veiksmīgi aklimatizēts arī Amerikā, Austrālijā un Jaunzēlandē. Cilvēku attieksme pret šo putnu ir visdažādākā, tā galvenokārt atkarīga no cilvēka pasaules uzskata un izglītības līmeņa. Jāatzīst, ka mājas zvirbuļu lielais skaits un visur esamība traucē pamanīt to apspalvojuma gaumīgo skaistumu, kā arī izturēšanās apbrīnojamo pielāgotību un augsti attīstīto saprātu. Ja kādu dzīvnieku ir tik daudz, cilvēkiem neviļus rodas sliecība tos uzskatīt par traucēkļiem un kaitēkļiem, kas apdraud pārtikas

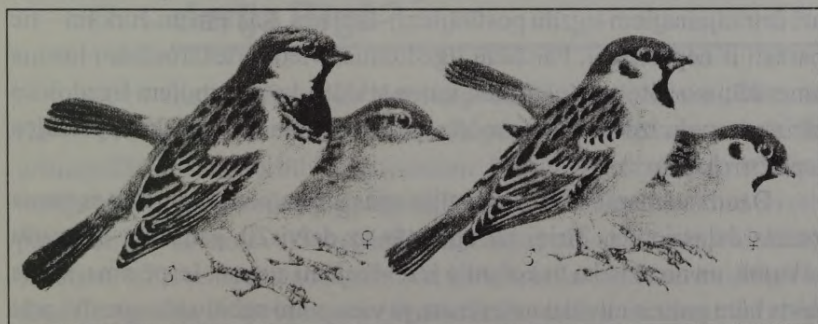
krājumus un piesārņo apkārtni. Šādas attieksmes galēja izpausme bija Ķīnas bēdīgi slavenā zvirbuļu iznīcināšanas akcija. Lai zvirbuļi nesamazinātu graudaugu ražu, milzīgi bari cilvēku nabaga putnus vienkārši nodzenāja līdz nāvei. Tomēr šī akcija vēlamos rezultātus nedeva, bet izraisīja pārmērīgu kukaiņu savairošanos (trūka kukaiņu dabisko ienaidnieku – zvirbuļu). Par laimi, Rīgas zvirbuļus līdzīgas akcijas vēl nav apdraudējušas, lai gan sašutums par šo “prasto” putnu uzmācību dažkārt manāms, – tie aizņem būrītus, kas domāti “labākiem” putniem, izēd barību no zīlīšu barotavām un, iespējams, pat izplata slimības. Taču zvirbuļi ir pirmie putni, ar kuriem var iepazīstināt pilsētnieku bērnus.

Lauka zvirbulis ir nedaudz mazāks par mājas zvirbuli – tā ķermeņa garums ir 14 cm. Gan tēviņam, gan mātītei galvas virsa kastanbrūna, uz vaigiem melni plankumi, rīkle melna, ap kaklu gaiša josla. Lauka zvirbuļi sastopami galvenokārt Rīgas nomalēs.

Jāpriecājas, ka cilvēki arvien vairāk saprot, ka viņi nav vienīgā dzīvo būtņu suga, kam ir tiesības eksistēt uz šīs zemes. Pagaidām mums nav ne jausmas, kāpēc pasaulē ir tik daudz dažādu augu un dzīvnieku sugu, tam it kā nav nekāda racionāla izskaidrojuma. Pie tam izdzīvošanas problēmas – skaita regulēšana, barības un dzīvesvietu resursu saglabāšana utt. – visām sugām ir līdzīgas. Šajā ziņā mājas zvirbulis var būt lielisks pielāgošanās un visu iespēju izmantošanas piemērs. Zvirbulis neapdraud civilizācijas izraisītās pārmaiņas, tas pārcietis pat sava gadsimtiem ilgā partnera – zirga – pazušāno no pilsētām. Šo pielāgošanās spēju lielā mērā nodrošina

Mājas zvirbulis un lauka zvirbulis.

♂ – tēviņš; ♀ – mātīte

zvirbuļu labi attīstītā sociālā organizācija – grūti iedomāties, ka kaut kur varētu sastapt vientuļu zvirbuli. Kopīgā gulētiešana vakaros tiem ir trokšņains sabiedrisks rituāls. Arī ligzdas zvirbuļi mēdz būvēt kolonijās. Šāda sociālo kontaktu daudzveidība veicina izdzīvošanai svarīgās informācijas apmaiņu starp atsevišķiem bara īpatņiem.

Varam tikai priecāties, ka zvirbuļu jautrā čivināšana Rīgā vēl neiet mazumā. Ticiet, ka šo putniņu možā rosīšanās ir labs līdzeklis pilsētas burzmas izraisītā stresa mazināšanai, vajag tikai paskatīties uz tiem ar labvēlīgām un ieinteresētām acīm.

Kāpēc uz Rīgas jumtiem ligzdo kaijas?

Dabiskos apstākļos kaijveidīgie putni Latvijā ligzdo upju un ezeru salās un liedagos, citur pasaulē arī uz klintīm.

Pēdējos gadu desmitos kajaki, sudrabkaijas un upes zīriņi ir sākuši ligzdot uz pilsētu namu jumtiem. Rīgas ēkas sudrabkaijām un kajakiem it kā aizstāj salas un piekrastes klintis. Kaijas mēdz ligzdot arī uz dzelzceļa tilta un uz vecajiem tilta balstiem Daugavā, izmantojot tos kā mazas saliņas.

Kaijveidīgo putnu pārceļšanās uz dažādu celtnu jumtiem izskaidrojama lielākoties ar šo putnu dabisko ligzdošanas vietu – cilvēka saimnieciskās darbības netraucētu Daugavas salu un smilšainu liedagu platības samazināšanos. Pielāgojoties vides izmaiņām, putni ir atraduši jaunas ligzdošanai piemērotas platības, kurām, salīdzinot ar dabiskajām, ir pat vairākas priekšrocības. Ēku jumti ir piemēroti ligzdošanai, jo cilvēki tos apmeklē maz un arī četrkājainajiem ligzdu postītājiem – suņiem, kaķiem un žurkām – tie parasti ir nepieejami. Par šādu ligzdošanas vietu priekšrocībām liecina amerikāņu ornitologu pētījumi, kuros atklāts, ka uz jumtiem ligzdojošo zīriņu mazuļu izdzīvotība gandrīz 9 reizes pārsniedz dabiskos apstākļos izperēto mazuļu izdzīvotību.

Daudz uzmanības ir piesaistījis upes zīriņu okupētais Preses nama zemās daļas jumts. Zīriņi tur apmetās uz dzīvi 20. gadsimta 80. gadu sākumā, un no tā laika to kolonija ir ievērojami augusi. Iespējams, ka šis fakts būtu palicis cilvēku neievērots, ja vien putni nebūtu tik agresīvi pret

Upes zīriņš lidojumā

Preses nama apmeklētājiem. Zīriņi metas aizstāvēt savus mazuļus, nesaprazdami, ka cilvēki lejā nespēj apdraudēt to ligzdas desmit metru augstumā virs zemes. Putni uzbrūk cilvēkiem, dažkārt pat ievainojot līdz asinīm. No zīriņu puses tā ir pavisam normāla izturēšanās – arī dabiskos apstākļos šie putni mēdz aktīvi aizsargāt savas ligzdas un pēcnācējus pret potenciālajiem ienaidniekiem. Cilvēkiem nu ir ko padomāt, kā vislabāk sadzīvot ar putniem, lai tiktu ievērotas gan cilvēku, gan putnu intereses.

Cilvēks arvien vairāk un vairāk izspiež putnus no to dabiskajiem biotopiem, pārveidojot tos savās interesēs. Tieši tādēļ mūsu pienākums ir rūpēties par putniem, kas ir atraduši sev jaunas izdzīvošanas iespējas mums līdzās, un dažkārt pieciest arī zināmas putnu radītas neērtības.

Ko akadēmiķis Pavlovs darīja Rīgā?

Krievu fiziologs Nobela prēmijas laureāts Ivans Pavlovs (1849–1936) zinātnes pasaulē dižu slavu guvis ar gremošanas sekrēcijas un augstākās nervu darbības pētījumiem. Viņa mācībā balstītā nervisma teorija īpaši populāra bija 20. gadsimta sākumā un vidusposmā, kad reizēm pārspīlēti tika izlietota vai visu slimību izcelsmes pamatojumam. Norimstot strīdiem, kuru rezultātā noskaidrojās, ka šī teorija tomēr nav vienīgā un absolūti pareizā, Pavlovs rāmi ieņēma klasiķa vietu, kura viņam arī neap-

šaubāmi pienākas pasaules zinātņu vēsturē. Kālab slavenais akadēmiķis ieradās Rīgā un ko viņš šeit darīja?

Droši zināms, ka Pavlovs Rīgā ir pabijis vismaz četras reizes, taču tas nav bijis saistīts ar pētniecisko darbu. Gluži vienkārši – piedaloties dažādos zinātnieku kongresos, konferencēs un saietos, Pavlova ceļš no Ļeņingradas uz Vakareiropu turp un atpakaļ dažkārt veda caur Rīgu, un te viņš uzturējās no vairākām stundām līdz pāris dienām.

1929. gada 19. septembra rītā, atgriežoties no starptautiskā fiziologu un starptautiskā psihologu kongresa Amerikā, akadēmiķis Rīgā ieradās sava dēla Alekseja pavadībā. Sarunā ar “Jaunāko Ziņu” korespondentu viņš dalījās iespaidos par abiem kongresiem, kā arī visai negatīvi izteicās par tolaik modē nākušām Šteinaha un Voronova cilvēka organisma atjaunošanas metodēm. Pavlovs uzsvēra, ka vairums cilvēku mirstot ne jau no vecuma, bet gan no slimībām. Tālab tās jānovērš, uzlabojot iedzīvotāju sociālos un sanitāros apstākļus un atturoties no alkohola un narkotikām, to vietā lietojot vienkāršu un vitamīniem bagātu barību. Tās pašas dienas vakarā Pavlovs aizbrauca uz Ļeņingradu.

Līdzīga bija Pavlova vizīte 1931. gada septembrī, šoreiz ar pārnakšņošanu Rīgā, kad, otra dēla Vsevoloda pavadīts, viņš atgriezās no starptautiskā neirologu kongresa Bernē.

Bet 1935. gadā Pavlovs Rīgā pabija pat divreiz – turpceļā un atpakaļceļā no nākamā starptautiskā neirologu kongresa Londonā. Turpceļā 25. jūlijā Rīgas stacijā viņam bija daudz sagaidītāju, kas 86 gadus veco zinātnieku ērti iemitināja pilsētas lepnākajā – Romas viesnīcā, lai viņš atvilktu elpu pirms tālākā nogurdinošā ceļa.

Atgriežoties no Londonas, 4. augusta rītā Berlīnes vilcienam Rīgā atkal bija daudz sagaidītāju. Šoreiz Pavlovu pavadīja viņa trešais dēls Vladimirs, un atpūtai bija izraudzīta tā pati Romas viesnīca, kurā akadēmiķis interesentiem nolasīja īsu un kodolīgu lekciju par saviem pētījumiem pēdējos 35 gados, kā arī sniedza intervijas preseī. Kāds preses pārstāvis J. Pavlovam vaicāja: “Pie kāda tipa Jūs pieskaitāt krievus, angļus, vācus, frančus un latvjus?” Zinātnieks atbildēja: “Krievi ir noteikti mākslinieciskā tipa ļaudis, angļi, franči, vāci – tipiski domājošās kategorijas ļaudis, bet latvji, kā vispāri ziemeļnieciskās tautas, pieder vidējam tipam, kuram visraksturīgāki ir somi.” Viņš automobilī tika

izvzināts pa Rīgu un apkaimi, pabija arī Rīgas jūrmalā un jutās lieliski atpūties.

Atgriezies Ļeņingradā, Pavlovs puda gandarījumu par lielisko uzņemšanu Latvijā, ko apliecināja arī laikrakstā publicētais viņa attēls ar līdzdoto krāšņo gladiolu un rožu pušķi rokās. Bet pusgadu vēlāk jau citu – brīnišķīgu prīmulu pušķi, jo tās bijušas Pavlova mīļākās puķes, uz zinātnieka kapa nolika vecais Koltušu dārznieks Arājs. Tālab vēl daži vārdi par Pavlova saistību ar Latviju un latviešiem.

Par saviem zinātniskajiem priekštečiem gremošanas fizioloģijas izpētē Pavlovs uzskatīja divus Tērbatas universitātes profesorus, kas dzimuši Latvijā: Kārli Šmitu no Jelgavas un Frīdrihu Bideru no Trepes, Jēkabpils apkaimes (viņa dzimtajā vietā 1989. gadā uzcelts piemineklis).

Eksperimentālās medicīnas institūta dibināšanas komisijas sastāvā 1891. gadā Pavlovs ietika kopā ar pazīstamo latviešu mikrobiologu Kristapu Helmani. Vēlāk abi zinātnieki līdzdarbojās, katrs vadot savu institūta nodaļu. Šai institūtā, dažkārt izpildot Pavlova pasūtījumus, darbojās arī farmaceits Kārlis Krēsliņš.

Savukārt Kara medicīnas akadēmijā Pavlova lasītās lekcijas klausījušies vismaz 45 latviešu studenti, starp viņiem arī vēlākie profesori Pauls Stradiņš, Kristaps Rudzītis, Pēteris Sniķers, Aleksandrs Šmits, Pāvils Mucenieks u.c. P. Stradiņš arī veicis eksperimentus Pavlova laboratorijā, gatavojot disertāciju, bet visvairāk darījis, sekmējot Pavlova mācības un ideju izplatību Latvijā.

1953. gadā Ķemeru parkā tika atklāts Pavlova piemineklis.

Noslēgumā akadēmiķa kolorītās personības raksturojumam dažas rindas no profesora Rudzīša atmiņām:

“Pavlovs gribēja, lai viņam daudz jautā. Ja studenta izvirzītā doma nebija diezīn cik asprātīga, profesors sacīja: “Stulbs jautājums,” – bet tūlīt piebilda, ka pat vismuļķīgākais jautājums var ierosināt uz jaunām idejām. Pavlovs nebija vis tik mierīgs un līdzsvarots kā pazīstamajā Nesterova gleznā, vismaz tais pāra gados, kad klausījās viņa lekcijas. Tās bija visos sīkumos pārdomātas, ļoti mērķtiecīgas, parasti ar kādu demonstrējumu. Gandrīz katrā lekcijā auditorijas priekšā bija suns, lai tas jau laikus pierastu pie atmosfēras. Eksperimenti vienmēr ritēja gludi, bet, ja gadījās kāds

sarežģījums, Pavlovs ātri iekaisa un asi rāja savus asistentus. Reizēm, ja pavisam kas neveicās, zinātnieks tā noskaitās, ka meta pa gaisu krītu vai reiz, atminos, rādāmo nūju. Tā, protams, nevienam netrāpīja, jo nevienam konkrēti arī nebija domāta.”

Par meža entomologu Gintu Ozolu

Visu darba mūžu Gints Ozols nostrādāja Latvijas Mežsaimniecības problēmu zinātniskās pētniecības institūtā. Gints Ozols bija vispusīgs biologs, kas labi pazina Latvijas faunu, meža aizsardzību, medību trofeju vērtēšanu, kā arī daudzus citus meža zinātnes virzienus.

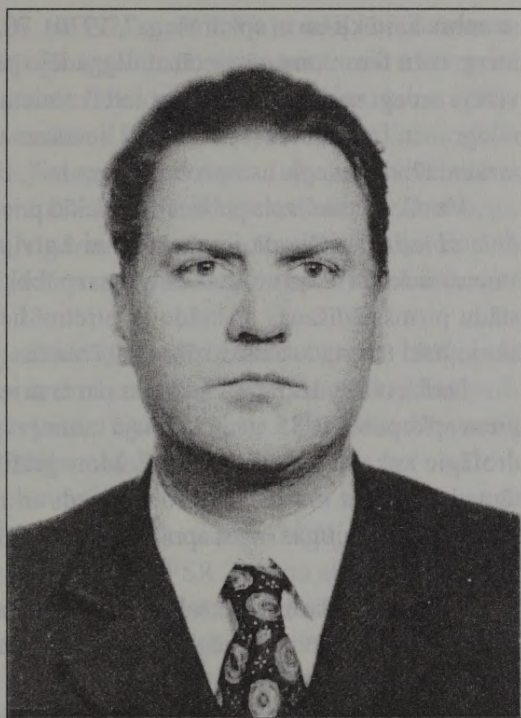
Gints Ozols dzimis 1932. gada 9. aprīlī Rīgā. Viņa tēvs Edgars Ozols bija vispusīgs entomologs – jātniecību pētnieks, modernās lauksaimniecības entomoloģijas pamatlicējs Latvijā, pedagogs.

Gints Ozols tēva mācekļu pulkam pievienojās agrā bērnībā. Dabas daudzveidību G. Ozols vispirms iepazīna skaistajā Priekuļu apkārtnē pie Vaives upītes, kur viņš sākumā uzturējās skolas brīvlaikos, vēlāk mācoties Cēsu vidusskolā. Uz visu mūžu Gints saauga ar kukaiņu pasauli un dabu, kuras parādībām viņš nekad nepagāja garām vienaldzīgi, bez intereses. Ginta uzmanību agri piesaistīja mūsu upītes un ezeri – visu mūžu viņš bija kaislīgs makšķernieks.

1950. gadā G. Ozols uzsāka mācības Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas Mežsaimniecības fakultātē. Studiju laikā Gints interesējās par meža entomoloģiju, ornitoloģiju un medniecību.

1955. gadā G. Ozols beidza fakultāti kā inženieris – mežkopis. Šajā pašā gadā G. Ozols iestājas aspirantūrā Mežsaimniecības problēmu zinātniskās pētniecības institūtā. Disertācijas tēma – “Priežu kultūru kaitēkļi jūrmalas kāpu apmežojumos”. 1960. gadā G. Ozols sekmīgi aizstāvēja disertāciju, iegūstot bioloģisko zinātņu kandidāta grādu.

No 1958. gada līdz 1964. gadam G. Ozols strādāja par jaunāko zinātnisko līdzstrādnieku Mežkopības sektorā, no 1964. gada – par vecāko zinātnisko līdzstrādnieku Meža atjaunošanas un aizsardzības laboratorijā. No 1976. gada līdz mūža pēdējai dienai viņš bija laboratorijas vadītājs. Laboratorijas darbinieki bija meža entomoloģijas, meža fitopatoloģijas un

Gints Ozols (1932–1988)

medību saimniecības speciālisti, kuri G. Ozola vadībā izstrādāja mežsaimniecības praksei vajadzīgus pētniecības projektus.

Ginta Ozola pamatprofesija bija meža entomologs. Dabas dotās īpašības – ļoti labu atmiņu, mērķtiecību un darba mīlestību – G. Ozols lieti izmantoja, turpinot un papildinot iepriekšējo paaudžu meža entomologu (L. Bramaņa, E. Ozola, V. Šmita u.c.) padarīto. G. Ozola disertācijas darbā veiksmīgi izvērtēta ar priedi saistīto kukaiņu nozīme ne tikai kāpu apmežojumos, bet arī citos meža tipos, kur priede ir nozīmīga kā domnējošā koku suga. Šo darbu Gints turpināja visu mūžu. Tā no 1986. gada līdz 1988. gadam interesants materiāls tika ievākts Teiču purvā, papildinot agrāk izpētīto līdz pilnīgam aprakstam par kukaiņu nozīmi priežu audzēs visos meža tipos. Pēc vējgāžu nenovērtējamajiem zaudējumiem mežsaimniecībai 1967. un 1969. gadā G. Ozols pilnībā nodevās vējgāžu seku izpētei, risinot priedes un egles stumbra kaitēkļu problēmu (“Priedes un egles

stumbra kaitēkļi un to apkarošana”, 1970). 70. gados G. Ozols pievērsās mizgraužu feromonu pētniecībai. Ilggadējo pētījumu rezultātā G. Ozols varēja sniegt rekomendācijas ar ieteikumiem, kā lietot egļu astoņzobu mizgraužu feromonus (“Feromonu lietošana egļu audžu uzraudzībai un aizsardzībai pret egļu astoņzobu mizgrauzi”, 1986).

Vairāki Ginta Ozola publicējumi veltīti priežu lielā smecernieka (*Hyllobius abietis*) kaitējuma ierobežošanai Latvijas mežos (“Lielais priežu smecernieks un tā apkarošana Latvijas republikā”, 1982). G. Ozola ieteiktā stādu pirmsstādīšanas apstrāde ar piretroīdiem ir iedarbīgs un samērā ekoloģiski tīrs stādu aizsardzības paņēmieni.

Darba mūžā uzkrātās zināšanas par ar priedi un egli saistītiem kukaiņiem apkopotas 1985. gadā izdotajā monogrāfijā “Priedes un egles dendrofāgie kukaiņi Latvijas mežos”. Monogrāfijā atrodamas visai pārskatāmas ziņas par visu svarīgāko ar priedi un egli saistīto kukaiņu kārtu pārstāvjiem. Kaitīgās sugas aprakstītas sīkāk, rūpīgi izvērtējot to saimniecisko nozīmi.

Ārpus tiešā darba G. Ozols aktīvi darbojās Vissavienības Entomoloģijas biedrības Latvijas nodaļā, Mednieku un makšķernieku biedrībā u.c. biedrībās un organizācijās.

Plašo entomoloģijas, bioloģijas un ekoloģijas zināšanu dēļ G. Ozols bija populārs meža darbinieku aprindās. Viņš labprāt dalījās iespaidos par ceļojumos, mednieka un makšķernieka gaitās redzēto un piedzīvoto.

Ginta Ozola sirds pārstāja pukstēt 1988. gada 17. oktobrī.

Kas bija Pauls Galenieks?

Pauls Galenieks – botāniķis, profesors, habilitētais bioloģijas zinātņu doktors dzimis 1891. gada 23. februārī Kurzemē, Rubas pagasta Birzēs mežsarga ģimenē. Izglītību viņš ieguva Pampāļu divgadīgajā ministrijas skolā, vēlāk Saldus pilsētas skolā, pēc tam A. Ķeņiņa reālskolā Rīgā. Beidzis Jelgavas reālskolu, viņš 1911. gadā iestājās Rīgas Politehniskā institūta Lauksaimniecības nodaļā, kuru beidza 1917. gadā. Jau kā students P. Galenieks 1911. gadā sāka strādāt laikrakstā “Jaunākās Ziņas”, 1916. gadā piedalījās Aizkaukāza floras un faunas pētīšanas ekspedīcijā.

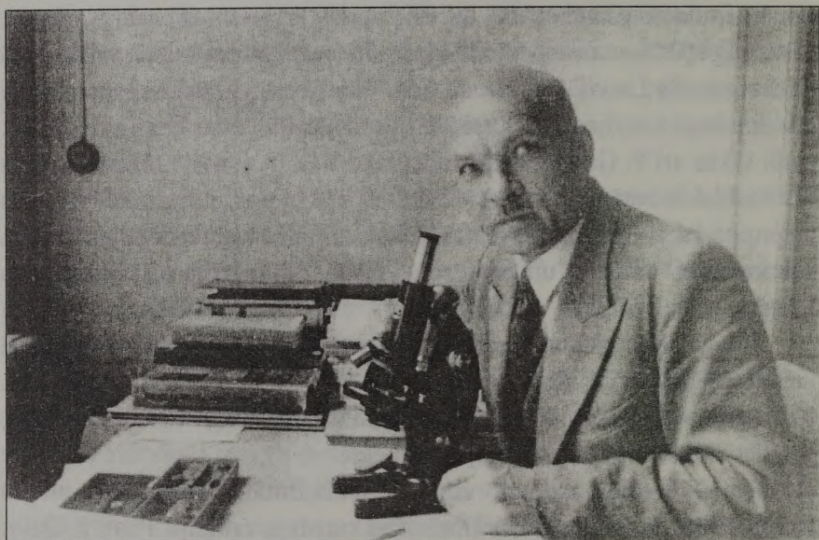
Pēc institūta beigšanas 1920. un 1921. gadā P. Galenieks vadīja ārstniecības augu pētīšanas ekspedīciju dienvidu un austrumu Altajā. 1921. gadā viņš atgriezās Latvijā un atveda līdzīgu daudzgu sēklas, kuras izsēja nodibinātajā Latvijas Universitātes Botāniskajā dārzā Dreiliņos. 1921. gadā sākās arī P. Galenieka pedagoģiskais darbs Latvijas Universitātes Sistemātiskās botānikas katedrā. Sākumā viņš bija asistents, vēlāk docents un profesors, no 1939. gada Jelgavas lauksaimniecības akadēmijas Botānikas katedras vadītājs un profesors, 1940./1941. gadā arī akadēmijas rektors.

Smaga un sarežģīta bija Paula Galenieka dzīve 40. gados. 1940. gadā viņu ievēlēja Latvijas Tautas saeimā un Latvijas PSR Augstākajā Padomē. 1941. gadā – vācu okupācijas laikā – viņu ieslodzīja Rīgas Centrālcietumā, pēc tam Salaspils koncentrācijas nometnē.

No 1944.–1960. gadam viņš bija LVU Botānikas katedras, bet no 1950.–1960. gadam arī LLA Botānikas katedras vadītājs. Prof. P. Galenieks darbojās arī nodibinātajā Latvijas PSR Zinātņu akadēmijā; viņam arī pieder ideja par Zinātņu akadēmijas Botāniskā dārza dibināšanu.

Prof. P. Galenieks nevarēja piekrist tajā laikā Padomju Savienībā valdošajai pseidozinātnei ar T. Lisenko priekšgalā, kas nozākāja klasisko ģenētiku un tās sasniegumus.

P. Galenieks bija zinātnieks un pedagogs ar plašām zināšanām. Viņš prata krievu, vācu, angļu un zviedru valodas, orientējās franču valodā, labi zināja latīņu valodu, kas svarīgi botānikā, jo augu zinātniskie nosaukumi veidoti pēc latīņu valodas principiem. Zinātnē profesoru saistīja jautājums par floras (augu valsts) veidošanos senatnē, senajos ģeoloģiskajos laikmetos. Ar paleobotānikas pētīšanas metodēm P. Galenieks iepazinās pie prof. Gotana un prof. Šollera Berlīnē 1925. gadā, Stokholmas universitātē specializējās putekšņu un diatomeju (kramaļģu) analīzēs 1933. gadā, bet 1934. gadā pie Dr. Samuelsona Stokholmas Botāniskā muzeja herbārijā. Izmantojot paleobotānikas metodes, P. Galenieks pētīja Kurzemes brūnogli, atrodot tajā dažādu paparžveidīgo augu sporas, skujkoku putekšņus, pārogļotus koka gabalus – t.s. lignītus u.c. augu atliekas. Profesors pētīja arī t.s. interglaciālu augu atliekas. Interglaciāli – starpleduslaikmeti – laikposmi starp diviem apledojumiem, kad teritorijā, kas uz kādu laiku bija atbrīvojusies no ledus segas, izveidojās trūcīga augu valsts.

Pauls Galenīks (1891–1962)

Iemīlots P. Galenīka pētījumu objekts bija arī pašreizējā Latvijas flora, it īpaši Latvijas savvaļas rozes. Rozēm bija veltīta arī P. Galenīka doktora disertācija “Latvijas rozes”, kuru viņš aizstāvēja 1938. gadā. Laikā no 1953. gada līdz 1959. gadam autoru kolektīvs viņa vadībā izstrādāja un četros sējumos publicēja darbu “Latvijas PSR flora”.

P. Galenīks labi pazina sūnas un uzskatīja, ka ikvienam biologam labi jāpazīst vismaz centurions, t.i., 100 sūnu sugu. Profesors tēlaini sacīja, ka “sūnas ir smalkākie vaibsti Zemes mātes mīļajā sejā”. Viņš uzsvēra, ka sūnas labi raksturo savus augšanas apstākļus, ka pēc sūnām vien jau varam spriest par augsnes reakciju, bagātību ar barības vielām u.c. apstākļiem.

Profesors mīlēja kokus un krūmus, jo sevišķi rozes. LVU Bioloģijas fakultātē pēc Otrā pasaules kara 40. un 50. gados tika rīkotas rožu, arī skujkoku, sēņu skates, kurās studenti varēja iepazīt un apgūt šos augus un sēnes. 1929. gadā P. Galenīks iegādājās zemes gabalu Baldonē. Tur uzceltajās mājās Rozītēs profesors iekārtoja dendrāriju, kurā vēl līdz pat mūsu dienām saglabājušās interesantas koku un krūmu sugas.

Profesors bija teicams latviešu valodas zinātnis un aktīvi darbojās ZA Terminoloģijas komisijā, izstrādājot gan speciālos botānikas terminus, gan veidojot latviskus augu nosaukumus tiem augiem, kuriem tādu latviešu valodā nebija. Tādi augu nosaukumi ir aslaivītes, bezslavītes, dziedēnītes, linlapes, mārdadži, sīkparpades u.c. Profesors sastādīja 1950. gadā izdoto "Botānisko vārdnīcu", kuru botāniķi lieto vēl šodien.

1952. gadā profesors P. Galenieks nodibināja Vissavienības Botānikas biedrības Latvijas nodaļu (tagad Latvijas Botāniķu biedrība).

Plašas zināšanas P. Galeniekam bija ne tikai botānikā, bet arī astronomijā un ornitoloģijā. Biologu vasaras praksēs 40. un 50. gados profesors vadīja arī t.s. putnu ekskursijas, jo ļoti labi pazina putnu balsis un prata par tiem interesanti un saistoši stāstīt.

Pauls Galenieks bija arī izcils zinātnes popularizētājs. Par to liecina viņa daudzie populārzinātniskie raksti un publiskās lekcijas. Septiņus gadus (no 1924. gada līdz 1931. gadam) P. Galenieks rediģēja populārzinātnisko mēnešrakstu "Daba". P. Galenieks aktīvi darbojās kolektīvā, kas sagatavoja izdošanai Latviešu konversācijas vārdnīcu. 1940. gadā ar pseidonīmu "Omegars" publicēts populārzinātnisku rakstu krājums "Daba un Mēs", kurā apkopoti "Jaunākajās Ziņās" un citos izdevumos publicētie populārzinātniskie raksti.

Profesors bija lielisks dziedātājs. Ar savām dziesmu zināšanām un arī kā polonēzes vadītājs viņš bija neaizstājams studentu sanāksšanās un saviesīgajā dzīvē. Jānis Liepiņš profesoru piemin savā grāmatā "Pretvilņi un bedres": "*Galenieks bija patiešām nepārspējams [polonēzes. – E.V.] vadītājs, izmantodams ne vien plašo zāli, bet arī kāpnēs.*" To savu studiju un pirmajos darba gados pieredzējis arī šī raksta autors.

Līgo svētkos viņš vēra vaļā savu Līgo dziesmu pūru un studentiem mācīja dažādas šo dziesmu melodijas. No sava Zviedrijas ceļojuma viņš bija atvedis līdzī skaisto zviedru tautasdziesmu par Vermlandi, viņa dziesmu pūrā bija arī sena krievu studentu dziesma, lietuviešu tautasdziesma par vītoliņu un vēl daudzas citas skaistas dziesmas un melodijas, par latviešu tautasdziesmām nemaz nerunājot.

Nākamajām paaudzēm profesors Pauls Galenieks atstājis vērtīgu ieguldījumu Latvijas floras un tās veidošanās pētījumos, kā arī sniedzis

bagātīgu zināšanu pūru botānikā saviem studentiem – topošajiem speciālistiem, kuri šodien viņu atceras un piemin ar sirsnību un pateicību.

Profesors P. Galenieks miris 1962. gada 15. maijā, apbedīts Rīgā, Meža kapos.

Lidija Danka – Latvijas Dabas muzeja entomoloģijas nodaļas vadītāja

---

Lidija Danka dzimusi 1902. gada 18. novembrī Rūjienā. Viņa mācījās Rūjienas pamatskolā, pēc tam Rīgas pilsētas 3. ģimnāzijā, kuru pabeidza 1923. gadā. Pēc tam trīs gadus viņa strādāja par skolotāju Gāršenes un Liepnas septiņgadīgajās pamatskolās, kur mācīja dabaszinātnes, ģeogrāfiju un latviešu valodu.

1926. gadā L. Danka iestājās Latvijas Universitātes Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes Dabaszinātņu nodaļā. Viņa specializējās zooloģijā, tomēr sakarā ar līdzekļu trūkumu studijas ieilga, jo paralēli viņa turpināja strādāt par skolotāju dažādās Rīgas skolās. Fakultāti L. Danka absolvēja tikai 1934. gadā. Studiju gados viņa sastapa arī savu nākamo vīru – juristu, arhivāru un grāmatnieku Jāni Danku.

Arī pirmajos gados pēc augstskolas beigšanas Lidija Danka turpināja strādāt par skolotāju Rīgas ebreju un baltkrievu pamatskolās, kā arī 15. pamatskolā. 1939. gadā viņa ieguva dabaszinātņu maģistra grādu. Beigu beigās zinātniskās intereses tomēr ņēma virsroku pār pedagoga darbu, tāpēc 1940. gadā L. Danka uzsāka darba gaitas Valsts Dabas muzejā (līdz 1945. gadam Rīgas Dabas muzejs). Pirmajos mēnešos viņa strādāja par preparatori un grāmatvedi, bet jau 1941. gadā viņu iecēla par Entomoloģijas nodaļas vadītāju. Šajā muzejā, kas kopš apvienošanas ar Skolu muzeju 1951. gadā atrodas Kr. Barona ielā 4, L. Danka nostrādāja līdz aiziešanai pensijā 1983. gada 28. februārī. Taču arī pēc tam viņa ar pārtraukumiem strādāja muzejā līdz 1986. gada 1. martam.

Entomoloģijas nodaļa uzplauka 60. gados, kad tai piešķīra jaunas plašas telpas, to skaitā četras istabas ekspozīcijai. Tur Lidija Danka kopā

ar Mihailu Stipro (1905–1990) iekārtoja jaunu, daudz plašāku un pilnīgāku ekspozīciju, kuru atklāja 1969. gadā. Jaunajā ekspozīcijā apmeklētāji varēja un var arī pašlaik iepazīties ar kukaiņu nozīmi dabā, ar derīgajiem un kaitīgajiem kukaiņiem, ar to apkarošanas pamatmetoēm un daudz ko citu.

Lai arī ļoti aizņemta pamatdarbā, Lidija Danka atrada laiku arī zinātniskajiem pētījumiem. Pirmās 3 zinātniskās publikācijas bija veltītas īsspārņu vabolēm (pirmā publikācija par Rūjienas apkārtnes īsspārņiem iznāca 1939. gadā). Diemžēl kara laikā daudz neapstrādāta materiāla gāja bojā. Tas L. Danku ļoti sarūgtināja, tāpēc uzsāktos pētījumus viņa vairāk neturpināja. Toties pēc kara viņa pievērsās maz pētītai kukaiņu kārtai – ķērpjutīm, par kurām publicējusi 18 zinātniskus rakstus. L. Danka ir aprakstījusi 3 zinātnei jaunas ķērpjputu sugas no Kaukāza. To atbilstība sugas statusam ir pilnībā apstiprināta, par ko liecina šo 3 sugu iekļaušana pasaules ķērpjputu katalogā. L. Danka pētījusi arī viendienītes, cikādes un līķmušas. Pavisam viņa publicējusi 32 zinātniskus rakstus, kā arī virkni populārzinātnisku rakstu. L. Danka sarakstījusi arī 2 populārzinātniskas grāmatas (“Derīgās un kaitīgās vaboles”, 1950; kopā ar M. Stipro “Kukaiņi visur”, 1970).

Lidija Danka bija ļoti labestīgs cilvēks, vienmēr gatava palīdzēt kolēģiem. Viņai piemita liela darba mīlestība un pienākuma apziņa. Lai arī viņai bija fundamentālas zināšanas vairākās bioloģijas nozarēs (zinātnisko literatūru viņa lasīja piecās valodās), var droši apgalvot, ka viņa bija arī entomoloģiskā darba entuziaste. Tomēr viņa nekad necentās sevi izcelt. Līdz mūža pēdējām dienām viņa saglabāja savu dabas un cilvēku mīlestību, lielo labestību, cieņu pret visiem, pacietību un pieticību. Savu un vīra bagātīgo personisko bibliotēku viņa atdāvinājusi Zinātņu akadēmijas un Latvijas Nacionālajai bibliotēkai, Dabas muzejam, Valsts Vēstures muzejam, Kultūras fonda bibliotēkai, Latvijas meža darbinieku biedrības bibliotēkai, kā arī daudzām privātpersonām.

Lidija Danka aizgāja mūžībā 1994. gada 1. janvārī. Apglabāta Rīgā, Meža kapos.

Kāda izcila Latvijas zinātniece ir dzimusi Sveicē?

Olga Kačalova dzimusi 1916. gada 30. novembrī Lozannā Šveicē, kur ģimene atradusies tēva ārstēšanās dēļ. 1922. gadā ģimene atgriezusies Rīgā. 1927. gadā O. Kačalova sāka mācīties vidusskolā, pēc tam Latvijas jaunatnes ģimnāzijā. No 1940. līdz 1944. gadam strādājusi dažādos Rīgas pilsētas bērnudārzos, līdz 1950. gadam vairākās Rīgas skolās, kur pasniedza ģeogrāfiju, fiziku, ķīmiju, zooloģiju un botāniku. 1949. gadā beigusi LVU Bioloģijas fakultāti un uzsākusi mācības Latvijas Mākslas akadēmijā grafikas nodaļā, taču IV kursā studijas pārtraukusi darba dēļ.

Jau studiju laikā Bioloģijas fakultātē O. Kačalova interesējās par iekšējo ūdeņu faunu. Viņas diplomdarbs "Maksteņu fauna Rīgas apkārtnes ūdeņos" tika augsti novērtēts un bez izmaiņām publicēts LPSR ZA Vēstis (1953. g. Nr. 7). Ar pašu pirmo LPSR ZA Bioloģijas institūta dibināšanas dienu 1951. gada 1. martu O. Kačalova uzsāka darbu Zooloģijas un hidrobioloģijas sektorā. Jau ar pirmajiem zinātniskā darba gadiem O. Kačalova pierādīja sevi kā perspektīvu zinātnisko darbinieku, kam raksturīga spēja ātri nodalīt galveno no mazāk svarīgā, maksimāli koncentrēt uzmanību un enerģiju uz izvēlēto tēmu, ar lielu ieinteresētību un darbaspējām, rūpīgu darba tehnisko noformējumu. Bez tam O. Kačalova labi pārzināja krievu, latviešu, vācu, daļēji franču un angļu valodas, varēja darbā plaši izmantot ārzemju literatūru. Viņas tiešais darbs bija zivju barības pētīšana Gaujas–Daugavas sistēmas ezeros, bet līdztekus pilnīgi patstāvīgi viņa vāca maksteņu paraugus, ko arī izanalizēja un darba rezultātus publicēja.

Vēlākos gados Dridzas, Sīvera, Rāznas un Usmas ezeru stacionāros pētījumos un it īpaši aspirantūras laikā O. Kačalova profesores S. Ļeņņevas vadībā ievērojami padziļināja savas zināšanas bentosa faunas izpētē. 1958. gadā O. Kačalova aizstāvēja zinātņu kandidāta disertāciju par Latvijas PSR iekšējo ūdeņu maksteņu faunu un nozīmi zivju barībā.

No 1959. gada O. Kačalova bija vecākā zinātniskā līdzstrādniece un arvien vairāk centās nodot savas zināšanas jaunajiem bentosa speciālistiem. Viņai bija izcils pedagoga talants, un visi Latvijas pieredzes bagātie

bentosa speciālisti (E. Parele, G. Lagzdīņš, A. Apollo u.c.) ir viņas skolnieki, kuru apmācībai viņa nesavtīgi ir veltījusi ļoti daudz laika. Raksta autore atceras kādu 60. gadu sākuma vasaras rītu: *"Ieradāmieš Pļaviņās un garu gabalu nogājām augšup pa Daugavu, pārcilājot akmeņus un meklējot brīnišķīgās maksteņu kāpuru mājiņas. Katras sugas kāpurs rīkojas atšķirīgi, izvēloties materiālu savas mājiņas būvei (smiltis, akmentiņus, koka gabaliņus, gliemežvāciņus utt.). Nav brīnums, ka makstenes (Trichoptera) bija O. Kačalovas mākslinieces dvēselei visiemīlotākais pētīšanas objekts visu viņas mūžu. Šai rītā mēs vēl varējām priecāties par neiznīcinātajiem Daugavas krastiem un rumbu."* O. Kačalova prata organizēt nelielas ekspedīcijas, iesaistot jaunus speciālistus, kurus interesēja hidrobioloģiski pētījumi. Raksta autore stāsta par ekspedīciju 1963. gadā trijātā ar laivu pa Ventu no Lietuvas robežas līdz ietekai jūrā: *"Šai braucienā paspējām izpriecāties par Ventas krāšņo dabu, gan apgūt O. Kačalovas dāsni sniegtās zināšanas par upes bentosa faunu."* Viņa palīdzēja izaugt bentosa speciālistiem ne tikai Latvijā, bet arī visā plašajā bijušajā PSRS (Karēlija, Irkutska, Kaukāzs).

No 1959.–1964. gadam O. Kačalova pētīja Latvijas lielāko upju zoobentosu. Šajā laikā viņa labi apguva arī citas bentosa organismu grupas – moluskus un oligohetus. Analizējot Latvijas upju bentosa organismus, O. Kačalova atklāja 19 jaunas sugas mūsu republikas faunā – 11 oligohetu sugas, 5 maksteņu, 1 viendienīšu, 1 sānpelžu un 1 sūkļu sugu. Daļa no tām bija jaunas visai Baltijai. Pētījumu rezultāti jāva novērtēt Daugavu un Ventu pēc upes bentofaunas saskaņā ar trofo-ekoloģisko skalu un rajonēt šīs upes. Tiek turpināts darbs par atsevišķām upju maksteņu sugām.

No 1964.–1976. gadam O. Kačalova piedalījās PSRS Eiropas daļas saldūdeņu bezmugurkaulnieku noteicēja sastādīšanā, veidodama nodaļu par maksteņu noteikšanu pēc kāpuriem. O. Kačalova pati varēja mākslinieciski labi un zinātniski precīzi noformēt savu izpētīto sugu attēlus.

No 1965. gada O. Kačalova pētīja ne tikai Latvijas lielo, bet arī pārējo upju un Rīgas līča piekrastes zoobentosu. Pētījumos noskaidrota upju bentosa organismu attīstības dinamika un konstatēta to atsevišķo daļu piesārņotības pakāpe. Iegūtajiem rezultātiem ir praktiska nozīme, novērtējot upes sanitāro stāvokli, risinot jautājumus par piesārņoto upes daļu

atvесеļošanu, kā arī par ūdens apgādi. 1972. gadā iznāca O. Kačalovas monogrāfija "Ručeņņiki rek Latvii", kur apkopoti autores 20 gadu darba rezultāti par Latvijas maksteņu faunu. 1973. gadā par šo monogrāfiju viņa saņēma Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Prezidija I pakāpes prēmiju. 1977. gadā O. Kačalova ieguva habilitētā bioloģijas zinātņu doktora grādu. O. Kačalova ļoti aktīvi darbojās Vissavienības entomoloģijas biedrības Latvijas nodaļā, jau no 1955. gada būdama šīs biedrības ilggadīgā zinātniskā sekretāre. 1976. gadā par sekmīgu ilglaicīgu zinātnisko darbu hidrobioloģijā O. Kačalovu apbalvoja ar Latvijas PSR ZA Prezidija goda rakstu.

70. gados O. Kačalova iekļāvās starptautiskā programmā, veicot Daugavas un Lielupes grīvu rajonu, kā arī Rīgas līča bentosa pētījumus. Zinātniece turpināja bentosa pētījumus arī piesārņotajās Latvijas mazajās upēs. Šajā laikā viņai tiek sūtīti maksteņu kolekciju materiāli sugu noteikšanai gan no Igaunijas, Isikula ezera, Ziemeļkaukāza. 70. gadu otrajā pusē viņa iesāka strādāt pie PSRS lidojošo maksteņu noteicēja. Visi zīmējumi ir O. Kačalovas oriģināldarbi. Kopš 1981. gada O. Kačalova strādāja par vecāko zinātnisko līdzstrādnieci—konsultanti. Viņas pētījumi līdzās citu kolēģu darbiem ir pamatā Latvijas ūdeņu tipoloģijas izstrādei, rekomendācijām par ezeru un upju zivju krājumu atjaunošanu un saprātīgu izmantošanu, upju kadastra veidošanu un piesārņojuma monitoringu. O. Kačalova ir 110 zinātnisko un populāri zinātnisko darbu autore.

1988. gada 15. februārī O. Kačalova aizgāja no darba Bioloģijas institūtā. Šķiršanās no iemīļotā darba, kam viņa bija veltījusi visus savus radošos spēkus, bija ļoti smaga... Jau 1988. gada 8. decembrī viņa no mums atvadījās uz visiem laikiem.

Par Rīgas atkritumu problēmu vēsturiskā skatījumā

Rīgas 800 gadu pastāvēšanas ilgajā laika posmā rīdzinieki ir daudz atkritumu saražojuši un arī labāk vai sliktāk ar tiem sadzīvojuši. Par to, ka šajos gadsimtos ir radies daudz atkritumu, liecina vietām līdz 7 metrus biežais kultūras (atkritumu un gruzu) slānis Vecrīgā. Vairumu no mums šie atkritumi pašreiz vairs skar maz, taču vienai nelielai pēt-

nieku grupai – arheologiem – tie ir neaizstājama un objektīva vēstures grāmata.

Gadsimtiem ilgi rīdzinieki atkritumus izmeta vai izlēja uz ielas vai sagāza kādā bedrē vai ūdenstilpē. Tolaik atkritumos neapšaubāmi nonāca tikai pilnīgi neizmantojamas lietas un substances. Viss, kas bija izmantojams otrreiz vai sadedzināms, tika savākts un pārstrādāts. Tomēr gruži un atkritumi krājās un arī tolaik ne visai apzinīgie rīdzinieki, neievērojot pat aizliegumus, tos izbēra ērtāk pieejamās vietās, līdz Rīdzene kļuva neizmantojama kuģošanai un to aizbēra. Lai smārds, kas nāca no piemēslotajiem kanāliem, nebojātu rīdzinieku labsajūtu, daļu no kanāliem aizbēra, tajos ievietoja koka caurules, kuras gan samērā ātri “izgāja no ierindas”. Izgāztie atkritumi un tualetu saturs piesārņoja ūdeni akās un kanālos. Pilsētā bieži izcēlās epidēmijas, kuras īpaši postošas bija Rīgas aplenkumu laikā, kad nevarēja izvest tualetes un citus atkritumus un dzeršanai bija jāizmanto pilsētas aku ūdens. Līdz 1863. gadam, kad likvidēja Rīgas bendes amatu, ateju bedres bez saviem tiešajiem pienākumiem tīrīja un izveda bendes kalpi.

19. gadsimta otrajā pusē sāka strādāt regulārs atkritumu izvešanas dienests. Par atkritumu apjomu liecina 1888. gada atskaites dati, kad asenizatori no Rīgas izveda 30 000 kubikasis atkritumu. Atkritumus no tualetēm izveda smilšu kalnos starp Rumpmuižas un Matīsa ielu. Šos atkritumus samaisīja ar kūdru un izmantoja tīrumu mēslošanai.

19. gadsimta beigās sāka veidot Rīgas kanalizācijas sistēmu. 1890./1891. gadā izstrādāja Vecrīgas un tās tuvākās apkārtnes kanalizācijas projektu, kuru sāka īstenot 1894. gadā. 20. gadsimta sākumā izstrādāja kanalizācijas projektu Mežaparkam, kur izbūvēja arī pirmās attīrīšanas iekārtas. 1913. gadā kanalizācijas sistēmas projekts tika izstrādāts Pārdaugavai.

1929. gadā Rīgas dome pieņēma lēmumu par mēslu bedru likvidēšanu māju pagalmos. To vietā 760 pagalmos izvietoja 900 atkritumu tvertnes. Katras tilpums bija 110 l.

Pēc Otrā pasaules kara atkritumus veda uz atklātām izgāztuvēm Deglava ielas galā un vēlāk aiz Kleistiem Spilves pļavās pie Bolderājas ceļa. Izgāztuvēs nonāca nešķiroti atkritumi, kuros bija arī toksiskas vielas. Šīs toksiskās vielas piesārņoja apkārtnes augsni un gruntsūdeņus, pat līdz

šai dienai būdamas bīstamas cilvēka veselībai. Šajā laikā pilsētas kanalizācija ieplūda Daugavā vai citās ūdenskrātuvēs.

1987. gadā sāka darboties Daugavgrīvas notekūdeņu attīrīšanas iekārtas, kuras sākumā attīrīja pusi Rīgas notekūdeņu, bet, pilnveidojot kolektoru sistēmu, šajās iekārtās tiks attīrīta lielākā daļa Rīgas notekūdeņu. Problēmas gan ir ar attīrīšanas rezultātā uzkrātajām dūņām, kuru pielietojums ir visai ierobežots, jo tās satur par pieļaujamām normām augstākas smago metālu koncentrācijas.

Ko saražo "Rīgas vēders"?

Par atkritumiem Rīgā "gādā" tās 810 450 iedzīvotāji ar apkalpes un ražošanas sfēru un 240 tūkstošu ikgadējā tūristu plūsma. Vidēji gadā rīdiniņeks saražo ap 300 kg atkritumu. Labiekārtotu māju atkritumi nonāk atkritumu urnās un tālāk izgāztuvēs. Individuālo privātmāju iemītnieki degošo sauso organiku sadedzina, bet slapjo organiku (pārtikas atkritumi, dārza atkritumi u.c.) kompostē. Bieži vien privātipašnieks "nav muļķis" – neies jau maksāt savācējiem, tāpēc lieko saber lielo dzīvojamo māju vai iestāžu konteineros. Sliktāk, ja šie atkritumi nonāk kādā piepilsētas mežiņā vai grāvī. No sadzīves atkritumiem ap 70% ir komunālie atkritumi, ap 30% apkalpojošo iestāžu un organizāciju atkritumi. Rūpnīcu netoksiskos atkritumus arī savāc un izved uz Getliņu izgāztuvi. Diemžēl vēl aizvien nav toksisko atkritumu izgāztuves (glabātavas). Līdz ar to rūpnīcu administrācijām ir jātiek pašām galā ar šiem atkritumiem – un tie dažkārt nonāk gan Getliņu izgāztuvē, gan kādā nomaļā piepilsētas vietā.

Kopš 1990. gada sakarā ar ražošanas sašaurināšanos rūpniecības atkritumu daudzums ir samazinājies, bet komunālo atkritumu daudzumam ir tendence pieaugt. Aizvien vairāk atkritumos nonāk dažādi iepakojuma materiāli, vienreizējas lietošanas mantas u.c. ikdienas soli atvieglojoši uzlabojumi.

Šobrīd galvenā un faktiski arī vienīgā Rīgas atkritumu izvietošanas vieta ir Getliņu izgāztuve, kuru kopīgi apsaimnieko Rīgas pilsētas un Stopiņu pagasta pašvaldības. Getliņu izgāztuvē ik gadu nonāk 1,7 miljoni m³ jeb 330 000 tonnas atkritumu. No tiem 85% jeb 280 000 tonnas ir sadzīves atkritumi, pārējie – rūpnieciskie. Neapšaubāmi šajā atkritumu masā ir

daudz vērtīgu materiālu, kurus varētu izmantot kā otrreizējās izejvielas. Pēc aptuveniem aprēķiniem, no kopējās atkritumu masas 21% ir papīra un kartona, 7% – stikla, 5% – plastmasas, 7% – metālu un 43% pārtikas atlikumu un citas pūstošas organikas. Tātad katru gadu Getliņu izgāztuvē nonāk ap 100 000 līdz 150 000 tonnas otrreizēji izmantojamu materiālu, to vidū papīra un kartona – 50 000 tonnas, baltā un krāsainā stikla – 20 000 tonnas, plastmasu – 15 000 tonnas, metālu 20 000 tonnas. Diemžēl šajos atkritumos ir arī toksiskas un ķīmiski aktīvas vielas, kuru klātbūtne neļauj praktiski izmantot jau sadalījušos atkritumus tīrumu vai mežu mēslošanai. Pūstot organiskajām vielām, rodas metāns, kas, aizplūstot augstākajos atmosfēras slāņos, noārda ozona slāni, kurš pasargā mūs no bīstamā ultravioletā starojuma.

Getliņi ir vienīgā oficiālā Rīgas atkritumu izgāztuve, taču samērā daudz atkritumu tiek noglabāti arī nelielajās Rīgas apkārtnes izgāztuvēs Mārupē, Ķekavā u.c. vietās.

Ko darīt ar atkritumiem?

Visnesaprātīgākais veids, kā tikt vaļā no atkritumiem, ir tos sagāzt kaudzē un gaidīt, lai tie sadalās dabiskās noārdīšanās procesos. Šāda izgāztuve aizņem plašu teritoriju un vēl daudz plašāku vidi piesārņo ar smirdīgiem putekļiem, plastmasām, papīriem un citu dražu. Ēdiena paliekas piesaista kaijas, kuru bari apdraud lidmašīnas, tajos barojas žurkas u.c. dzīvnieki. Lietus un sniega ūdens, filtrējoties caur atkritumiem, ieskalo gruntsūdeņos dažādas vielas, starp tām arī toksiskas, kas saindē ūdeni plašā apkārtnē. Getliņu izgāztuve ir ierīkota purvainā vietā, bez izolējoša aizsargslāņa, kas aizturētu piesārņoto ūdeņu aizplūšanu no izgāztuves. Kūdras slānis, uz kura tika bērti atkritumi, aizkavēja piesārņojuma aizplūšanu, taču apvadgrāvju ierīkošana šo dabisko aizsargsistēmu sabojāja, tā ka tagad piesārņotie ūdeņi atrodas gan zem apkārtējām teritorijām, gan tuvojas Daugavai, no kuras tiek ņemts dzeramais ūdens Rīgai. Arī apkārtējo saimniecību akās ūdens nav lietojams saimnieciskajām vajadzībām. Nesaprātīgi ir atkritumus izvietot izgāztuvēs arī tādēļ, ka tajos ir ļoti daudz otrreizēji izmantojamo izejvielu, kuras var praktiski izmantot.

Nav jau tā, ka tikai Latvijā atkritumi ir neatrisināta problēma. Arī citur pasaulē tā nav ideāli atrisināta. Tomēr tik izšķērdīgi un bezatbildīgi kā pie mums citur ar atkritumiem nerīkojas. Atkritumu jautājumā ir jārīsināta trīs galvenās problēmas. Pirmkārt, līdz minimumam ir jāsamazina atkritumu kaitīgā ietekme uz vidi un cilvēkiem. Otrkārt, jāsamazina teritorijas, kuras aizņem atkritumi. Treškārt, maksimāli jāizmanto viss derīgais, ko var iegūt no atkritumiem.

Rietumeiropā daudzviet atkritumus sadedzina, pirms tam jau tos daļēji sašķirojot. Tur stiklu, papīru, plastmasas, metālus parasti izmanto otrreiz. Sadedzinot atkritumus, tiek iegūts siltums, ko izmanto komunālajām vajadzībām, arī atkritumu apjoms tiek samazināts līdz nelielam pelnu un ogļu daudzumam, kas neaizņem lielas glabātavu teritorijas. Šajā procesā dārgākais ir dūmu attīrīšana no toksiskajām gāzēm, kurās veidojas pat tādas vielas kā dioksīni. Svarīgi arī, lai sadedzināmajā materiālā nebūtu baterijas, akumulatori u.c. smagos metālus saturoši komponenti, kas paliek sadegušajā pārpalikumā. Tādēļ baterijas u.c. līdzīgus materiālus iedzīvotāji nemet atkritumos.

Dažās valstīs no atkritumu organiskajām vielām iegūst biogāzi, bet atlikušo materiālu izmanto augsnes mēslošanai. Nepūstošie atkritumu komponenti tiek pārstrādāti atbilstoši to sastāvdaļām.

Atkritumi vienmēr ir tikuši praktiski izmantoti. Kādreiz bija speciāli lupatu, papīru, saru, kaulu u.c. pārpalikumu savācēji – un viens otrs no viņiem kļuva turīgs un ievērojams cilvēks.

Jau Dž.Svifts grāmatā “Gulivera ceļojumi” – gan ironiskā formā – apcer atkritumu problēmu: “Iegāju otrā istabā, bet gandrīz atlēcu atpakaļ, jo tikko nepaģību no briesmīgās smirdoņas... Izgudrotājs šajā istabā bija akadēmijas vecākais loceklis... Kopš pirmās ierašanās dienas akadēmijā viņa nodarbe ir pārvērst cilvēka izkārnījumus sākotnējā barībā, sadalot tos sastāvdaļās, atņemot krāsu, ko tiem piešķir žults, iztvaikojot pretīgo smirdoņu un atkāšot siekalas. Katru nedēļu pilsēta viņam sūtīja ar cilvēka izkārnījumiem pildītu trauku, tik lielu kā Bristoles muca.” Pašreiz šī ironiskā Dž.Svifta ideja nopietni tiek risināta vairākās laboratorijās Zviedrijā, un to praktiski izmēģināja padomju kosmonauti ilgstošajos lidojumos kosmosā, cenšoties realizēt pilnu vielu aprites ciklu ierobežotās izejvielu pieejamības apstākļos.

Kāda ir sakārtotas atkritumu saimniecības vīzija Rīgā?

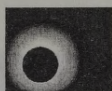
Pašlaik Rīgā atkritumu savākšanu, transportēšanu un noglabāšanu veic divas kompānijas: specializēta sabiedrība "Hoetika" un "Nehls". Atsevišķi tiek vākti būvgruži un nojaukto ēku materiāli, kurus pārstrādā Latvijas, Vācijas kopuzņēmums "Būvgružu pārstrāde".

Jau iezīmējas jaunās "Getliņu" izgāztuves kontūras. To būvē speciāli biogāzes un komposta iegūšanai. Izolētās kamerās, lai gruntsūdeņos nenokļūtu piesārņojums un lai varētu stimulēt ātrāku organisko vielu noārdīšanos, tiks iepildīti tikai organiskie atkritumi, no kuriem pirms tam atdalīti citi materiāli. Ir aprēķināts, ka no pūstošajiem atkritumiem gadā varētu iegūt 27 miljonus m³ biogāzes, kuras galvenā sastāvdaļa (ap 50%) ir labi degošais metāns. Šo gāzi varētu izmantot kā nozīmīgu papildinājumu enerģētikā izmantojamai dabas gāzei. Šādas biogāzes iegūšanas kameras būs vairākas, lai process būtu nepārtraukts. Vienas kameras uzpildīs, citās noārdīsies iepildītais materiāls, vēl no citām izvāks pēc gāzes iegūšanas palikušo materiālu, atbrīvojot tās jaunam ciklam. Arī pašreiz izmantojamajā izgāztuvē ir uzkrājies daudz biogāžu, kuras ir jāizmanto gan kurināmā saglabāšanai, gan ozona slāņa pasargāšanai.

Taču projekta sekmīgai realizācijai ir nepieciešama ikviena rīdzinieka līdzdalība. Un tā būs dalītā atkritumu savākšanā. Vispirms jau būs atsevišķi jānoliek dažādu sadzīves iekārtu baterijas, kuras vai nu pieņems veikalos, pērkot jaunas baterijas, vai speciālos pieņemšanas punktos. Atsevišķi būs jāliek stikla pudeles un burkas, papīri, plastmasas, remontos izmantotās krāsvielu un līmju bundžas, atsevišķi – ēdienu atliekas. Izvedot pastaigāties sunīti, saimnieks ņems līdzī nelielu lāpstiņu un plastmasas maisiņu, kuru varēs izmest speciālās šim nolūkam paredzētās urnās. Mājasmātēm, ejot iepirkties, līdzī būs daudzkārt lietotjami produktu iepakojuma maisiņi vai trauki, lai lieki nevajadzētu izmantot papīra un plastmasas iepakojumu, u.c.

Liekas – kas gan var būt vienkāršāk par šādu dalītu atkritumu savākšanu un uzmanīšanu neradīt liekus atkritumus? Diemžēl līdz šim nav izdevies to noorganizēt, jo nav panākta saprātīga attieksme pret

atkritumu šķirošanu. No vienas puses, daudzi cilvēki negrib to darīt, no otras puses, cilvēki nesaskata šajās darbībās jēgu, ja atsevišķi savāktie atkritumi netiek izmantoti jaunas produkcijas iegūšanai, bet pēc savākšanas atkal tiek sagāzti kopā. Lai vīzija par tīru, sakoptu Rīgu, par daļēti vāktiem un racionāli izmantotiem atkritumiem realizētos, ir jābūt abpusējai atsaucībai un izdarībai gan no pilsētas pārvaldes, gan no iedzīvotāju puses.

A P L I S

“Izdevniecība Aplis”

GRĀMATU REALIZĀCIJA

Kr. Barona ielā 88

Tālrūnis 7275038

Tava labākā grāmata par Rīgu

4. grāmata

Redaktors M. Starķa un Dz. Velce

Tehniskā redaktore M. Zaumane

Datorsalicēja un maketētāja L. Ruduka

Formāts 60×90/16. 17 iespiedl.

Ofsetspiedums

Заказ 4130. Тираж 1 500 экз.

SIA “Izdevniecība Aplis”, Kr. Valdemāra ielā 45,

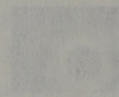
Rīga, LV-1010

Отпечатано с готовых диапозитивов

в ОАО «Рыбинский Дом печати»

152901, г. Рыбинск, ул. Чкалова, 8.

on šīs organizācijas izveidi
atbilstoši šīs organizācijas
statūtiem un šīs organizācijas
mērķiem, kas ir noteikti
statūtos, un šīs organizācijas
darbības jomā, kas ir noteikti
statūtos, un šīs organizācijas
darbības jomā, kas ir noteikti
statūtos.

GRĀMATU REALIZĀCIJA

Kr. Bārņa ielā 15
Tālrunis: 7275038

Jūs labi zināt, ka šīs grāmas
ir pieejamas.

Reģistrācija ir jāveic uzdevam
Tālrunis: 7275038
Darbības joma ir noteikta šīs grāmas

Formā 00-20/16-17 jāsaka
Organizācija
Zemē 4120 Telpas 1 300 sek
SIA "Latvian Red Cross", Kr. Bārņa ielā 15
Rīga, LV-1010

Organizācija ir reģistrēta Valsts reģistrācijā
KODS: 7275038, Reģistrācijas numurs: 12300
12300, Reģistrācijas datums: 12300

Sērijā “Tava labākā grāmata par Latviju” par Rīgu
iznākušas četras grāmatas.

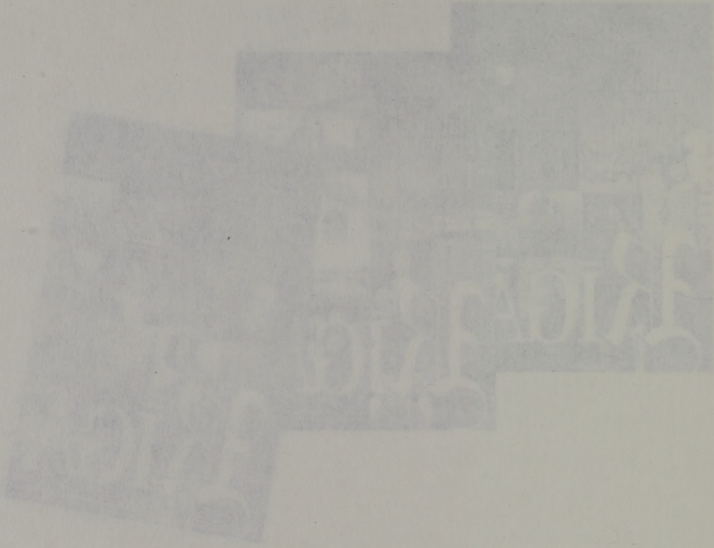
Tajās sniegtas interesantas ziņas
par mūsu valsts galvaspilsētas vēsturi,
kultūras norisēm, ievērojamākiem valsts,
zinātnes un kultūras darbiniekiem, par pilsētvides dabu,
tās aizsardzību un saglabāšanas iespējām.

Katrā grāmatā atbildēts uz vairāk
nekā 100 jautājumiem.

Lasiet un gūstiet atbildes uz daudziem
Jūs interesējošiem jautājumiem!

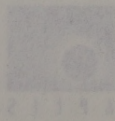

APLIS

2011 "L'ave l'ave g'imez par l'ave" par Hgn
 innakas l'ave g'imez
 T'is subjecte interessante v'is
 par m'is v'is g'imez l'ave
 kulture n'is, l'ave g'imez v'is
 z'imez un kulture n'is, par g'imez d'is
 l'is g'imez un g'imez l'ave
 K'is g'imez l'ave un v'is
 note 100 g'imez

L'ave un g'imez l'ave un g'imez
 l'is g'imez l'ave g'imez

Ls. 2.60

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302010314

98-4
215

109 *jautājumi un atbildes* par RĪGU

Kas bija melnie mūki Rīgā?
Kas bija šrāgas?
Kas ir pildrežģis?
Vai Daugavas salas ir mainīgas?
Kā Rīga karoja ar Bermontu?
Rīgas pilsētas vadītāji.
Kas tie tādi "stalkāji"?
Ko Rīgai atstājis J.K. Broce?
Ko zinām par Saules dārzu?
Kur atrodas Vaska figūru muzejs?
Vai lielpilsētā ir vajadzīgi augi?
Vai arī sīlis ir rīdzinieks?
Kā klājas Rīgas zvirbuliēm?
Kas bija Pauls Galenieks?

4. grāmata

APLIS

ISBN 9984-10-086-3

9 789984 100869